

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko kaupan toimialasta

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ	4
1. SELONTEON TAUSTA, TARKOITUS JA LAATIMINEN	9
2. KAUPAN TOIMIALAN TILANNE- JA MUUTOSKUVA	11
2.1 Kaupan ala Suomessa	11
2.2 Kaupan toimintaympäristö Suomessa ja kaupan ansaintalogiikka	25
2.3 Ostovoimasta Suomessa	27
2.4 Kaupan alan liiketoimintamallit ja kaupan keskittyneisyys Suomessa	31
2.5 Kaupan palvelullistuminen	35
2.6 Kaupan ketjut ja kaupan ekosysteemi Suomessa	36
2.7 Koronaviruspandemian vaikutuksista kaupan toimialalle	40
2.8 Kaupan alasta kansainvälisesti	42
3. KULUTTAJAKÄYTTÄYTYMINEN JA ASIAKASLÄHTÖISYYS	55
3.1 Kuluttajakäyttäytymisen lähtökohdat ja muutos	55
3.2 Datan merkitys ja tiedolla johtaminen	70
3.3 Ostokanavat ja asiakaskokemus	76
3.4 Johtopäätökset ja kehittämisehdotukset	86
4. KAUPAN ALAN TYÖLLISYYS, OSAAMINEN JA KOULUTUS	87
4.1 Kauppa työllistäjänä	87
4.2 Osaaminen ja uudistuvat osaamistarpeet kaupan alalla	98
4.3 Kaupan alan koulutuksen kehittäminen	105
4.4 Johtopäätökset ja kehittämisehdotukset	110
5. KAUPPA OSANA ALUEIDEN ELINVOIMAISUUTTA JA HUOLTOVARMUUTTA	112
5.1 Kaupan merkitys alueiden elinvoiman näkökulmasta	113
5.2 Verkkokauppa ja kaupan logistiikan muutostrendit	126
5.3 Kauppa osana huoltovarmuutta	129
5.4 Johtopäätökset ja kehittämisehdotukset	134
6. DIGITALISAATIO KAUPAN ALAN UUDISTAJANA JA GLOBAALIKAUPPA	137
6.1 Digitalisaation vaikutus kaupan alalle	138
6.2 Reaaliaikatalous	150
6.3 Data ja turvallisuus	151
6.4 Johtopäätökset ja kehittämisehdotukset	153

7.	KESTÄVÄ KAUPPA, ILMASTONMUUTOS JA YRITYSVASTUU -----	156
7.1	Ilmastonmuutos, ekologisuus ja luonnonvarojen kestävä käyttö kaupan toimialalla -----	157
7.2	Kaupan vastuullisuus omista ja arvoketjujen vaikutuksista -----	170
7.3	Johtopäätökset ja kehittämissuhteet -----	177
8.	MARKKINOIDEN TOIMIVUUS JA KILPAILULLISUUS SEKÄ MARKKINOIDEN VÄLINEN SÄÄNTELY -----	179
8.1	Gloaali kilpailutilanne ja sisämarkkinat -----	179
8.1.1	Kaupan globaali kilpailuympäristö -----	179
8.1.2	Sisämarkkinat -----	184
8.2	Kilpailukyvyn ja kilpailun edistäminen kansallisesti -----	192
8.3	Yrittäjyyden edistäminen -----	209
8.4	Johtopäätökset ja toimenpide-suhteet -----	219
9.	YHTEENVETO KEHITTÄMISEHDOTUKSISTA -----	225
10.	SUOMALAISEN KAUPAN TOIMIALAN VISIO JA SKENAARIOT VUONNA 2032 -----	237
	LÄHTEET -----	250

TIIVISTELMÄ

Valtioneuvoston kaupan toimialan tulevaisuusselonteko on laadittu osana hallitusohjelman kirjausta, jotta kaupan alaa voidaan kehittää strategisesti ja pitkäjänteisesti. Hallitusohjelman kirjauksen taustalla kaupan selonteon laatimisesta on kaupan toimialalla käynnissä oleva rakennemuutos Suomessa ja toimintaympäristön globaali murros. Myös toimintaympäristömuutokset kevästä 2020 lähtien ovat edistäneet alan murrosta.

Tänä päivänä kaupan toimiala on Suomessa merkittävä toimija yhteiskunnassa ja elinkeinoelämän kentässä. Toimiala työllistää, luo kilpailukykyä, hyvinvointia sekä alueellista ja paikallista elinvoimaa sekä tarjoaa tuotteita ja palveluja asiakkaille. Kaupan ala muodostaa myös merkittävän osan Suomen yritysrakenteesta ja sillä on tärkeä vaikutus kansantalouteen. Kaupan ala työllistää Suomessa 270 000 henkilöä, kaikista toimialojen yhteenlasketuista työllisistä hieman yli 10 prosenttia. Välillisesti toimiala työllistää arviolta 450 000 henkilöä. Toimialalla on lähes 40 000 yritystä, joista yli 90 prosenttia oli alle 10 henkilöä työllistäviä yrityksiä. Kaupan ala on Suomessa yksi suurimmista toimialoista liikevaihdon määrällä mitattaessa, viime vuosina kaupan alan bruttoarvonlisäyksen osuus on ollut 9–10 prosenttia. Kaupan alan toiminnan ja investointien kokonaisvaikutus bruttoarvonlisäykseen on noin 15 prosenttia. Kaupan ala on suurin arvonlisäveroja tilittävä toimiala, (lähes 49 % kaikkien toimialojen yhteenlasketusta tilitetyistä arvonlisäveroista) ja kolmanneksi suurin toimiala yhteisöverojen maksajana. Kaupan alan toiminnan ja investointien kokonaisvaikutus bruttoarvonlisäykseen on noin 15 prosenttia.

Kaupan toimiala käy läpi suurta murrosta Suomessa ja kansainvälisesti. Toimialan kehitystä uudistavat erityisesti digitalisaatio, kuluttajakäyttäytymisen muutokset sekä kaupan alan globaalit markkinat ja kansainvälinen kauppa. Kehityskulun myötä kotimainen ja ulkomainen kaupan toimiala on siirtynyt perinteisestä toimijasta globaalien markkinoiden toimiajaksi, erityisesti verkkokaupan, kaupan globaalien markkinapaikkojen ja -alustojen sekä kaupan monikanavaistumisen myötä. Suomalaiset kaupan alan yritykset kuuluvat jo nyt globaaliin kaupan ekosysteemiin, jossa tapahtuu murroksia perinteisissä liiketoimintamalleissa. Kehitystrendi jatkuu, erityisesti digitalisaation, tekoälyn, automatisaation sekä kuluttajakäyttäytymisen muutosten myötä, jossa kuluttaja päättää miten, mistä, milloin ja mitä kanavaa käyttäen hän tekee hankintansa. Kaupan alan on katsottu kohtaavan kolmantena alana teknologia-alan ja median ja viihteen jälkeen digitaalisen disruption, joka voi johtaa alan uudistumiseen tai jopa jossain määrin tuhoutumiseen.

Käynnissä olevaa ja tulevaa kehityskulua vasten suomalaisen kaupan uudistuminen ja globaalin kilpailun tahdissa pysyminen ei ole vaihtoehto, vaan elinehto, jotta suomalainen kaupan toimiala menestyy kilpailussa kansallisesti sekä kansainvälisesti. Toimivat markkinat, avoin ja reilu kilpailu sekä kaupan toimialan tarkastelu vastuullisesti osana elinkeino-, yrittäjyys- ja kilpailupolitiikkaa on keskeistä. Nämä luovat perustan suomalaisen kaupan kilpailukyvyille ja menestymiselle jatkossa, myös globaalisti. Kilpailukykyinen ja kansainvälisesti menestyvä suomalainen kaupan toimiala edistää Suomen kansantaloutta, hyvinvointia, työllisyyttä, toimeliaisuutta, verotuloja sekä alueellista elinvoimaa ja pitovoimaa.

Valtioneuvoston kaupan tulevaisuusselonteko tuo tietoa ja kehittämisehdotuksia poliittisille päätöksentekijöille tulevalle kymmenen vuoden aikajännteelle. Selonteko kuvaa kaupan toimialan tilanne-, muutos- ja tulevaisuuskuva sekä esittää näitä taustoja vasten kehittämisehdotuksia ja johtopäätöksiä poliittisille päätöksentekijöille toimialan strategiseen ja pitkäjänteiseen kehittämiseen. Selonteko sisältää myös kaupan toimialan vision ja skenaariot vuodelle 2032. **Tulevaisuusselonteko on rajattu kohdistumaan kuluttajakauppaan (tuotteet ja palvelut) sisältäen päivittäistavarakaupan ja tukkukaupan välisen ketjun.** Selonteon kohdistuu seuraaviin kaupan rakennemuutoksen sisältöalueisiin:

- 1) kuluttajakäyttäytyminen,
- 2) työllisyys, koulutus ja osaaminen,
- 3) aluekehitys ja huoltovarmuus,
- 4) digitalisaatio,
- 5) ilmastonmuutos ja yritysvastuu sekä
- 6) toimivat markkinat ja yrittäjyyden edistäminen.

Kaupan tulevaisuusselonteon visio kaupan alalle on seuraava: *”Vuonna 2032 Suomessa toimii vahva kaupan toimialan ekosysteemi, jossa syntyy asiakaslähteisiä, myös kansainvälisesti menestyviä tuote- ja palveluinnovaatioita sekä uudenlaisia kaupan toimintakonsepteja. Toimintaympäristö tukee kaupan alan yritysten ja suomalaisten brändien vahvan kotimarkkina-aseman säilyttämistä sekä kansainvälistä menestymistä. Kaupan toimiala koetaan osaajia ja investointeja houkuttelevana liiketoiminta-alana ja työpaikkana. Vastuu ihmisistä sekä ympäristöstä ovat suomalaisen kaupan valttikortteja.”*

Kaupan tulevaisuusselonteko sisältää selonteon kuudelle eri sisältöalueelle 38 kehittämis ehdotusta kaupan toimialalle jakautuen kolmelle eri painopistealueelle (luvussa 9. on kaikki kehittämis ehdotukset tarkasteltu painopistealueittain 1–3).

Painopistealueen 1. muodostaa kansallinen kehittämistyö, joka vastaa kaupan rakennemuutokseen ja voimakkaaseen toimintaympäristön muutokseen luomalla uusia ja kehittämällä voimassa olevia kansallisia järjestelmiä, toimintamalleja ja säännöksiä edistämään kaupan alan uudistumista, kasvukykyä ja kasvumahdollisuuksia. Hyvä kotimarkkinakilpailu on lähtökohtana kilpailussa kansainvälisillä markkinoilla. *Olemassa olevien kansallisten järjestelmien, säännösten ja toimintamallien kehittämisestä ovat esimerkkeinä:* 1) kaupan alan koulutuksen kehittäminen, 2) verkkokaupan jakelukanavien ja logististen ratkaisujen selvittäminen ja käyttöönotto verkkokaupan kasvussa sekä kansainvälistymisessä, 3) kaupan alan erityiskysymysten, kuten kaavoituskysymysten ratkaiseminen, alkoholimyyntiä sekä apteekkitoimintaa koskevien rajoitusten vapauttamisen arviointi ja selvittäminen. *Kaupan toimialan rakennemuutoksen onnistunut ja hallittu läpi vienti vaatii järjestelmä- ja säädösten lisäksi uuden luomista, joista esimerkkeinä:* 1) taloudellisen kannustinmallin luominen kaupan alan työntekijöiden kouluttautumiseen, 2) uudenlaisten keinojen ja välineiden selvittäminen vauhdittamaan toimialan uudistumista ja kaupallisten keskustojen elinvoimaa sekä 3) uudenlaisen innovaatioekosysteemin luominen yritysten digitalisoitumiseen ja uudistumiseen. Lisäksi esityksenä on kaupan toimialan rakennemuutoksen neuvottelukunnan perustaminen työ- ja elinkeinoministeriöön, tehtävänä viedä alan rakennemuutosta eteenpäin kokonaisvaltaisesti ja päämäärätietoisesti.

Painopistealue 2. keskittyy kaupan alan rakennemuutoksen läpi vientiin kansallisella tasolla, varmistamalla riittävät resurssit, jotka tarvitaan kaupan alan uudistumiseen, kasvuun ja kansainvälistymiseen. Resurssien kohdentamisella TKI-panostuksiin sekä ohjelmatyöhön varmistetaan kaupan alan ekosysteemin ja kokonaisvaltainen kehittäminen. Kehittämisen painopisteistä ovat esimerkkeinä brändien ja ostopolkujen kehittäminen, digitaalisten teknologioiden hyödyntäminen kaupan alalla sekä ohjelmatyöstä esimerkkeinä suomalaisen kaupan alan yritysten monikanavaisuuden edistäminen ja digitaalisen maksamisen vauhdittaminen kaupan alalla. Lisäksi ehdotuksena on rahoitusmallien kehittäminen sekä kansallisen ja EU-rahoituksen yhteen nivominen kaupan alalle.

Painopistealue 3. kiteytyy kansainväliseen vaikuttamistyöhön EU-tasolla ja EU:n alueen ulkopuolella. Suomalainen kaupan toimiala toimii globaaleilla markkinoilla ja kohtaa siten joka päivä EU:n ja EU:n ulkopuoliset reunaehdot. On keskeistä, että Suomi tekee aktiivista ja kokonaisvaltaista kansainvälistä vaikuttamistyötä reilun, avoimen, tasapuolisen ja kilpailukykyisen toimintaympäristön saavuttamiseksi. Esimerkkejä kehittämis ehdotuksista ovat muun muassa: 1) reilun ja ihmiskeskeisen datatalouden edistämien kansallisesti ja EU-tasolla, 2) yhdenvertaisten toimintaedellytysten sekä avoimuuden toteutumisen edistäminen verkkokaupassa EU:n ja EU:n ulkopuolisten toimijoiden välillä, 3) Suomi tukee EU:n pyrkimyksiä neuvotella laaja-alaisia ja kunnianhimoisia vapaakauppasopimuksia kolmansien maiden kanssa ja tavoittelee niissä suomalaista elinkeinoelämää, ml. vähittäiskauppaa, hyödyttäviä tuloksia sekä 4) Suomi edistää Maailman postiliiton (UPU) sopimukseen kaikille postiliiton jäsenmaille tasapuolista päätemaksujärjestelmää.

Kaupan toimialan kehittämis ehdotusten eteenpäin vienti ja toimeenpano oikea-aikaisesti on keskeistä. Kaupan toimintaedellytysten kehittämisessä on huomioitava muun muassa sisämarkkinoiden toimivuus, kansainvälinen kehitys, kuluttajakäyttäytymisen muutokset sekä verkkokauppa ja markkinapaikat. Kaupan ala joko kasvattaa tai suhteessa menettää kilpailukykyään kansainvälisesti. Tehtävillä ratkaisulla on suora vaikutus työllisyyteen, verotuloihin, kilpailukykyyn, alueiden elinvoimaan ja pitovoimaan. Kaupan tulevaisuuden vaihtoehtoja on tarpeen peilata myös eri skenaarioiden ja visiotyön kautta.

Kaupan tulevaisuusselonteossa on luotu kaupan alalle kolme eri skenaariota vuodelle 2032. Ekosysteemisesti uudistunut kansainvälisesti kilpailukykyinen kauppa syntyy kaupan tulevaisuusselonteon kehittämis ehdotusten oikea-aikaisen toimeenpanon sekä kaupan toimialan tekemien kehittämistöimien tuloksena. Kehittämällä ja investoimalla kaupan toimialaan, syntyy kaupan toimialan ympärille voimakas ja elinvoimainen ekosysteemi. Tämän myötä ala on yksi merkittävimmistä toimialoista Suomessa, syntyy uusia merkittäviä innovaatioita ja suomalaisen kaupan toimijat menestyvät Suomessa ja kansainvälisillä markkinoilla. Kauppa on merkittävä työllistäjä, luo elinvoimaa ja kaupan tuotteet ja palvelut ovat saatavilla koko Suomessa. Kaupan toimiala toimii monikanavaisesti ja on löytänyt logistiset ratkaisut. Suomalainen kaupan toimiala on kärkimaa digitalisaatiossa, datataloudessa sekä alustojen ja maksamisen ratkaisuissa. Kauppa toimii globaalisti ja kotimarkkinoiden merkitys jopa pienenee. Markkinat toimivat avoimesti, kilpailu on reilua. EU:ssa, kuten myös EU:n ulkopuolella Suomi on kaupan alan edelläkävijöiden joukossa.

Kilpailuhaitan kokenut kauppa -skenaariossa kaupantoimiala on Suomessa vaikeuksissa, sillä toimialaa on kehitetty maltillisesti, ei riittävästi, eikä oikea-aikaisesti. Kaupan henkilöstömäärä supistuu ja toimipaikoista katoaa noin 30 prosenttia vuoteen 2019 verrattuna. Kaupan toiminta keskittyi entisestään, ja monelle toimialalle jäi vain muutama koko maan kattava toimija tai ketju, joista suurin osa oli kansainvälisten toimijoiden omistamia. Markkinoille tulee myös uusia kansainvälisiä hintakeskeisiä toimijoita. Kuluttajat eivät tunnista suomalaista kaupan alaa varten otettavana toimijana. Suomessa ei pystytä kehittämään kansainvälisesti kiinnostavia digitaalisia ratkaisuja ja brändejä, vaan otetaan käyttöön muualta kehitettyjä innovaatioita. Markkinat eivät ole kehittyneet globaalissa toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten myötä. Kansainväliset toimijat ja ns. halpakaupat valtaavat kansallisia markkinoita. Kotimainen logistiikka-ala on siirtynyt pääosin ulkomaiseen omistukseen ja luo epävarmuutta kaupan toiminnalle.

Kilpailukyvyyn menettänyt kauppa -skenaariossa kaupan osuus ja merkitys ovat supistuneet yhteiskunnassa, koska toimialan kehittämistä ei tehty tai toimeenpantu oikeansuuntaisesti. Tämän seurauksena eri kaupan toimialoille jää vain muutama yritys, joilla on alueellisesti käytännössä monopoliasema. Kuluttajat suuntaavat hankintansa pääsääntöisesti globaalien toimijoiden kauppoihin. Kotimaisten tuotteiden ja toimijoiden määrä supistuu voimakkaasti ja kansainväliset brändit valtaavat pääosin markkinat. Kaupan henkilöstö supistuu voimakkaasti. Ulkomaiset ketjut ja toimijat ovat vallanneet Suomen markkinat. Kaupan digitaalisten ratkaisujen käyttöönotossa on jääty kansainvälisestä kärjestä merkittävästi jälkeen, tämä heikentää suomalaisten yritysten kansainvälistymistä. Kansallinen ja EU-lainsäädäntö on jäljessä, eikä pysty muuttamaan markkinoiden rakennetta; lainsäädäntö haittaa myös kotimaisten verkkokauppojen kansainvälistymistä ja kilpailua globaaleilla markkinoilla.

Valtioneuvoston kaupan alan tulevaisuusselonteon valmistelusta eduskunnalle vastaa työ- ja elinkeinoministeriö. Valmisteluun on osallistunut laajasti elinkeinoelämä, työntekijäjärjestöt, eri ministeriöt sekä keskeiset asiantuntijat, tahot ja tutkimustoimijat. Työtä on asetettu tukemaan valtioneuvoston päätöksellä parlamentaarinen seurantaryhmä sekä työ- ja elinkeinoministeriön päätöksillä ohjausryhmä sekä virkamies- ja asiantuntijatyöryhmä.

1. SELONTEON TAUSTA, TARKOITUS JA LAATIMINEN

Valtioneuvoston kaupan toimialan tulevaisuusselonteko on laadittu osana vuosien 2019–2023 hallitusohjelman kirjausta, jotta kaupan alaa voidaan kehittää strategisesti ja pitkäjänteisesti. Hallitusohjelman kirjauksen taustalla on kaupan toimialalla käynnissä oleva rakennemuutos Suomessa ja toimintaympäristön globaali murros. Myös koronaviruspandemia on kevästä 2020 lähtien edistänyt alan murrosta, kuten myös Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan, helmikuusta 2022 lähtien.

Tänä päivänä kaupan toimiala on Suomessa merkittävä toimija yhteiskunnassa ja elinkeinoelämän kentässä. Toimiala työllistää, luo kilpailukykyä, hyvinvointia sekä alueellista ja paikallista elinvoimaa sekä tarjoaa tuotteita ja palveluja asiakkaille. Kaupan ala muodostaa myös merkittävän osan Suomen yritysrakenteesta ja sillä on tärkeä vaikutus kansantalouteen. **Kaupan toimiala käy läpi suurta murrosta Suomessa ja kansainvälisesti.** Toimialan kehitystä uudistavat erityisesti digitalisaatio, kuluttajakäyttäytymisen muutokset sekä kaupan alan globaalit markkinat ja kansainvälinen kauppa. Käynnissä olevaa ja tulevaa kehityskulua vasten suomalaisen kaupan uudistuminen ja globaalin kilpailun tahdissa pysyminen ei ole vaihtoehto, vaan elinehto, jotta suomalainen kaupan toimiala menestyy kilpailussa kansallisesti sekä kansainvälisesti.

Valtioneuvoston kaupan tulevaisuusselonteon tarkoituksena on tuoda tietoa ja kehittämisehdotuksia poliittisille päätöksentekijöille tulevalle kymmenen vuoden aikajänteelle. Selonteko kuvaa kaupan toimialan tilanne-, muutos- ja tulevaisuuskuva sekä esittää näitä taustoja vasten kehittämisehdotuksia ja johtopäätöksiä poliittisille päätöksentekijöille toimialan strategiseen ja pitkäjänteiseen kehittämiseen. Selonteko sisältää myös kaupan toimialan vision ja skenaariot vuodelle 2032.

Selonteon valmisteluprosessista

Valtioneuvoston kaupan alan tulevaisuusselonteon valmistelusta eduskunnalle vastaa työ- ja elinkeinoministeriö. Selonteon valmistelut aloitettiin työ- ja elinkeinoministeriössä keväällä 2020, jolloin ministeriö toteutti virkamies työnä avoimen kirjallisen kuulemisen. Kuulemisella tunnistettiin kaupan rakennemuutoksessa selonteon sisältöalueet sekä niihin liittyvät teemat. Kuulemisen jälkeen työ- ja elinkeinoministeriö hankki kolme erillistä asiantuntijapalvelua tukemaan selonteon virkamiesvalmistelua.

Asiantuntijapalvelujen valmistuttua keväällä 2021 käynnistyi selonteon laatiminen virkamiesvalmisteluna. Selonteon valmisteluun on osallistunut laajasti elinkeinoelämä, työntekijäjärjestöt, eri ministeriöt sekä keskeiset asiantuntijatahot ja tutkimustoimijat. Työ- ja elinkeinoministeriön vetovastuulla selontekoa valmisteltiin selonteon sisältöjen (6) alatyöryhmissä tammi-elokuussa 2021. Valmisteluun osallistui 98 virkamiestä ja alan asiantuntijaa selonteon 6 sisältöalueen 9 teemaryhmässä. Teemaryhmät kokoontuivat itsenäisinä yhteensä 55 kertaa, sisältäen myös 16 erillistä elinkeinoelämän tai asiantuntijatahon kuulemistä. Selonteon valmisteluun, erityisesti kehittämis ehdotusten validointiin järjestettiin syksyllä 2021 työpaja ohjaus- sekä virkamies- ja asiantuntijatyöryhmälle. Lisäksi valmistelua tukemaan on järjestetty kaksi avointa webinaaria talvella 2020 ja 2021. Selonteon luonnos oli avoimessa kirjallisessa kuulemisessa ajalla 20.4.–1.6.2022, jonka jälkeen selonteko viimeisteltiin lausuntopalautetta huomioiden.

Selonteon työtä on ohjattu, tuettu ja valvottu valmisteluun asetetuilla työryhmillä. Parlamentaarinen seurantaryhmä asetettiin valtioneuvoston 9.11.2020 päätöksellä, ryhmässä on edustettuna kaikki eduskuntapuolueet. Työ- ja elinkeinoministeriön 20.3.2020 päätöksillä on asetettu ohjausryhmä sekä virkamies- ja asiantuntijatyöryhmä. Nämä työryhmät ovat kokoontuneet yhteensä 25 kertaa.

Rajaus

Tulevaisuusselonteko on rajattu kohdistumaan kuluttajakauppaan (tuotteet ja palvelut) sisältäen päivittäistavarakaupan ja tukkukaupan välisen ketjun. Selonteon kohdistuu seuraaviin kaupan rakennemuutoksen sisältöalueisiin:

1) kuluttajakäyttäytyminen	4) digitalisaatio
2) työllisyys, koulutus ja osaaminen	5) ilmastonmuutos ja yritys vastuu sekä
3) aluekehitys ja huoltovarmuus	6) toimivat markkinat ja yrittäjyyden edistäminen.

2. KAUPAN TOIMIALAN TILANNE- JA MUUTOSKUVA

2.1 Kaupan ala Suomessa

Kaupan toimiala on yksi Suomen suurimmista toimialoista alan työllisten sekä yritysten määrällä ja liikevaihdon suuruudella mitattuna, kaupan toimialalla on kansantaloudellista vaikutusta muun muassa bruttokansantuotteen ja verotulojen kautta. Vuonna 2020 kaupan ala työllisti 270 000 henkilöä, ja ala työllisti kaikista toimialojen yhteenlasketuista työllisistä hieman yli 10 prosenttia¹. Vuonna 2019 Suomessa oli lähes 40 000 kaupan alan yritystä, joista yli 90 prosenttia oli alle 10 henkilöä työllistäviä yrityksiä². Viime vuosina kaupan alan bruttoarvonlisäyksen osuus on ollut noin 9–10 prosenttia³. Kaupan ala vaikuttaa kansantalouteen välittömien vaikutusten lisäksi välillisillä vaikutuksilla. Välillisesti kaupan ala työllistää arviolta 450 000 henkilöä⁴. Toimiala on yksi suurimmista toimialoista liikevaihdon määrällä mitattaessa, kuten arvonlisäveroja tilittävä ja yhteisöverojen maksaja⁵.

Tässä luvussa kuvataan kaupan toimialaa ja toimintaympäristöä kansallisesti sekä kansainvälisesti erilaisista tulokulmista. Luvun kansallisessa tarkastelussa kaupan toimialan kuvaamiseen käytetään Tilastokeskuksen tilastoaineistoja. Suomessa Tilastokeskuksen käyttämä voimassa oleva luokitus toimialoille on toimialaluokitus TOL 2008. Tilastokeskus luokittelee tätä standardia toimialaluokitusta käyttäen yritykset, organisaatiot tai yksittäiset toimipaikat niissä harjoitetun taloudellisen toiminnan perusteella, ja kaupan toimiala luokitellaan luokituksen mukaan luokkaan G, johon kuuluvat tukku- ja vähittäiskauppa sekä moottoriajoneuvojen ja moottoripyörien korjaus. Tämä luokka sisältää erilaisten tavaroiden tukku- ja vähittäiskaupan sekä tavaroiden myyntiin liittyvät palvelut, ja tässä myynnin yhteydessä tavaroiden ominaisuudet pysyvät muuttumattomina. Myyntiin luetaan tavalliset kauppaan kuuluvat aputoiminnot, esimerkiksi tavaroiden lajittelu, kokoaminen, asennus ja varastointi.⁶

¹ Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

² Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto, Tilastokeskus 2021

³ Kansantalouden tilinpito, Tilastokeskus 2021

⁴ Kaupan liitto/Tule alalle

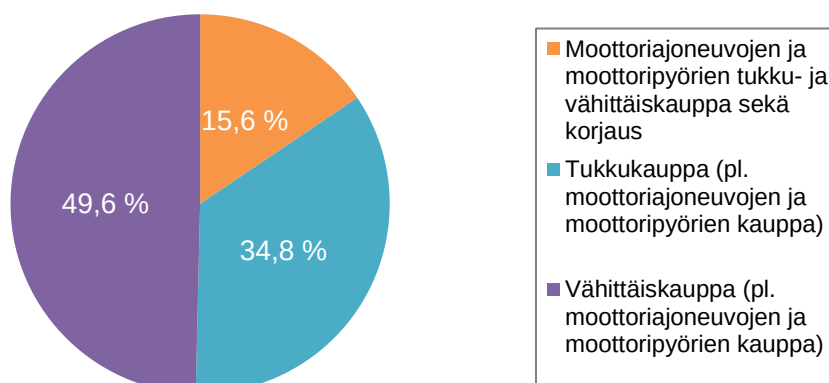
⁵ Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto, Tilastokeskus 2021

⁶ Toimialaluokitus 2008, Tilastokeskus

Kaupan toimialan työllistävyys

Kaupan toimiala on merkittävä työllistäjä Suomessa. Vuonna 2020 ala työllisti 270 000 henkilöä, joista 237 000 oli palkansaaajia ja 33 000 yrittäjiä tai yrittäjäperheenjäseniä. Kaupan alan työlliset muodostivat noin 10,7 prosenttia kaikkien toimialojen yhteenlasketuista työllisistä vuonna. Sukupuolittaisen tarkastelun mukaan kaupan ala työllisti hieman enemmän miehiä kuin naisia vuonna 2020. Miesten osuus kaupan alan työllisistä 145 000 vuonna eli noin 54 prosenttia vuonna 2020. Naisia kaupan alan työllisistä oli 125 000 eli noin 46 prosenttia vuonna 2020, kun kaikilla toimialoilla yhteenlaskettuna naisten osuus työllisistä oli noin 48 prosenttia. Vuonna 2020 työllisten kaupan alalla tehdyistä työtunneista jakautui noin 58 prosenttia miehille ja noin 42 prosenttia naisille.⁷ Kaupan toimiala työllistää myös välillisesti luomalla muille aloille työllisyyttä hankintojen ja investointien kautta⁸. Koko kaupan ketjun on arvioitu työllistävän lähes 450 000 henkilöä⁹.

Kaupan alan työllisistä vähittäiskaupan osuus oli suurin, työllistäen kaupan alan työntekijöistä noin 50 prosenttia. Seuraavaksi suurin oli tukkukaupan osuus, noin 35 prosenttia, ja tämän jälkeen moottoriajoneuvojen ja moottoripyörien osuus, joka oli noin 16 prosenttia.¹⁰ Kuviossa 1 on kuvattu kaupan alan työlliset vuonna 2020 on vähittäiskaupan, tukkukaupan ja moottoriajoneuvojen ja moottoripyörien vähittäis- ja tukkukaupan työllisten mukaan.

Kuvio 1. Kaupan alan työlliset vuonna 2020. Yhteensä 270 000 henkilöä.¹¹

⁷ Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

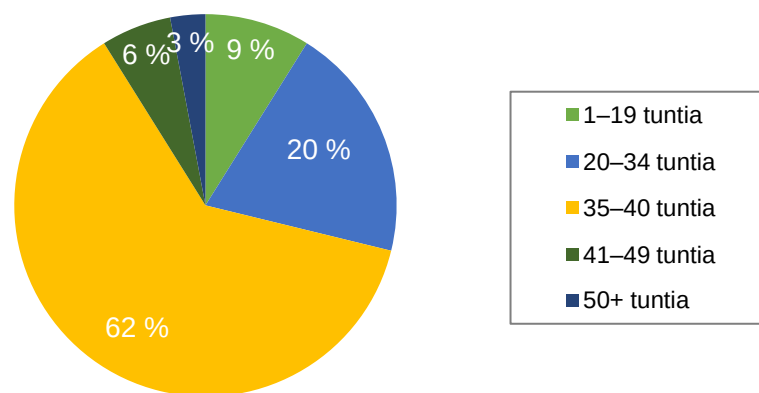
⁸ Kaupan liitto/Kaupan ja palvelualojen merkitys Suomelle

⁹ Kaupan liitto/Tule alalle

¹⁰ Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

¹¹ Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

Vuonna 2020 kaupan alan palkansaajista noin 76 prosenttia toimi kokoajissa työsuhteessa, ja osa-aikaisessa työsuhteessa alan palkansaajista työskenteli noin 24 prosenttia. Yhteensä vuonna 2020 kaupan alan työllisistä työskenteli osa-aikatyössä 64 000 henkilöä, joista palkansaajia oli noin 58 000. Kaupan alan palkansaajista noin 71 prosenttia työskenteli vähintään 35 viikkotyötuntia. 20–34 tuntia viikossa työskenteli noin 20 prosenttia ja 1–19 tuntia noin 9 prosenttia vuonna 2020.¹² Kaupan alan palkansaajien työtuntien jakautumista vuonna 2020 kuvataan kuviossa 2.

Kuvio 2. Palkansaajien työtuntien jakautuminen kaupan alalla päätyön säännöllisen viikkotyöajan mukaan vuonna 2020.¹³

Vähittäiskaupassa osa-aikatyöntekijöiden osuus kaikista työntekijöistä on jopa 60 prosenttia. Osa-aikatyön yleisyys kaupan alalla johtuu vaihtelevasta asiakaskysynnästä, jonka vuoksi kaupan toimialalla tarvitaan työvoimaa erilaisesti eri ajankohtina. Monet osa-aikaiset työntekijät saavat palkan lisäksi tulosisidonnaisia tukia, minkä vuoksi osa-aikatyöhön usein liitetään työn kannustavuuteen liittyviä ongelmia, jos työn vastaanottaminen ei olekaan kaikissa tilanteissa kannattavaa esimerkiksi samanaikaisesti pienentyvien tulosisidonnaisten tukien vuoksi. Osa-aikatyöhön voi liittyä haasteita myös työhön ja työnantajaan sitoutumiseen ja oman osaamisen kehittämiseen liittyen.¹⁴

¹² Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

¹³ Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

¹⁴ Mitronen & Närvänen 2020

Osa-aikatyön tekemiselle on monia syitä, ja ongelmaksi osa-aikatyö muodostuu silloin, jos sitä joudutaan tekemään vastentahtoisesti työmarkkinatilanteen sanelemana. Osa-aikatyö voi parhaimmillaan mahdollistaa työntekijälle osallistumisen työmarkkinoille joustavasti ja mielekkäästi.¹⁵

Suurin osa osa-aikatyötä tekevästä haluaisi koko-aikatyötä, ilmenee Kauhasen (2016) tutkimuksesta. Tutkimuksen mukaan vähittäiskaupassa kaikista osa-aikatyölisistä noin 67 prosenttia teki osa-aikatyötä, koska koko-aikatyötä ei ollut (osa-aikatyön syy: opiskelu: 12 %, ei halunnut koko-aikatyötä: 6,8 %).¹⁶ Toisaalta voi olla tilanteita, joissa osa-aikatyötä tekevän ei ole siinä hetkessä mahdollista ottaa vastaan lisätunteja muun elämän yhteensovittamisen johdosta. Runsas 58 prosenttia vähittäiskaupan osa-aikaisista työntekijöistä haluaisi tehdä enemmän työtunteja.¹⁷

Joissakin tilanteissa osa-aikatyö voi olla henkilön oma valinta ja mahdollistaa työnteon sellaisille henkilöille, jotka eivät pysty tekemään koko-aikatyötä, esimerkiksi opiskelusta johtuen. Kaupan toimiala työllistää paljon nuoria ja tarjoaa heille työkokemusta.¹⁸ Kaupan 15–64-vuotiaista työllisistä noin 17 prosenttia oli alle 25-vuotiaita, ja ala työllisti näin ollen määrällisesti eniten alle 25-vuotiaita kaikista toimialoista vuonna 2020.¹⁹ On myös tilanteita, joissa osa-aikaiset työntekijät eivät halunneet ottaa vastaan heille tarjottuja lisätyötunteja ilmenee Kaupan liiton toteuttamasta vuonna 2016 jäsenyrityksilleen osa-aikatyötä tarkastelevasta kyselystä. Lisäksi selvityksessä huomattiin, että koko-aikatyöhön ei välttämättä usein haluta siirtyä siihen tarjoutuneesta mahdollisuudesta huolimatta. Selvityksen mukaan tulokset ovat osittain ymmärrettäviä, koska työntekijöillä ei ole aina mahdollisuutta vastaanottaa satunnaisia lisätyötunteja tai siirtyä koko-aikatyöhön esimerkiksi opiskeluiden vuoksi, mutta samanaikaisesti voidaan todeta, että tulokset olivat yllättävän suuria.²⁰

Työllisten lukumäärässä kaupan alalla on vaihtelua vuosineljänisien välillä, mutta alan työllisten lukumäärässä on havaittavissa jatkuvaa laskevaa trendiä. Erityisesti vähittäiskaupan alalla työllisten määrä on laskenut, esimerkiksi

¹⁵ Lukkarinen 2018

¹⁶ Kauhanen 2016

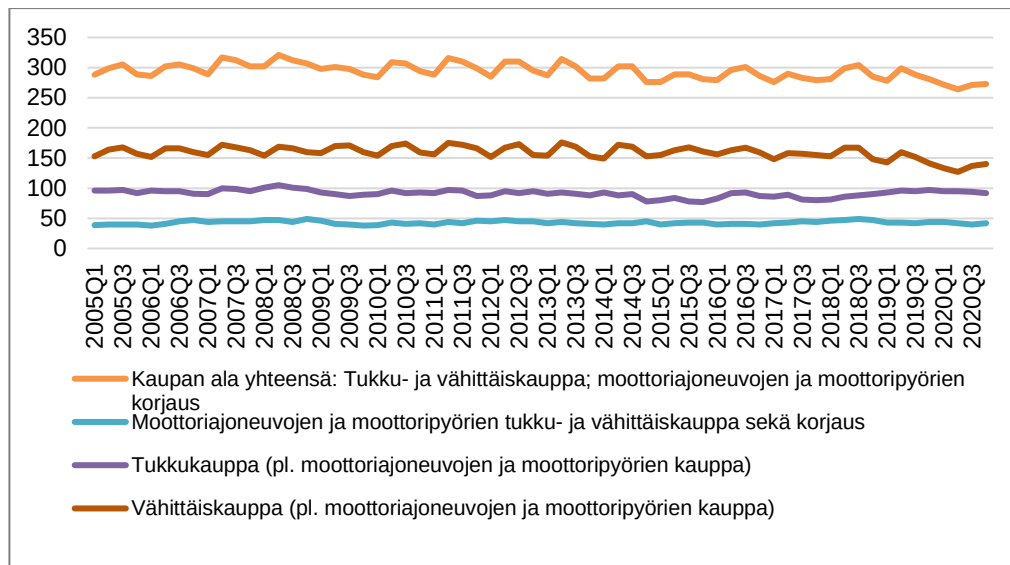
¹⁷ Kauhanen 2016

¹⁸ Kaupan liitto 2018

¹⁹ Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

²⁰ Kurjenoja 2020a

vuositasolla mitattuna vuonna 2016 vähittäiskaupassa työllisiä oli 161 000 henkilöä, kun vuonna 2020 työllisten määrä oli 134 000. Vuosien 2019 ja 2020 välillä kaupan työllisten lukumäärä laski 17 000 henkilöllä, ja valtaosa tästä vähenemisestä johtui vähittäiskaupan alan työllisten vähenemisestä.²¹ Vähittäiskaupan alan työllisyydessä laskua on ollut erityisesti erikoiskaupassa²². Kuviossa 3 kuvataan kaupan toimialan työllisten lukumäärän kehitystä vuosineljänstittäin vuosien 2005–2020 välillä.

Kuvio 3. Kaupan toimialan työllisyyskehitys, työllisten lukumäärä, tuhat henkilöä.²³

Kaupan alan työvoimakehityksen pitkän ajan trendi on murroksessa, kun alan liikevaihdon kehitys ei vaikuta enää yhtä vahvasti työvoiman tarpeeseen. Kaupan liitto on listannut tälle syiksi muun muassa kansainvälisten yritysten pyrkimykset parempaan kaupan toimitusketjujen hallintaan ja näiden lyhentämiseen, skaalaetujen tavoittelun, kilpailun asiakkaista kaikilla kanavilla yli rajojen, kansainvälisen ja kotimaisen kilpailun aiheuttaman tarpeen tehostaa toimintoja ja leikata kustannuksia sekä automatisaation ja digitalisaation mahdollistaman tehostamisen ja tuottavuuden lisäämisen. Näillä tekijöillä on ollut vaikutusta sekä vähittäis- että tukkukaupan työllisyyteen. Rakennusalan

²¹ Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

²² Kurjenoja 2021a

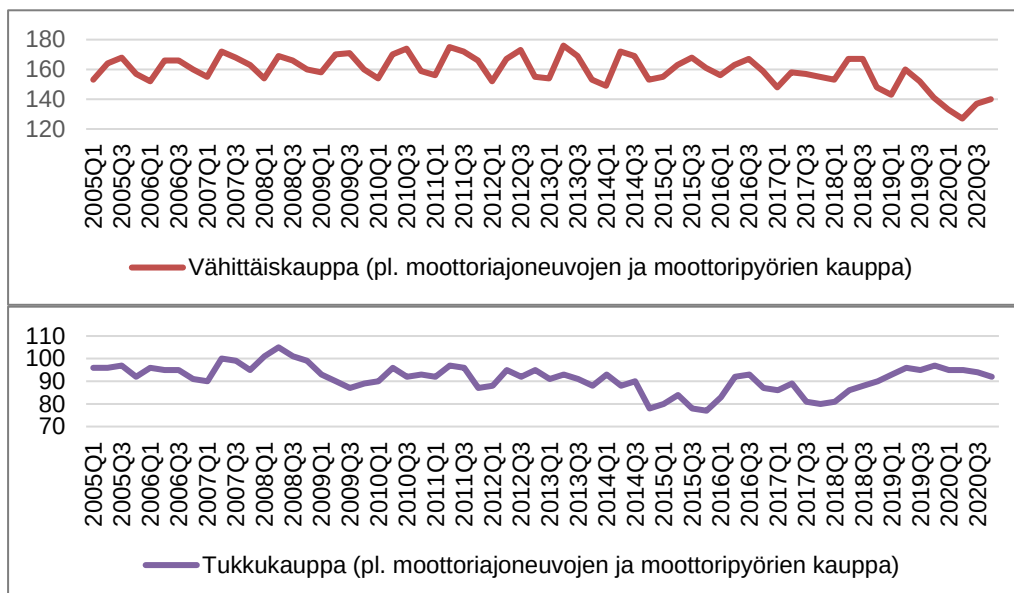
²³ Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

voimakas suhdanne on parina viime vuotena taas tukenut tukkukaupan työllisyyttä, mutta tukkukaupankin alan työllisyyskehitys vaikuttaa nyt taittuvan muun muassa alan lomautusten ja aikaisempaa vähäisimpien kausityöntekijöiden ja harjoittelijoiden rekrytointien myötä.²⁴

Kuviossa 4 kuvataan vielä erikseen vähittäiskaupan ja tukkukaupan työllisyyskehitystä Suomessa. Kuvioissa ei ole mukana moottoriajoneuvojen ja moottoripyörien kauppaa. Kuvioista voidaan havaita vähittäiskaupan vuosina 2012–2013 alkanut laskeva työllisyystrendi sekä tukkukaupan työllisyyden lasku finanssikriisin jälkeisenä aikana, kuten myös myöhemmin tukkukaupan työllisyyden kasvu noususuhdanteen ja rakennusalan nousun myötä vuodesta 2016 alkaen. Kaupan liitto nostaa esille myös sen, että esimerkiksi koronakriisin aiheuttamat vaikutukset näkyvät viiveellä teollisuustuotannon, rakentamisen ja investointien kautta.²⁵ Kaupan alan työllisyyskehitystä tarkastellessa voidaan huomata, miten monet työllisyyteen vaikuttavat seikat tulevat myös kaupan toimialan ulkopuolelta, esimerkiksi rakennusalalta tai teollisuudesta. Samalla kun kaupan toimiala vaikuttaa välillisesti muiden toimialojen työllisyyteen, muut toimialat voivat vaikuttaa kaupan alan työllisyyteen.

²⁴ Kurjenoja 2021a

²⁵ Kurjenoja 2020b

Kuvio 4. Vähittäiskaupan ja tukkukaupan työllisyyskehitys (pl. moottoriajoneuvojen ja moottoripyörien kauppa), tuhat henkilöä.²⁶

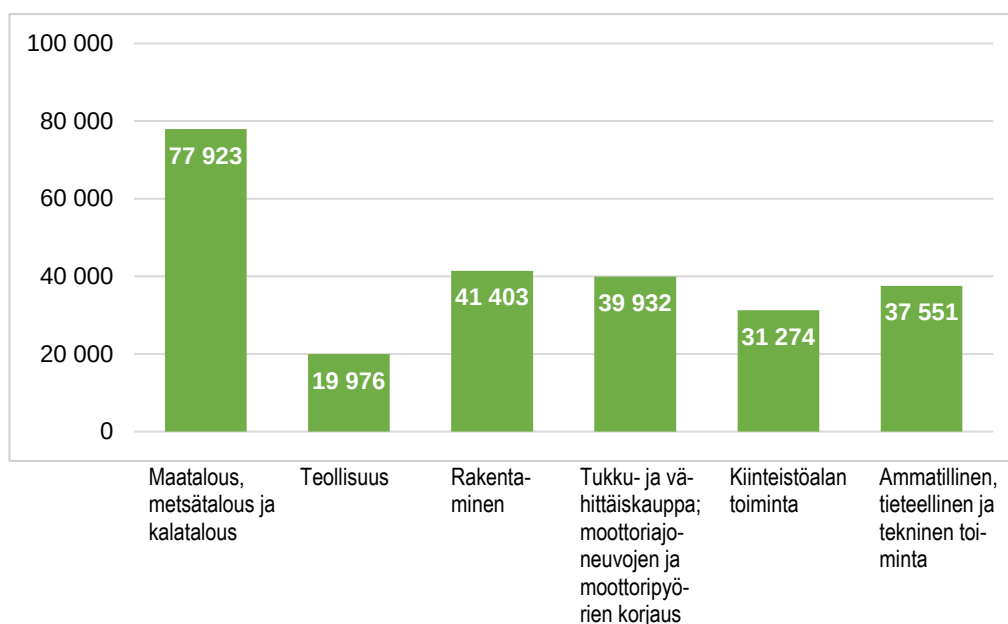
Kaupan toimialan yritysten lukumäärä

Yritysten määrällä mitattuna kaupan toimiala on kolmanneksi suurin toimiala Suomessa. Tilastokeskuksen mukaan Suomessa oli vuonna 2019 yhteensä 369 940 yritystä (sisältää kaikki toimialat) ja näistä oli kaupan alalla yhteensä 39 932 yritystä²⁷. Lukumäärä sisältää tukku- ja vähittäiskauppa; moottoriajoneuvojen sekä moottoripyörien korjauksen yritykset. Suomen suurin toimiala yritysten määrällä mitattuna on maatalous, metsätalous ja kalastus (77 923 yritystä) sekä rakentaminen (41 403 yritystä).²⁸ Suurimmat toimialat yritysten määrällä mitattuna on kuvattu tarkemmin kuviossa 5.

²⁶ Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

²⁷ Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto 2021

²⁸ Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto, Tilastokeskus 2021

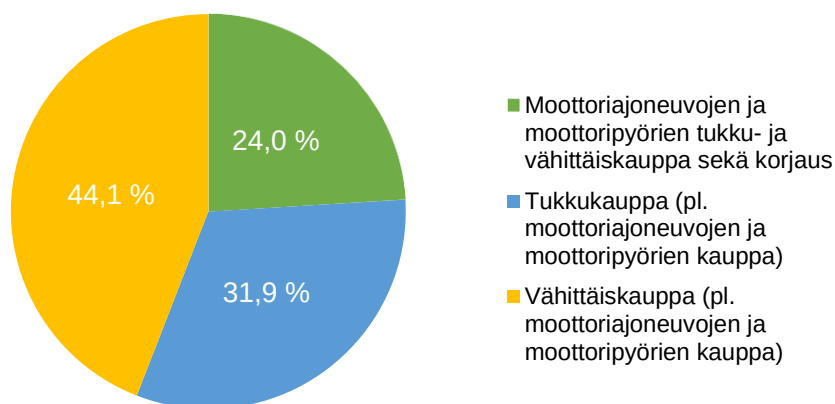

Kuvio 5. Suurimmat toimialat yritysten määrällä mitattuna vuonna 2019.²⁹

Kaupan alan yritysten lukumäärästä oli vuonna 2019 eniten vähittäiskaupan yrityksiä, yhteensä 17 610 yritystä, mikä muodosti 44,1 prosenttia kaupan toimialan yrityksistä. Tämän jälkeen eniten yrityksiä oli tukkukaupassa, yhteensä 12 724 eli 31,9 prosenttia kaupan alan yrityksistä sekä moottoriajoneuvojen ja moottoripyörien tukku- ja vähittäiskaupan sekä korjauksen alalla yhteensä 9 598 yritystä eli 24 prosenttia kaupan alan yrityksistä.³⁰ Kuviossa 6 esitetään yritysten lukumäärän jakautuminen kaupan toimialalla vuonna 2019.

²⁹ Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto, Tilastokeskus 2021

³⁰ Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto, Tilastokeskus 2021

Kuvio 6. Kaupan alan yritysten lukumäärä vuonna 2019. Yhteensä 39 932 yritystä.³¹

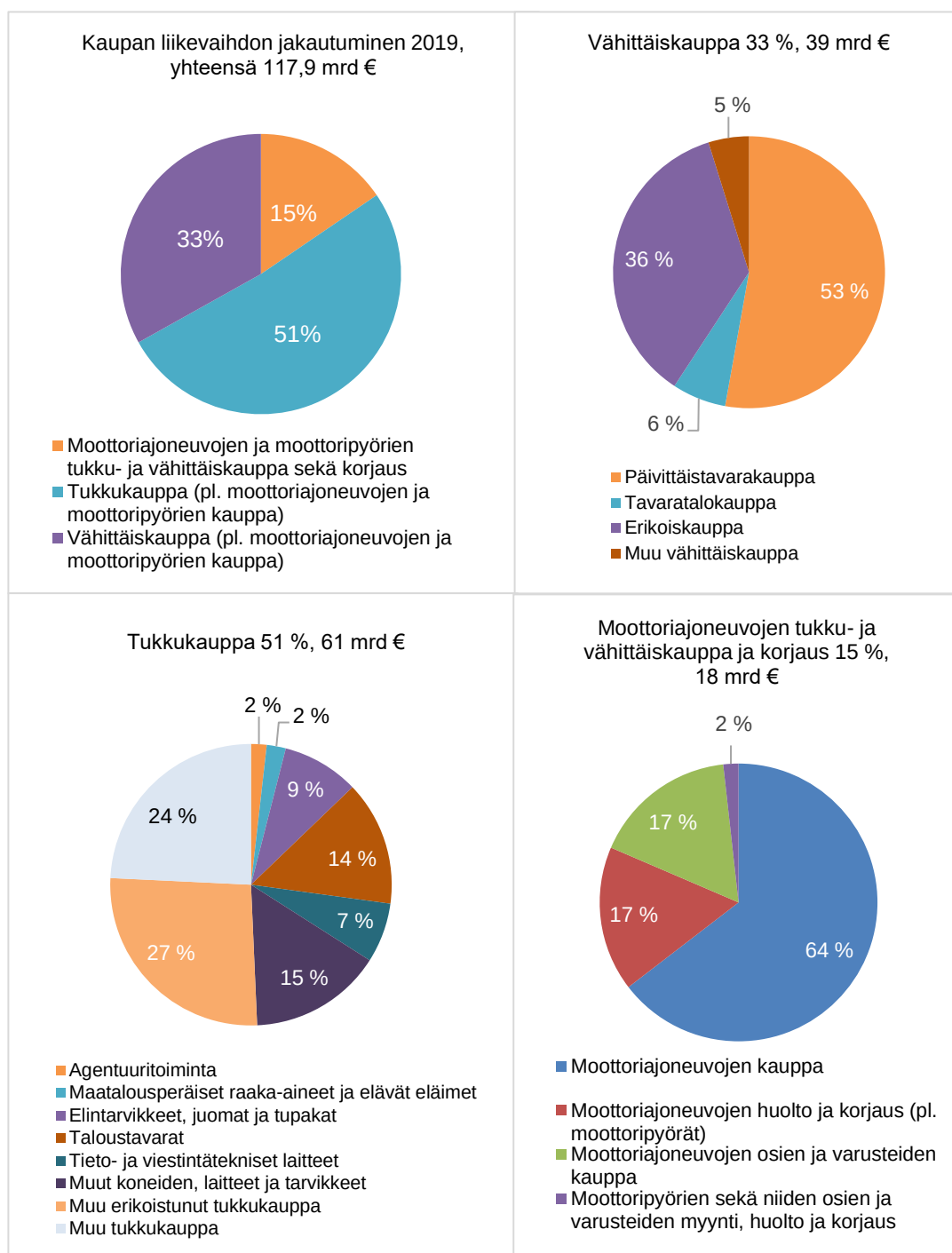
Kaupan toimialan liikevaihto

Kaupan toimiala on myös toimialojen liikevaihtoja vertaillen yksi suurimmista toimialoista. Vuonna 2019 koko kaupan alan liikevaihto oli noin 117,9 miljardia euroa. Teollisuuden liikevaihto oli vuonna 2019 noin 138,1 miljardia ja rakentamisen liikevaihto noin 39,7 miljardia.³² Kuviossa 7 on jaoteltu kaupan alan vuoden 2019 liikevaihto vähittäiskaupan, tukkukaupan ja moottoriajoneuvojen ja moottoripyörien vähittäis- ja tukkukaupan liikevaihtoihin. Tukkukaupan osuus kaupan liikevaihdosta on selkeästi suurin, noin 51 prosenttia. Vähittäiskaupan osuus on noin 33 prosenttia, ja moottoriajoneuvojen ja moottoripyörien vähittäis- ja tukkukaupan osuus on noin 15 prosenttia.³³ Kuvioita 1 ja 7 vertaillen voidaan huomata, että vähittäiskauppa työllistää kaupan aloista eniten, mutta tukkukaupan osuus toimialan liikevaihdosta on suurin.

³¹ Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto, Tilastokeskus 2021

³² Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto, Tilastokeskus 2021

³³ Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto, Tilastokeskus 2021

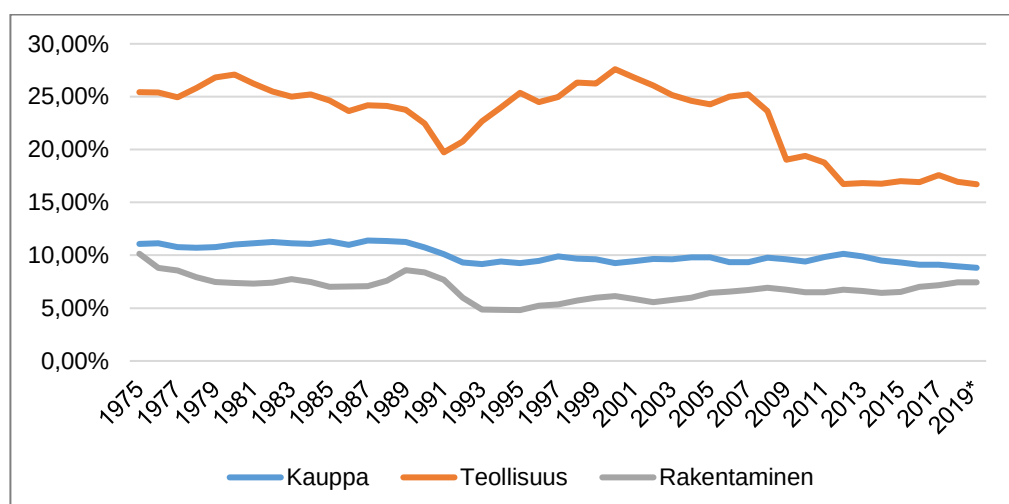

Kuvio 7. Kaupan liikevaihdon jakautuminen vuonna 2019.³⁴

³⁴ Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto, Tilastokeskus 2021

Kaupan toimialan muista vaikutuksista kansantaloudessa

Yksityisten palveluiden osuus koko kansantalouden bruttoarvonlisäyksestä on kasvanut tasaisesti viime vuosikymmenien aikana, ja viime vuosina yksityisten palveluiden osuus bruttoarvonlisäyksestä koko kansantaloudessa on ollut yli 50 prosenttia. Yksityiset palvelut muodostavat siis kansantalouden arvonlisäystä yli puolet, kun vastaava osuus esimerkiksi jalostuksen osalta on ollut viime vuosina noin 28 prosenttia ja alkutuotannon osalta alle 3 prosenttia. Toimialakohtaisesti tarkasteltuna kaupan toimialan osuus kansantalouden bruttoarvonlisäyksestä on ollut viime vuosina noin 9–10 prosenttia, teollisuuden osuus on ollut noin 17 prosenttia ja rakentamisen osuus on ollut noin 7 prosenttia.³⁵

Kuvio 8. Kaupan, teollisuuden ja rakentamisen osuus kansantalouden bruttoarvonlisäyksestä perushintaan vuosina 1975–2019*.³⁶

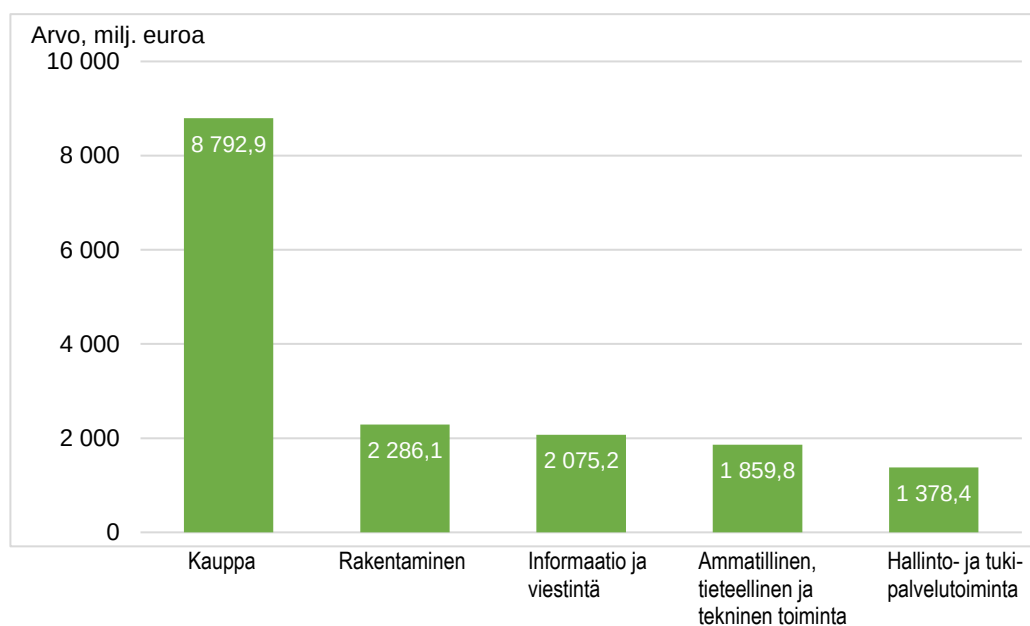
Kuviossa 8 kuvataan kaupan, teollisuuden ja rakentamisen toimialojen tuottaman bruttoarvonlisäyksen osuus koko kansantalouden bruttoarvonlisäyksestä perushintaan. Kaupan osuus on pysynyt hyvin tasaisena tarkastelujakson aikana, vaikka osuus onkin hieman laskenut vuoden 1975 tasoon verrattuna. Rakentamisen ja erityisesti teollisuuden osuudet ovat vaihdelleet enemmän kuin

³⁵ Kansantalouden tilinpito, Tilastokeskus 2021

³⁶ Kansantalouden tilinpito, Tilastokeskus 2021

kaupan osuus, ja niidenkin osuudet ovat laskeneet vuoden 1975 tasoon verrattuna. Kaupan osuuden tasaisuus on huomattavaa erityisesti siitä näkökulmasta, että taloudellisesta tilanteesta riippumatta kaupan toimiala on pystynyt tuottamaan kansantalouden bruttoarvonlisää. Vuoden 2019 ennakkotietojen mukaan koko kansantalouden bruttoarvonlisäys perushintaan oli 207,69 miljardia euroa, ja kaupan toimialan bruttoarvonlisäys perushintaan oli 18,309 miljardia euroa (molemmat luvut käypiin hintoihin), mikä tarkoittaa noin 8,82 prosentin osuutta.³⁷

Kaupan toimiala on eniten arvonlisäveroa tilittävä toimiala. Kaupan ala tilitti vuonna 2020 yhteensä lähes 8,8 miljardia euroa arvonlisäveroa, mikä muodostaa noin 48,6 prosenttia kaikkien toimialojen yhteenlasketuista tilitetystä arvonlisäveroista. Kuviossa 9 esitetään viisi eniten arvonlisäveroa tilittänyttä toimialaa Suomessa vuonna 2020. Luvut pohjautuvat Verohallinnon verokertymä- ja palautustietoihin, ja lukuihin on laskettu mukaan myös viivästysseuraamukset ja palautuskorot. Kaupan ala tilitti arvonlisäveroa selkeästi eniten, melkein nelinkertaisen määrän verrattuna seuraavaksi eniten arvonlisäveroa tilittäneeseen rakentamisen toimialaan.³⁸

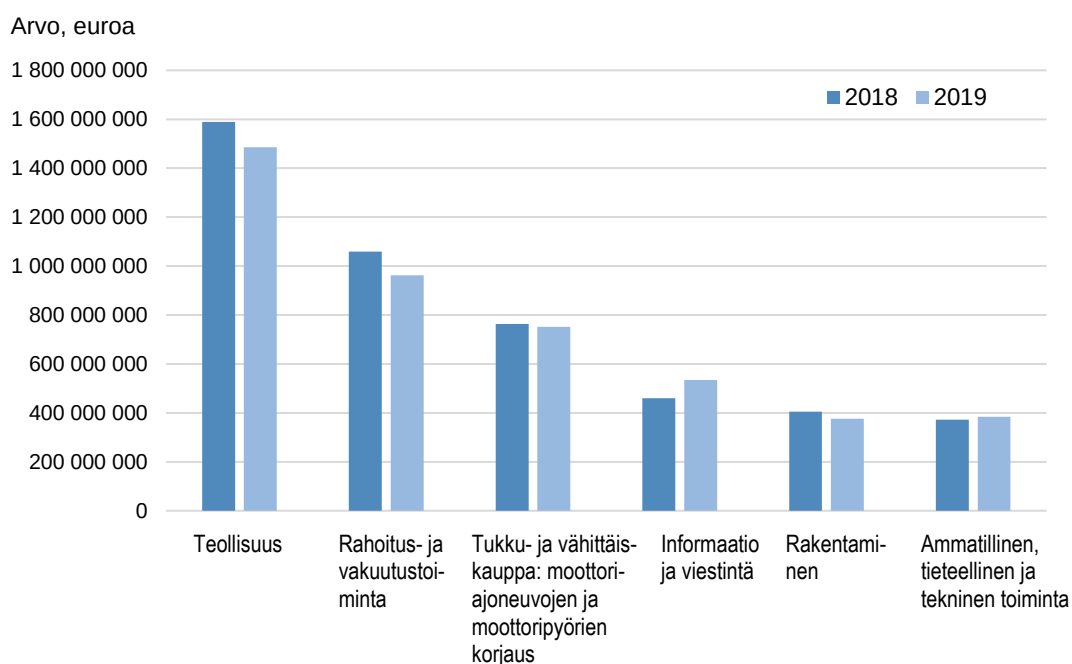
Kuvio 9. Viisi eniten arvonlisäveroa tilittänyttä toimialaa vuonna 2020.³⁹

³⁷ Kansantalouden tilinpito, Tilastokeskus 2021

³⁸ Verohallinnon tilastotietokanta, Verohallinto 2021

³⁹ Verohallinnon tilastotietokanta, Verohallinto 2021

Kaupan toimiala on myös yksi merkittävistä yhteisöveron maksajista. Kuviossa 10 esitetään kuusi eniten yhteisöveroa maksanutta toimialaa Suomessa vuosina 2018 ja 2019. Kaupan ala maksoi kaikista toimialoista kolmanneksi eniten yhteisöveroja vuosina 2018 ja 2019. Vuonna 2019 kaupan toimiala maksoi yhteensä noin 751,8 miljoonaa euroa yhteisöveroja. Kaikkien toimialojen yhteensä vuonna 2019 maksamat yhteisöverot olivat noin 5,8 miljardia euroa, joten kaupan alan osuus maksetuista yhteisöveroista oli noin 13 prosenttia. Myös vuonna 2018 kaupan toimialan maksamien yhteisöverojen osuus kaikista maksetuista yhteisöveroista oli noin 13 prosenttia. Kaupan alaa enemmän yhteisöveroja maksoivat rahoitus- ja vakuutustoiminta, jonka osuus oli noin 16,6 prosenttia sekä teollisuus, jonka osuus oli noin 25,6 prosenttia kaikista maksetuista yhteisöveroista vuonna 2019.⁴⁰ Myös yhteisöveroa maksavien yhteisöjen lukumäärässä mitattuna kaupan toimiala on yksi suurimmista. Eniten yhteisöveroa maksavia yhteisöjä on kiinteistöalalla, tieteellisen ja teknisen toiminnan toimialoilla, rakennusallalla ja kaupan alalla. Kiinteistöalalla yhteisöjä on selkeästi eniten.⁴¹

Kuvio 10. Eniten yhteisöveroa maksaneet toimialat Suomessa vuosina 2018 ja 2019.⁴²

⁴⁰ Verohallinnon tilastotietokanta, Verohallinto 2021

⁴¹ Verohallinto 2021a

⁴² Verohallinnon tilastotietokanta, Verohallinto 2021

Kaupan toimialan luokittelusta

Kaupan toimialaa luokitellaan eri tavoin esimerkiksi asiakaskunnan ja myytävien tuotteiden perusteella. Tukku- ja vähittäiskauppa eroavat asiakastyypeiltään: tukkukauppa myy uusia tai käytettyjä tavaroita muille kuin yksityisille kuluttajille (business to business -myynti) ja vähittäiskauppa myy uusia tai käytettyjä tavaroita pääasiassa yksityisten kuluttajien henkilökohtaiseen käyttöön tai kotitalouskäyttöön.⁴³ Tukkukauppa myy eteenpäin teollisuudelta hankkimaansa tavaraa vähittäiskaupan, muiden yritysten tai julkishallinnon käyttöön, ja tukkukaupassakin näkyy tänä päivänä yhä enemmän siirtyminen kohti palvelutoimintaa. Tukkukauppaan liittyy myös olennaisesti maahantuonti.⁴⁴ Sekä tukku- että vähittäismyyjät omistavat myymänsä tuotteet poikkeuksena tukkukauppaan luettava välityskauppa, jossa myytävät tavarat eivät ole kauppiansa omistuksessa. Vähittäiskaupan luokkaan kuuluvat myös vähittäiskaupan yhteydessä tapahtuva sivutoiminen vuokraus ja kotitaloustavaroiden korjaus. Tilastokeskuksen kaupan toimialan luokittelussa erotetaan omaksi luokakseen moottoriajoneuvojen ja moottoripyörien vähittäis- ja tukkumyynti ja siihen liittyvät toiminnot sekä moottoriajoneuvojen ja moottoripyörien korjaus.⁴⁵

Kaupan toimiala voidaan myös jaotella tuotevalikoimakohtaisesti päivittäistavara-, erikoistavara- ja tekniseen kauppaan⁴⁶. Päivittäistavaroita ovat elintarvikkeet ja päivittäin käytettävät ruokaostosten yhteydessä hankittavat kulutustavarat, joita ovat teknokemian tuotteet, kodin paperit, tupakkatuotteet, lehdet ja päivittäiskosmetiikka. Elintarvikkeet muodostavat noin 80 prosenttia päivittäistavarakaupan myynnistä.⁴⁷ Vuoden 2020 alussa Suomessa oli koko päivittäistavaravalikoimaa myyviä päivittäistavaramyymälöitä yhteensä 2 789⁴⁸. Kaupan liiton määrittelyn mukaan ”Päivittäistavarakauppa on päivittäistavaroiden koko valikoimaa myyvä, pääasiassa itsepalveluperiaatteella toimiva marketmyymälä. Marketkaupan lisäksi päivittäistavaroiden vähittäiskauppaan lasketaan elintarvikkeiden erikoismyymälöiden, huoltamoiden ja halpahallien päivittäistavaroiden myynti. Päivittäistavaramarkkinoin luetaan myös Foodservice (HoReCa) -tukkukaupan asiakkaiden, kuten julkisten laitosten päivittäinen ruokahuolto sekä muiden asiakkaiden, kuten yksityissektorin

⁴³ Toimialaluokitus 2008, Tilastokeskus

⁴⁴ Kaupan liitto/Toimialat

⁴⁵ Toimialaluokitus 2008, Tilastokeskus

⁴⁶ Mitronen & Närvänen 2020

⁴⁷ Päivittäistavarakauppa ry/Suomen päivittäistavaramarkkinat

⁴⁸ A.C. Nielsen Finland Oy, Päivittäistavaramyymälärekisteri 2019

ravintoloiden, kahviloiden ja henkilöstöravintoloiden myynti. Myös alkoholi-juomien vähittäismyynti luetaan EU-tilastoinnissa päivittäistavaramarkkinoihin.”⁴⁹

Erikoiskaupat ovat vähittäiskauppoja, jotka tarjoavat erikoistavaroita ja niihin liittyviä palveluita, Kaupan liiton määrittelyn mukaan. Erikoiskauppoja ovat esimerkiksi vaate- ja kenkäkaupat, huonekalu- ja sisustuskaupat, kodintekniikka- ja fotokaupat, rauta- ja rakennustarvikekaupat, kirjakaupat, kulta- ja kellokaupat, terveystuotekaupat, optikkoliikkeet, apteekit ja muut tiettyjen kulutushyödykkeiden myyntiin erikoistuneet vähittäiskaupat. Erikoiskaupat edustavat erilaisia toimialoja, ja niille keskeistä on tarjota henkilökohtaista palvelua, korkeaa asiantuntemusta ja erikoistunutta tuotevalikoimaa. Vähittäiskaupan kaikista yrityksistä suurin osa on erikoiskauppoja.⁵⁰

Tekninen kauppa on pääasiassa yritysten välistä kauppaa. Se kohdistuu pääsääntöisesti teollisuuden ja rakentamisen tarvitsemien tuotteiden, kuten raaka-aineiden, osien, komponenttien, tarvikkeiden, koneiden ja järjestelmien maahantuontiin, kuten myös myyntiin ja niihin liittyvien ratkaisuiden sekä palveluiden toimittamiseen. Tekninen kauppa kohdistuu myös kuluttajakauppaan. Kuluttajatuotteista teknisen kaupan piiriin kuuluvat moottoripyörät, maastoajoneuvot, puutarhan ja metsänhoidon pienkoneet sekä akut ja paristot. Nämä ilmenevät Kaupan liiton määrittelystä teknisestä kaupasta.⁵¹

2.2 Kaupan toimintaympäristö Suomessa ja kaupan ansaintalogiikka

Kaupan toimialan toimintaympäristöön vaikuttavat lukuisat alan sisäiset ja sen ulkopuoliset tekijät. Toimintaympäristöön vaikuttaa yhteiskunnallinen tilanne, esimerkiksi kansantalouden tilanne ja talouden kehitysnäkymät, joilla taas on suoraan vaikutusta yksittäisten kuluttajien kysyntään. Kansantalouden tilanne ja bruttokansantuotteen kehitys vaikuttavat erityisen paljon kaupan toimintaan ja kehittymiseen, koska talouden taantuessa myös kaupan toimiala kärsii. Kuluttajien ja muiden kaupan alan asiakkaiden arvostukset vaikuttavat myös toimintaympäristöön. Väestön ikärakenne, maan sisäiset muuttoliikkeet ja asumiskeskittymät luovat myös osaltaan alan toimintaympäristöä. Alan sisäisiä toimintaympäristöä muovaavia tekijöitä ovat esimerkiksi alan yritysten investoinnit, liikepaikat ja logistiikan sekä tuotteiden hankintapaikat.⁵²

⁴⁹ Kaupan liitto/Toimialat

⁵⁰ Kaupan liitto/Toimialat

⁵¹ Kaupan liitto/Toimialat

⁵² Mitronen & Närvänen 2020

Kauppojen aukioloajat on vapautettu Suomessa vuoden 2016 alusta lähtien, jolloin kumottiin vähittäiskauppoja sekä parturi- ja kampaamoliikkeitä koskeva aukiolosäätely (laki vähittäiskaupan sekä parturi- ja kampaamoliikkeen aukioloajoista annetun lain kumoamisesta 1618/2015). Lain muutoksen yhteydessä säilytettiin kuitenkin kauppakeskuksessa toimivan pienyrittäjän oikeus pitää liikkeensä suljettuna vähintään yhtenä valitsemana viikonpäivänä viikossa (laki sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa annetun lain muuttamisesta 1619/2015).⁵³ Vapaapäiväoikeuden säilyttämisen tarkoituksena oli suojella pienyrittäjiä ja mahdollistaa heille yksi vapaapäivä viikossa.

Suomen toimintaympäristöä kaupalle kansainvälisellä tasolla vertaillen voidaan tarkastella erityisesti kaupan sääntelyn määrää ja voimakkuutta, arvonlisäverotaso, ostovoiman määrää ja verotusta⁵⁴. Globaalissa kilpailussa sääntelyllä on yhä merkittävämpi vaikutus, koska se voi alentaa tai vauhdittaa kilpailukykyä⁵⁵.

OECD:n mittausten mukaan Suomi sijoittuu kaupan sääntelyssä melko keskivaiheille kaikista OECD-maista, hieman koko OECD:n keskiarvon yläpuolelle⁵⁶. Suomen on katsottu olevan kilpailukykyinen muihin maihin verrattessa monessa eri veroluokassa, mutta etenkin työn korkea verotus aiheuttaa haasteita kaupan ja palvelualojen kehitykselle, eivätkä kotimaiset toimijat saa verotuksellista kilpailuetua esimerkiksi uusilla säännöillä toimiviin digitaalisiin toimijoihin nähden. Myös kaupan toimialan teollisuutta korkeampi sähkövero vaikeuttaa kilpailua.⁵⁷ Kaupan toimialaan liittyvät verotuskysymykset, kuten sähköveron kohdentuminen kaupan alalle, nousivat esille myös työ- ja elinkeinoministeriön kirjallisessa kuulemisessa kaupan toimialan tulevaisuusselonteosta⁵⁸.

Kaupan alaa voidaan luonnehtia sähköisen liiketoiminnan alaksi, johon liittyvät läheisesti korkea teknologia ja tietojenkäsittely. Digitalisaatio vaikuttaa myös kaupan alaan nyt ja tulevaisuudessa, mikä luo sekä uhkia että mahdollisuuksia kaupan alalle ja sen toimijoille. Digitalisaation nopea eteneminen vaikuttaa kaupan alaan oletettavasti erityisesti tiedon keräämiseen, hallintaan,

⁵³ Työ- ja elinkeinoministeriö 2016

⁵⁴ Mitronen & Närvänen 2020

⁵⁵ Piipari ym. 2021a

⁵⁶ OECD 2018

⁵⁷ Mitronen & Hänninen 2020 Mitrosen & Närväsen 2020 mukaan

⁵⁸ Härkin 2020

jalostamiseen ja hyödyntämiseen liittyen tulevan 10 vuoden aikana. Keskeistä on esimerkiksi asiakasdatan hyödyntäminen tekoälyn avulla.⁵⁹

Kaupan alan on myös katsottu kohtaavan kolmantena alana teknologia-alan ja median ja viihteen alan jälkeen digitaalisen disruption, joka voi johtaa alan uudistumiseen tai jopa tuhoutumiseen.⁶⁰

Myös kaupan alan ansaintalogiikka on murroksessa. Kaupan alan roolina ja tehtävänä on kautta aikain ollut tavaroiden välittäminen teollisuudelta kuluttajille, ja kaupan ansaintalogiikka on perustunut myytävistä tavaroista saatuun myyntikatteeseen ja tavarankierronopeuteen. Perinteinen kaupan ansaintalogiikka on myös murroksessa. Esimerkiksi erilaiset alustatalouden toimijat hyödyntävät liiketoiminnassaan perinteisten arvoketjujen muokkaamista sekä suhteessa kuluttajiin että tavarantoimittajiin tarjoamalla näille erilaisia logistiikka-, palvelin-, markkinointi- tai kuljetuspalveluja.⁶¹ Alustatalouden toimijoilla ansainta tapahtuu myös näiden muiden palveluiden avulla, ei vain tuotteen myymisestä saaduista tulosta.⁶² Kaupan roolin murroksessa vaikuttavat myös perinteisen kivijalkakaupankäynnin ja digitaalisen kaupan rajapinnan hämärtyminen sekä käytettyjen tavaroiden kaupan markkinoiden kasvu, mikä voi johtaa myös kuluttajien keskenään käymän vertaiskaupan kasvuun. Perinteisesti kauppa on keskittynyt myymään vain uusia tavaroita, joten kaupan rooli on murroksessa tässäkin suhteessa.⁶³

2.3 Ostovoimasta Suomessa

Koko kansantalouden tila ja bruttokansantuotteen kehitys vaikuttavat merkittävästi kaupan toimialaan. Tärkeässä roolissa ovat erityisesti kuluttajien todellinen ostovoima, varallisuus ja heidän luottamuksensa ja odotuksensa sekä omasta taloustilanteestaan että koko kansantalouden kehityksestä.⁶⁴

Taulukossa 1 kuvataan vähittäiskauppaan ja palveluihin kohdistuvaa ostovoimaa maakunnittain Suomessa vuonna 2019. Vuonna 2019 päivittäistavara-kauppaan kohdistuva ostovoima oli yhteensä koko Suomen osalta 21,268 miljardia euroa, ja asukasta kohden tämä ostovoima koko Suomen alueella oli 3

⁵⁹ Mitronen & Närvänen 2020

⁶⁰ Bradley ym. 2015

⁶¹ Saarijärvi 2019

⁶² Piipari ym. 2021a

⁶³ Saarijärvi 2019

⁶⁴ Mitronen & Närvänen 2020

849 euroa. Koko vähittäiskaupan osalta yhteenlaskettu ostovoima oli 45,354 miljardia euroa, ja asukasta kohden ostovoima oli 8 208 euroa. Suurin ostovoima oli Uudellamaalla, ja tämän jälkeen ostovoiman suuruudessa seurasivat Pirkanmaa, Varsinais-Suomi, Pohjois-Pohjanmaa ja Keski-Suomi, ja nämä kaikki maakunnat yhdessä muodostivat yli 60 prosenttia koko maan vähittäiskaupan ja palveluihin kohdistuvasta ostovoimasta vuonna 2019.⁶⁵

⁶⁵ Santasalo Ky 2020

Taulukko 1. Vähittäiskauppaan ja palveluihin kohdistuva ostovoima maakunnittain 2019 (miljoonaa euroa).⁶⁶

Maakunta	PT- kauppa	Alko	Terveys, hyvin- vointi	Muoti- kauppa	Vapaa- aika	Tekninen erikoisk.	Kodin sisustus	Rauta- kauppa	VÄHITTÄIS- KAUPPA	Auto ja varaosat	Auto- huolto	Huoltamo	Hyvinv. palvelut	Ravintolat
Uusimaa	6364	505	1386	1233	1421	1278	1043	1192	14422	2991	1096	1359	501	2739
Varsinais- Suomi	1806	137	443	272	365	333	217	433	4005	969	369	408	110	490
Satakunta	881	46	193	108	130	149	102	191	1799	569	164	243	53	204
Kanta-Häme	695	53	158	96	129	118	77	155	1481	347	133	146	39	171
Pirkanmaa	1935	96	446	263	311	356	247	444	4098	1353	374	578	124	521
Päijät-Häme	771	62	195	114	153	140	91	184	1709	406	156	171	47	200
Kymenlaakso	677	54	172	96	131	120	77	159	1487	349	135	147	41	168
Etelä-Karjala	508	35	126	72	98	90	58	119	1105	260	101	110	30	126
Etelä-Savo	579	38	122	67	84	92	72	107	1162	313	118	140	41	103
Pohjois-Savo	961	68	196	112	139	153	119	175	1922	520	191	232	67	176
Pohjois- Karjala	625	41	133	74	94	101	78	115	1262	340	125	152	44	115
Keski-Suomi	1092	56	241	137	163	187	129	235	2241	706	198	302	66	267
Etelä- Pohjanmaa	759	33	154	88	105	122	84	156	1500	468	136	201	43	166
Pohjanmaa	686	27	143	86	102	117	81	148	1391	452	128	195	41	168
Keski- Pohjanmaa	268	15	47	28	35	38	30	44	504	133	49	59	16	44
Pohjois- Pohjanmaa	1506	96	290	176	216	236	185	265	2969	813	288	362	101	285
Kainuu	315	24	63	35	43	47	37	55	619	160	59	72	21	54
Lappi	719	54	142	80	99	109	85	125	1413	370	136	164	47	126
Ahvenanmaa	122	11	22	17	39	17	16	21	266	96	10	35	7	41
Koko Suomi	21268	1450	4672	3153	3857	3804	2827	4322	45354	11614	3966	5075	1439	6165

⁶⁶ Santasalo Ky 2020

Kuluttajien ostovoima nostettiin esille myös työ- ja elinkeinoministeriön toteuttamassa kaupan toimialan tulevaisuusselonteon kirjallisessa kuulemisessa. Ostovoima liitettiin erityisesti kysymykseen siitä, miten valtiovalta voisi vastata kaupan toimialan rakennemuutokseen Suomessa. **Kirjalliseen kuulemiseen vastanneet kaupan alan toimijat toivoivat, että valtiovalta huolehtisi kuluttajien ostovoiman turvaamisesta verotuksellisin keinoin, esimerkiksi kulu- tusta tukevilla veroratkaisuilla, joita ovat esimerkiksi tuloverojen kiristämi- sen ja uusien valmiste- ja terveysverojen säätämisen välttäminen.**⁶⁷ Kulutta- jien ostovoiman säilymisestä huolehtiminen tukee myös kuluttajien vastuullis- ten kulutusvalintojen tekemistä. On oletettu, että suomalaisen väestön ikään- tyessä ja asukkaiden keskittyessä kasvukeskuksiin osa kaupan ketjuista keskit- tää kivijalkakauppatoimintaansa vain ostovoimaisille alueille. Muiden alueiden palveleminen voitaisiin hoitaa verkkokaupan avulla tai esimerkiksi yhteistyössä jonkin kivijalkakauppoja omistavan yrityksen kanssa, jotta lähikontakti asiak- kaisiin säilyisi.⁶⁸

Kaupan toimialan rakennemuutos ja toimintaympäristö on muuttunut kau- pan tulevaisuusselonteon laatimisen aikana voimakkaammin, kuin selonteon esivalmistelussa tunnistettiin, erityisesti koronaviruspandemian ja Venäjän hyökkäyssodan Ukrainaan myötä. Näistä johtuvat muutokset ovat yhä käyn- nissä, vaikutuksia nähdään myös pidemmällä aikajänteellä. Kesäkuun 2022 tilanteessa, voidaan todeta, että suomalaisten kuluttajien ostovoiman arvioi- daan olevan historiallisessa luisussa kesäkuussa 2022 julkaistussa Kuntarahoi- tuksen Suomen talouden ennusteessa. Venäjän hyökkäyssota on tuonut ko- ronaviruspandemian jatkona talouteen epävarmuustekijöitä, joista suurin liit- tyä siihen miten voimakkaasti kiihtyvä inflaatio jarruttaa kulutuskysyntää. Os- tovoima on heikentynyt Suomessa yhtä voimakkaasti viimeksi 1970-luvun lop- pupuolella. Hintapaineista suurimmat kohdistuvat kotitalouksissa ruokaan, asumiseen ja polttonesteisiin, myös korot ovat nousseet.⁶⁹ Korkealla inflaati- olla on vaikutuksia esimerkiksi kuluttajien luottamukseen, ostokäyttäytymi- seen ja ostovoimaan. Koronaviruspandemialla ja Venäjän hyökkäyssodalla on ollut vaikutuksia muun muassa raaka-ainepulaan, tuotesaataavuuteen, ener- gian, polttonesteiden ja elintarvikkeiden hintojen nousuun. Elintarvikkeisiin on tuonut kustannusnousua myös alkutuotannon pitkäaikaiset kannatta- vuushaasteet, kuten myös energian, lannoitteiden, kuljetusten ja pakkausma- teriaalien hinnan nousu.

⁶⁷ Härkin 2020

⁶⁸ Mitronen & Närvänen 2020

⁶⁹ Kuntarahoitus, 2022

2.4 Kaupan alan liiketoimintamallit ja kaupan keskittyneisyys Suomessa

Kaupan alan liiketoimintamallit

Kaupan toimialalla on tunnistettavissa kolme erilaista liiketoimintamallien perustyyppiä: yrittäjäpohjaiset mallit, osuuskuntapohjaiset mallit ja yksiomisteiset mallit. Nämä kaikki kilpailevat markkinoilla ja pyrkivät luomaan kilpailuetua itselleen omista strategisista perustekijöistään. Olemassa on myös niin kutsuttuja hybridimalleja, joissa samassa kaupparyhmässä on useampia muotoja. On arvioitu, että nämä kaikki mallit ovat Suomessa elinvoimaisia ja niillä on tasavertaiset olosuhteet kilpailuun. Asiakkaat vaikuttavat siihen, miltä eri mallien tulevaisuus näyttää ja miten näiden osuudet jakautuvat markkinoilla.⁷⁰ Kaupan alan liiketoimintamalli voi olla myös yrittäjä- ja osuuskuntamallin yhdistelmä, jossa yrittäjä omistavat osuuskunnan, joka tuottaa yrittäjäjäsenille palveluita tai muita yhteistoiminnan etuja.

Yrittäjäpohjaisissa liiketoimintamalleissa itsenäinen kauppias vastaa kaikesta kaupan toiminnasta omalla riskillään ja tuloksellaan. Yhteistoiminnassa muiden kauppajien kanssa nämä kaupat voivat myös muodostaa ketjuja, joita kehitetään ketjuliiketoimintamallin mukaisesti. Suomessa yrittäjäpohjaisella liiketoimintamallilla toimivia yrityksiä on esimerkiksi K-ryhmä, Ruotsissa ICA ja Saksassa Edeka. Franchising-malli taas perustuu liiketoimintakonseptin omistamiselle ja sen operatiiviselle soveltamiselle markkinoilla, ja Suomessa franchising-mallilla toimii esimerkiksi R-kioski.⁷¹ Suomen Franchising-Yhdistys ry:n mukaan Suomessa on noin 250–300 franchising-ketjua, joista 22 prosenttia toimii vähittäiskaupan alalla ja joista 75 prosenttia on kotimaista ja 25 prosenttia ulkomaista alkuperää.⁷²

Osuuskuntapohjaisissa malleissa yritystoiminnan tarkoituksena on tarjota hyödykkeitä ja palveluksia osuuskunnan jäsenille mahdollisimman edullisin ehdoin ja myös pyrkiä edistämään jäsenten taloudellista hyvinvointia. Mallin tarkoituksena ei ole voiton maksimointi, vaan jäsenhyödyn maksimointi. Jäsenillä on oikeus päättää osuuskunnan linjauksista, ja osuuskunnan ylijäämä jaetaan heille palvelujen käytön mukaan.⁷³ Osuustoimintayrityksiä Suomessa ovat

⁷⁰ Mitronen & Närvänen 2020

⁷¹ Mitronen & Närvänen 2020

⁷² Suomen Franchising-Yhdistys ry 2018

⁷³ Osuustoimintakeskus Pellervo ry/Osuustoiminta

esimerkiksi kuluttajaosuuskunnat SOK ja S-ryhmä sekä tuottajaosuuskunta Valio⁷⁴.

Yksiomisteisissa malleissa kaupan tai ketjun omistaja omistaa koko ketjkonseptin ja konseptin kaupat, ja mallin yritykset tai ketjut valitsevat itse yritysmuotonsa. Suomessa toimivia yksiomisteisiä malleja käyttäviä kaupan alan yrityksiä ovat esimerkiksi Lidl ja Gigantti. Liiketoimintamalleja voidaan jaotella niin kutsuttuihin yksiportaisiin ja kaksiportaisiin malleihin. Yksiomisteiset ovat yksiportaisia malleja, joissa tulos kertyy yritykselle kokonaisuudessaan, kun taas kaksiportaisissa malleissa tulosta tehdään sekä keskusyksikköön että yksittäiseen kauppaan. Suomessa toimivista kaupan yrityksistä yksiportaista mallia soveltaa esimerkiksi Gigantti Oy Ab ja kaksiportaista mallia Kesko Oyj.⁷⁵

Kauppakeskuksia voidaan myös tarkastella kaupan liiketoimintamallien yhteydessä. Vuonna 2019 Suomessa oli 111 kauppakeskusta (vuonna 2018: 107 kappaletta). Vuonna 2019 kauppakeskusten yhteenlaskettu myynti oli 6,65 miljardia euroa ja 6,52 miljardia euroa vuonna 2018. Kauppakeskuksissa kävi vuonna 2019 arviolta 428 miljoonaa asiakasta.⁷⁶ Nykyään uudet kauppakeskukset voivat tarjota myös muita kuin kaupan alan palveluja, esimerkiksi yhdistellä kaupan tarjonnan ja kaupallisten palveluiden lisäksi myös yhteiskunnallisia palveluja ja toimistoja, liikuntapaikkoja ja muita oheistoimintoja. On kuitenkin arvioitu, että kauppakeskukset esimerkiksi huonolla liikenteellisellä sijainnilla ja vanhentuneissa tiloissa joutuvat mahdollisesti lopettamaan toimintansa tulevaisuudessa kauppakeskusten välisen kilpailun lisääntyessä.⁷⁷

Kaupan alan muutos- ja tulevaisuuskuvaan vaikuttavat myös liiketoimintamalleissa tapahtuvat muutokset, esimerkiksi uusien liiketoimintamallien perustaminen⁷⁸. Esimerkiksi tuotteita suoraan tuottajalta asiakkaalle verkkokaupassa myyvä *direct to consumer* (D2C) -liiketoimintamalli haastaa perinteisempiä malleja, kun myynti tapahtuu ilman jälleenmyyjää, tukkukauppiaita ja jakeilijoita suoraan asiakkaille. Tämä malli antaa brändin omistajalle monia mahdollisuuksia verrattuna perinteisiin jälleenmyyjän välittämiin malleihin. Asiakasdatan hyödyntämisen mahdollisuudet ovat brändin omistajalle laajemmat kuin perinteisissä liiketoimintamalleissa. Myös valikoiman kontrollointi ja tuotteen

⁷⁴ Mitronen & Närvänen 2020

⁷⁵ Mitronen & Närvänen 2020

⁷⁶ Suomen Kauppakeskusyhdistys ry 2020

⁷⁷ Mitronen & Närvänen 2020

⁷⁸ Mitronen & Närvänen 2020

hinnoittelu helpottuvat, minkä lisäksi myös tuotteesta saatu kate voi olla parempi. D2C-malli voi myös mahdollistaa sellaisen kaupan, jota perinteisempien jakelukanavien välityksellä olisi taloudellisesti liian haasteellista pitää.⁷⁹

Monikanavainen kauppa

Monikanavaisuudella (=multi-channel) tarkoitetaan, että kaupalla on useampia kanavia tarjota tuotteita ja palveluja kuluttajille. Erilaisia kaupan kanavia ovat esimerkiksi perinteinen kivijalkakauppa, verkkokauppa ja mobiilisovellukset, ja nykyään yhä useammin oletus on, että kaupan alalla toimiva yritys toimii monikanavaisesti. Monikanavaisuuden suosiota on edistänyt helppouden merkityksen kasvu. Ostettavien tuotteiden kokeileminen ei ole enää yhtä tärkeää, vaan ostamisen ajurina toimii usein helppous.⁸⁰ Kun asiakkaan kokemus on saumaton ostokanavasta tai kosketuspisteestä riippumatta ja ostokanavat on yhdistetty keskenään toimivaksi kokonaisuudeksi, toteutuu ostopolku omnikanavaisena (=omni-channel).

Verkkokauppa on tullut perinteisen kivijalkakaupan rinnalle. Maailmanlaajuisesti verkkokaupassa tehdyt ostokset muodostivat 13,6 prosenttia koko vähittäiskaupan alalla tehdystä kaupasta vuonna 2019. Vuonna 2020 osuus nousi 18 prosenttiin, ja vuoteen 2024 mennessä sen odotetaan nousevan 21,8 prosenttiin.⁸¹ Tilastointitavasta riippuen verkkokaupan osuus koko vähittäiskaupasta on Suomessa ollut arviolta noin 6 prosenttia⁸². Vaikka verkkokaupan osuus on kasvussa, maailmanlaajuisesti kivijalkakaupan asema on vielä tois- taiseksi vahva. Verkkokauppa-alustat ovat logistisesti tehokkaita, joten niiden käyttäminen mahdollistaa esimerkiksi nopean toimituksen, kattavan valikoiman ja kivijalkakauppaa edullisemman hinnan.

Kivijalkakauppa ja verkkokauppa täydentävät toisiaan, eikä niistä tulisi tehdä vastakkainasettelua. Näiden kaupankäynnin muotojen yhdistämisestä voisi olla hyötyä monille toimijoille, ja kivijalkamyymälät voisivat elävöittää ja parantaa kuluttajan ostokokemusta. Tilannetta kuvataan esimerkiksi ”ROPO”- käsitteellä, joka tulee englanninkielisestä fraasista *research online, purchase offline*. Tämä tarkoittaa tuotteen etsimistä ja vertailua verkossa, minkä jälkeen varsinainen ostos tehdään kivijalkakaupassa fyysisesti. Vaikka verkkokauppa

⁷⁹ Rekola 2019

⁸⁰ Mitronen & Närvänen 2020

⁸¹ Vision Monday 2021

⁸² Mitronen & Närvänen 2020

on tullut kivijalkakaupan rinnalle, selvityksissä on myös havaittu, että etenkin tiettyjen tuotteiden kohdalla kivijalkamyymälöiden merkitys tulee pysymään tärkeänä. Tällaisia ovat esimerkiksi kuluttajan tunteisiin vahvasti vetoavat tuotteet, jotka liittyvät esimerkiksi harrastuksiin.⁸³

Teknologian kehittyessä kauppa siirtyy myös nopeasti toimimaan uusilla alustoilla ja laitteilla, kuten erilaisilla älylaitteilla, esimerkiksi ääniohjautuvilla kaiuttimilla⁸⁴. Etenkin länsimaissa mobiililaitteiden ja –applikaatioiden kautta tehtyjen verkko-ostosten osuus verkkokaupankäynnistä kasvanee tulevaisuudessa. Verkkokaupan myyntiosuuden kasvaessa kivijalkakaupat voivat muuttua tulevaisuudessa enemmänkin valikoimaltaan suppeammiksi ja liiketiloiltaan pienemmiksi showroomien tyyliksi monikanavaisuuden ehdoilla toimiviksi kaupan toimipaikoiksi.⁸⁵ Tekoälyä hyödyntävät virtuaaliset avustajat, kuten Alexa ja Siri, voivat tulevaisuudessa avustaa kuluttajia huolehtimalla rutiniostosten tekemisestä mutta tekemällä myös ostoksia, jotka vaativat tarkempaa tietoa kuluttajien preferensseistä. Tekoälyä hyödyntävät avustajat voivat tietää jopa kuluttajaa itseään paremmin, mikä vaihtoehto olisi kuluttajalle paras ja näin ollen auttaa ostopäätöksissä, kun valikoimaa on tarjolla valtavasti ja ostopäätösten tekeminen on monimutkaista.⁸⁶ Kaupan alan yritykset voivat siis tulevaisuudessa pyrkiä perinteisten kuluttajille suunnattujen markkinointistrategioiden sijaan panostamaan ensisijaisesti siihen, että erilaiset hakukoneet ja algoritmit huomioisivat yrityksen tuotteet ja tätä kautta älykkäät avustajat suosisivat niitä⁸⁷.

Kaupan keskittyneisyys Suomessa

Vaikka suomalaisen kaupan toimintaperiaatteet ovat hyvin samankaltaiset kuin kansainvälisessä kilpailukentässä, erityisesti suomalaisessa päivittäistavarakaupassa on omia erityispiirteitä. Näitä ovat etenkin päivittäistavarakaupan keskittyminen ja ketjuuntuminen.⁸⁸ Kaupan keskittymiseen vaikuttavat Suomen laaja koko ja harva asutus, ja suuret volyymit auttavat logistisen tehokkuuden saavuttamisessa ja kustannusten pysymisessä asiakkaille matalampina. Valikoimat ovat myös keskittymisen myötä laajemmat ja palvelu sekä

⁸³ Piipari ym. 2021a

⁸⁴ Mitronen & Närvänen 2020

⁸⁵ Mitronen & Närvänen 2020

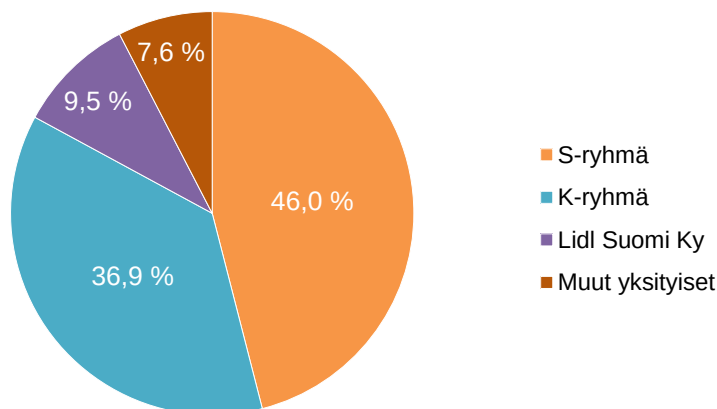
⁸⁶ Dawar 2018

⁸⁷ Mitronen & Närvänen 2020

⁸⁸ Mitronen & Närvänen 2020

saavutettavuus parempia. Kilpailu etenkin päivittäistavaramarkkinoilla on joh-
tanut myös myymäläkokojen kasvuun.⁸⁹

Päivittäistavarakaupan markkinaosuuksia verrattaessa suurimmat toimijat Suomessa ovat S-ryhmä, K-ryhmä ja Lidl Suomi Ky. Kuviossa 11 kuvataan Suomen päivittäistavarakaupan myynnin markkinaosuuksien jakautumista kaupan ryhmien välillä. S-ryhmän, K-ryhmän ja Lidl Suomi Ky:n yhteenlaskettu markkinaosuus oli vuonna 2020 yli 92 prosenttia. Päivittäistavaramarkkinan keskittyminen muutamille toimijoille näkyy selvästi markkinaosuuksia tarkastellessa.⁹⁰

Kuvio 11. Päivittäistavarakaupan markkinaosuudet Suomessa vuonna 2020.⁹¹

2.5 Kaupan palvelullistuminen

Suomalaiset kotitaloudet käyttävät kulutusmenoistaan yli 55 prosenttia palveluihin. Palveluihin käytetty osuus kulutusmenoista on ollut kasvavassa trendissä jatkuvasti. 1980-luvun alussa palveluihin käytetty osuus kulutusmenoista oli noin 36 prosenttia, kun vuonna 2019 tämä osuus oli jo noin 56 prosenttia. Samanaikaisesti lyhytikäisten tavaroiden kuluttamiseen käytetty osuus kulutusmenoista on pienentynyt. Lyhytikäisten tavaroiden kuluttamiseen käytetty osuus kulutusmenoista oli 1980-luvun alussa noin 40 prosenttia, ja tämä

⁸⁹ Päivittäistavarakauppa ry/Suomen päivittäistavaramarkkinat

⁹⁰ NielsenIQ 2021

⁹¹ NielsenIQ 2021

osuus on laskenut vuoteen 2019 tultaessa noin 28 prosenttiin.⁹² Palveluvaltaistumisella on ajateltu olevan positiivisia vaikutuksia työllisyyteen, vaimentavaa vaikutusta kansainvälisten taloustaantumien seurauksiin ja talouskasvua lisäävää vaikutusta erityisesti tilanteessa, jossa palvelut digitalisoituvat. Palveluvaltaistumisella on ajateltu olevan myös talouden ekologisuutta ja kestävyyttä edistävää vaikutusta.⁹³

Kaupan toimialalla palvelullistuminen näkyy esimerkiksi kuluttajien kiinnostuksena korvata tarvitsemansa tuotteet palveluina ja säästää ostamiseen kuluvaa aikaa ja vaivannäköä. Esimerkiksi media-alalla tämä trendi näkyy jo jäsennyteen perustuvien palveluiden suosiona, esimerkkeinä tällaisista palveluista ovat Spotify ja Netflix. Myös esimerkiksi erilaisten tilausboksien käyttämien (englanniksi *subscription box*) on kasvussa. Tilausboksin tilannut saa kotiinsa ilman erillistä tilausta kuukausiveloitusta vastaan erilaisia tuotteita, esimerkiksi ruokaa, kosmetiikkaa tai vaatteita. Kaupan palvelullistumisen trendi liittyy myös olennaisesti jakamistalouden ja elämystalouden megatrendeihin, ja nämä trendit voi nähdä liittyvän myös olennaisesti kaupungistumisen megatrendiin ja ilmastomuutoksen aiheuttamiin muutoksiin esimerkiksi ympäristötietoisuuden kasvussa. Kaupan alalla yritykset ovat lähteneet jakamistalouden trendiin mukaan esimerkiksi tarjoamalla tuotteiden vuokrausta liiketoiminnan osana.⁹⁴ Jakamistalous voidaan katsoa uudeksi taloudelliseksi ajattelutavaksi, jossa tavaroiden, palveluiden ja muiden hyödykkeiden käyttämisen mahdollisuus katsotaan tärkeämmäksi kuin niiden omistaminen. Tämän käytännön toteuttamisen mahdollistavat esimerkiksi erilaiset digitaaliset alustat ja applikaatiot.⁹⁵

Myös kaupan tulevaisuusselonteon kirjallisessa kuulemisessa vastauksissa nostettiin esille kaupan ja palveluiden rajojen hämärtyminen, ja niiden erottaminen toisistaan nähdään vaikeutuvan tulevaisuudessa⁹⁶.

2.6 Kaupan ketjut ja kaupan ekosysteemi Suomessa

Suomessa päivittäistavarakaupalle on ominaista ketjuuntuminen sekä hankinnan ja logistiikan keskittyminen. Tähän vaikuttavat esimerkiksi Suomen

⁹² Kansantalouden tilinpito/kotitaloudet, Tilastokeskus 2021

⁹³ Ahlqvist 2014

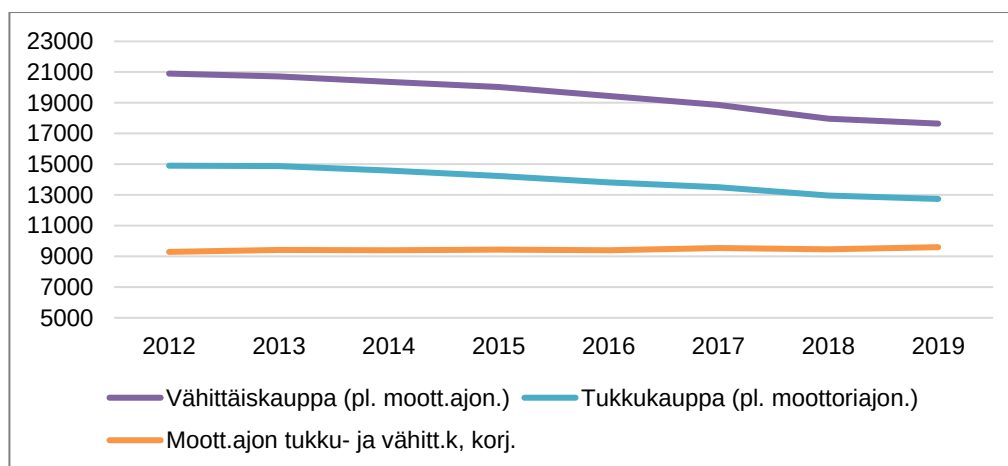
⁹⁴ Mitronen & Närvänen 2020

⁹⁵ Piipari ym. 2021a

⁹⁶ Härkin 2020

laaja koko ja harva asuminen, minkä vuoksi riittävän tehokkuuden, valikoiman, palvelutason ja maltillisen hintatason saavuttamiseksi tarvitaan suuria volyy-meja. Samanlainen kaupan ketjuuntumisen ja keskittymisen tilanne on nähtävillä myös muissa Pohjoismaissa. Suomessa päivittäistavarakaupassa on nähtävissä myös ravintolaliiketoiminnan suuntaan ohjautumista.⁹⁷ Ketjuuntumisessa kyse on aiemmin itsenäisten kaupan alan yritysten keskittymisestä ketjuliik-keeseen. Yritysten määrä laskee, mutta toimipaikkojen määrä voi pysyä sa-mana tai jopa kasvaa ketjuuntumisprosessissa.⁹⁸ On arvioitu, että tulevaisuu-dessa suuret ketjut tulevat laajenemaan ja pienten ja riippumattomien erikois-myymlöiden määrä tulee vähenemään erityisesti ruuan, vaatteiden ja kodin kunnostamiseen liittyvillä sektoreilla⁹⁹.

Kaupan alan yritysten lukumäärässä on laskeva trendi sekä tukku- että vähit-äiskaupassa vuosien 2012–2019 välillä. Tähän trendiin kaupan alan ketjuun-tumisella on voinut olla vaikutusta. Moottoriajoneuvojen tukku- ja vähittäis-kaupassa trendi on ollut vuosien 2012–2019 välillä hieman kasvava. Kuviossa 12 esitetään kaupan alan yritysten lukumäärän kehitys vuosina 2012–2019. Yri-tykset on jaoteltu vähittäiskauppaan, tukkukauppaan ja moottoriajoneuvojen vähittäis- ja tukkukauppaan.

Kuvio 12. Kaupan toimialan yritysten lukumäärän kehitys, kaikki yrityskoot.¹⁰⁰

⁹⁷ Mitronen & Närvänen 2020

⁹⁸ Piipari ym. 2021a

⁹⁹ Deloitte 2020

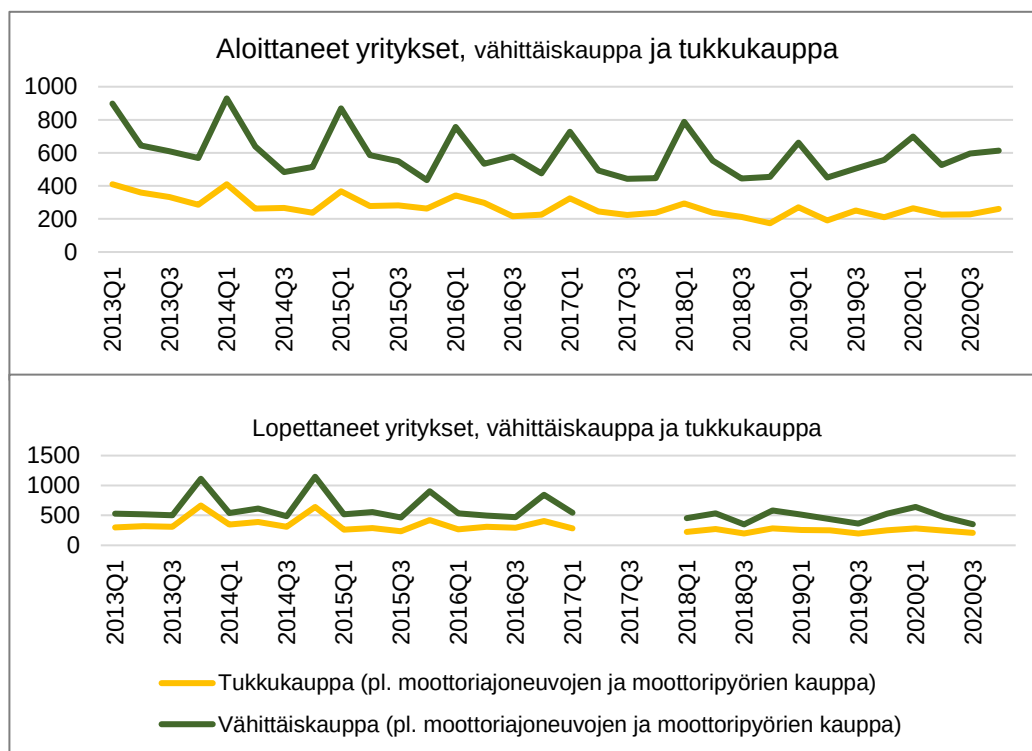
¹⁰⁰ Tilinpäätöstilastot, Tilastokeskus 2021

Vähittäis- että tukkukaupan luokissa aloittaneiden yritysten trendi on vähenvä. Vuonna 2019 koko kaupan alalla aloitti 4310 yritystä, ja kaikilla toimialoilla yhteensä vastaava luku oli 38 671. Vuonna 2019 kaupan alalla aloitti noin 14 prosenttia vähemmän yrityksiä kuin vuonna 2013, vaikka moottoriajoneuvojen kaupan osalta aloittaneita yrityksiä oli vuonna 2019 noin 34 prosenttia enemmän kuin vuonna 2013. Vähittäiskaupassa aloittaneita yrityksiä oli vuonna 2019 noin 20 prosenttia vähemmän kuin vuonna 2013, ja tukkukaupassa aloittaneita yrityksiä oli noin 33,4 prosenttia vähemmän vuonna 2019 kuin vuonna 2013. Luvut kaupan alalla ovat merkittäviä, koska kaikkia toimialoja yhteenlaskettuna tarkastellessa aloittaneita yrityksiä oli vuonna 2019 lähes 28 prosenttia enemmän kuin vuonna 2013.¹⁰¹ Kuviossa 13 esitetään kaupan toimialalla aloittaneet ja lopettaneet uudet yritykset vuosina 2013–2020.

Kaupan alalla lopettaneiden yritysten trendi on myös vähenevä tarkastelujaksolla. Kuviossa 13 on aukko, koska lähdetiedoissa tapahtuneen menetelmämuutoksen vuoksi lopettaneiden yritysten määrää eikä yrityskannan kokoa ole julkistettu vuoden 2017 kolmen viimeisen neljänneksen osalta. Vuonna 2019 kaupan toimialalla lopettaneita yrityksiä oli 3 457, ja kaikilla toimialoilla yhteensä vastaava luku oli 21 216. Koko kaupan alalla lopetti vuonna 2019 noin 32 prosenttia vähemmän yrityksiä kuin vuonna 2013. Tukkukaupassa lopettaneiden yritysten määrä väheni eniten, kun yrityksiä lopetti lähes 40 prosenttia vähemmän vuonna 2019 kuin 2013. Vähittäiskaupassa väheneminen oli noin 31 prosenttia ja moottoriajoneuvojen kaupassa noin 19,5 prosenttia. Kaikkia toimialoja yhteensä tarkastellessa vuonna 2019 lopetti yrityksiä noin 20,6 prosenttia vähemmän kuin vuonna 2013.¹⁰²

¹⁰¹ Aloittaneet ja lopettaneet yritykset, Tilastokeskus 2021

¹⁰² Aloittaneet ja lopettaneet yritykset, Tilastokeskus 2021

Kuvio 13. Aloittaneet ja lopettaneet yritykset, vähittäiskauppa ja tukkukauppa.¹⁰³

Kaupan ekosysteemissä huomioitavaa on se, että suomalaiset kaupan alan yritykset kuuluvat jo nyt globaaliin kaupan ekosysteemiin, jossa tapahtuu murroksia perinteisissä liiketoimintamalleissa. Murrokset kytkeytyvät läheisesti digitaaliseen disrupioon ja datavaltaistumiseen, jotka mahdollistavat sen, että erityisesti suurta datamäärää käsittelevät isot toimijat voivat tarjota kuluttajien lisäksi myös muille toimijoille erilaisia logistiikka-, palvelin- ja markkinointipalveluja.¹⁰⁴ Ekosysteemissä myös itse tuotteiden merkitys on vähentynyt, ja samalla palveluiden merkitys on kasvanut¹⁰⁵. Digitaaliset markkinapaikat vaikuttavat myös kaupan ekosysteemiin. Esimerkiksi vähittäiskaupassa perinteiset pitkät arvoketjut ja moniportaiset markkinointikanavat murtuvat. Arvoketjut muuttuvat suuremmiksi ja samalla myös laajemmiksi enemmänkin verkostomaisiksi ekosysteemeiksi.¹⁰⁶

¹⁰³ Aloittaneet ja lopettaneet yritykset, Tilastokeskus 2021

¹⁰⁴ Mitronen & Närvänen 2020

¹⁰⁵ Saarijärvi 2019

¹⁰⁶ Piipari ym. 2021a

2.7 Koronaviruspandemian vaikutuksista kaupan toimialalle

Koronaviruspandemia on vaikuttanut maailmanlaajuisesti kaupan toimialaan merkittävästi, kuten vähittäiskaupan verkkomyyntin kasvuun¹⁰⁷. Vuonna 2019 verkkokaupan osuus oli 13,9 prosenttia vähittäiskaupan myynneistä maailmanlaajuisesti, ja vuonna 2020 verkkokaupan osuus kasvoi 18 prosenttiin. Osuuden arvioidaan edelleen jatkavan kasvuaan seuraavina vuosina, mutta osuuden kasvu vuosien 2019 ja 2020 välillä oli ennätyksellisen nopeaa.¹⁰⁸ Verkkokauppamyyni kasvoi vuonna 2020 yhteensä 27,6 prosenttia, kun vuonna 2019 kasvu oli 20,2 prosenttia. Vuonna 2021 kasvun arvioidaan olevan 14,3 prosenttia.¹⁰⁹ Selvityksissä on huomattu, että ihmiset kertoivat ostaneensa verkosta aiempaa enemmän sellaisissa maissa, joissa ihmiset kokivat olonsa huolestuneemmaksi koronaviruspandemiatilanteesta. Koronaviruspandemia on voinut myös kiihdyttää maiden digitalisaatiota ja verkosta ostamista erityisen paljon sellaisissa maissa, jotka ennen pandemiaa olivat vähemmän digitalisoituneita.¹¹⁰

Päivittäistavaroiden verkkokaupassa oli Suomessa suurta kasvua vuonna 2020, kun verkkomyyntin arvo kasvoi vuoden 2019 yhteensä 110 miljoonasta eurosta 395 miljoonaan euroon vuonna 2020. Vuonna 2019 verkkomyynti muodosti 0,6 prosenttia päivittäistavaroiden myynnistä, kun vuonna 2020 vastaava osuus oli jo 2 prosenttia. Vuonna 2020 alkaneet koronaviruspandemian aiheuttamat poikkeusolot ovat voineet vaikuttaa päivittäistavaramyyntin verkkokaupan suosion kasvuun.¹¹¹ Myös muualla Euroopassa päivittäistavaroiden ostaminen verkosta on kasvanut koronaviruspandemian aikana. Esimerkiksi Espanjassa päivittäistavaroita verkosta osti jopa 30 prosenttia sellaisista verkko-ostosten tekijöistä, jotka eivät ennen pandemiaa olleet ostaneet päivittäistavaroita verkosta. Ranskassa vastaava osuus oli 22 prosenttia ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa ja Italiassa 20 prosenttia. Voimakkaimmin pandemiatilanteen kohdanneissa maissa oli yleisempää ostaa verkosta esimerkiksi päivittäistavaroita tai apteekkituotteita, kun taas vähemmän pandemiatilanteesta kärsineissä maissa verkko-ostokset painottuivat erilaisiin tuotteisiin, esimerkiksi muodin tuotteisiin.¹¹²

¹⁰⁷ Deloitte 2021

¹⁰⁸ Vision Monday 2021

¹⁰⁹ eMarketer 2021a

¹¹⁰ Postnord, Ecommerce in Europe 2020

¹¹¹ NielsenIQ 2021

¹¹² Postnord, Ecommerce in Europe 2020

Koronaviruksen aiheuttamat rajoitustoimenpiteet ovat myös vaikuttaneet kuluttajien luottamukseen talouden kehitykseen. Suomessa kuluttajien luottamus talouden kehitykseen oli huhtikuussa 2020 synkintä koko mittaushistorian aikana aikavälillä 1995–2021, kun luottamusindikaattorin arvo oli -13,9. Huhtikuun 2021 jälkeen luottamusindikaattorin arvo on ollut positiivinen.¹¹³ Koronaviruspandemialla on ollut vaikutusta myös kuluttajien ostokäyttäytymiseen. Kaupan liitto nostaa esille esimerkiksi kuluttajien epävarmuuden omasta työllisyydestä ja taloudellisesta tilanteesta lähivuosina. Jos työllisyystilanne on epävarma, kuluttajat voivat säästää varojaan varmuuden vuoksi, mikä saattaa taas olla pois kaupan myymien tuotteiden kulutuksesta.¹¹⁴

Koronaviruspandemia vaikuttaa myös kivijalkakauppojen ja kauppakeskusten asemaan, kun pandemian aikana kuluttajat vähentävät vierailujaan fyysisissä myymälöissä tai julkisissa paikoissa yleisesti, ja ostotapahtumat voidaan siirtää entistä enemmän verkkokauppaan. Esimerkiksi kauppakeskukset ovat pyrkineet vastaamaan verkkokaupan kasvun aiheuttamaan kilpailuun tarjoamalla kuluttajille elämyksellisyyttä ja mahdollisuuksia ajanviettoon monipuolisissa viihdekeskuksissa. Pandemiatilanteen lieventyessä ihmisten liikkuminen fyysisissä liikkeissä on parantunut, mutta pitkäaikaisista vaikutuksista ei vielä ole tietoa.¹¹⁵ Pandemiatilanne on koetellut kaupan alalla erityisesti erikois- ja käyttötavarakauppaa. Esimerkiksi Suomessa vuonna 2020 koronaviruspandemian alussa maaliskoukokuussa liikevaihto pieneni edelliseen vuoteen verrattuna optisella alalla, vaatteiden ja jalkineiden erikoiskaupassa, kirjakaupoilla ja kultasepäneliikkeillä. Esimerkiksi vaatteiden ja jalkineiden erikoiskaupan liikevaihto oli huhtikuussa 2020 lähes 70 prosenttia pienempi kuin tätä edeltävänä vuonna.¹¹⁶

Fyysisten etäisyyksien pitämisen voidaan havaita aiheuttavan samantyylistä vaikutusta myös jakamistalouden palveluissa. Jakamistalous on nähty yleistyvänä megatrendinä, mutta koronaviruspandemialla on myös mahdollisia vaikutuksia jakamistalouden palveluiden käyttämiseen. Yhdysvalloissa toteutettiin keväällä 2020 kyselytutkimus, jonka tulosten mukaan 26 prosenttia yhdysvaltalaisista kuluttajista aikoi vähentää jakamistalouden palveluiden käyttämistä koronaviruksen vuoksi, koska eristäytyminen ja esimerkiksi turvaetäisyyksien pitäminen muihin ihmisiin vaikuttivat ihmisten käyttäytymiseen. 49

¹¹³ Tilastokeskus/Talouden tilannekuva

¹¹⁴ Kurjenoja 2020b

¹¹⁵ Mitronen & Närvänen 2020

¹¹⁶ Kurjenoja 2020b

prosenttia kyselyyn vastanneista aikoi käyttää jakamistalouden palveluita saman verran kuin ennen, ja 19 prosenttia vastasi käyttävänsä näitä enemmän kuin ennen.¹¹⁷

Koronaviruspandemia on nostanut esille myös huoltovarmuuden kaupan alalla. Päivittäistavarakauppojen yhteistyö ministeriöiden, Huoltovarmuuskeskuksen ja Puolustusvoimien kanssa kuuluu olennaisesti maan huoltovarmuuden turvaamiseen, minkä lisäksi tärkeä rooli on yleisesti koko maan kattavalla ruokakauppaverkostolla ja kaupan alan yritysten vapaaehtoisella varustautumisella. Huoltovarmuustyöhön liittyvän kaupan ja jakeluvirran toimivuuden koordinoijana toimii kauppa- ja jakelupooli, jonka sopimusosapuolina ovat Päivittäistavarakauppa ry ja Huoltovarmuuskeskus.¹¹⁸

Laajamittaisten pandemioiden on ennustettu yleistyvän tulevaisuudessa. Sähköisten kaupankäyntikanavien kehittäminen vaihtoehtoisena ostoskanavana voisi valmistajien ja jälleenmyyjien mukaan vähentää näiden haitallisia vaikutuksia. Tulevaisuudessa omat verkkokaupat ja verkkokauppasovellukset voidaan nähdä yrityksen riskienhallintatoimenpiteenä ja häiriötilanteisiin varautumisena.¹¹⁹ Verkkokauppamyynnin kehittäminen on vaikuttanut monilla fyysisillä kauppiaille selviytymiseen koronaviruspandemian aiheuttamasta kriisistä, minkä lisäksi koronaviruspandemia on kiihdyttänyt erityisesti vähittäiskaupan ekosysteemin digitaalista murrosta.¹²⁰

2.8 Kaupan alasta kansainvälisesti

Maailmanlaajuisesti vähittäiskaupan vuoden 2020 myynnin arvon arvioidaan olevan 23,4 biljoonaa Yhdysvaltain dollaria. Vuonna 2018 vähittäiskaupan myynnin arvo oli noin 23,6 biljoonaa ja vuonna 2019 noin 24,8 biljoonaa Yhdysvaltain dollaria, joten vuoden 2020 myynnin arvon on siis arvioitu olevan vähemmän kuin sitä edeltävinä vuosina. Myynnin arvon odotetaan kuitenkin taas kasvavan, ja vuonna 2021 sen arvioidaan olevan maailmanlaajuisesti noin 25 biljoonaa ja vuonna 2022 noin 26,7 biljoonaa Yhdysvaltain dollaria.¹²¹ Koronaviruspandemia on vaikuttanut vähittäiskaupan markkinoihin, ja myynnin palautumisen koronaviruspandemian aiheuttamista haitoista on arvioitu olevan

¹¹⁷ Ipsos 2020

¹¹⁸ Mitronen & Närvänen 2020

¹¹⁹ Mattila ym. 2021

¹²⁰ Euroopan komissio 2021a

¹²¹ Business Insider 2020

hidasta ja kestävän suurimmassa osassa maita noin kaksi vuotta, joissain Pohjois-Euroopan maissa hieman vähemmän¹²².

Yhdysvallat, Kiina, Intia ja Saksa ovat maailman suurimpia vähittäiskaupan markkinoita¹²³. Euroopan vähittäiskauppamarkkinoiden arvo oli vuonna 2018 noin 3,25 biljoonaa euroa. Arvon on arvioitu kasvavan, ja vuonna 2021 arvon on arvioitu olevan 3,45 biljoonaa euroa ja 3,55 biljoonaa euroa vuonna 2023.¹²⁴ Saksa on kaupan toimialan kärkimaa Euroopassa, ja Saksan vähittäiskaupan nettomyynnin arvo oli 644,08 miljardia euroa vuonna 2019. Luvussa ei ole huomioitu autokauppaa.¹²⁵

Saksan elinkeino- ja energiaministeriö lanseerasi vuonna 2015 alustan dialogin käymiselle vähittäiskaupan alalla vähittäiskaupan kohtaamiin haasteisiin vastaamista varten. Alustan tarkoituksena oli kartoittaa tärkeimpiä tekijöitä muutoksessa, kuten paikallisen tarjonnan varmistaminen maan asukkaille, kaupunkikeskustojen houkuttelevuudesta huolehtiminen sekä digitalisaatioon ja kilpailuun vastaaminen. Hankkeen yhtenä tarkoituksena oli myös selvittää vähittäiskaupan muutosten vaikutuksia alan ammattilaisille ja etsiä uusia mahdollisuuksia vähittäiskaupan alalla. Keskustelua käytiin erityisesti vähittäiskaupan merkittävimpien sidosryhmien välillä siitä, miten alan kohtaamaan rakennemuutokseen voitaisiin vastata.¹²⁶

Yhdysvalloissa vähittäiskaupan yhteenlaskettu myynti vuonna 2019 oli yhteensä yli 5,4 biljoonaa Yhdysvaltain dollaria, ja luku on ollut kasvussa tasaisesti vuodesta 2009, jolloin talous alkoi palautua finanssikriisin aiheuttamasta lamasta¹²⁷. Yhdysvaltain vähittäiskauppamarkkinat ovat pitkään olleet maailman suurimmat, mutta Kiina kilpailee vahvasti maan kanssa suurimman vähittäiskauppamarkkinan paikasta. Vielä vuoden 2020 alkupuolella ennustettiin, että Kiina toipuisi Yhdysvaltoja nopeammin koronaviruspandemian aiheuttamasta laskusuhdanteesta ja Yhdysvaltojen talous supistuisi Kiinaa voimakkaammin vuonna 2020. Tämän arvioitiin johtavan siihen, että Kiina nousisi Yhdysvaltojen ohi maailman suurimmaksi vähittäiskaupan markkinaksi. Yhdysvaltojen vähittäiskaupan markkinat kuitenkin selvisivät arvioitua paremmin,

¹²² Goetzen 2020

¹²³ Statista Research Department 2021

¹²⁴ Statista 2020a

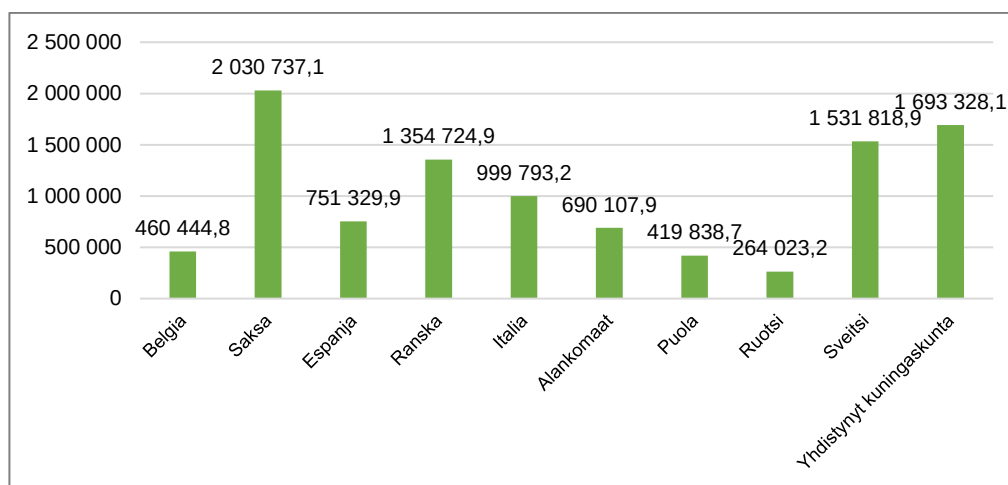
¹²⁵ Statistisches Bundesamt 2021

¹²⁶ The German Federal Ministry for Economic Affairs and Energy/Retail Dialogue Platform

¹²⁷ US Census Bureau 2021

kun kulutuskysyntä oli arvioitua voimakkaampaa. Vuoden 2020 lopussa arviot siis muuttuivat, eikä Kiinan enää ennustettu menevän Yhdysvaltojen ohi suurimpana vähittäiskaupan markkinana vuonna 2020. Maiden välisen eron vähittäiskaupan myynneissä on arvioitu kuitenkin kaventuvan tulevina vuosina.¹²⁸ Intian vähittäiskaupan markkinoiden koon on arvioitu olevan 1,2 biljoonaa Yhdysvaltain dollaria vuonna 2021. Vuoteen 2026 mennessä maan vähittäiskaupan markkinoiden arvioidaan kasvavan 1,75 biljoonaan Yhdysvaltain dollariin, mikä tarkoittaisi yli 80 prosentin kasvua vuoteen 2018 verrattuna.¹²⁹

Saksassa kaupan toimialan liikevaihto oli Euroopan suurin noin 2,03 biljoonaa euroa vuonna 2018. Toiseksi suurin kaupan toimialan liikevaihto on Yhdistyneessä kuningaskunnassa, jossa se oli noin 1,69 biljoonaa euroa. Kolmanneksi suurin kaupan toimialan liikevaihto oli Sveitsissä, jossa liikevaihto oli noin 1,53 biljoonaa euroa. Neljänneksi suurin liikevaihto oli Ranskassa (noin 1,35 biljoonaa euroa) ja viidenneksi suurin Italiassa (noin 999,8 miljardia euroa).¹³⁰ Kuviossa 14 esitetään kaupan toimialan liikevaihdoltaan 10 suurinta Euroopan maata vuonna 2018.

Kuvio 14. Kaupan toimialan liikevaihto, liikevaihdoltaan 10 suurinta Euroopan maata vuonna 2018 (miljoonaa euroa).¹³¹

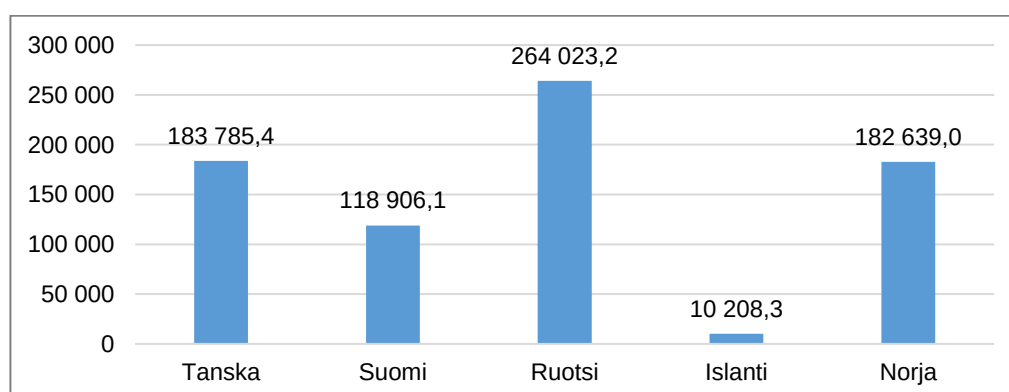
¹²⁸ Cramer-Flood 2020

¹²⁹ India Brand Equity Foundation 2020

¹³⁰ Eurostat 2021

¹³¹ Eurostat 2021

Pohjoismaiden suurin kaupan toimialan liikevaihto oli Ruotsissa, jossa se oli noin 264 miljardia euroa. Toiseksi suurin kaupan toimialan liikevaihto oli Tanskassa, jossa liikevaihto oli noin 183,8 miljardia euroa. Kolmantena oli Norja noin 182,6 miljardin euron liikevaihdolla. Suomessa kaupan toimialan liikevaihto vuonna 2018 oli noin 118,9 miljardia euroa. Islannissa kaupan toimialan liikevaihto oli Pohjoismaiden pienin vuonna 2018, noin 10,2 miljardia euroa.¹³² Ruotsissa väkiluku on Pohjoismaiden suurin, ja myös Ruotsin kaupan toimialan liikevaihto oli Pohjoismaiden suurin vuonna 2018. Tanskassa ja Norjassa kaupan toimialan liikevaihto oli melkein yhtä suuri vuonna 2018, vaikka Tanskassa väkiluku on korkeampi kuin Norjassa. Suomen kaupan toimialan liikevaihto taas jää Norjan kaupan liikevaihtoon taakse, vaikka Suomessa väkiluku on hieman Norjaa korkeampi. Islannin kaupan toimialan liikevaihto taas jää selkeästi muiden Pohjoismaiden taakse, mutta maa onkin väkiluvultaan selkeästi Pohjoismaiden pienin. Kuviossa 15 tarkastellaan kaupan toimialan liikevaihtoa Pohjoismaissa vuonna 2018.

Kuvio 15. Kaupan toimialan liikevaihto Pohjoismaissa vuonna 2018 (miljoonaa euroa).¹³³

Pohjoismaat (tarkastelussa ei mukana Islantia) muodostavat yhteensä yli 26 miljoonalla asukkaallaan houkuttelevan markkinan vähittäiskaupan toimijoille, ja Pohjoismaiden yleisesti vahva talous tukee vähittäiskaupan markkinoita. Pohjoismaiden asukkailla on ostovoimaa, hyvin toimiva infrastruktuuri ja alueella on paljon vähittäiskaupan toimijoita. Vuonna 2016 Pohjoismaissa

¹³² Eurostat 2021

¹³³ Eurostat 2021

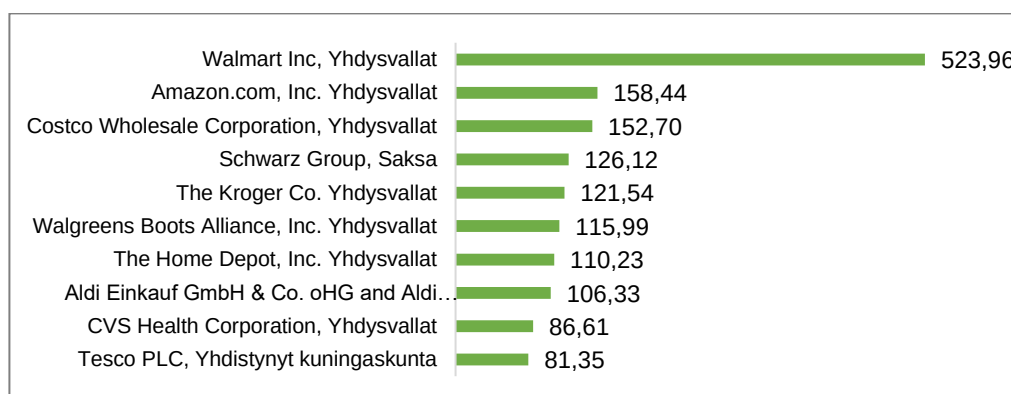
elintarvikemarkkinoiden arvo oli arviolta 83,3 miljardia euroa, ja elintarvikkeiden markkinat kasvavat jatkuvasti sekä perinteisessä kaupassa että verkkokaupassa. Elintarvikemarkkinoilla vaikuttavat erityisesti kuluttajien kasvava tietoisuus ja kiinnostus korkealaatuisesta ruuasta, ekologisista tuotteista ja laajemmasta valikoimasta. Pohjoismaisilla elintarvikemarkkinoilla private label -tuotteet ovat nykyään yhä isommassa roolissa.¹³⁴

Maailman 250 suurimman vähittäiskaupan toimijan yhteenlaskettu liikevaihto oli 4,85 biljoonaa Yhdysvaltain dollaria vuoden 2019 tilikaudella. Keskimääräinen liikevaihto näillä yrityksillä oli 19,4 miljardia Yhdysvaltain dollaria. Näiden 250 suurimman toimijan joukosta 87 on Eurooppaan pohjautuvia yrityksiä, ja suomalaisista toimijoista listalla ovat S-ryhmä sijalla 91 ja Kesko sijalla 130. Kuviossa 16 esitetään maailman 10 suurinta vähittäiskaupan toimijaa liikevaihdon perusteella vuoden 2019 tilikaudella. Kymmenen suurimman vähittäiskaupan toimijan joukossa on eniten yhdysvaltalaisia toimijoita, joista maailman suurin vuoden 2019 tilikaudella oli Walmart ja toiseksi suurin oli Amazon.com. Lidl on osa neljännellä sijalla olevaa saksalaista Schwarz Group:ia. Ensimmäinen Euroopan tai Yhdysvaltojen ulkopuolelta oleva yritys 250 suurimman vähittäiskaupan toimijan listalla vuoden 2019 tilikauden liikevaihdon perusteella on kiinalainen JD.com, joka on sijalla 13.¹³⁵ On arvioitu, että vuonna 2025 maailman johtavat vähittäiskaupat Yhdysvaltain dollareissa mitatun myynnin arvon perusteella ovat Alibaba Group (1 231 miljardia), Amazon (795 miljardia), Walmart (644 miljardia), Pinduoduo (611 miljardia) ja JD.com (462 miljardia)¹³⁶.

¹³⁴ United Nordic 2021

¹³⁵ Deloitte 2021

¹³⁶ Edge by Ascential 2021

Kuvio 16. 10 suurinta vähittäiskaupan toimijaa liikevaihdon suuruuden perusteella vuoden 2019 tilikaudella, miljardia Yhdysvaltain dollaria.¹³⁷

Verkkokaupan kansainvälinen tarkastelu

Verkkokauppamyynnin arvon arvioidaan olleen vuonna 2020 globaalisti noin 4 280 miljardia Yhdysvaltain dollaria. Verkkokauppamyynnin arvon odotetaan kasvavan tulevina vuosina niin, että vuonna 2024 sen arvioitaisiin olevan jo 6 388 miljardia Yhdysvaltain dollaria.¹³⁸ Vuonna 2020 verkkokaupan osuus koko vähittäiskaupan myynneistä oli 18 prosenttia globaalisti tarkasteltuna. Vuonna 2019 osuus oli 13,6 prosenttia. Osuuden arvioidaan kasvavan myös tulevina vuosina, mutta kasvun odotetaan olevan maltillisempaa kuin vuosien 2019 ja 2020 välillä. Vuonna 2024 verkkokaupan osuuden vähittäiskaupasta arvioidaan olevan 21,8 prosenttia.¹³⁹ Maailmanlaajuisesti verkossa ostoksia tekeviä oli keskimäärin noin 85 prosenttia väestöstä vuonna 2020 (tarkastelussa mukana 39 maata, 13-vuotiaat ja tätä vanhemmat). Suurin verkossa ostoksia tekevien osuus väestöstä oli Aasiassa ja Etelä-Amerikassa, joissa osuus oli 86 prosenttia. Euroopassa vastaava osuus oli 83 prosenttia, Australiassa 79 prosenttia ja Pohjois-Amerikassa 78 prosenttia. Muilla maailman alueilla vastaava osuus oli 85 prosenttia.¹⁴⁰

Aasian ja Tyynenmeren alue on maailman johtava vähittäiskaupan verkkokaupan alue. Aasian ja Tyynenmeren alueen vähittäiskaupan verkkokauppamyynnin on arvioitu olleen noin 2,45 biljoonaa Yhdysvaltain dollaria vuonna

¹³⁷ Deloitte 2021

¹³⁸ eMarketer 2020a

¹³⁹ Vision Monday 2021

¹⁴⁰ IMI International 2020

2020. Seuraavaksi suurin alue verkkokauppamyynnin perusteella oli Pohjois-Amerikka, jossa verkkokauppamyynnin arvon arvioidaan olleen 749 miljardia Yhdysvaltain dollaria vuonna 2020. Kolmantena on Länsi-Eurooppa, jossa verkkokauppamyynnin arvon arvioidaan olleen 498,32 miljardia Yhdysvaltain dollaria. Neljäntenä on Keski- ja Länsi-Euroopan alue (92,91 miljardia \$), viidentenä Latinalainen Amerikka (83,63 miljardia \$) ja kuudentena Lähi-Idän ja Afrikan alue (41,56 miljardia \$). Kiinalla on vahva vaikutus Aasian ja Tyynenmeren alueen johtoasemaan.¹⁴¹

Aasian ja Tyynenmeren alueella on suuria eroja verkkokaupassa. Vuonna 2020 verkkokauppa muodosti Kiinassa 24 prosenttia kaikesta vähittäiskaupasta, kun taas Vietnamin vastaava osuus oli 1 prosentti. Taiwanissa osuus oli 17 prosenttia, Etelä-Koreassa 16 prosenttia ja Australiassa sekä Japanissa 9 prosenttia. Intiassa osuus oli 4 prosenttia.¹⁴²

Aasian ja Tyynenmeren alueella käteisen käyttäminen verkkokaupan maksutapana on vähenemässä, kun taas digitaalisten lompakoiden tai mobiililompakoiden käyttämisen arvioidaan olevan suosituin verkkokaupan maksutapa alueella vuonna 2024. Digitaalisten lompakoiden tai mobiililompakoiden avulla arvioidaan toteutettavan noin 65,4 prosenttia verkkokaupan maksuista alueella vuonna 2024.¹⁴³ Mobiilimaksamisen suosiota erityisesti Kiinassa kuvaa myös se, miten monet kiinalaiset siirtyivät suoraan käteisen käytöstä mobiilimaksamiseen, jolloin maksukorttien laaja suosio maksamisessa jäi välistä. Muun muassa mobiilimaksaminen on mahdollistanut nopean ja sujuvan kaupankäynnin Kiinassa, ja mobiilimaksamisen trendi siirtyy nyt myös muualla maailmassa käytyyn verkkokauppaan. Kiinassa ostoksia tehdään nykyään yhä enemmän myös Wechat-viestisovelluksen kautta, kun kaupat voivat avata oman verkkokaupan sovellukseen, joka tarjoaa viestimisen lisäksi myös lukuisia muita palveluita.¹⁴⁴

Kiinan osuuden globaalista verkossa käydystä vähittäiskaupasta arvioidaan olevan 52,1 prosenttia vuonna 2021. Toiseksi suurin osuus on Yhdysvalloilla, jonka osuuden arvioidaan olevan 19 prosenttia maailmanlaajuisesta verkkokaupasta. Seuraavina kymmenen kärjen listauksessa ovat Yhdistynyt kuningaskunta (4,8 %), Japani (3,0 %), Etelä-Korea (2,5 %), Saksa (2,1 %), Ranska (1,6 %),

¹⁴¹ eMarketer 2020b

¹⁴² PPRO 2020

¹⁴³ Worldpay 2021

¹⁴⁴ Kaur 2021

Intia (1,4 %), Kanada (1,3 %) ja Brasilia (0,8 %). Vaikka Kiina on kärkimaita maailmanlaajuisessa verkkokaupassa, maan verkkokauppamyynnin kasvun ei arvioida olevan maailman kärkeä. On arvioitu, että verkkokauppa kasvaa vuonna 2021 eniten Intiassa, jossa kasvun arvioidaan olevan 27 prosenttia. Lähelle Intian kasvulukuja pääsevät myös Brasilia (26,8 %), Venäjä (26,1 %) ja Argentiina (26 %). Kiinassa verkkokauppamyynnin kasvun on arvioitu olevan 18,5 prosenttia ja Yhdysvalloissa 17,9 prosenttia, kun taas maailmanlaajuisesti kasvun on arvioitu olevan 16,8 prosenttia vuonna 2021.¹⁴⁵ Verkkokaupan kasvua eri maissa on arvioitu myös viiden vuoden aikavälille, ja tämän perusteella Kiinan verkkokaupan kasvu jäisi hieman muusta maailmasta jälkeen. Verkkokaupan arvioidaan kasvavan Kiinassa 80 prosenttia vuodesta 2019 vuoteen 2024, kun taas Euroopassa kasvun arvioidaan olevan samalla ajanjaksolla 55 prosenttia ja Yhdysvalloissa 53 prosenttia. Koko muun maailman kasvun arvioidaan olevan 86 prosenttia, eli enemmän kuin Kiinassa, Euroopassa ja Yhdysvalloissa.¹⁴⁶

Verkkokauppa Euroopassa

Verkkokaupan markkinoiden arvioidaan olevat melko kypsät Euroopassa, ja monissa Euroopan maissa digitaaliset ratkaisut ovat laajasti käytössä. Verkko-ostosten tekeminen on kasvanut myös sellaisilla ryhmillä, jotka ovat aiemmin olleet vastahakoisia tekemään ostoksia verkossa. Verkkokauppa-markkinoiden kypsyysta huolimatta verkkokauppa pystyi kiihtymään Euroopassa koronaviruspandemian aiheuttaman kasvun myötä. Euroopan verkkokauppa-markkinoilla vahvoja markkinoita ovat erityisesti Saksa ja Yhdistynyt kuningaskunta, ja myös Ranska, Espanja, ja Italia ovat suuria markkinoita. Euroopan verkkokauppa-markkinoilla on kuitenkin paljon alueellisia eroja. Esimerkiksi läntinen Eurooppa on ollut aiemmin itäistä Eurooppaa digitalisoituneempi, minkä vuoksi verkkokaupan kasvu on ollut nopeampaa viime vuosina erityisesti Euroopan itäosissa. Itä-Euroopan maiden välilläkin on kuitenkin eroja digitalisaatiossa ja verkkokaupassa. Kiina, Yhdistynyt kuningaskunta ja Yhdysvallat olivat suosituimmat maat, joista eurooppalaiset tekivät oman maan rajojensa ylittäviä verkko-ostoksia vuonna 2020. Neljäntenä listalla oli Saksa ja viidentenä Pohjoismaiden alue.¹⁴⁷ Verkkokauppamyynnin arvo oli vuonna 2020 Euroopassa noin 407,81 miljardia euroa. Suurin osuus myynneistä oli muodin tuotteilla, ja toiseksi suurin tuotekategoria oli elektroniikka

¹⁴⁵ eMarketer 2021b

¹⁴⁶ Buchholz 2020

¹⁴⁷ Postnord, Ecommerce in Europe 2020

ja media. Verkkokauppamyynnin arvon arvioidaan kasvavan Euroopassa noin 469,98 miljardiin euroon vuonna 2021 ja noin 580,57 miljardiin euroon vuonna 2025.¹⁴⁸

Verkkokauppamyynnin osuus yritysten kokonaisliikevaihdosta oli Suomessa 7 prosenttia vuonna 2019. Vuonna 2020 myös Norjassa ja EU-27-mailla keskimäärin vastaava osuus oli 7 prosenttia. Ruotsissa osuus oli 8 prosenttia ja Tanskassa 10 prosenttia vuonna 2020. Vuonna 2019 noin kaksi kolmasosaa verkkokauppamyynnin kokonaisliikevaihdosta Suomessa muodostui myynnistä yrityksille ja julkiselle sektorille. Tanskassa verkkokauppamyynnin osuudet jakautuivat kuluttaja- ja yritysmyyntiin hyvin samankaltaisesti kuin Suomessa, kun taas Ruotsissa verkkokaupan kuluttajamyynnin osuus verkkokaupan kokonaisliikevaihdosta oli 44 prosenttia ja Norjassa 45 prosenttia vuonna 2020. Islannissa kuluttajamyynnin osuus verkkokaupan kokonaisliikevaihdosta oli 53 prosenttia vuonna 2020, eli Islannissa osuus oli Pohjoismaiden suurin.¹⁴⁹ Vuonna 2019 Ruotsissa käytettiin verkkokaupamarkkinoilla yhteensä 30 miljardia euroa. Tanskassa vastaava määrä oli 19 miljardia euroa, Norjassa 17 miljardia euroa ja Suomessa 14 miljardia euroa. Yhteensä Ruotsissa, Tanskassa, Norjassa ja Suomessa arvioitiin siis käytettäneen 80 miljardia euroa verkkokaupamarkkinoilla vuonna 2019.¹⁵⁰

Suomessa sähköinen kaupankäynti muodosti 22,8 prosenttia liikevaihdosta vuonna 2018 sellaisilla yrityksillä, jotka työllistivät vähintään kymmenen henkilöä. Sähköisen kaupankäynnin myynnin arvo oli vuonna 2018 yhteensä 79 miljardia euroa. Mukaan on luettu sekä verkkokauppa että EDI-myynti, jolla viitataan yritysten välisessä kaupassa käytettyihin EDI-tilauksiin. EDI-myyntiä käytetään erityisesti tukkukaupassa ja teollisuudessa. Vuonna 2018 verkkokaupan osuus liikevaihdosta oli 6,6 prosenttia vähintään kymmenen henkilöä työllistävissä yrityksissä Suomessa, ja verkkokaupan arvo oli 23 miljardia euroa. EDI-myyntien osuus liikevaihdosta näillä yrityksillä oli 16,2 prosenttia, ja sen arvo oli 56 miljardia euroa.¹⁵¹ Huomioitavaa luvuissa on, että niissä on myös mukana muuta kuin vähittäiskaupan sähköistä kaupankäyntiä. Vuonna 2019 Suomessa yritysten kokonaisliikevaihdosta 16 prosenttia muodostui EDI-kaupasta ja 7 prosenttia verkkokaupasta. EDI-kaupalla on Euroopassa merkittävä rooli sähköisessä kaupankäynnissä. Vuonna 2011 EU-27-maissa keskimäärin 10 prosenttia yritysten kokonaisliikevaihdosta muodostui EDI-kaupasta. Vuonna

¹⁴⁸ Statista 2021

¹⁴⁹ Mattila ym. 2021

¹⁵⁰ DIBS 2019

¹⁵¹ Tilastokeskus 2019a

2020 EDI-kaupan vastaava osuus oli 13 prosenttia, kun taas samana vuonna verkkokaupan osuus yritysten liikevaihdosta oli 7 prosenttia EU-27-maissa keskimäärin. Vaikka EDI-kaupankin osuus kasvoi hieman vuosien 2011–2020 välillä, samassa ajassa verkkokaupan osuus vähintään kaksinkertaistui kaikissa yritysten kokoluokissa. Vähittäiskaupan alalla 82 prosenttia sähköisestä kaupankäynnistä muodostui verkkokaupasta ja 18 prosenttia muodostui EDI-kaupasta EU-28-maissa vuonna 2019.¹⁵²

Vuoden 2020 toisella neljänneksellä tehdyn tutkimuksen mukaan Suomessa oli Euroopan suurin prosenttiosuus siinä, miten paljon maassa tehdään verkko-ostoksia muista maista. Tähän voi olla vaikutusta sillä, että monet suomalaiset ostavat tuotteita erityisesti ruotsalaisilta yrityksiltä, jotka ovat olleet aikaisin markkinoilla. Myös vahvojen kotimaisten merkkien suhteellisen pienellä osuudella Suomessa on arvioitu olevan vaikutusta ulkomailta ostamisen suosioon Suomessa.¹⁵³ Vuonna 2020 Suomessa koko väestöstä yhteensä 76 prosenttia oli ostanut tai tilannut joskus verkon kautta. Viimeisen 12 kuukauden aikana verkon kautta ostoksia oli tehnyt 69 prosenttia väestöstä, ja viimeisen kolmen kuukauden aikana ostoksia verkossa tehneen väestön osuus oli 54 prosenttia. Joskus verkon kautta ostaneita tai tilanneita oli eniten 25–44-vuotiaissa. Työllisistä 92 prosenttia ja opiskelijoista 91 prosenttia oli ostanut tai tilannut joskus verkon kautta, mutta eläkeläisillä vastaava osuus oli vain 41 prosenttia. Myös koulutustaustojen välillä oli eroavuuksia: korkea-asteen koulutetuista 88 prosenttia oli ostanut tai tilannut joskus verkon kautta, kun taas keskiasteen koulutetuilla vastaava osuus oli 78 prosenttia ja perusasteen koulutuksen saaneilla 58 prosenttia.¹⁵⁴

Myös vuoden 2021 Digibarometrin tulokset osoittavat suomalaisten verkkokaupan kuluttaja-asiakkaiden suosivan ulkomaisia verkkokauppoja. Vuonna 2010 suomalaisista verkkokaupan kuluttaja-asiakkaista 89 prosenttia oli tehnyt ostoksia kotimaisista verkkokaupoista viimeisen vuoden aikana, kun vuonna 2019 vastaava osuus oli laskenut 78 prosenttiin. Esimerkiksi Ruotsissa kotimaisista verkkokaupoista teki ostoksia 93 prosenttia verkkokaupan kuluttaja-asiakkaista, ja Tanskassa vastaava osuus oli 85 prosenttia ja Norjassa 84 prosenttia vuonna 2019. Suomessa 51 prosenttia verkkokaupan kuluttaja-asiakkaista osti toisista EU-maista vuonna 2019. EU-28-maiden keskiarvo oli 35 prosenttia.

¹⁵² Mattila ym. 2021

¹⁵³ Postnord, Ecommerce in Europe 2020

¹⁵⁴ Tilastokeskus 2020

Islanti oli ainut Pohjoismaa, jossa osuus oli vielä Suomen osuutta korkeampi, 65 prosenttia. Tanskassa osuus oli 46 prosenttia, Norjassa 45 prosenttia ja Ruotsissa 40 prosenttia.¹⁵⁵

Suomessa 97 prosenttia verkkokauppayrityksistä myi kotimaahan vuonna 2019, ja myös EU-28-maissa keskimäärin lähes kaikilla yrityksillä oli myyntiä kotimaassaan. Lähes yhtä suuri osa verkkokauppayrityksistä ei kuitenkaan myynyt ulkomaille, vaan Pohjoismaissa ulkomaille myyvien verkkokauppayritysten osuus oli selvästi matalampi kuin EU-28-maissa keskimäärin vuonna 2019. EU-28-maissa keskimäärin 44 prosentilla verkkokauppayrityksistä oli verkkokauppamyyntiä ulkomaille. Ruotsissa vastaava osuus oli 35 prosenttia, Tanskassa ja Suomessa 33 prosenttia ja Norjassa 23 prosenttia. Suomen osuus oli hieman parantunut vuodesta 2017, jolloin ulkomaan myyntiä harjoitti verkkokauppayrityksistä vain neljäsosa. Vertailussa mukana olevien maiden korkein osuus oli Montenegrossa, jossa vastaava osuus oli 96 prosenttia. Seuraavana vertailussa on Itävalta, jossa osuus oli 66 prosenttia. Vertailun kahden kärjessä olevan maan välillä oli siis jopa 30 prosenttiyksikön ero.¹⁵⁶

Vaikka Suomessa verkkokauppa onkin kasvanut maltillisesti viime vuosina, monissa muissa Euroopan maissa verkkokaupan kasvu on ollut nopeampaa. Esimerkiksi vuonna 2011 yrityksistä 16 prosenttia harjoitti verkkokauppamyyntiä Suomessa, ja EU-27-maissa keskimäärin vastaava osuus oli 11 prosenttia. Vuonna 2020 osuus oli 18 prosenttia sekä Suomessa että EU-27-maissa keskimäärin, eli Suomen etumatka verkkokaupassa tällä mittarilla oli hävinnyt. Suomen osuus oli yhtä suuri kuin Romaniassa ja Bosnia-Hertsegovinassa, joissa verkkokauppamyyntiä harjoittavien yritysten osuus oli myös 18 prosenttia vuonna 2020. Ruotsissa verkkokauppamyyntiä harjoittavien yritysten osuus oli 20 prosenttia vuonna 2011 ja 26 prosenttia vuonna 2020, ja Tanskassa vastaavat osuudet olivat 24 prosenttia vuonna 2011 ja 32 prosenttia vuonna 2020. Norjassa verkkokauppamyyntiä harjoittavien yritysten osuus oli poikkeuksellisesti pienentynyt vuosien 2011 ja 2020 välillä, kun vuonna 2011 osuus oli 33 prosenttia ja vuonna 2020 enää 18 prosenttia. Euroopassa korkein verkkokauppamyyntiä harjoittavien yritysten osuus oli vuonna 2020 Irlannissa, jossa osuus oli 33 prosenttia. Kun tarkastellaan keskiuuria yrityksiä, Suomen osuus oli 34 prosenttia, mikä on korkeampi kuin EU-27-maiden keskimääräinen

¹⁵⁵ Mattila ym. 2021

¹⁵⁶ Mattila ym. 2021

osuus, joka oli 29 prosenttia vuonna 2020. Suomen osuus oli silti pienempi kuin Ruotsissa (50 %) ja Tanskassa (45 %).¹⁵⁷

Globaalit markkinapaikat, alustat ja sosiaalinen ostaminen

Viime vuosikymmenellä verkkokauppa-alustojen hyödyntäminen nousi kansainvälisen verkkokaupan trendiksi. Euroopan markkinoilla näkyvät niin länsimaalaiset verkkokauppa-alustat kuin myös aasialaiset suuret alustatoimijat. Vähittäiskaupan alalla 33 prosentilla alan yrityksistä oli kuluttajamyynä verkkokauppa-alustoilla EU-28-maissa vuonna 2019. 55 prosentilla toimialan yrityksistä oli kuluttajamyynä verkossa ilman alustoja.

Suomessa 21 prosenttia verkkokauppayrityksistä myi alustojen kautta vuonna 2020. Osuus on yksi Euroopan pienimmistä, ja vertailussa Suomea pienempi osuus alustojen hyödyntämisessä oli vain Virossa ja Tšekissä. Tanskassa osuus oli 25 prosenttia, Norjassa 32 prosenttia, Ruotsissa 33 prosenttia ja Islannissa 41 prosenttia. Saksassa osuus oli jopa 54 prosenttia, ja EU-28-maissa keskimäärin alustojen kautta myyvien verkkokauppayritysten osuus oli 40 prosenttia vuonna 2020. Vuoden 2021 Digibarometrissa on tarkasteltu sitä, millaiset toimijat hyödyntävät erityisesti verkkokauppasovelluksia Suomessa ja Ruotsissa. Vaikka tarkastelu oli suppeaa, verkkokauppasovelluksia vaikuttivat hyödyntävän jakelukanavana lähinnä globaalit suuret verkkokauppatoimijat, ja vain pieni osuus verkkokaupoista käyttää sovelluksia jakelukanavana. Alustojen käyttö voisi toimia myös kanavana yritysten kansainvälistymisessä.¹⁵⁸

Globaalit markkinapaikat tarjoavat digitaalisen kaupankäyntialustan tavaroiden ja palveluiden ostamiseen, myymiseen ja vaihtamiseen. Ne ovat yleensä kaikille avoimia alustoja, joille liittyminen on helppoa, mikä mahdollistaa taloudellisen jopa kansainvälisen mittakaavan vaihdannan yhä useammille toimijoille. Globaalit markkinapaikat toimivat pääasiassa täysin digitaalisesti, ja ne toimivat pääosin vain ostajan ja myyjän välisen kaupankäynnin mahdollistajana, jolloin niiden ansainta tapahtuu yleensä komissiopohjaisesti ottamalla kaupankäynnistä alustallaan tietyn komission ja veloittamalla alustallaan tapahtuvasta markkinointiviestinnästä.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Mattila ym. 2021

¹⁵⁸ Mattila ym. 2021

¹⁵⁹ Lindblom ym. 2021

Tunnetuimpia globaaleja markkinapaikkoja ovat esimerkiksi Alibaba, Amazon, eBay ja Rakuten. Vuonna 2020 kuukausittaisen keskimääräisen kävijämäärän perusteella maailman suosituimmat vähittäiskaupan verkkosivustot olivat Amazon.com (keskimäärin 3,676 miljardia kävijää kuukaudessa), eBay.com (keskimäärin 1,012 miljardia kävijää kuukaudessa), Rakuten.co.jp (keskimäärin 799 miljoonaa kävijää kuukaudessa), Samsung.com (keskimäärin 603 miljoonaa kävijää kuukaudessa) ja AliExpress.com (keskimäärin 596 miljoonaa kävijää kuukaudessa)¹⁶⁰.

Kiina on kärkimaita myös sosiaalisen median kautta ostamisessa. Sosiaalisen median kautta ostamisella tarkoitetaan tässä suoraan sosiaalisen median alustan kautta ostamista tai ohjautumista sosiaalisessa mediassa olevan linkin kautta kauppiaan sivustolle ja ostamalla tuotteen sieltä. Kiinalaisista internetin käyttäjistä 46,4 prosentin arvioidaan ostavan tuotteita sosiaalisen median kautta vuonna 2021. Seuraavaksi suurin osuus on Yhdysvalloissa, joissa internetin käyttäjistä 35,9 prosentin arvioidaan ostavan sosiaalisen median kautta vuonna 2021. Tämän jälkeen tulevat Australia (30,3 %), Kanada (26,0 %) ja Venäjä (26,0 %). Yhdistyneen kuningaskunnan, Ranskan, Italian ja Espanjan osuudet ovat 23,7 ja 21,5 prosentin välillä, kun taas Saksassa osuuden on arvioitu olevan 18,4 prosenttia.¹⁶¹

Kiinassa sosiaalisen median kautta myytyjen tuotteiden kokonaismyynnin arvo on kasvanut viime vuosina todella nopeasti. Kun vuonna 2014 arvo oli noin 95 miljardia juania, kun vuonna 2018 arvo oli noussut jo noin 1,26 biljoonaan juaniin ja vuonna 2019 noin 2,22 biljoonaa juaniin. Vuoden 2020 arvon arvioidaan olevan noin 3,7 biljoonaa juania.¹⁶² Yhdysvalloissa sosiaalisen median kautta myytyjen tuotteiden kokonaismyynnin arvo oli vuonna 2020 noin 27 miljardia Yhdysvaltain dollaria. Arvon arvioidaan kasvavan noin 36,62 miljardiin Yhdysvaltain dollariin vuonna 2021 ja noin 79,64 miljardiin Yhdysvaltain dollariin vuonna 2025. Vuonna 2020 myynnin arvo kasvoi 38,9 prosenttia vuoteen 2019 verrattuna, mihin vaikutti erityisesti koronaviruspandemian kiihdyttämä verkkokaupan ja sosiaalisen median käytön kasvu. Vuonna 2020 sosiaalisen median kautta tapahtuva myynti muodosti 12,7 prosenttia kaikesta vähittäiskaupan verkkokauppamyynnistä Kiinassa. Osuuden arvioidaan kasvavan

¹⁶⁰ SEMrush 2020a

¹⁶¹ eMarketer 2021c

¹⁶² DATA100 Insight 2020

14,5 prosenttiin vuonna 2024. Yhdysvalloissa sosiaalisen median kautta tapahtuva myynti muodosti vähittäiskaupan verkkokauppamyynneistä 3,4 prosenttia vuonna 2020. Osuuden arvioidaan kasvavan 5,0 prosenttiin vuonna 2024 ja 5,2 prosenttiin vuonna 2025.¹⁶³

3. KULUTTAJAKÄYTTÄYTYMINEN JA ASIAKASLÄHTÖISYYS

Kuluttajakäyttäytymisen muutos vauhdittaa kaupan alan uudistumista. Kaupan monikanavaistuksessa ja globalisoituessa kuluttajien valinnanvara on kasvanut, ja ostopolku on usein aiempaa yksilöllisempi. Asiakas päättää mistä, milloin, miten ja mitä ostokanavaa käyttäen hän tekee hankintansa. Kaupan asiakaskunta jakautuu yhä pienempiin kuluttajaryhmiin arvojen ja asenteiden perusteella, myös asiakkaiden monimuotoisuus, monikulttuurisuus ja kansainvälisyys kasvavat. Digitalisaation ja ilmastonmuutoksen kaltaiset megatrendit sekä globaalit toimintaympäristömuutokset, kuten pandemiat, muokkaavat kuluttajakäyttäytymistä ripeästi. Kuluttajalla on valta päättää, mistä, miten milloin ja mitä kanavaa käyttäen hän tekee hankintansa.

Asiakaskokemuksesta, asiakaspolun saumattomuudesta ja monikanavaisuudesta on tullut kaupan alan strategisia menestystekijöitä. Kaupan on aiempaa tärkeämpää ennakoida ja ymmärtää kuluttajakäyttäytymistä, sen muutoksia ja kehittää toimintaa asiakaslähtöisesti. Kuluttajien luottamuksen saavuttaminen on kaupan tulevaisuuden kannalta keskeinen edellytys. Kuluttajien luottamusta lisäävät kaupan toimintojen avoimuus ja pitkäjänteisyys, toimintojen sujuvuus ja joustavuus sekä hyvä asiakaspalvelu. EU-lainsäädännössä korostuvat kuluttaja-asiakkaiden mahdollisuudet tehdä itsenäisiä valintoja sekä saada läpinäkyviä ja selkeitä tietoja näiden tueksi. EU-lainsäädäntö korostaa myös avoimen datan ja kuluttajien oman datan hyödyntämistä kuluttajalähtöisesti.

3.1 Kuluttajakäyttäytymisen lähtökohdat ja muutos

Kuluttajien arvojen ja asenteiden kehitystrendit

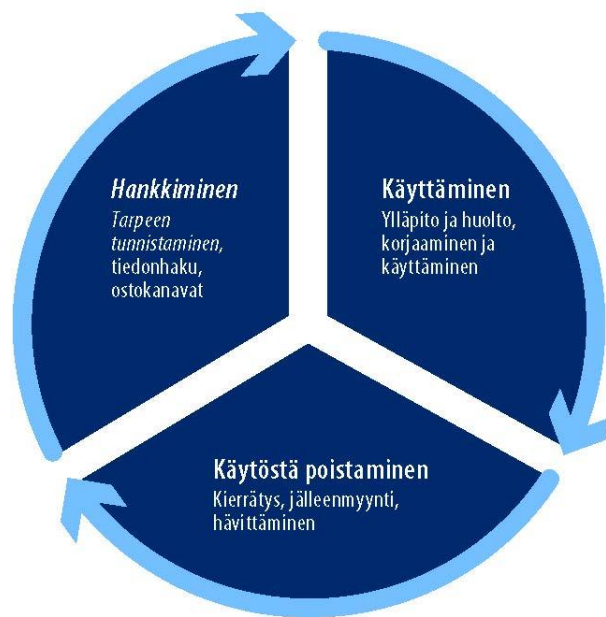
Kuluttajakäyttäytymisen muutos on yksi kaupan alaan keskeisimmin vaikuttavista tekijöistä¹⁶⁴. Kuluttajien käyttäytymisen taustalla vaikuttavat yleisesti

¹⁶³ eMarketer 2021d

¹⁶⁴ Mitronen & Närvänen 2020

monet tekijät, kuten yksilön päätöksentekoon ja tiedonkäsittelyyn, sosiaaliin ympäristöön sekä kulttuuriin liittyvät tekijät¹⁶⁵. Arvot ja asenteet ovat erityisen kiinnostavia pohdittaessa, miten kuluttajakäyttäytyminen muuttuu kaupan alalla. Arvot ovat suhteellisen pysyviä uskomuksia tavoittelemisen arvoista päämäärästä, jotka pätevät eri tilanteissa ja ohjaavat kuluttajien käyttäytymistä.¹⁶⁶

Kuluttajakäyttäytyminen ei muodostu pelkästään ostopäätöksen tekemisestä: käyttöön ja käytöstä poistamiseen liittyvät asiat ovat tulleet olennaiseksi osaksi kuluttajien päätöksentekoa. Kuluttajakäyttäytymiseen kuuluu ostopäätöksen ohella myös tuotteiden ja palvelujen hankinnan suunnittelu (ostoa edeltävä vaihe) ja käyttö, käytöstä poistaminen (kierrättäminen, uudelleenkäyttö jne.) sekä asiakkaiden keskinäiset suosittelut ja kanssakäyminen. Entistä useampi kuluttaja pohtii ostopäätöstä tehdessään esimerkiksi tuotteiden kierrätettävyyttä tai jälleenmyyntiarvoa kuluttajien välisessä kaupassa. Kulutuksen prosessi on kuvattu seuraavassa kuviossa 17.¹⁶⁷

Kuvio 17. Kulutuksen prosessi.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Ekström 2017 Mitrosen & Närväsen 2020 mukaan

¹⁶⁶ Mitronen & Närvänen 2020

¹⁶⁷ Mitronen & Närvänen 2020

¹⁶⁸ Mitronen & Närvänen 2020

Suomessa kuluttajien valinnoissa korostuu rationaalisuus, ja suomalaiset ovat edelleen arvoiltaan varsin yhtenäisiä. Globaalin arvotutkimuksen mukaan maat jakautuvat arvokartalla kahden ulottuvuuden mukaan: 1) perinteiset/rationaaliset arvot sekä 2) selviytymisen/itseilmaisun arvot. Perinteiset arvot korostavat uskonnon tärkeyttä, lasten ja vanhempien välistä sidettä, auktoriteettien kunnioitusta ja perinteisiä perhearvoja. Perinteisiin arvoihin liittyy korkea kansallisylpeys. Rationaaliset arvot taas ovat päinvastaisia perinteisille arvoille, ja niissä korostetaan vähemmän uskontoa, perinteisiä perhearvoja ja auktoriteetteja. Selviytymisen arvot painottavat taloudellista ja fyysistä turvallisuutta, riskin välttämistä ja etnosentrisyyttä. Itseilmaisun arvoissa painottuvat ympäristötietoisuus ja ympäristönsuojelu, rasismien vastustaminen, tasa-arvoisuus ja osallistuminen demokratiaan. Suomi kuuluu maihin, joissa rationaaliset arvot ja itseilmaisun arvot ovat korostuneimpia.¹⁶⁹ Designtoimisto Kuudes on toteuttanut Suomessa jo useamman kerran akateemisesti vertaisarvioidun Tiedostava kuluttaja -tutkimuksen. Tämän kuluttajatutkimuksen mukaan 88 prosenttia vastaajista (N=1 000) kokee, että heidän kulutusvalintansa vastaavat heidän arvomaailmaansa.¹⁷⁰ Myös Pellervon taloustutkimus PTT:n tekemän tutkimuksen mukaan suomalaiset ovat arvoiltaan melko yhtenäinen kansa¹⁷¹.

Nuoret arvostavat enemmän yksilöllisyyttä, vanhemmat hyvinvointia. Pellervon taloustutkimus PTT:n tutkimuksessa havaittiin vain pieniä eroja vastaajien välillä, ja ne liittyivät erityisesti ikään. Nuoremmilla vastaajilla korostuivat enemmän yksilöön liittyvät arvot ja vanhemmilla vastaajilla puolestaan yleiseen hyvinvointiin liittyvät arvot.¹⁷² Säilyttämiseen pohjautuvat arvot korostuvat myös Designtoimisto Kuudennen kuluttajatutkimuksessa: jopa 81 prosenttia kaikista vastaajista toi esille, että on mukavaa, kun arki on tasaista ja sujuvaa, ja 61 prosenttia totesi, että hankkii mieluummin aina tutun tuotteen kuin uuden ja erilaisen.¹⁷³ Myös brändien arvostustutkimuksissa Suomessa yleensä korkeimmille sijoille nousevat kotimaiset ja perinteikkäät brändit¹⁷⁴.

¹⁶⁹ World Values Survey 2020

¹⁷⁰ Kuudes 2019

¹⁷¹ Rinta-Kiikka ym. 2018

¹⁷² Rinta-Kiikka ym. 2018

¹⁷³ Kuudes 2019

¹⁷⁴ Mitronen & Närvänen 2020

Turvallisuuteen liittyvät arvot ovat korostuneet kaikkialla koronaviruspandemian vuoksi. Tämänkaltaisten arvojen korostuessa on mahdollista, että kuluttajat haluavat entistä todennäköisemmin valita tuttuja, aiemmin hyväksi havaittuja tuotteita, palveluja ja yrityksiä, kuin kokeilla uusia.¹⁷⁵

Kuluttaminen liittyy entistä tiiviimmin henkilön omaan identiteettiin. Kulutus ja sen kautta saavutettavat kokemukset ja elämykset ovat yksi tapa toteuttaa itseohjautuvuuden arvoa: toiminnan ja ajattelun vapautta, omien päämäärien valintaa sekä uuden tutkimista¹⁷⁶. Kulutustutkimuksen piirissä on jo pitkään tunnistettu, että kuluttajat rakentavat identiteettiään ja ilmaisevat itseään muille kulutusvalintojensa kautta¹⁷⁷. Tämän arvioidaan olevan näin myös jatkossa, ja kuluttaminen tai yhtä lailla kuluttamatta jättäminen (kuten tiettyjen merkkien tai tuotteiden boikotointi), tulee olemaan keskeinen keino itseilmaisun sekä identiteetin rakentamiseen myös jatkossa¹⁷⁸.

Perhekeskeisyys ja läheisten hyvinvointi ovat myös jatkossa keskeisiä kulutuspäätösten lähtökohtia. Esimerkiksi Suomalaisen työn liiton teettämän Suomalaiset ostopäätösten äärellä -kyselytutkimuksen (2018) mukaan vastaajista 34 prosenttia sijoittui ”parasta minulle – parasta perheelleni” -ryhmään, joka heijastelee perhekeskeisiä arvoja¹⁷⁹. Koronaviruspandemian aikana monet kuluttajat ovat viettäneet entistä enemmän aikaa perheen parissa, ja siksi perhearvot voivat korostua pandemiatilanteen vuoksi vielä aiempaa enemmän jatkossa¹⁸⁰.

Vastuullisuuden merkitys jatkaa kasvua kaikissa kuluttajaryhmissä, kriittisten määrä kuitenkin on myös huomattava. Designtoimisto Kuudennen uusimman Tiedostava kuluttaja -julkaisun mukaan vastuullisuuden merkitys on kasvanut eri kuluttajaryhmissä Suomessa. Toisaalta tutkimuksen mukaan 26 prosenttia vastaajista pitää vastuullista kuluttamista kiusallisena ilmiönä.¹⁸¹

Henkilökohtainen taloudellinen tilanne vaikuttaa kuluttajan valintoihin ja päätöksentekoon. Tämän vuoksi myös, esimerkiksi kaupan tarjoamat maksu-

¹⁷⁵ Mitronen & Närvänen 2020

¹⁷⁶ Mitronen & Närvänen 2020

¹⁷⁷ Närvänen ym. 2013

¹⁷⁸ Mitronen & Närvänen 2020

¹⁷⁹ Suomalaisen Työn Liitto 2018

¹⁸⁰ Mitronen & Närvänen 2020

¹⁸¹ Kuudes 2019

ja luottovaihtoehdot voivat vaikuttaa ostopaikan valintaan, kuten luottotarjous tai maksuaikamahdollisuus, voivat ohjata ostamisen ja kauppapaikan valintaa. Ostaminen voi kasvaa joissain tilanteissa yli kuluttajien resurssien ja johtaa maksuhäiriömerintöihin. Näillä voi olla vaikutuksia kuluttajakäyttäytymiseen ja uuden luoton saamiseen. Vuoden 2021 maaliskuun lopussa Suomessa oli 391 600 henkilöä, joilla oli maksuhäiriömerkintä. Verkkokauppaostosten tekemisen yleistymisen ja koronaviruspandemiankin aiheuttamat ostokäyttäytymisen muutokset voivat vaikuttaa myös maksuhäiriöihin. Vuoden 2021 tammi-maaliskuussa kuluttajille rekisteröitiin yli 9 000 maksuhäiriömerkintää, jotka johtuivat maksamattomista verkkokauppaostoksista. Määrä on vuoteen 2020 verrattuna 20 prosenttia suurempi.¹⁸²

Kaupan asiakaskunta jakautuu yhä pienempiin kuluttajaryhmiin arvojen ja asenteiden perusteella. Kuluttajien arvomaailmassa on yhtenäisiä tekijöitä, joita selittävät esimerkiksi kulttuurinen tausta. Kaupan näkökulmasta asiakaskunta jakautuu silti yhä pienempiin kuluttajaryhmiin arvojen sekä asenteiden perusteella riippuen henkilöstä, tilanne- ja ympäristötekijöistä sekä kotitalouksien käytettävissä olevista tuloista. Hienojakoinen, monipuolinen ja ajantasainen kuluttajaymmärrys ovat siis välttämättömiä kaupan alan yritysten asiakaslähtöisyyden kehittämisen kannalta. Kulutusyhteiskunnassa tapahtuu myös eriarvoistumista sen suhteen, miten kuluttajilla on mahdollisuuksia toteuttaa tarpeitaan ja arvojaan kuluttamalla.¹⁸³

Arkisissa kulutuspäätöksissä korostuvat helppous ja vaivattomuus. Rutiinimaisissa kulutustilanteissa, kuten arkipäivän ruokaostoksissa, kuluttaja ei pohdi ostoksiaan erikseen tai tee päätöksiä kovinkaan tietoisesti, vaan toimii usein esimerkiksi hinta ja vaivattomuus edellä. Näiden tekijöiden merkitys korostuu entistä useammalle kuluttajalle taloudellisessa taantumassa ja pandemiatilanteen tai muun poikkeavan tilanteen aikana. Esimerkiksi globaalit verkkokaupat pystyvät luomaan ylivertaista toiminnallista asiakasarvoa, pitkälle kehitetyn vaivattoman ostoprosessin ja ostamisen helppouden avulla.¹⁸⁴

¹⁸² Suomen Asiakastieto Oy 2021

¹⁸³ Mitronen & Närvänen 2020

¹⁸⁴ Mitronen & Närvänen 2020

Eri ikäryhmät tulevaisuuden kuluttajina

Ikä menettää merkitystään kuluttajakäyttäytymisen selittäjänä. Vaikka ikä ja muut demografiset tekijät (kuten sukupuoli tai sosiaaliluokka) ovat viime aikoina menettäneet merkitystään kuluttajakäyttäytymisen selittäjänä tai ryhmittelyjen pohjana, on sukupolviryhmittelyllä edelleen tietty selitysvoima.¹⁸⁵ Se johtuu siitä, että suurin piirtein samoina vuosikymmeninä syntyneillä kuluttajilla on yhteisiä sukupolvikokemuksia yhteiskunnan poliittisista, taloudellisista ja sosiaalisista tapahtumista, jotka vaikuttavat heidän pysyvän luonteisiin arvoihinsa ja suhtautumistapoihinsa¹⁸⁶.

Vanhenevan kuluttajaväestön (vuonna 2020 +55-vuotiaat) osuus suomalaisista kuluttajista on kasvussa yhteiskuntarakenteen muuttuessa. Tämä kuluttajaryhmä on entistä tärkeämpi myös kaupan alan yrityksille asiakkaina. Monille ikääntyville kuluttajille on tyypillistä, että käytettävissä on suhteellisesti enemmän rahaa ja aikaa kuluttamiseen kuin muilla sukupolvilla. Vanhenevat sukupolvet ovat erityisesti terveys-, hyvinvointi- ja elämyspalveluiden kuluttajina merkittäviä asiakasryhmiä, vaikka he jäävät esimerkiksi markkinoinnissa nuorempien sukupolvien varjoon.¹⁸⁷ Vähittäiskaupan tutkimussäätiön toteuttaman kyselytutkimuksen mukaan vanhenevilla sukupolvilla korostuvia arvoja ovat turvallisuus, hyvät ihmissuhteet ja itsekunnioitus. Nuoremmilla korostuvat taas enemmän normien rikkominen, seikkailunhalu ja ulkonäön korostaminen. Vanhemmissa kuluttajaryhmissä huomattiin tutkimuksessa myös kiinnostuksen ympäristöön ja yhteiskuntaan lisääntyvän, myös vastuullisuus sekä epäitsekkyys kasvoivat.¹⁸⁸

X-sukupolven (vuonna 2020 noin 40–55-vuotiaat) kuluttajakäyttäytymistä leimaavat käytännöllisyys, hintatietoisuus ja skeptisyys. X-sukupolveen luettaan kuuluvaksi noin vuosina 1965–1979 syntyneet, jotka ovat eläneet nuoruuttaan 1980–1990-luvuilla. Heitä yhdistäviä sukupolvikokemuksia ovat 1990-luvun lama, globalisaatio ja perhenormien purkautuminen yhteiskunnassa. X-sukupolvea on määriteltä kuluttajina ensimmäiseksi teknologiaorientoituneeksi sukupolveksi, joka on käytännöllinen, kyseenalaistava ja hintatietoinen

¹⁸⁵ Mitronen & Närvänen 2020

¹⁸⁶ Lissitsa & Kol 2016

¹⁸⁷ Mitronen & Närvänen 2020

¹⁸⁸ Vähittäiskaupan Tutkimussäätiö 2019 Kaupan liiton 2020a mukaan

ostopäätöksissään. Elettyään nuoruuttaan laman aikana, tämä sukupolvi välttää myös riskiä. Tutkimusten mukaan tämä sukupolvi haluaa edelleen etsiä tietoa ja tehdä vertailuja ostopäätöstensä tueksi.¹⁸⁹

Milleniaalit (vuonna 2020 noin 25–39-vuotiaat) ovat ensimmäinen diginatiivi sukupolvi ja kuluttajakäyttäytymiseltään hienojakoisempi kuin yksikään edellinen sukupolvi. Tämä sukupolvi on elänyt nuoruuttaan pääosin taloudellisen kasvun aikakaudella, ja he ovat ensimmäisiä diginatiiveja: sukupolvi on käyttänyt lapsesta lähtien uutta tietotekniikkaa sekä internetiä. Milleniaalit ovat kulutustottumuksiltaan hienojakoisempia kuin muut sukupolvet, he ottavat kulutukseensa vaikutteita populaarikulttuurista ja ilmaisevat omia arvojaan kuluttamalla aiempia sukupolvia enemmän. Milleniaalit ovat myös tottuneempia erilaisiin markkinointimenetelmiin ja tiedostavampia kuin muut sukupolvet. Toisaalta kasvettautuaan kulutusyhteiskunnassa he ovat myös taipuvaisempia ilmaisemaan itseään kuluttamalla.¹⁹⁰

Z-sukupolvi (vuonna 2020 alle 25-vuotiaat) on tottunut digitaalisen ja fyysisen maailman jatkuvaan vuorovaikutukseen, ja digilaitteet ovat erottamaton osa tämän sukupolven edustajien elämää. Z-sukupolven katsotaan olevan viimeisin kuluttajasukupolvi, milleniaalien jälkeen (pääosin 2000-luvulla) syntyneet ja osittain vasta kuluttajaksi kasvamassa oleva sukupolvi.¹⁹¹ Tätä sukupolvea määrittelee erityisesti sosiaalisen median ja digitaalisten laitteiden rooli heidän arjessaan ja elämässään.¹⁹² Tämä sukupolvi arvostaa aitoutta ja haluaa sosiaalista muutosta yhteiskunnassa. Heille ei ole olemassa erikseen digitaalista ja fyysistä kauppaa, vaan ainoastaan erilaisia kosketuspisteitä, joiden kautta he voivat tehdä ostoksia sekä asioida yritysten kanssa.¹⁹³ Milleniaalien tapaan Z-sukupolvi on myös yhteiskunnallisesti tietoinen ja arvostaa yritysten läpinäkyvyyttä sekä poliittisia kannanottoja heille tärkeiden arvojen ja ideologioiden puolesta, kun yrityksen toiminta on linjassa näiden kanssa.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Mitronen & Närvänen 2020 & Lissitsa & Kol 2016

¹⁹⁰ Mitronen & Närvänen 2020 ja Lissitsa & Kol 2016

¹⁹¹ Mitronen & Närvänen 2020

¹⁹² Kirvesmies 2018

¹⁹³ Mitronen & Närvänen 2020

¹⁹⁴ Lahtinen & Närvänen 2020

Kulutussyhteisöjen kasvava merkitys

Kuluttajien ostotottumukset eivät noudata kaikilta osin ikä- tai asuinpaikka-jakaumaa, vaan markkinoilla toimii useita erilaisia kuluttajaryhmiä, jotka voivat muodostaa erilaisia kulutussyhteisöjä. Näillä valintoihin vaikuttaa perinteisesti ostopäätöksiä ohjanneiden seikkojen ohella esimerkiksi kaupan tai tuotteiden eettisyys, kestävän kulutuksen ja kehityksen edistäminen, sosiaaliset tekijät tai bränditietoisuus. Kuluttajaosuuskunnat tarjoavat monille kulutussyhteisön. Aina ei ole kuitenkaan olemassa kuluttajalle vaihtoehtoja joko tuotteen ominaisuuksista, ostopaikoista, kauppapaikan saavutettavuudesta tai kuluttajien erilaisista resursseista johtuen.

Kulutussyhteisöt eroavat asiakassegmenteistä siten, että kulutussyhteisöt ovat asiakkaiden itsensä valitsemia, usein itseorganisoituvia ryhmiä. Siten niiden jäsenet ovat yleensä lähtökohtaisesti kiinnostuneempia ja motivoituneempia vastaanottamaan viestejä ja tietoa yhteisön kautta. Yhteisö luo jäsenilleen monenlaista arvoa sosiaalisesta vuorovaikutuksesta konkreettisiin nostoihin ja neuvoihin. Kulutussyhteisöjä voi muodostua sekä fyysisesti että virtuaalisesti. Verkko-yhteisöt, kuten erilaisten harrastajien keskustelupalstat ja sosiaalisen median -ryhmät, ovat olleet pitkään suosittu tapa hakea tietoa tuotteista, vaihtaa mielipiteitä ja kokemuksia sekä kehittää harrastukseen liittyvää tietotaitoa ja oppia.¹⁹⁵

Päivittäistavarakaupan kannalta merkityksellisiä kulutussyhteisöjä ovat olleet viime vuosina esimerkiksi erilaiset ruokavalioiden ympärille syntyneet verkko-yhteisöt. Kuluttajat seuraavat yhteisöissä esiin nousevia trendejä, joten yhteisöillä on konkreettista vaikutusta tuotteiden kysyntään. Yhteisöllisyys luo asiakkaalle merkityksellistä asiakasarvoa. Yhteisössä kuluttajat voivat jakaa tuotevinkkejä ja keskustella teemaan liittyvistä asioista, mutta se voi toimia samalla esimerkiksi alustana yrityksen kanta-asiakasohjelmalle. Suomessa yhteisöllisyyttä on hyödynnetty esimerkiksi lemmikkitarvikeliikkeiden ja ulkoiluun keskittyvien kauppaketjujen markkinoinnissa.¹⁹⁶

Vahva kulutussyhteisö voi olla kilpailuetua tuova tekijä, sillä se auttaa yritystä erilaistumaan kilpailusta ja synnyttää vahvempaa tunnepitoista sitoutumista sekä asiakasuskollisuutta. Merkityksellinen yhteisö voi erilaistaa yrityksen lä-

¹⁹⁵ Närvänen ym. 2013

¹⁹⁶ Mitronen & Närvänen 2020

hinnä hinnalla ja ostamisen helppoudella pelaavista kansainvälisistä verkkoalustoista. Yhteisössä viestintä ja vuorovaikutus tapahtuvat kuluttajien välillä, ei pelkästään yritykseltä asiakkaille päin. Viestintä koetaan näin yrityksen markkinointiviestintää uskottavampana ja autenttisempänä. Vahva kulutusyhteisö voi myös osallistua yrityksen markkinointiin sekä tuote- ja palvelukehitykseen (=customer driven innovation), sillä sen jäsenet ovat aktiivisia sekä sitoutuneita kehittämään itselleen tärkeitä asioita.¹⁹⁷ Yhteisön kehittäminen ja johtaminen vaativat kuitenkin yritykseltä myös resursseja ja sitoutumista pitkäjänteisesti¹⁹⁸. Toiminta pohjautuu yhteisiin arvoihin ja vastavuoroisuuteen sekä puhuttelee erityisesti kuluttajia, jotka tekevät ostopäätöksiä arvopohjaisesti¹⁹⁹.

Erilaiset kanta-asiakkuusjärjestelmät ohjaavat ja keskittävät valintoja erityisesti päivittäistavarakaupassa. Suomessa yli 90 prosenttia kuluttajista kuuluu johonkin kanta-asiakasjärjestelmään²⁰⁰. Kanta-asiakkuusjärjestelmät ovat tapa kasvattaa kuluttajien sitoutuneisuutta hintaetujen ohella myös muilla eduilla, yhteisillä tapahtumilla ja kauppaan muodostuvalla tunnesiteellä. EU:n tietosuojalainsäädäntö vaikuttaa myös kanta-asiakasjärjestelmiin, kun kuluttajan tietosuojaoikeuksiin kuuluvat esimerkiksi kuluttajien oikeus määrätä omista tiedoistaan ja saada läpinäkyvää informaatiota tietojen käsittelystä sekä siitä, mihin tarkoitukseen niitä käytetään²⁰¹. EU:n kuluttajakyselyn mukaan vuonna 2020 EU-maissa keskimäärin 75 prosenttia kuluttajista oli huolissaan siitä, käytetäänkö heidän tietojaan myös muihin tarkoituksiin kuin sopimukseen, jota varten ne oli annettu, ja jaetaanko tietoja mahdollisesti eteenpäin²⁰².

Koronaviruspandemian vaikutukset kuluttajakäyttäytymiseen

Koronaviruspandemian vaikutuksesta arki muutti kuluttajakäyttäytymistä voimakkaasti. Myös Suomessa kuluttajat vähensivät liikkumistaan julkisilla paikoilla, kuten kauppakeskuksissa. Esimerkiksi etätyösuositusten ja rajoitusten vuoksi kotona oleminen on lisääntynyt vuosina 2020–2021. Statistan mukaan Saksassa, Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa yli 70 prosenttia kuluttajista vastasi viettävänsä tavallista enemmän aikaa kotona ja yli 50 prosenttia

¹⁹⁷ Mitronen & Närvänen 2020 & Närvänen ym. 2014

¹⁹⁸ Närvänen ym. 2019

¹⁹⁹ Mitronen & Närvänen 2020

²⁰⁰ Nets 2019

²⁰¹ Tietosuojavaltuutetun toimisto 2021

²⁰² Euroopan komissio 2021b

vastasi menevänsä harvemmin kivijalkamyymälään.²⁰³ Kotona oleminen tuotti kaupan alalle myös Suomessa merkittävää kasvua, erityisesti rautakaupan, kodin tekniikan ja päivittäistavarakaupan tuotteissa²⁰⁴. On todennäköistä, että pandemiatilanteen helpottuttua osa kuluttajista omaksuu koronan aikana opimansa uudet käytänteet, kuten ruuan verkkokauppatilaukset²⁰⁵. Kotona olemisella voi olla vaikutusta myös kuluttajien arvoihin: kuluttajat voivat tukea lähellä olevia yrityksiä enemmän²⁰⁶.

Fyysisissä kaupoissa käyminen väheni koronaviruspandemian vuoksi huomattavasti. Kaupan liiton toteuttaman kuluttajille suunnatun kyselytutkimuksen mukaan noin 60 prosenttia suomalaisista vähensi asiointia fyysisissä myymälöissä (ruokakaupoissa, marketeissa, erikoiskaupoissa, tavarataloissa ja kauppakeskuksissa) huhtikuun alkupuolella vuonna 2020 ja kyselyn toisella vastauskierroksella huhtikuun lopussa vuonna 2020 kaupoissa asiointi vähenyi hieman lisää. Tuolloin asiointia oli vähentänyt yli 62 prosenttia kuluttajista. Kesäkuun 2020 alussa toteutetun kyselytutkimuksen kolmannen kierroksen tulosten perusteella fyysisissä kaupoissa asiointi taas lisääntyi, mihin rajoitusten lievenemisellä saattoi olla vaikutusta.²⁰⁷ Myös Jyväskylän yliopiston kaupakorkeakoulun huhtikuussa 2020 toteutetun kyselytutkimuksen tulokset ovat samansuuntaisia. Tutkimuksen tulosten mukaan erityisesti erikoisliikkeet menettivät asiakkaita, kun lähes 60 prosenttia kuluttajista ei ollut ostanut lainkaan erikoistavaroita pienistä erikoistavarakaupoista ja lähes 15 prosenttia oli ostanut vähemmän aiempaan verrattuna. Erikoistavaroiden ostaminen myös isommista erikoistavarakaupoista ja kauppakeskuksista väheni, ja yli 50 prosenttia ei ollut ostanut lainkaan erikoistavaroita näistä kaupoista.²⁰⁸

Verkkokauppa kasvoi koronaviruspandemian vaikutuksesta. Vuonna 2020 seitsemässä Euroopan maassa tehdyn selvityksen mukaan enemmän kuin neljäsosa kaupunkialueilla asuvista kuluttajista käytti kesällä 2020 verkkokauppaa, tarkoittaen 10 prosentin kasvua pandemiaa edeltävään aikaan verrattuna.²⁰⁹ Vuonna 2020 verkkokaupan myynti kasvoi globaalisti noin 28 prosenttia. Verkkokaupan osuus vähittäiskaupasta oli vajaa 14 prosenttia vuonna

²⁰³ Statista 2020b

²⁰⁴ Kaupan liitto 2020b

²⁰⁵ Mitronen & Närvänen 2020

²⁰⁶ Ollila 2020 Mitrosen & Närväsen 2020 mukaan

²⁰⁷ Kurjenoja 2020c

²⁰⁸ Wilska ym. 2020

²⁰⁹ PwC 2020

2019, kun vuonna 2020 vastaava osuus oli jo 18 prosenttia.²¹⁰ Vaikka verkko-kaupan myynnin odotetaan kasvavan myös tulevina vuosina, vuoden 2020 kasvun arvioidaan olleen poikkeuksellisen suurta. Tähän kasvuun on vaikuttanut koronaviruspandemian ajama kulutuksen siirtyminen verkkokauppaan.²¹¹ Koronaviruspandemia lisäsi myös verkkokauppojen kävijämääräliikennettä. Verkkokaupan alustojen kävijämäärät lähtivät voimakkaaseen nousuun vuoden 2020 tammikuun jälkeen, ja keskimääräinen kävijämäärä alustoilla oli vuoden 2020 kesäkuussa 21,96 miljardia, mikä oli lähes 37 prosenttia korkeampaa kuin saman vuoden tammikuussa ja yli 58 prosenttia korkeampaa kuin vuoden 2019 tammikuussa.²¹² Vaikka verkkokauppa todennäköisesti aikaa myöten olisi lisännyt suosiotaan muutenkin, koronaviruspandemia nopeutti sen omaksumista ja edellytti myös kaupalta nopeaa sovellusten toimivuuden varmistamista ja kuljetuspalvelujen uudistamista.

Koronaviruspandemian alkuvaiheessa verkko-ostaminen kasvoi Suomessa asteittain, ilmenee Kaupan liiton kuluttajille toteutetuista kyselytutkimuksista. Kyselyt toteutettiin keväällä 2020 kaksi kertaa ja kerran alkukesällä 2020. Ensimmäisen kierroksen perusteella verkosta ostaminen ei kasvanut suuresti, koska valtaosa alle 50-vuotiaista kuluttajista oli jo muutenkin tottunut ostamaan verkosta. Verkko-ostamista lisäsivät keskimääräistä enemmän lapsiperheet sekä muutenkin paljon verkosta ostavat 25–49-vuotiaat miehet. Pandemiatilanteen mahdollisen pitkittymisen tilanteessa kuluttajista 21 prosenttia suunnitteli aikovansa lisätä jonkin verran tai selvästi digitaalista ostamista. Kyselytutkimuksen toisella vastauskierroksella käyttötavaroiden verkko-ostajien määrä oli kasvanut aiempaan kyselykierrokseen verrattuna, ja pandemiatilanteen pitkittyessä yhä useampi suunnitteli aikovansa lisätä digitaalista ostamista. Kesäkuun 2020 alussa toteutetun kyselytutkimuksen kolmannen kierroksen perusteella yhä suurempi osa kuluttajista oli viime aikoina tehnyt verkko-ostoksia aiempaa enemmän. Aikomukset lisätä verkko-ostamista koronatilanteen pitkittyessä eivät kuitenkaan enää kasvaneet, mihin rajoitusten vähentämisellä on voinut olla vaikutusta.²¹³ Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun kyselytutkimuksessa huhtikuulta 2020 huomattiin, että esimerkiksi vaatteita ostettiin noin 9 prosenttia ja muita tuotteita noin 5 prosenttia aiempaa enemmän kotimaisista verkkokaupoista koronaviruspandemiaa edeltävään aikaan verrattuna. Kotimaisen verkkokaupan käyttäminen lisääntyi ulko-

²¹⁰ eMarketer 2020a

²¹¹ eMarketer 2021e

²¹² SEMrush 2020b

²¹³ Kurjenoja 2020c

maisen verkkokaupan käyttöä enemmän. Tutkimuksen tuloksissa huomattavaa oli myös se, että digitaaliset taitonsa heikoiksi kokeneista vastaajista yli 11 prosenttia oli ostanut paljon aiempaa enemmän esimerkiksi vaatteita ulkomaisista verkkokaupoista. Vaikka tulokset johtuvat todennäköisesti tilapäisestä muutoksesta, verkko-ostamiseen tutustuminen koronaviruspandemian aikana voi vauhdittaa tulevaisuudessa kaupan digitalisaatiota myös pandemian jälkeen.²¹⁴

Koronaviruspandemia vaikutti myös ruoan verkkokaupan kiinnostavuuteen ja päivittäistavaramyynnin kasvuun. Kaupan liiton kevään 2020 kyselytutkimuksen ensimmäisen kierroksen perusteella kuluttajat olivat aiempaa halukkaampia kokeilemaan ruoan ostamista verkkokaupasta. Kyselytutkimuksen toisella vastauskierroksella ruoan verkkokaupan käyttö oli myös lisääntynyt koronaviruspandemiaa edeltävään aikaan ja aiempaan vastauskierrokseen verrattuna. Kyselytutkimuksen kolmannella kierroksella kesäkuun 2020 alun tulosten perusteella ruoan verkkokaupan käytön kasvu oli jatkunut, mutta rajoitusten lieventyminen saattoi vaikuttaa myös siihen, että kokeilunhalu ruoan verkkokauppaa kohtaan oli nyt vähäisempää.²¹⁵ Huhtikuussa 2020 toteutetussa Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun kyselytutkimuksessa huomattiin, että kuluttajista yli 10 prosenttia oli ostanut ruokaa verkon kautta aiempaa enemmän verrattuna pandemiaa edeltävään aikaan. Ruoan ostamista ravintolasta verkon välityksellä oli lisännyt tutkimuksen mukaan lähes 15 prosenttia kuluttajista, ja eniten ruokaa ravintoloista kotiin tilasivat keski- ja hyvätuloiset.²¹⁶ Kotona aterioimisen suosio koronaviruspandemian vuoksi ja ruoan verkkokaupan kasvu näkyivät myös vuoden 2020 päivittäistavarakaupan tilastoissa. Vuonna 2020 koko päivittäistavarakaupassa kasvu oli kovinta vuosikymmeniin, ja päivittäistavaramyymälöiden myynnin volyymi kasvoi vajaa 7 prosenttia edellisvuoteen 2019 verrattuna. Päivittäistavaramyynnin arvon kasvu oli 8 prosenttia vuonna 2020, ja myynnin arvo Suomessa ylitti 20,2 miljardia euroa. Päivittäistavaroiden verkkomyynnin arvo kasvoi 110 miljoonasta eurosta 395 miljoonaan euroon vuonna 2020. Verkkokaupan osuus päivittäistavaroiden myynnistä kasvoi 2 prosenttiin, kun vuonna 2019 se oli 0,6 prosenttia.²¹⁷

Erityisesti hyvätuloiset uskoivat kulutuksensa palautuvan vähintään ennalleen. Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun kyselytutkimuksen tulosten mukaan hyvätuloiset vastaajat olivat selvästi yleisimmin valmiita palauttamaan

²¹⁴ Wilska ym. 2020

²¹⁵ Kurjenoja 2020c

²¹⁶ Wilska ym. 2020

²¹⁷ NielsenIQ 2021

kulutustaan ennalleen. Monet vastaajista kaipasivat fyysisiä kauppvoja ja erityisesti lähikauppvoja sekä aikoivat jatkossa panostaa niihin. Naisista noin 43 prosenttia ja miehistä noin kolmannes aikoi ostaa jatkossa erityisesti fyysisistä kaupoista. Noin 11 prosenttia tutkimuksen vastaajista suunnitteli koronaviruspandemian rajoitusten purkaannuttua pitkällä tähtäimellä lisäävänsä kulutuksessaan verkkokaupasta ostamista, verrattuna rajoituksia edeltäneeseen aikaan. Noin 23 prosenttia vastaajista aikoi ostaa enemmän erityisesti kotimaisista verkkokaupoista, verrattuna aikaan ennen rajoituksia. Noin puolet vastaajista ajatteli välttävän jatkossa kiinalaisia verkkokauppvoja.²¹⁸

Vastuullinen kuluttaminen ja siihen liittyvät ilmiöt ovat vahvistaneet merkitystään megatrendinä viime vuosina. Koronavirustilanne saattaa vahvistaa trendiä entisestään. Esimerkiksi McKinseyn saksalaisille ja brittiläisille kuluttajille tekemän kyselyn mukaan 57 prosenttia sanoi ryhtyneensä muuttamaan kulutustapojaan kestävämmiksi keväällä 2020²¹⁹. Kestävä kuluttaminen ja tuotanto ovat myös yksi YK:n kestävä kehityksen tavoitteista. Lisäksi kansainväliset ilmastoraportit ovat keränneet huomattavasti mediahuomiota viime vuosina.²²⁰ EU:n tulostaulun mukaan EU-maissa keskimäärin 67 prosenttia ja suomalaisista kuluttajista 55 prosenttia ilmoitti ostaneensa vuonna 2020 ympäristövaikutuksiltaan parempia tuotteita, vaikka ne olisivat maksaneet enemmän. 56 prosenttia suomalaisista kuluttajista oli myös arvioinut tuotteen ympäristövaikutuksia ainakin yhden tuotehankinnan yhteydessä, ja EU-maissa keskimäärin vastaava osuus oli 56 prosenttia, eli lähes sama kuin suomalaisilla kuluttajilla. 18 prosenttia suomalaisista kuluttajista oli arvioinut ympäristövaikutuksia lähes kaikissa tai kaikissa ostoksissaan vuonna 2020, ja EU-maissa keskimäärin vastaava osuus oli noin 23 prosenttia, eli hieman korkeampi kuin suomalaisilla kuluttajilla.²²¹

EU:n tulostaulun mukaan lähes 30 prosenttia suomalaisista kuluttajista viivästytti jonkin merkittävän hankinnan ostamista koronaviruspandemiatilanteen vuoksi vuonna 2020. Noin viidesosa kuluttajista oli kokenut vaikeuksia selviytyä laskuista.²²² EU:n komission kuluttajia koskevan toimintaohjelman

²¹⁸ Wilska ym. 2020

²¹⁹ Granskog ym. 2020

²²⁰ Mitronen & Närvänen 2020

²²¹ Euroopan komissio 2021c

²²² Euroopan komissio 2021c

mukaan pitkällä aikavälillä on tärkeää ymmärtää, miten kuluttajien käyttäytyminen muuttuu kriisin seurauksena²²³. Kaupan liitto on tarkastellut digikuluttajan ostopolon muutosta selvityksessä, joka on tehty Statistan kansainvälisen kuluttajakyselyn aineiston pohjalta kolmella eri ajanjaksolla vuonna 2020. Selvityksen mukaan kuluttajat saivat aikaisempaa vähemmän herätteitä uusien tuotteiden ostamiseen kevään 2020 rajoitustoimenpiteiden aikana, ja ostoaikeiden herättely myös digitaalisten kanavien kautta oli hankalampaa. Selvityksessä huomattiin myös, että kuluttajat haluaisivat käyttää fyysisiä myymälöitä monikanavaisesti, esimerkiksi noutamalla digiostokset myymälästä ja myös aukioloaikojen ulkopuolella. Kuluttajat haluaisivat myös mahdollisuuden tarkastaa digitaalisesti, millainen saatavuus fyysisen myymälän tuotevalikoimassa on. Selvityksessä huomattiin, että hinnan merkitys verkkokaupasta ostamiselle pieneni, mikä voi johtua siitä, että digiostamista suositaan monipuolisemmista syistä kuin aiemmin, esimerkiksi liikkumisen välttämisen ja kotona olemisen sekä etätöiden lisääntyttyä. Loppukesän ja alkusyksyn 2020 aikana verkkokaupan jatkuva aukiolo taas nousi suosituimmaksi tekijäksi, joka ajoi kuluttajia ostamaan digitaalisia kanavia hyödyntäen. Tämä jatkuvan aukiolon merkityksen kasvu kuluttajille on tärkeää huomioida myös kaupan kansainvälisen kilpailukyvyn kannalta.²²⁴

Euroopan Unionin CEPR:n (=Centre for Economic Policy) tutkimuksen mukaan kulutuksen vähentäminen vähittäiskaupassa perustui henkilökohtaisiin kokemuksiin. Tällaisina ovat muun muassa kokemukset koronavirukseen sairastumisesta, edeltävät työttömyysjaksot, kotitalouksien pessimistiset odotukset kansantalouteen sekä odotukset ja huoli tulevaisuudesta. Taloudelliset rajoitteet eivät tutkimuksen mukaan olleet merkittävin syy kulutuksen vähentämiseen, vaan yleinen pessimistinen näkemys tautitilanteen pitkittymisestä ja vähäinen luottamus yleisen taloudellisen tilanteen parantumisesta. Julkaisun mukaan vähittäiskaupan hankintojen väheneminen johtui osaltaan tartuntariskistä, mutta myös kulutustottumusten pysyvämmästä muutoksesta ja ajatuksesta siitä, että tullaan toimeen vähemmällä.²²⁵

²²³ Euroopan komissio 2020a

²²⁴ Kurjenoja 2020d

²²⁵ Hodbod ym. 2020

Esimerkkinä elintarvikeala

Elintarvikekauppaan kohdistuu vahvoja odotuksia tarjolla olevien tuotteiden hinnasta, laadusta ja alkuperästä. EU-maissa luotetaan ruoan turvallisuuteen, mutta maakohtaiset poikkeamat ovat isoja. Tieto elintarvikkeiden turvallisuudesta vaikuttaa kuluttajan käyttäytymiseen ja päätöksentekoon.²²⁶ Kuluttajat arvioivat tuotteiden ja kaupan menettelytapojen vastuullisuutta ja esimerkiksi pakkaustapoja. Siten myös suoraan tuottajalta kuluttajalle tapahtuva elintarvikkeiden myynti on osalle kuluttajista tärkeä mahdollisuus. EU:ssa alkoi tammiukuussa 2021 hanke, jolla pyritään kehittämään maanviljelijöille työkaluja sekä välineitä, jotta tuottajat voisivat luoda toimivia liiketoiminta- ja markkinointimalleja sekä parantaa yhteydenpitoa toisiin tuottajiin ja kuluttajiin.²²⁷

Koronaviruspandemiatilanne vaikutti kuluttajien käyttäytymiseen siten, että elintarvikeostoksiin, tuotteiden laatuun ja tuoreuteen sekä pakkaamiseen kiinnitettiin huomiota aiempaa enemmän. Elintarvikkeiden hinta ja ruoka-kauppojen saavutettavuus tuli tärkeämmäksi. Näiden käyttäytymistapojen muutosten arveltiin jäävän pysyväksi. Erityisesti Suomessa kuluttajat ostivat aiempaa enemmän isoja tuotemääriä kerralla. Toisaalta Suomessa käyttäytymismuutokset eivät yleisesti ottaen olleet yhtä suuria kuin muualla, ja noin puolet kuluttajista viittasi kokeneensa taloudellisia vaikeuksia. Nämä tulokset pohjautuvat syyskuussa 2020 tehtyyn kyselytutkimukseen.²²⁸

Paikallisuuden ja kotimaisuuden suosiminen on tullut entistä tärkeämmäksi osalle kuluttajista. Tämä näkyy myös kiinnostuksena kumppanuusmaatalouden ja pieniin osuuskuntamuotoisiin paikallisiin yrityksiin, jolloin kuluttaja pääsee vaikuttamaan kaupan toimintatapaan.²²⁹ Kuluttajia kiinnostavat paitsi tuotteiden alkuperä ja luonnonmukaisuus myös elintarvikkeiden terveysvaikutukset.

Elintarvikkeiden pakkausmerkintöjen selkeys ja ymmärrettävyysvaatimukset asettavat haasteita, koska kuluttajat tekevät valintansa usein kivijalkakaupassa ravintosisältöjä koskevien pakkausmerkintöjen perusteella. Kuluttajat tekevät ostostilanteessa päätöksensä nopeasti ja on tärkeää, että kuluttaja hahmottaa, onko kyseessä kuluttajapreferenssien mukainen tuote. Kuluttajilla

²²⁶ EIT Food 2021

²²⁷ Euroopan komissio 2021d

²²⁸ EIT Food 2020

²²⁹ Maaseutu.fi 2020

voi olla vaikeuksia hahmottaa merkintöjen sisältö, informaatiota voi olla liikaa siinä tilanteessa vastaanotettavaksi tai tuotteiden vertailu on hankalaa.²³⁰

EU:ssa ollaan kehittämässä kuluttajia paremmin palvelevia pakkausmerkintöjä kuluttajien tietoon perustuvien, terveellisten ja kestävien elintarvikkevalintojen tekemisen tueksi. Näitä ovat esimerkiksi yhdenmukaistetut pakolliset ravintoarvomerkinnät pakkauksen etupuolella. Ehdotuksena on myös se, että pakolliset alkuperä- tai lähtöisyysmerkinnät ulotettaisiin tiettyihin tuotteisiin huomioiden samalla kaikilta osin vaikutukset sisämarkkinoihin. Euroopan komissio aikoo myös tutkia, miten kuluttajille voisi antaa tietoa muilla keinoin myös digitaalisesti, jolloin parantuisivat erityisesti näkövammaisten mahdollisuudet saada elintarvikkeita koskevia tietoja.²³¹

Koronaviruspandemian aikana elintarvikkeiden jakelu kuluttajille on yleisesti ollut murroksessa, myös ruoan verkkokaupan merkittävästi lisääntyessä ja uusien alustatalouden toimijoiden vallatessa alaa. Kuljetuspalveluyritykset ovat perustaneet omia ruoan varastokauppoja sen lisäksi, että ne toimittavat ruokaa ravintoloista ja kaupoista kuluttajille kotiin. Myös vähittäiskauppa on entisestään ravintolamaistunut tarjoten valmiita ruoka-annoksia asiakkaille aiempaa enemmän. Kuluttajilla on ollut pandemiatilanteen jatkuessa runsaasti aikaa omaksua uusia arjen käytänteitä ruoan kuluttamiseen liittyen ja on mahdollista, että ainakin osa muutoksista jää pysyviksi ja ruokaa ostetaan jatkossa eri tavalla kuin ennen pandemiaa.

3.2 Datan merkitys ja tiedolla johtaminen

Kauppa tiedon kerääjänä ja käyttäjänä

Asiakastiedosta on tullut keskeinen tapa johtaa ja ohjata yrityksen toimintaa kaupan alalla. Se, kuka omistaa ja hallitsee dataa, vaikuttaa merkittävästi kaupan alan globaaleihin markkinoihin.²³² Asiakastiedon avulla voidaan tarjota kuluttajalle pitkälle personoitua palvelua, jolloin kuluttajalle suunnataan kunkin kuluttajan aiempien kiinnostuksen kohteiden, kulutustapojen ja toimintamallien mukaista markkinointia. Se toimii kuluttajan eduksi, kun tarjontaa ja mahdollisuuksia on ylenpalttisesti ja kuluttajan voi olla vaikea tehdä päätöksiä

²³⁰ Storcksdieck genannt Bonsmann ym. 2020

²³¹ Euroopan komissio 2020b

²³² Mitronen & Närvänen 2020

(=*choice overload*). Toisaalta uhkana nähdään, että kuluttajan valinnanmahdollisuuksia voidaan rajata tekoälysovelluksin ja ohjata kuluttajan käyttäytymistä yhteisiä käyttäytymisvinoumia hyödyntävin tavoin.

Tekoälyyn pohjautuvilla ratkaisuilla voidaan yhä tehokkaammin vaikuttaa kuluttajien ostopäätöksiin. Vastakkain on toisaalta kuluttajien oikeus tehdä itsenäisiä valintoja ja toisaalta yksilölliset palvelut. Niin kutsuttu suostutteleva suunnittelu (= *persuasive design*) ja suostutteleva teknologia (= *persuasive technology*) ovat kehittyneet edistämään sujuvaa asiointia verkkokaupassa. Kun yleiseen tietämykseen ihmisen käyttäytymisestä yhdistetään kuluttajasta kerättävät tiedot käyttäytymisestä, on tekoälyllä ja algoritmeilla mahdollista luoda järjestelmiä, joilla vaikutetaan tehokkaasti ostopäätöksiin ja myös ennakoidaan kuluttajan toimintaa suuntaamalla tarjoukset yksilöidysti. Kuluttajalle ostoprosessi näyttää sujuvana ja omia preferenssejä noudattelevana, mutta voi olla, että toisaalta kuluttajaa ohjataan valintoihin, jotka eivät välttämättä vastaa kuluttajan todellisiin, vaan ennustettuihin tarpeisiin.

Yrityksen kyky kerätä ja analysoida kuluttajien ostokäyttäytymisestä syntyvää dataa ja reagoida siihen, on keskeinen kilpailukykytekijä kaupan alalla. Se ei tarkoita pelkästään dataan pohjautuvan markkinointiviestinnän kohdistamista eri segmenteille, vaan datan perusteella voidaan kehittää valikoimaa sekä logistiikkaa ja datasta voidaan luoda uutta arvoa molemmille osapuolille. On arvioitu, että kaupan alalla menestyy parhaiten yritykset, jotka pystyvät jalostamaan datasta arvoa – ratkaisevaa ei ole datan määrä, vaan sen käyttö. Kaupasta tulee tiedolla palveleva toimija perinteisen tarjooman lisäksi. Esimerkkeinä dataan pohjautuvasta arvонуonnista ja uusista palveluista ovat päivittäistavarakaupan mobiilisovellukset, joiden kautta asiakas voi saada personoituja tarjouksia sekä reseptejä, ja esimerkiksi asiakasdataan pohjautuvat hiilijalanjälki- tai kotimaisuusastemittarit sekä kuljetukseen ja maksamiseen liittyvät palvelut. Siinä, missä datan lähteinä perinteisesti ovat olleet kaupan kanta-asiakasjärjestelmät ja transaktiodata, kaupan murroksen viimeisimmissä vaiheissa mukaan ovat tulleet myös sosiaalisen median data, verkkoseläindata, paikkatietodata ja viimeisimpänä mobiilitietodata sekä ääniohjausdata.²³³

Asiakasdatan hyödyntämisessä on näköpiirissä entistä enemmän mahdollisuuksia paitsi kaupan liiketoiminnan näkökulmasta, myös esimerkiksi yhteis-

²³³ Saarijärvi & Hokkanen 2020 Mitrosen & Närväsen 2020 mukaan

kunnallisesti terveellisempien ja ekologisempien elämäntapojen edistämisessä. Samalla, kun asiakkaista kerättävän datan potentiaali kaupan alan kehittämisessä kasvaa, on otettava huomioon myös asiakkaiden näkökulma ja se, miten he suhtautuvat heistä kerättävään tietoon.²³⁴

Kanta-asiakkaiden rooli ja merkitys vahvistuvat edelleen. Kanta-asiakasohjelmat ovat kehittyneissä pelkistä taloudellisista kannusteista, kuten bonusjärjestelmistä, kohti symbolisen ja emotionaalisen arvon tuottamista asiakkaille kanta-asiakkuuden avulla²³⁵. Kanta-asiakasjärjestelmissä asiakastiedon ja tekoälyn käyttäjänä Amazon on ollut edelläkävijä, ja sen toiminta muokkaa myös jatkossa alan käytänteitä sekä toimintamalleja.²³⁶ Toisaalta on huomioitava, että EU:n vireillä olevat hankkeet digitaalisten markkinoiden sääntelystä voivat vaikuttaa isojen toimijoiden asemaan ja toimintamalleihin sekä vahvistaa kuluttajan asemaa itsenäisenä toimijana.^{237&238}

Asiakastiedon, kysyntätiedon, kaupan hankinta- ja logistiikan ohjaustiedon sekä myymälätiedon yhdistämisellä kuljetaan kohti yksilöllisempää asiakkuuksien johtamista. Vanha kohderyhmäajattelu ei ole häviämässä, mutta kussakin kohderyhmässä on vain yksi ihminen, yksi asiakas. Tämän ohella kaupan viestinnässä ja markkinoinnissa pyritään kohdistamaan viestintää juuri siihen hetkeen, jossa tietoa tarvitaan. Tässä auttavat esimerkiksi älypuhelimien käyttötiedot ja se, missä, milloin ja miten eri nettisivuilla tai fyysisissä kohteissa asiakas on käynyt. Tässä suhteessa kansainvälisillä sovelluksilla tai toimijoilla, kuten Googlessa, Facebookilla tai Amazonilla, on etulyöntiasema.²³⁹

Kuluttajan oikeus omiin tietoihin

EU:n tietosuojasetuksella säännellään, miten ja millä ehdoilla kuluttaja päättää henkilötietojensa luovuttamisesta yritykselle. Kuluttajat ovat kuitenkin huolissaan heistä kerättyjen henkilötietojen käytöstä. EU:n verkkokaupan kuluttajakohtaista personointia koskevassa kyselyssä (2016–2017) vastanneet olivat eniten huolissaan siitä, että heidän henkilötietojensa käytetään muihin tarkoituksiin kuin niihin, joita varten niitä oli kerätty, ja/tai että he eivät tiedä,

²³⁴ Mitronen & Närvänen 2020

²³⁵ Närvänen ym. 2020

²³⁶ Mitronen & Närvänen 2020

²³⁷ Ks. Euroopan komissio 2020c

²³⁸ Ks. Euroopan komissio 2020d

²³⁹ Mitronen & Närvänen 2020

kenelle tietoja saatetaan antaa. Kuluttajat suhtautuisivat personointiin myönteisemmin, jos he saisivat enemmän tietoa ja jos he voisivat vaikuttaa käytäntöihin nykyistä enemmän.²⁴⁰ Euroopan komission kuluttajia koskevassa toimitaohjelmassa todetaan, että vaikka digitaalinen muutos tarjoaa kuluttajille enemmän mahdollisuuksia ja laajemmat tavara- sekä palveluvalikoimat, kuluttajien voi toisaalta olla vaikeampaa tehdä tietoon perustuvia valintoja ja suojella etujaan. Tietojen keruuta sekä käsittelyä voidaan käyttää niin, että kuluttajat tekevät etujensa vastaisia päätöksiä.²⁴¹ Riskinä on, että kuluttaja ei tunnista näitä vaikuttamistapoja, eikä tee aitoja itsenäisiä valintoja²⁴². Kuluttajia hyväksien käyttävät niin kutsutut dark patterns -toiminnot, eli kuluttajien valintoja manipuloivat ostopolut, ovat haitallisia ja heikentävät kuluttajien luotamusta²⁴³.

Päivittäistavarakaupan tiedonkeruuseen suhtaudutaan myönteisemmin kuin muiden kauppojen. Vuonna 2020 tehdyssä Deloitte ja Ahold Delhaizen kuluttajatutkimuksessa eurooppalaiset kuluttajat suhtautuivat päivittäistavarakaupan tietojenkeruuseen myönteisemmin kuin muiden kauppojen. Vastauksissa korostui kuitenkin kuluttajien tarve läpinäkyvyyteen, valintaan ja kuluttajan päätösvaltaan.²⁴⁴ EU:n verkkokaupan kuluttajakohtaista personointia koskevassa kyselyssä (2016–2017) suomalaiset kuluttajat olivat ensimmäisellä sijalla personoidun hinnoittelun huonojen kokemusten suhteen²⁴⁵.

Kuluttajien korostunut tarve yksityisyyteen haastaa myös kanta-asiakasjärjestelmiä. Kanta-asiakasjärjestelmät ovat perustuneet kuluttajatietojen keräämiseen ja ostojen keskittämiseen saataviin etuihin. Ostotapojen ja teknologian muutos vaikuttaa myös kanta-asiakasjärjestelmien toimintatapoihin. Kuluttajien korostunut tarve yksityisyyteen merkitsee muutoksia siihen, miten kanta-asiakasjärjestelmien ehtoja esitellään, mitä tietoja ja mihin tarkoituksiin niitä kerätään sekä, mitä vaihtoehtoja kuluttajalla on.²⁴⁶

²⁴⁰ Euroopan komissio 2018a

²⁴¹ Euroopan komissio 2020a

²⁴² Helberger ym. 2021

²⁴³ The Netherlands Authority for Consumers and Markets (ACM) 2020

²⁴⁴ Deloitte & Ahold Delhaize 2020

²⁴⁵ Euroopan komissio 2018a

²⁴⁶ KPMG International 2019

Tietosuojaan liittyvät väärinkäyttötapaukset ja EU:n tietosuojauudistus ovat lisänneet kuluttajien tietoisuutta ja varautuneisuutta datan keräämistä kohtaan. Jotta dataa kuluttajista voitaisiin kerätä ja käyttää, kuluttajien on pystyttävä luottamaan siihen, että heistä kerättyä dataa ei käytetä väärin. On myös todettu, että ”datan keruun ja hyödyntämisen on oltava läpinäkyvää, kuluttajien itsensä valtuuttamaa ja ohjaamaa, turvallista sekä kuluttajia itseään hyödyttävää”²⁴⁷. Tiedosta tulee kuluttajan hallussa oleva rahankaltainen resurssi. Tällöin yritykset kilpailevat siitä, kenellä on eniten annettavaa kuluttajalle, jotta tämä suostuisi luovuttamaan datansa yrityksen käyttöön.²⁴⁸ Toisaalta on nähtävissä, että EU:n dataa koskevan lainsäädännön myötä kehittyy uusi toimijaryhmä: datan välittäjät. Näiden avulla kuluttaja voi pitää hallussaan oman datansa ja käyttää sitä haluamallaan tavalla. Datan jakamispalveluiden tarjoajat eli datan välittäjät, tarjoavat palveluja eri toimijoiden yhdistämiseksi toisiinsa, jolloin merkittävien datamäärien kokoaminen ja vaihtaminen helpottuvat. Tällöin datan yhdistäminen tehostuu, ja kahdenvälisen datan jakaminen helpottuu.²⁴⁹

Euroopan unionin ja Suomen säännöksistä sekä tahtotilasta tukea kuluttajaa

EU:n kuluttajalainsäädäntö on pitkälle harmonisoitua. EU edistää kuluttajien valintamahdollisuuksia ja rajojen yli tapahtuvaa kauppaa, kuluttajansuojan yhtenäistämällä, esimerkiksi tavaroiden toimituskustannuksia alentamalla^{250&251} ja maarajoituksia koskevalla sääntelyllä²⁵². Kaikkea markkinointia koskee EU-lainsäädännön mukaan sen tunnistettavuusvaatimus²⁵³: kuluttajan on voitava vaivatta nähdä, milloin kyse on kaupallisesta toimesta, kuten vaikuttajamarkkinoinnista, ja milloin on kyse muusta informaatiosta.

EU:n omnibusdirektiivissä²⁵⁴ lisätään alustojen läpinäkyvyyttä. Tämän myötä kuluttajan tulee saada tieto siitä, milloin myyjänä on elinkeinonharjoittaja, milloin yksityishenkilö sekä se, että milloin kuluttajalainsäädäntöä sovelletaan. Lisäksi edellytetään, että elinkeinonharjoittaja ilmoittaa, onko se varmistanut julkaistujen kuluttaja-arvostelujen olevan peräisin kuluttajilta, jotka ovat tosi-

²⁴⁷ Saarijärvi & Hokkanen 2020 Mitrosen & Närväsen 2020 mukaan

²⁴⁸ Mitronen & Närvänen 2020

²⁴⁹ Euroopan komissio 2020c

²⁵⁰ Euroopan komissio 2018b

²⁵¹ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2018/644

²⁵² Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2018/302

²⁵³ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2005/29/EY

²⁵⁴ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/2161

asiallisesti käyttäneet kulutushyödykettä tai ostaneet sen. Jos elinkeinonharjoittaja on asian varmistanut, sen tulee ilmoittaa myös, miten varmistus on toteutettu. Myös tekaistujen kuluttaja-arvostelujen tai suosittelujen esittäminen taikka kuluttaja-arvostelujen tai sosiaalisen median suosittelujen vääristeleminen tuotteiden myynnin edistämiseksi, on direktiivin mukaan lainvastaista. Direktiivin säännösten mukaan yrityksen on annettava tieto kuluttajalle, jos kulutushyödykkeen hinta on määritelty yksilöllisesti automaattisen päätöksen teon perusteella (*=personoitu hinta*). Lisäksi kuluttajalle on annettava tieto niistä keskeisistä muuttujista, jotka määrittävät kuluttajalle hakukyselyn tuloksena esitettävien hyödykkeiden järjestyksen ja näiden keskeisten muuttujien suhteellisen merkityksen verrattuna muihin muuttujiin. Direktiivin täytäntöönpanoa on valmisteltu oikeusministeriön työryhmässä, jonka ehdotus on ollut lausuntokierroksella. Virhetilanteita koskeva lainsäädäntö on uudistettu ja pitkälle harmonisoitu^{255&256}.

EU:ssa on valmisteilla lisäksi digitaalisia palveluita (DSA)²⁵⁷ ja digitaalisia markkinoita (DMA)²⁵⁸ koskevat säädökset sekä myös tekoälysovelluksia koskevaa lainsäädäntöä²⁵⁹. Valmisteilla olevat DSA- ja DMA-säädökset suojaavat paremmin kuluttajia ja heidän perusoikeuksiaan verkossa. Sisämarkkinoilla sovellettava kokonaisuus tähtää innovointiin, kasvuun ja kilpailukykyyn sekä mahdollistaa luotettavien verkkopalvelujen tarjonnan käyttäjille. Se tukee myös pienempien alustojen, pienten ja keskisuurten yritysten sekä start up -yritysten toimintamahdollisuuksia.²⁶⁰ Komissiolta odotetaan lisäksi useita uusien teknologioiden turvallisuutta koskevia aloitteita, ja esimerkiksi ehdotus tuoteturvallisuusedirektiivin uudistamiseksi on jo annettu²⁶¹.

EU:ssa on valmistelussa myös EU:n datasäädös (Data Act) ja datahallintosisäädös (Data Governance Act) sekä eIDAS -asetuksen muutos, joiden tarkoituksena on lisätä digitaalista turvallisuutta ja sekä luoda yhtenäiset säännöt ja tasapuoliset olosuhteet kaikille toimijoille digitaalisilla ja datan markkinoilla, lisäksi valmisteilla oleva NIS2-direktiivi lisää kyberturvallisuutta EU:n

²⁵⁵ Ks. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/770

²⁵⁶ Ks. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/771

²⁵⁷ Euroopan komissio 2020e

²⁵⁸ Euroopan komissio 2020f

²⁵⁹ Euroopan komissio 2021e

²⁶⁰ Euroopan komissio 2020g

²⁶¹ Ks. Euroopan komissio 2021f

alueella.^{262&263} Nämä osin vielä prosessissa olevat asetukset ja direktiivit tulevat vaikuttamaan myös kaupan alan digitaaliseen kehitykseen.

Suomi on edelläkävijänä ajanut reilun ja ihmiskeskeisen datatalouden toteutumista EU:n yhteiseksi tavoitteeksi²⁶⁴. Kuluttajilla on silloin paremmat edellytykset vaikuttamiseen ja kuluttajan itsensä kannalta hyviin päätöksiin.

Kun digitaalinen ympäristö on muuttumassa voimakkaasti EU:n yhteisten arvojen mukaan, Suomen kaupan kasvu liittyy siihen, miten muutos kyetään ottamaan huomioon ennakoivasti. Kuluttajien oikeus valita muodostaa perustan toimiville markkinoille. Kuluttaja valitsee, mitä tietoja hän luovuttaa ja mille taholle selkeän ja läpinäkyvän tiedon pohjalta. Datan välittäjistä tulee uusi väliporras, joka on luotettava toimija datan säilyttämisessä ja kuluttajan omien tietojen hyödyntämisessä. EU:n datahallintosäädös -ehdotuksella pyritään varmistamaan datan välittäjien luotettava toiminta²⁶⁵. On noussut myös esiin, että jatkossa datan välittäjät tukisivat oman datan käyttöä kuluttajien valinnoissa. Myös tämä kasvattaa kuluttajan autonomiaa, mutta ei poista tuotteiden personointia kuluttajakäynnän tekijänä.

EU:n tavoitteet tähtäävät kuluttajan aktiivisuuden lisäämiseen. Se tarkoittaa kuluttajan mahdollisuuksia käyttää paitsi omaa dataansa myös avointa dataa ja sen helppokäyttöisyyttä, jolloin esimerkiksi kuluttajien vertailumahdollisuudet ja liikkuvuus markkinoilla paranevat.²⁶⁶ Tämä merkitsee haasteita kaupan toiminnalle pysyvien asiakkuusuhdeiden luomisessa.

3.3 Ostokanavat ja asiakaskokemus

Kuluttajien ostopolut muuttuvat

Kuluttajien perusasioinnissa on tapahtunut merkittävä rakenteellinen muutos. Aikaisemmin asiakkaat menivät fyysiseen kauppaliikkeeseen, valitsivat tuotteen ja maksoivat sen. Digitalisaation myötä tämä on muuttunut. Nyt kuluttaja voi valita ensin tuotteen vertailemalla vaihtoehtoja verkon välityksellä ja valita ostopolun, josta hän tekee hankintansa sekä maksaa tuotteen. Joissakin hyödykeryhmissä iso osa ostopolusta tapahtuu digitaalisessa ympäristössä.

²⁶² Liikenne- ja viestintäministeriö 2022

²⁶³ Euroopan neuvosto 2022

²⁶⁴ Valtioneuvosto 2019

²⁶⁵ Euroopan komissio 2020c

²⁶⁶ Euroopan komissio 2020d

Puhdasta verkkokauppaa on taas se osa kaupasta, jossa koko ostopolku alusta loppuun tapahtuu sähköisessä ympäristössä. Ostosprosessin sujuvuus on kuluttajille tärkeää. Kuluttaja voi vaihtaa ostopolkua ja ostopaikkaa esimerkiksi, jos ostoprosessi vastaa hänen odotuksiaan. Esimerkkeinä tällaisesta ovat verkkokaupan käyttöliittymän monimutkaisuus, tilauksen liian pitkä toimitusaika tai asiakaspalvelun toimimattomuus.

Digitalisaation myötä valikoimat ovat kasvaneet huomattavasti. Älypuheli-
men sovelluksissa voivat esiintyä lähes tasavertaisesti globaalin kaupan suurimmat jättiläiset, suomalaiset kaupan keskusliikkeet ja erikoismyymälät sekä myös pienet yritykset. Kuluttaja päättää, kenen kanssa hän kulloinkin asioi. Kuluttajaryhmillä on myös yleensä aiempaa enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa kaupan ratkaisuihin tuotevalikoimasta alkaen, kun heillä on ostovoimaa ja he kykenevät käyttämään eri vaikutuskanavia, kuten sosiaalista mediaa.

Ostopolku hankinnan suunnittelusta informaation etsimiseen, vaihtoehtojen arviointiin ja ostopäätöksen tekemiseen on entistä enemmän yksilöllistynyt sekä kuluttajan omaan toimintaan perustuvaa²⁶⁷. Googlen teettämän tutkimuksen mukaan keskimääräinen asiakaspolku voi sisältää jopa 140 erilaista kosketuspistettä, jotka voivat vaikuttaa kuluttajan ostopäätökseen²⁶⁸. Myös ostopäätöksen tekemisen jälkeen kuluttaja voi osallistua monin tavoin markkinointiin, esimerkiksi kirjoittamalla asiakasarvioita ja suositteluja tai osallistumalla sosiaalisen median keskusteluihin. Asiakkaat voivat olla myös ideoimassa yrityksen tuotteita tai palveluita jo ennen ostoprosessin käynnistymistä. Asiakkaan aktiivisempi rooli vaatii kaupan alan yrityksiltä äärimmäistä asiakaslähtöisyyttä: yrityksen tulee olla perillä siitä, millainen asiakkaan ostopolku on ja, miten asiakas haluaa ostaa. Asiakkaat tulee nähdä yhteistyökumppaneina sekä asiakastietoa ja -ymmärrystä tulee pitää yrityksen keskeisimpänä resurssina sekä kilpailuedun lähteenä.²⁶⁹

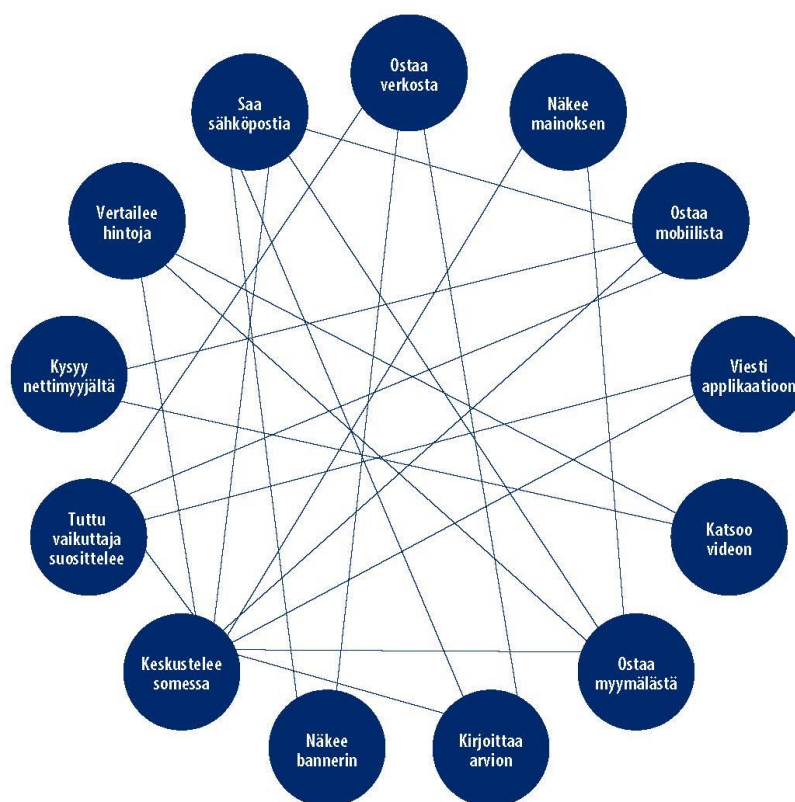
Omnikanavaisessa ostopolussa asiakkaan kokemus on saumaton ostokanavasta tai kosketuspisteestä riippumatta ja ostokanavat on yhdistetty keskenään toimivaksi kokonaisuudeksi. Kuluttajien muuttunutta ostotapaa kuvaava alla oleva kuvio 18, jossa ostamisen eri vaiheet ovat limittyneet päällekkäin, eikä yksinkertaista lineaarista ostoprosessia voida enää tunnistaa.²⁷⁰

²⁶⁷ Mitronen & Närvänen 2020

²⁶⁸ Google 2020

²⁶⁹ Mitronen & Närvänen 2020

²⁷⁰ Mitronen & Närvänen 2020

Kuvio 18. Omnikanavainen ostopolku.²⁷¹

Entistä useamman kuluttajan ostoprosessi lähtee liikkeelle siitä, että kuluttaja etsii muiden mielipiteitä ja arvosteluja verkosta. Markkinointiviestinnän tutkimuksissa on jo pitkään tunnistettu, että monelle kuluttajalle luotettavin ja vaikuttavin tiedon lähde on vertainen, eli toinen kuluttaja. Asiakasarviot ja suosittelet ovat sen vuoksi erittäin olennainen markkinointiviestinnän muoto myös kaupan alalla.²⁷² Esimerkiksi Nielsenin vuonna 2015 julkaistussa tutkimuksessa 83 prosenttia kuluttajista koki luotettavimmaksi ystävän tai tuttavan suosituksen verrattuna esimerkiksi televisiomainoksiin (63 %) tai mainoksiin

²⁷¹ Mitronen & Närvänen 2020

²⁷² Mitronen & Närvänen 2020

verkossa taikka mobiilissa (alle 50 %). Vaikka henkilökohtainen suositus ystävältä tai sukulaiselta on luotettavimmaksi koetuin tiedon lähde, myös tuntemattoman kuluttajan mielipiteeseen luotetaan.²⁷³

Sosiaalinen ostaminen kasvaa. Sosiaalisella ostamisella tarkoitetaan ostamista, joka tapahtuu sosiaalisen median sisältöjen kautta ilman, että asiakkaan täytyy edes vierailla yrityksen verkkokaupassa.²⁷⁴ Insider Intelligence on arvioinut, että sosiaalisen ostamisen osuus koko verkkokaupasta on 4 prosenttia vuonna 2021. Sosiaalisen ostamisen myynnin arvo kasvaisi tällöin lähes 35 prosentilla 36,09 miljardiin dollariin vuoteen 2020 verrattuna. Insider Intelligence arvioi, että myös sosiaalisten ostajien määrän kasvu jatkuu tulevana vuosina. Koronaviruspandemia on myös vaikuttanut sosiaalisen ostamisen kasvuun Yhdysvalloissa.²⁷⁵ Sosiaalista ostamista ovat kokeilleet ja sitä suosivat erityisesti nuoremmat kuluttajaryhmät, erityisesti tietyissä tuoteryhmissä, kuten muodissa. Yotpon selvityksen mukaan 55 prosentin osuus nuorista Z-sukupolven kuluttajista Yhdysvalloissa oli tehnyt edellisen vaateostoksensa sosiaalisen median sisällön inspiroimana, kun vastaava luku 55-vuotiailla ja sitä vanhemmilla kuluttajilla oli noin 28 prosenttia vuoden 2019 kesäkuussa²⁷⁶. Nuorempien sukupolvien merkityksen kasvaessa tulevana vuosina sosiaalisen ostamisen trendi todennäköisesti vahvistuu myös Suomessa.²⁷⁷

Kaupan alan yritysten markkinointiviestintä siirtyy entistä enemmän dialogisempaan, jatkuvaan kommunikointiin asiakkaiden kanssa ja yhteistyöhön asiakkaille tärkeiden vaikuttajien välityksellä. Perinteisten asiakaspalvelukanavien ohella käyttöön tulevat pikaviestimet, automatisoidut chatit, sosiaalisen median kanavien käyttö ja sisältöjen integrointi osaksi sosiaalisen median maisemaa rakentamalla kumppanuuksia erilaisten palveluntarjoajien sekä sisällöntuottajien kanssa. Asiakkaat odottavat välitöntä, reaaliaikaista ja informatiivista asiakaspalvelua riippumatta kanavasta. Ostamisen pitää olla mahdollista heti, kun tarve aktivoituu, esimerkiksi sosiaalisten median sisältöjen kautta suoraan. On myös mahdollista, että koronapandemiatilanne lisää sosiaalisen ostamisen merkitystä, kun kuluttajat tekevät enemmän ostoja kotoa käsin.²⁷⁸

²⁷³ The Nielsen Company 2015

²⁷⁴ Mitronen & Närvänen 2020

²⁷⁵ Lipsman 2021

²⁷⁶ Yotpo 2019 Insider Intelligence:n 2019 mukaan

²⁷⁷ Mitronen & Närvänen 2020

²⁷⁸ Mitronen & Närvänen 2020

Kaupan monikanavaisuus

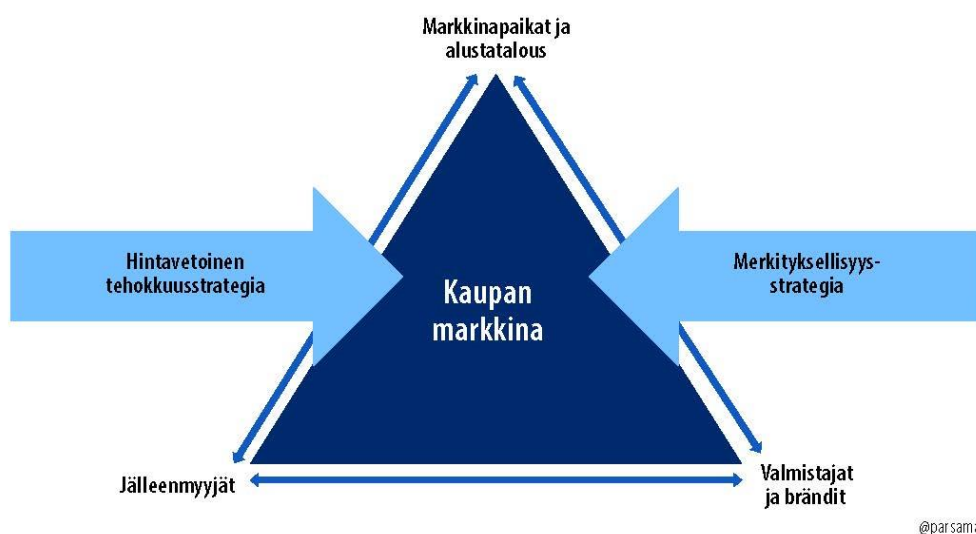
Kaupan monikanavaistumisen ja muutoksen ytimessä ovat verkkokauppa sekä sen suhteellisen nopea kehitys. Verkkokaupan myynnin arvon arvioidaan olleen vuonna 2020 globaalisti noin 4 280 miljardia dollaria ja sen odotetaan edelleen kasvavan niin, että vuoden 2024 arvioitu verkkokaupan myynnin arvo globaalisti olisi jo 6 388 miljardia dollaria²⁷⁹. Samalla kuitenkin on todettava, että vasta noin viidesosa koko maailman kuluttajakaupasta on verkkokauppaa²⁸⁰, valtaosa kaupasta tapahtuu edelleen perinteisistä myymälöistä.

Muutoksessa ei ole kyse kivijalkakaupan ja verkkokaupan vastakkainasettelusta, vaan asiakkaiden palvelemisesta parhaalla mahdollisella tavalla kussakin tilanteessa. Ne kaupan alan toimijat, jotka osaavat yhdistää eri kanavien (kuten, myymälät, verkkokaupat, sosiaaliset mediat, mobiilisovellukset) parhaat ominaisuudet asiakaskokemuksen kannalta, menestyvät.

Digitalisaatio muokkaa kaupan perinteisiä arvoketjuja. Perinteisessä kaupan mallissa valmistajat tekevät tuotteita, luovat brändin ja kaupan toimijat myyvät. Tänä päivänä kaupan markkinoita ei kuitenkaan enää voi kuvata lineaarisella janalla, vaan kolmiolla. Yhdessä kulmassa ovat edelleen niin sanotut perinteiset kaupat, eli jälleenmyyjät. Toisessa kulmassa ovat valmistajat ja brändit, ja viimeisessä ovat erilaiset markkinapaikat sekä alustat. Kaikki kolme myyntikanavaa voivat nyt lähes tasa-arvoisesti myydä tuotteita suoraan digitaalisten kanavien kautta asiakkaille. Tämä on havainnollistettu kuviossa 19.

²⁷⁹ eMarketer 2020a

²⁸⁰ Vision Monday 2021

Kuvio 19. Kaupan markkinat.²⁸¹

Yleisesti kaupan muutoksessa ja erityisesti digitaalisen kaupan kasvamisessa puhutaan paljon hinnan merkityksestä, operatiivisesta tehokkuudesta sekä toimitusten nopeudesta. Ne korostuvat keskusteluissa siksi, että ne ovat kaupan jättimäisten markkinapaikkojen, kuten Amazonin ja Alibaban, tärkeimpiä kilpailuetuja. On arvioitu, että noin 60 prosenttia digitaalisen kaupan markkinasta toteutuu tällä hintavetoisella strategialla. Yli 40 prosenttia markkinasta toimii niin sanotulla merkityksellisyysstrategialla, joka perustuu vahvaan asiakasymmärrykseen, asiantuntemukseen ja palveluun. Tässä mallissa olennaista ovat kuluttaja-asiakkaalle merkitykselliset asiat, joita voivat olla esimerkiksi arvomaailma, harrastus, intohimo, suosittelu, tuotteen erityinen lisäarvo tai vahva brändi.²⁸² Nämä luovat myös tunnesiteen kuluttajan ja kaupan välille. Yrityksellä on mahdollisuus menestyä aitoudella, asiantuntemuksella, henkilökohtaisella palvelulla ja hyvällä laadulla globaalisti.

Tuottajien ja brändien suora kauppa loppuasiakkaiden kanssa on kasvanut voimakkaasti. Tämä D2C-kauppa (=Direct-to-Consumer) ei myöskään rajoitus enää pelkästään kotimarkkinaan. Nykyisen digi-infrastruktuurilla (koko inter-

²⁸¹ Parsama 2021

²⁸² Witcher 2019

net, erityisesti globaalit hakukoneet ja sosiaalisen median algoritmit) ei periaatteessa ole rajoja. Suomessa on jo useita globaaleja pieniä ja keskisuuria yrityksiä, jotka omilla tyypillisesti niche-sektoreillaan tekevät aidosti kansainvälistä kauppaa. Tällaisilla sektoreilla on Suomessa pieni, mutta globaalisti erittäin merkittävä mahdollisuus.

Kuluttajat ovat kasvavassa määrin monikanavakuluttajia, joille tarjotaan uusia asiainn mahdollisuuksia jatkuvasti. Tätä varten ei tarvitse enää välttämättä asioida perinteisesti kaupassa, vaan ostoksia voi tehdä jo digitaalisen maailman eri ympäristöissä, esimerkiksi sosiaalisessa mediassa, keskustelukanavissa, peleissä tai räätälöimällä personoituja automaattitilauksia. Kuluttajien kannalta kyse on ostamisen helppoudesta ja miellyttävyydestä. Esimerkkinä tästä ovat älykaiuttimet, kuten Amazonin Alexa, jonka kautta voi tehdä ostoksia pelkästään puheen avulla. Yhdysvalloissa jo noin 28 prosentilla kotitalouksista oli älykaiutin vuonna 2018, ja osuuden on arvioitu kasvavan 75 prosenttiin vuonna 2025²⁸³.

Uusia kaupankäynnin muotoja ovat myös erilaiset sosiaalisen myynnin ja mikromyynnin mallit. Sosiaalisessa myynnissä (=social selling) kuluttajan oma sosiaalinen verkosto aktivoidaan asiakkaisiksi uudella, elämyksellisellä tavalla. Mikromyynnissä (=micro selling) myyjä saa myyntiprovisiota pelimaailmasta tuttujen pisteytysmallien ja pelitasojen mukaisesti. Esimerkkinä tästä on koronan kiihdyttämä live commerce, jossa ensisijaisesti kaupan alan yritykset esittelevät tuotteita kuluttajille verkon eri videokanavissa.²⁸⁴ Näissä ansainta perustuu tyypillisesti sosiaalisen verkoston voimaan sekä erilaisiin pelimaailmasta kopioituihin pisteytysmalleihin. Kuluttajan kannalta on kuitenkin tärkeää toiminnan läpinäkyvyys ja se, sovelletaanko kauppaan kuluttajansuojalainsäädäntöä vai ei. Siksi EU-lainsäädännössä edellytetään, että mainonnan tunnistettavuusvaatimusta noudatetaan ja että myyjän toiminnan luonteesta annetaan tietoa²⁸⁵.

On arvioitu, että perinteiset kivijalkamyymälät tulevat säilyttämään asemansa vielä pitkään erityisesti tietyissä tuoteryhmissä. Esimerkiksi vahvasti kuluttajan tunteisiin vetoavat tuotteet, kuten harrastusvälineet, ovat sellaisia tuotteita, jotka voidaan kokea tärkeäksi ostaa kivijalkakaupasta.²⁸⁶ Vuonna

²⁸³ Loup Ventures 2019

²⁸⁴ Ks. SQLI Digital Experience 2020

²⁸⁵ Ks. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/2161

²⁸⁶ Piipari ym. 2021a

2020 verkkokaupan osuus kaupasta oli 18 prosenttia globaalisti tarkasteltuna, ja osuuden arvioidaan nousevan niin, että se olisi vajaa 22 prosenttia vuonna 2024²⁸⁷. Fyysisillä kohtaamisilla on etunsa: tuotteita saa koskettaa ja tarkastella ennen ostopäätöstä, palvelu on henkilökohtaista, ostokset saa heti mukaan sekä ennen kaikkea se on nykyiselle sukupolvelle totuttu tapa. Yleinen monikanavaistuminen näkyy kuitenkin myös fyysisten kauppapilojen muutoksissa: tulevaisuudessa nähdään entistä enemmän erilaisia pop-up-store- ja showroom-malleja, uusia nouto- ja maksutapoja sekä elämyksellisiä elementtejä osana kokonaisvaltaista asiakaskokemuista.

Kuluttajien vertaiskauppa (=Consumer-to-Consumer) todennäköisesti kasvaa jatkossa alustatalouden helpottaessa kuluttajien välistä vaihdantaa²⁸⁸. Digitaalisuus ja alustamalli ovat mahdollistaneet jakamistaloustoiminnan ja sen eräänä muotona vertaiskaupan kehittymisen. Erilaisilla alustoilla tai markkinapaikoilla kuluttajat voivat tarjota toisilleen erilaisia tuotteita. Alusta voi tarjota vain markkinapaikan taikka vaikuttaa kuluttajien välisiin transaktioihin aktiivisemmin sopimusehdoilla tai maksujärjestelyillä. Osa kuluttajista näkee tärkeäksi kulutukseen valmistettavien tuotteiden tuotannon vähentämisen. Silloin erilaiset alustat mahdollistavat tuotteiden käytön niitä omaksi ostamatta tai hankintojen keskittämisen käytettyihin tuotteisiin, eli tarjonnan kuluttajilta kuluttajille. Kuluttajia voivat houkutella myös jakamistaloustuotteiden edullinen hinta, saatavuus ja valinnan mahdollisuudet²⁸⁹.

Tuotteiden palvelullistaminen leviää kaikkialle. Kuluttajien ei tarvitse hankkia tiettyä tuotetta ja siihen omistusoikeutta, vaan sopia samaa tarvetta täyttävästä palvelusta. Varhaisimpia ja laajimmalle levinneitä esimerkkejä ovat erilaiset viihteen, kuten musiikin ja elokuvien tilauspalvelut. Palvelullistaminen leviää kuitenkin koko ajan kattamaan yhä laajempaa tuotevalikoimaa. Tuotteiden omistamisesta irtautuvia palvelullistamisen liiketoimintamalleja syntyy koko ajan lisää. Yksi vaihtoehto voi olla esimerkiksi korjauksen ja jälkihuoltopalvelujen kehittäminen siten, että yksittäisen tuotteen hankinta jatkuu sen käyttöä helpottavina palveluina – kuluttaja sitoutuu tiettyyn ekosysteemiin. Säännöllisesti täydennettävien tuotteiden osalta tarjolle on tullut jatkuvaan tilaukseen ja säännölliseen aikalaskutukseen, ei tuotekohtaiseen laskutukseen

²⁸⁷ eMarketer 2020a

²⁸⁸ Mitronen & Närvänen 2020

²⁸⁹ OECD 2017

perustuvia toimintamalleja. Vuonna 2018 tehdyn tutkimuksen mukaan eurooppalaiset käyttivät tähän niin kutsuttuun *subscription economy* -kulutukseen 5 prosenttia kulutukseen käytettävissä olevista tuloistaan²⁹⁰. Kun eräitä tuotteita on hankittava toistuvasti, eivätkä tuotteen yksilölliset ominaisuudet tai ostotapahtuma ole merkittävä lisäarvoa tuova tapahtuma, kuluttaja voi arvostaa toimitusten automatisointia.²⁹¹ Esimerkiksi erilaiset valmiit kotiin toimitettavat ateriakassit ovat lisänneet suosiotaan koronaviruspandemian aikana.

Tarjontaa voi olla jatkossa kaikkialla. Kaupalla ei viitata enää ainoastaan fyysiseen liikkeeseen, johon mennään. Esimerkiksi jokainen kiinnostava asia verkossa tai fyysinen tuote kadulla voi olla askel kuluttajan ostopäätökseen. Esimerkiksi kuva hahmontunnistuksella tai lausahdus puheentunnistukseen voi siirtää tuotteen automaattisesti omaan henkilökohtaiseen virtuaaliseen ostoskoriin. Keinoäly analysoi, mistä ostaja haluaa tuotteen hankkia, parametreina hinnan ja laadun lisäksi esimerkiksi yrityksen edustama arvomaailma, logistinen helppous painotettuna hiilijalanjäljellä tai muiden käyttäjien tuottama sisältö. Tarjonnan vertailumahdollisuudet voivat toteutua kuluttajanäkökulmasta. On mahdollista, että kuluttajan valitsemana ajankohtana ostoskori esittelee päivän poiminnot tai tulossa olevat automaattiotokset omistajalleen, joka kasvojentunnistuksella vahvistaa maksun ja toimituksen valitsemaansa toimitusosoitteeseen. Haasteena on, miten pitkälle automatisoitu toiminto ylläpitää toimivaa kilpailua ja riittävää liikkuvuutta markkinoilla, eli miten tekoälyn sovellukset toimivat kuluttajan eduksi, ja miten kuluttaja tekee tietoisia ostopäätöksiä taloudellisten realiteettien pohjalta.

Asiakaskokemus

Asiakaskokemus on noussut viimeisten vuosien aikana toimialasta riippumatta monien yritysten strategisen kehittämisen painopisteeksi. Kilpailun kiristyessä ja globaalien toimijoiden ottaessa entistä merkittävämmän roolin myös Suomessa asiakaskokemuksesta on tullut kaupan alan keskeinen kilpailun painopiste.²⁹² Siinä, missä aiemmin alalla on pärjätty kilpailussa muun muassa logistiikan ja tietotekniikan hyödyntämisen avulla, ei enää riitä tänä päivänä. Kaupan alalla menestyvät ne yritykset, jotka onnistuvat suunnittele-

²⁹⁰ ING Economics Department 2018

²⁹¹ OECD 2019a

²⁹² Mitronen & Närvänen 2020

maan ja toteuttamaan parhaan asiakaskokemuksen eli ne, joilla kaupan kuluttajaprosessit lähtevät kuluttajan näkökulmasta läpinäkyvästä, sujuvasta ja vastuullisesta toiminnasta.

Globaaleilla markkinoilla ollaan siirtymässä asiakkaan valtakaudelle: kehitys mahdollistaa kuluttajille enemmän valinnanvaraa ja mahdollisuuksia myös vertailla tuotteita ja palveluita, ostokanavia sekä hintoja keskenään. Yritystoiminnasta tulee yhä läpinäkyvämpää ja kuluttaja-asiakkaat odottavat jatkuvaa ja reaaliaikaista vuorovaikutusta. Kaupan alalla aktiiviset kuluttajat suuntaavat asiointinsa yrityksiin, jotka onnistuvat parhaiten luomaan heille hyötyjä ja vastaamaan heidän tarpeisiinsa. Paras asiakaskokemus on se, joka luo asiakkaalle eniten arvoa. Kuluttaja kuitenkin määrittää aina itse, mikä hänelle luo arvoa. Ylivertainen asiakaskokemus ei ole siis kanavakohtainen tai kontekstista (kuten aika, paikka, tilanne) riippumaton asia.

Yhä useammat kaupan alan menestysyritykset pohjaavat jatkossa strategiansa asiakaskokemuksen johtamiseen ja kehittämiseen²⁹³. Kaupan asiakaskokemus alkaa jo ennen ostopetkeä ja ulottuu usein pitkälle ostopetken jälkeiseen aikaan kuluttajan käyttäessä tuotetta tai palvelua sekä luopuessa siitä. Siinä, missä kilpailijat voivat mahdollisesti kopioida tuotteita ja palveluja, asiakaskokemusta on ovat vaikeampi kopioida, sillä asiakaskokemuksen toteuttamiseen voi kytkeytyä sellaisia toimintatapoja, tietojärjestelmiä ja osaamista, joita on vaikea hankkia tai omaksua. Tuotteiden hankkimiseen kytkeytyy niihin liittyvä palvelukokonaisuus. Jotta asiakaskokemusta voitaisiin kehittää ja johtaa, kaupan alan yrityksellä tulee olla kokonaisvaltainen näkemys siitä, mistä kosketuspisteistä asiakaskokemus muodostuu ja, mitkä niistä ovat olennaisimpia sekä kriittisimpiä sen tavoittelemille kohdeasiakasryhmille. Toimittaessa monikanavaisessa ostoymppäristössä, eri kosketuspisteiden tulee toimia saumattomasti yhteen riippumatta siitä, ovatko ne luonteeltaan digitaalisia tai fyysisiä²⁹⁴. Asiakaskokemuksen kannalta koko prosessi asiakkaan tarpeen tunnistamisesta aina oston jälkeiseen aikaan asti on tärkeä. Kaupan alan johtavat kansainväliset yritykset ovat hioneet asiakaskokemuksen erinomaiselle tasolle vaivattomuuden ja sujuvuuden osalta.

Digitalisaatio ja teknologian kehittyminen luovat edellytyksiä täysin uudenslaisille asiakaskokemuksille. Näissä voivat yhdistyä esimerkiksi pelillistämisen

²⁹³ Mitronen & Närvänen 2020

²⁹⁴ Yrjölä ym. 2018

keinot, sosiaalinen media, uudet logistiset toimijat, maksamiseen liittyvät innovaatiot sekä valintojen tukeminen, esimerkiksi ympäristöystävällisempien valintojen tukeminen asiakastiedon avulla, kuten hiilijalanjälkilaskurit ostokista. Kauppa on entistä vähemmän logistiikkaa ja kysynnän sekä tarjonnan yhdistämistä perinteisessä mielessä. Samaan aikaan kauppa on entistä enemmän merkityksellisten asiakaskokemusten luomista innovatiivisten kosketuspisteiden kautta, yhdessä erilaisten kumppaniyritysten ja verkostojen kanssa. Tämänkaltaisessa kehityksessä mukana oleminen edellyttää toimialakohtaisten siilojen sijaan aidosti asiakaslähtöistä ajattelua ja huomion siirtämistä siihen, millaisen roolin kauppa ylipäänsä voi ihmisten arjen ja juhlan rytmittäjänä ottaa. Tämä edellyttää rohkeaa kokeilemisen kulttuuria ja näkökulman laajentamista siihen, millaisia asiakaskokemuksia kaupan alalla voidaan olla rakentamassa. Voittavien asiakaskokemusten luominen voi edellyttää täysin uudenlaisten kumppaniverkostojen rakentamista, mittaamista ja johtamista. Kuluttajaa ei voi nähdä vain kohteena, vaan uudessa ympäristössä kuluttaja on itsenäinen toimija, joka voi helposti vaihtaa sopijakumppania.

3.4 Johtopäätökset ja kehittämis ehdotukset

Johtopäätös 1. *Kaupan alalla liikkuu dataa paljon sekä sisäisessä että ulkoisessa käytössä. EU:ssa edistetään avointa datataloutta, jossa on keskeistä reiluus ja ihmiskeskeisyys (avoin data). Myös Suomen on tärkeää edistää avointa datataloutta kansallisesti ja EU-tasolla.*

Tulevaisuudessa Suomi on reilun ja ihmiskeskeisen datatalouden edelläkävijä kaupan toimialalla. Kuluttajille tämä tarkoittaa nykyistä parempia edellytyksiä avoimen datan käyttöön, mikä edistää luottamusta markkinoilla (asiakaslähtöisyys-kuluttajan valta-vaikuttaminen). Kaupalle yrityksenä avoimen data käyttö tuo kilpailuetua. Reilulla ja ihmiskeskeisellä datataloudella kauppa luo kuluttajalle valinta-arkkitehtuurin, josta kuluttaja voi tehdä valintojaan selkeään ja läpinäkyvään tietoon perustuen saaden myös tarvitsemansa tiedot (avoin data), kuten myös hyödyntää omaa dataansa (My Data).

Kehittämis ehdotus 1. Edistetään reilua ja ihmiskeskeistä datataloutta kansallisesti ja EU:ssa. Edistetään kansallisesti ja vaikutetaan EU-tasolla datan avoimuuteen (avoin data) perustuvaa lähestymistapaa kaupan toimialalla, myös oman datan (My Data) käytössä. Selvitetään mahdolliset datatalouden edistämiseen liittyvät kansalliset säädöstarpeet kaupan alalla huomioiden, että datatalous edellyttää luottamusta ja riittävän tietoturvan varmistamista.

4. KAUPAN ALAN TYÖLLISYYS, OSAAMINEN JA KOULUTUS

Kaupan ala on yksi merkittävimmistä työllistäjistä Suomessa. Kaupan ala työllisti vuonna 2020 yhteensä 270 000 henkilöä sekä välillisesi arviolta 450 000 henkilöä. Työt ja työnkuvat kaupan alalla ovat muuttuneet ja tulevat muuttumaan voimakkaasti erityisesti digitalisoitumisen myötä.

Tulevaisuudessa kaupan alan ei ennakoida tarvitsevan selvästi nykyistä enemmän työvoimaa, vaan suurempana haasteena on työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaamattomuus. Vuosien 2019 ja 2020 välillä kaupan työllisten lukumäärä laski 17 000 henkilöllä. Samalla kun kaupan alalta poistuu vanhoja työpaikkoja, uuden osaamisen tarve kuitenkin kasvaa kaupan digitalisaation ja kansainvälisen kaupan kasvun myötä. Kehitys heijastuu myös kaupan alan koulutustarpeisiin.

4.1 Kauppa työllistäjänä

Kauppa on merkittävä työllistäjä

Kaupan ala on yksi merkittävimmistä työllistäjistä Suomessa. Kaupan ala työllisti vuonna 2020 yhteensä 270 000 henkilöä, joista 134 000 oli vähittäiskaupan, 94 000 tukkukaupan sekä 42 000 moottoriajoneuvojen tukku- ja vähittäiskaupan sekä korjauksen alalla²⁹⁵. Koko kaupan ketjun on arvioitu työllistävän lähes 450 000 henkilöä²⁹⁶. Välillisiä kaupan luomia työpaikkoja syntyy muun muassa kuljetus-, varastointi-, hallinto- ja tukipalveluihin sekä teollisuuden alalle²⁹⁷. Kaupan ala työllistää merkittävästi nuoria, työllistäen muun muassa opiskelijoita ja kesätyöntekijöitä. Esimerkiksi vuonna 2020 kaupan 15–64-vuotiaista työllisistä noin 17 prosenttia oli alle 25-vuotiaita, mikä teki kaupan alasta määrällisesti eniten alle 25-vuotiaita työllistävän toimialan²⁹⁸.

Opetushallitus ja Osaamisen ennakointifoorumi ovat tarkastelleet toimialojen työllisyyden kehityksen suuntaa vuoteen 2035 ja käyttäneet apuna kahta erilaista skenaariota: 1) Turboahdettu Suomi ja 2) Kaupunkiegologinen Suomi. *Turboahdettu Suomi* -skenaario korostaa kasvua, ja sen keskiössä ovat tulokset, kilpailukyky ja tuottavuus. Euroopan unioni turvaa pienen maan etuja maa-

²⁹⁵ Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

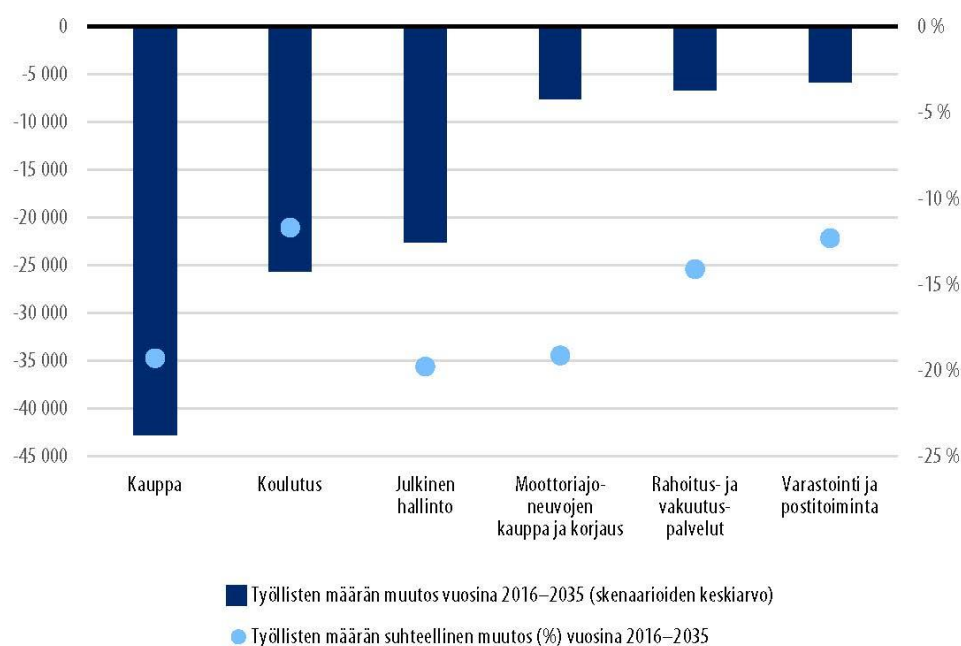
²⁹⁶ Kaupan liitto 2021a

²⁹⁷ KPMG Oy Kaupan liiton 2021b mukaan

²⁹⁸ Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

ilmanmarkkinoilla. Oletuksena on nykyisen kehityksen jatkuminen suurin piirtein entisellään, ja tuleviin muutoksiin pyritään varautumaan ennakoivasti ja mahdollisuuksiin pyritään tarttumaan. *Kaupunkiegologinen Suomi* -skenaariossa valtiot ovat hajoamassa, ja maailmaa organisoidaan alueiden ja niiden välille syntyneiden verkostojen johdolla. Tulevaisuudessa oletetaan tapahtuvan suuria muutoksia, joihin pyritään varautumaan ennakoivasti ja mahdollisuuksiin pyritään tarttumaan. Uutta teknologiaa hyödynnetään innovatiivisesti.²⁹⁹

Kuviossa 20 esitetään työllisten määrältään eniten vähenevien toimialojen muutos vuosina 2016–2035, kun tarkastellaan Turboahdettu Suomi ja Kaupunkiegologinen Suomi -skenaarioiden keskiarvoa. Kaupan toimialalla työllisten määrän arvioidaan laskevan eniten, 42 800 työllistä, ja tämä vastaa 19 prosentin vähenemistä. Myös moottoriajoneuvojen kaupan ja korjauksen ala on yksi työllisten määrältään eniten vähenevä toimiala.³⁰⁰

Kuvio 20. Työllisten määrältään eniten vähenevien toimialojen muutos vuosina 2016–2035 (skenaarioiden keskiarvo).³⁰¹

²⁹⁹ Leveälahti 2020

³⁰⁰ Leveälahti 2020

³⁰¹ Leveälahti 2020

Taulukossa 2 kuvataan vähittäiskaupan ja tukkukaupan työllisten määrän muutosta tehtävätasoin vuosina 2016–2035. Matalan osaamistason tehtävissä toimivien osuuden on arvioitu laskevan, kun taas ammatillista koulutusta vastaavien tehtävien ja korkeakoulutusta vastaavien tehtävien osuuden on arvioitu kasvavan. Yhteensä vähittäiskaupan ja tukkukaupan alojen työllisten määrän arvioidaan vähenevän noin 42 800 henkilöllä vuosina 2016–2035 molemmissa skenaarioissa.³⁰²

Taulukko 2. Kaupan alan* työllisten määrän muutos tehtävätasoin vuosina 2016–2035³⁰³

Tehtäväta- so	Työllisten määrä ja tehtävä rakenne 2016		Tehtävä rakenne 2035 %		Työllisten määrä 2035	
	Määrä	Osuus %	Turboahdettu Suomi	Kaupunki- egologinen Suomi	Turboahdettu Suomi	Kaupunki- egologinen Suomi
A	145 730	66	48	48	85 900	85 900
B	35 240	16	30	30	53 700	53 700
C	40 790	18	22	22	39 400	39 400
Yhteensä	221 760	100	100	100	179 000	179 000

* Sisältää vähittäis- ja tukkukaupan (pl. moottoriajoneuvojen ja moottoripyörien kauppa)

A=Matalan osaamistason tehtävät
B=Ammatillista koulutusta vastaavat tehtävät
C=Korkeakoulutusta vastaavat tehtävät

Kaupan alan uuden työvoiman tarpeen vuosina 2016–2035 on ennakoitu olevan yhteensä vajaa 40 000 henkilöä. Kaupan alan uuden työvoiman tarve vuosina 2016–2035 on sekä Turboahdettu Suomi että Kaupunkiegologinen Suomi -skenaarioissa yhteensä 39 600 henkilöä. Ennakoidun muutoksen taustalla on muun muassa verkkokaupan laajeneminen ja kassatoimintojen automatisoituminen. Toimialan uusi työvoimatarve muodostuu pääosin työvoimapoistuman korvaamisesta. Työvoimapoistuman kautta avautuvat työpaikat vaativat usein kuitenkin erilaista osaamista kuin aiemmin kaupan alan tehtävien muuttuessa.

Uuden työvoiman tarpeesta suurin osa tarvitaan ammatillista koulutusta vastaavissa tehtävissä, yhteensä 32 000 henkilöä. Korkeakoulutusta vastaa-

³⁰² Osaamisen ennakointifoorumin (2017–2020) ennakointiprosessin julkaisemattomia tuloksia

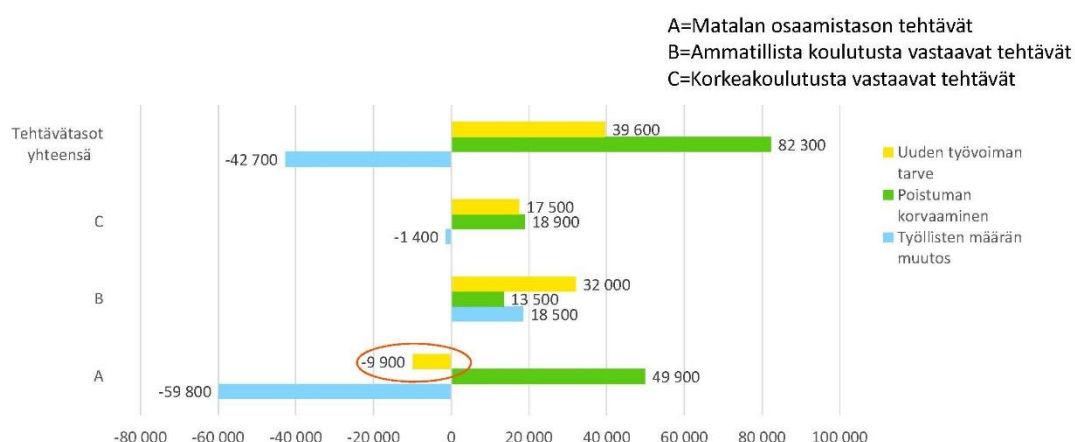
³⁰³ Osaamisen ennakointifoorumin (2017–2020) ennakointiprosessin julkaisemattomia tuloksia

vissa tehtävissä uuden työvoiman tarve on 17 500 henkilöä, mikä perustuu valtaosin työvoimapoistuman korvaamiseen. Kaikkea työvoimapoistumaa ei kuitenkaan korvata, vaan työllisten määrä korkeakoulutusta vastaavissa tehtävissä laskee 1 400 henkilöllä. Matalan osaamistason tehtävissä (pääosin ei tutkinto edellyttävissä tehtävissä) työllisten määrän väheneminen on merkittävästi suurempaa kuin ennakointijakson aikana tapahtuva työvoimapoistuma. Kaupan alalle aukeaa myös matalan osaamistason tehtäviä jossain määrin, mutta matalan osaamistason työtehtävien määrä vähenee kuitenkin huomattavasti enemmän kuin alalle syntyy uusia matalan osaamistason tehtäviä vuoteen 2035 mennessä (nettomuutos). Tämä tarkoittaa käytännössä, että jopa 9 900 toimialan matalan osaamistason työtehtävissä tällä hetkellä työskentelevää joutuu etsimään muita tehtäviä vuoteen 2035 mennessä.³⁰⁴

Meneillään oleva kaupan alan rakenteellinen osaamistason muutos on määrällisesti hyvin poikkeavaa ja nopeaa suhteessa muihin ammattialoihin. Merkittävä osa tällä hetkellä matalan osaamistason työtehtävissä työskentelevistä joutuu hakeutumaan osaamistasoltaan vaativampiin toimialan tehtäviin tai muiden toimialan avoimiin työpaikkoihin vuoteen 2035 mennessä. Tästä ennakoidusta kehityksestä seuraa, että matalan osaamistason tehtävissä työskenteleviin kohdistuu jo lähitulevaisuudessa erittäin huomattava lisä-, täydennys- ja uudelleen koulutuksen tarve. Kuviossa 21 kuvataan Opetushallituksen Turboahdettu Suomi -skenaarion arvioituja työllisyydessä tapahtuvia muutoksia tehtävätasoin vuosina 2016–2035.³⁰⁵

³⁰⁴ Osaamisen ennakointifoorumin (2017–2020) ennakointiprosessin julkaisemattomia tuloksia

³⁰⁵ Osaamisen ennakointifoorumin (2017–2020) ennakointiprosessin julkaisemattomia tuloksia

Kuvio 21. Poistuma vuoden 2016 työllisistä, työllisten määrän muutos ja uuden työvoiman tarve vuosina 2016–2035 tehtävätasoitain Turboahdettu Suomi –skenaariorissa.³⁰⁶

Kohtaanto-ongelmat ja osaavan työvoiman saatavuus

Kevään 2021 Pk-yritysbarometrin mukaan yritysten tarve työllistää oli laskenut vuotta aikaisempaan ajankohtaan verrattuna. 35 prosenttia pk-yrityksistä katsoi, että heillä ei ole tarvetta työllistää. Jos tarvetta oli, selkeästi pahimmaksi työllistämisen esteeksi yritykset katsoivat kysynnän epävakauden (21%), työvoiman saatavuuden (15%) sekä työn sivukulut (10%). Pk-yritysten työllistämisen tarve on samansuuntainen kaupan alalla, jossa 33 prosenttia ei kokenut tarvetta työllistää. Kaupan alalla työllistämisen esteiden kolmen kärki oli sama kuin tarkastellessa kaikkien alojen pk-yrityksiä yhteensä. Taulukossa 3 on kuvattu kaikkien pk-yritysten sekä teollisuuden, rakentamisen, kaupan ja palveluiden aloilla toimivien pk-yritysten työllistämisen pahimmat esteet.³⁰⁷

³⁰⁶ Osaamisen ennakoitfoorum (2017–2020) ennakoitiprosessin julkaisemattomia tuloksia

³⁰⁷ Kuismanen ym. 2021a

Taulukko 3. Pk-yrityksen työllistämisen pahin este, prosenttia.³⁰⁸

	Kaikki yritykset	Teollisuus	Rakentaminen	Kauppa	Palvelut
Ei tarvetta työllistää	35	25	24	33	40
Pahin este niissä yrityksissä, joissa tarvetta työllistää					
Kysynnän riittämättömyys tai epävakaus	21	27	22	19	20
Palkkataso	5	6	4	7	5
Työn sivukulut	10	9	14	13	8
Irtisanomiseen liittyvä riski	4	6	5	7	3
Muu lainsäädäntö tai työehtosopimus	2	1	2	2	2
Työvoiman saatavuus	15	17	22	12	15
Verotus	1	2	1	2	1
Osa-aikaisen työntekijän palkkaamisen vaikeus	3	3	3	3	3
Muu	2	2	2	1	2

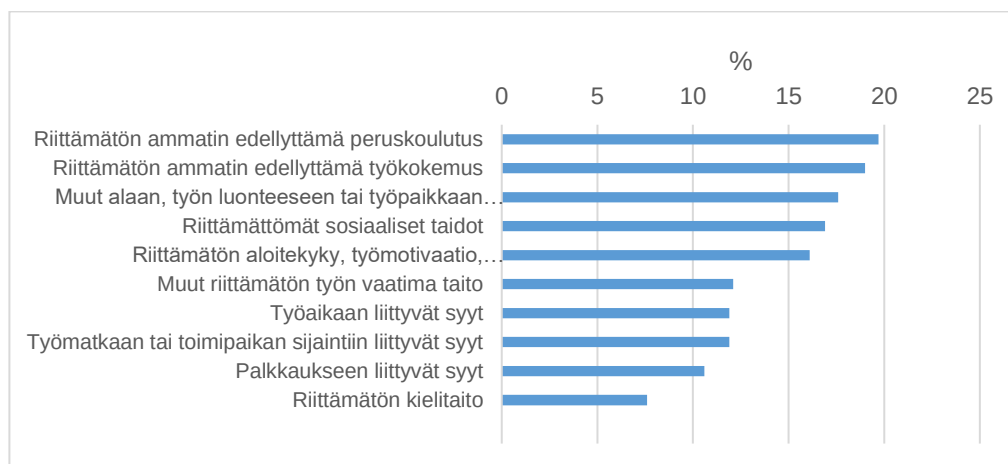
Kaupan alan haasteena on työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaamattomuus. Ammattibarometrin mukaan esimerkiksi myyjistä oli työmarkkinoilla sekä yli- että alitarjontaa alueesta riippuen työ- ja elinkeinotoimistojen maaliskuussa 2021 tekemän arvioinnin mukaan.³⁰⁹ Tilastokeskuksen työ- ja elinkeinoministeriölle keräämän toimipaikkakohtaisen aineiston mukaan kaupan alan toimipaikoista runsas kolmannes (33 %) oli hakenut vuonna 2020 vakinaisia, kuten myös runsas kolmannes (31 %) määräaikaista työntekijöitä. Rekrytoineista toimipaikoista noin joka neljäs oli kokenut ongelmia rekrytoinnissa. Vakinaisten työntekijöiden haussa ongelmia oli kohdannut runsas kolmannes (34 %) ja määräaikaista työntekijöitä rekrytoinneissa toimipaikoissa noin viides (22 %). Ongelmia rekrytoinnissa koettiin harvemmin määräaikaisten kohdalla.³¹⁰ Syitä sille, miksi rekrytointi ei ollut onnistunut, mainittiin vastauksissa yksi tai useampia. Useimmiten mainittu syy rekrytointiongelmille on se, että työnhakijalla ei ole riittävästi ammatin edellyttämää peruskoulutusta tai riittävästi ammatin edellyttämää työkokemusta taikka muita alaan, työn luonteeseen ja työpaikkaan liittyviä syitä, jotka voivat liittyä työn tarjonnan lisäksi työn kysyntään ja esimerkiksi työpaikan mainetekijöihin.³¹¹

³⁰⁸ Kuismanen ym. 2021a

³⁰⁹ Työ- ja elinkeinoministeriö ym. 2021

³¹⁰ Tilastokeskus & Työ- ja elinkeinoministeriö 2021

³¹¹ Tilastokeskus & Työ- ja elinkeinoministeriö 2021

Kuvio 22. Rekrytointiongelmien taustalla olevat syyt kaupan alalla.³¹²

Yli kolmannes kaupan alan yrityksistä on kohdannut rekrytointivaikeuksia.

Työvoiman saatavuuteen liittyvät haasteet nousivat esiin myös Kaupan liiton, Palvelualojen työnantajat Palta ry:n ja Finanssiala ry:n syksyllä 2019 teettämässä palvelualoille kohdistetussa kyselytutkimuksessa. Tutkimuksen mukaan kaupan alalla 37 prosenttia vastanneista yrityksistä koki osaavan työvoiman rekrytoimisen vaikeaksi, kun taas 18 prosenttia vastanneista kaupan alan yrityksistä koki rekrytoinnin olevan helppoa. Kasvavista palvelualojen yrityksistä osaavan työvoiman rekrytoimisen koki vaikeaksi 55 prosenttia vastaajista. Rekrytointivaikeuksiin mainittiin muun muassa seuraavia syitä: työnhakijoiden osaaminen ei vastaa yrityksen tarpeita, työnhakijoita ei ole tarpeeksi, alueella ei ole työnhakijoita sekä se, että työnhakijat eivät muuten sovellu yritykseen. Kyselyyn vastanneista palvelualan yrityksistä 6 prosenttia nosti esiin myös rekrytointiin liittyvän epäonnistumisen pelon syynä rekrytointivaikeuksiin.³¹³

Rekrytointiongelmät vähenivät kaupan alalla huomattavasti vuosien 2019 ja 2020 välillä, työ- ja elinkeinoministeriön Tilastokeskuksen vuosittain tuottamiin työnantajahaastatteluihin perustuvan raportin mukaan³¹⁴. Työ- ja elinkeinoministeriön raportin mukaan vuonna 2019 rekrytointiongelmät yleistyivät kaupan alalla, ja niitä koki noin 38 prosenttia työvoimaa hakeneista toimipai-

³¹² Tilastokeskus & Työ- ja elinkeinoministeriö 2021

³¹³ Kaupan liitto ym. 2020

³¹⁴ Pelttonen 2021

koista. Vuonna 2019 työvoimapulaa koki noin 14 prosenttia työvoimaa hakeneista toimipaikoista, ja saamatta jääneiden työntekijöiden lukumäärä oli kaupan alalla 3 892.³¹⁵ Vuonna 2020 rekrytointiongelmia koki 31 prosenttia ja työvoimapulaa koki 14 prosenttia työvoimaa hakeneista kaupan alan toimipaikoista. Saamatta jääneiden työntekijöiden lukumäärä oli 2 966 kaupan alalla. Koko maassa ja kaikilla aloilla yhteensä rekrytointiongelmia koki 40 prosenttia ja työvoimapulaa koki 19 prosenttia työvoimaa hakeneista toimipaikoista. Kaupan alalla rekrytoitiin myös suhteellisesti eniten osa-aikaisia työntekijöitä vuonna 2020, kun täytetyistä työpaikoista 50 prosenttia oli osa-aikaisiin työtehtäviin. Seuraavaksi eniten suhteellisesti osa-aikaisia rekrytoitiin majoitus- ja ravitsemustoimintaan, jossa vastaava osuus oli 44 prosenttia. Myyjät ja kauppiat olivat vuonna 2020 suosituimpia ammattinimikkeitä, joita toimipaikkojen palkkaussuunnitelmissa mainittiin, ja näiden nimikkeiden palkkaussuunnitelmat lisääntyivät toimipaikoissa vuoteen 2019 nähden.³¹⁶

Kaupan ala tarjoaa ulkomaalaistaustaisille työtä, mikä voi ennakoida sitä, että alan työvoimatarpeisiin pystytään mahdollisesti vastaamaan joitakin muita toimialoja helpommin maahan muuttaneiden ja ulkomaisen työvoiman tarjonnalla. Vuonna 2018 koko kaupan toimialan työllisistä oli ulkomailla syntyneitä koko maassa 6 prosenttia ja Uudellamaalla noin 9 prosenttia. Kaupan alan yrittäjissä ulkomailla syntyneiden osuudet olivat 8 prosenttia koko maassa ja vajaa 14 prosenttia Uudellamaalla.³¹⁷ Reilu kolmannes kaupan alan yrityksistä arvioi ulkomaalaistaustaisen työvoiman osuuden kasvavan seuraavan 2–3 vuoden aikana, ja kasvavista yrityksistä näin arvioi 51 prosenttia. Noin 61 prosenttia vastaajista arvioi ulkomaisen työvoiman osuuden pysyvän samana, ja noin 2 prosenttia arvio osuuden pienenevän. Tiedot perustuvat Kaupan liiton jäsenyritysten vastauksiin Kaupan liiton, Palvelualojen työnantajat Palta ry:n ja Finanssiala ry:n syksyllä 2019 teettämässä palvelualoille kohdistetussa kyselytutkimuksessa.³¹⁸

Kaupan toimialan houkuttelevuus ja vetovoimatekijät nousivat esille kaupan tulevaisuusselonteon kirjallisessa kuulemisessa keväällä 2020. Kuulemisessa lausunnonantajat nostivat esille, että kaupan toimialan houkuttelevuutta voitaisiin lisätä kilpailukykyisellä palkalla, työntekijöiden arkea tukevalla työvuorojen suunnittelulla sekä julkisia palveluja kehittämällä. Samalla tuotiin esille,

³¹⁵ Peltonen 2020

³¹⁶ Peltonen 2021

³¹⁷ Kototietokanta, Kotouttamisen osaamiskeskus 2021

³¹⁸ Ismail 2020

että kunnat tarjoaisivat kohtuuhintaisia asuntoja sekä toimivia julkisia liikenneyhteyksiä, kuten myös vuoropäiväkoteja (24/7/365) sekä arki-iltaisin auki olevia päiväkoteja. Lisäksi tuotiin esille, että kokoaikatyön tulisi olla mahdollista sitä haluaville.³¹⁹

Kaupan alan töiden muutostrendit

Työt ja työnkuvat kaupan alalla ovat muuttuneet ja muuttuvat voimakkaasti esimerkiksi digitalisoitumisen myötä. Muutoskehityksessä joidenkin nykyisten työtehtävien ennakoidaan häviävän kaupan alalla ja osaamistarpeiden muuttuvan.³²⁰ Erityisen voimakkaasti väheneminen näkyy päivittäistavarakaupan myyntityössä³²¹. Digitalisaatio, laajeneva verkkokauppa, automatisaatio sekä tekoälyn käyttöönotto vähentävät kaupan alalla rutiini- ja perustöiden työpaikkoja, esimerkiksi kassoilla. Alalle syntyy toisaalta myös uusia työpaikkoja ja ammatteja esimerkiksi data-analytiikassa sekä tietojohdamisessa.³²² Kaupan alan koulutuksen saaneita tarvitaan myös muilla toimialoilla, ja kaupan alan lisäksi työpaikkoja avautuu esimerkiksi kiinteistöalalle, liike-elämän palveluihin, julkiseen hallintoon, rahoitus- ja vakuutustoimintaan. Korkeakoulutetuille uusia työpaikkoja syntyy erityisesti kasvavien toimialojen asiantuntijatehtäviin.³²³ Kauppa voi myös tulevaisuudessa kilpailla osaajista yhä voimakkaammin, esimerkiksi teollisuuden kanssa³²⁴.

Kaupan työllisten lukumäärä laski vuosien 2019 ja 2020 välillä 17 000 henkilöllä³²⁵. Työpaikkojen väheneminen johtuu toimintojen tehostamisesta, teknologian ja digitalisaation kehittymisestä sekä toimialan murroksesta. Työvoimakkehityksessä pitkään vallalla ollut trendi, jossa liikevaihdon kasvu on johtanut suoraan työvoiman tarpeen lisääntymiseen, on alkanut muuttua. Alan yritykset hakevat tehostamista toimitusketjussa, varastoinnissa sekä hankinnassa muun muassa automatisaation ja digitalisaation kautta, jolloin työvoimaa ei aina tarvitse kasvattaa, vaikka palveluita kehitettäisiin.³²⁶ OECD on arvioinut tulevien 10–20 vuoden aikana automatisaation myötä todennäköisesti poistuvien tai merkittävästi muuttuvien työtehtävien osuutta. Suomessa tällaisten

³¹⁹ Härkin 2020

³²⁰ Kaupan liitto 2020c

³²¹ Hanhijoki 2020

³²² Leveälahti 2020

³²³ Hanhijoki 2020

³²⁴ Kaupan liitto 2020c

³²⁵ Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

³²⁶ Kurjenoja 2021a

töiden ennakoitu osuus on vajaa 34 prosenttia. Vaikka osuus on jo toteutuneen teknologisen kehityksen vuoksi Suomessa pienempi kuin muissa OECD-maissa, se voi koskea kuitenkin yli 400 000 eri työtehtävää. OECD:n arvion mukaan muutokset kohdistuvat etenkin matalapalkkaisiin ja lyhyempää koulutusta edellyttäviin työtehtäviin.³²⁷

Kaupan toimialalla on havaittavissa työtehtävien polarisoitumista suorittavan tason mekaanisiin sekä matalapalkkaisiin työtehtäviin, kuten verkkokaupan varastotyöntekijät ja keräilijät sekä korkeaa osaamista vaativiin asiantuntijatehtäviin, kuten liiketoiminnan kehittäminen ja datalla johtaminen. Kaupan alalla työtehtävät vaihtelevat erilaisista perusammattitasoisista tehtävistä vaativiin asiantuntija- ja esimiestehtäviin. Yleisesti on kuitenkin nähtävissä myös uusia rooleja ja osaamistarpeita. Perinteiset myyjän, myymälähenkilöstön, ja asiakaspalveluhenkilöstön tehtävät ovat vähenemässä. Toisaalta asiakkaat hoitavat itse entistä enemmän aiemmin myyjille kuuluneita tehtäviä, ja toisaalta myös teknologia hoitaa näitä tehtäviä.³²⁸

Kuluttajien ostokäyttäytymisen irtoaminen perinteisestä ajasta ja paikasta muuttaa kaupassa tehtävän työn luonnetta sekä sen vaatimuksia radikaalisti. Digitaalisella ostopolulla ollaan usein iltaisin kello 18 ja 22 välillä. Digitaalisen ulottuvuuden vuoksi kauppa on entistä kansainvälisempää. Kansainvälistyvän kaupan alan yrityksen on pystyttävä tarjoamaan palveluita eri aikavyöhykeillä.³²⁹ Moni digitaalisen kaupan yritys pohtii jo nyt ympärivuorokautisen kansainvälisen asiakaspalvelun järjestämistä ja tekee vertailua sen välillä, tulisiko yrityksen organisaatio kokonaisuudessaan luoda Suomeen vai hajauttaa tämä ulkomaille. Sääntelyllä ja työehdoilla tulee olemaan iso vaikutus siihen, miten asiakaspalvelu kansainvälistyvissä yrityksissä tullaan toteuttamaan. Kilpailussa pärjäämisessä on tärkeää, että toimija pystyy tarjoamaan asiakkailleen palvelua silloin, kun nämä sitä kaipaavat.

Kivijalkamyymälöissä toimivan myymälähenkilöstön rooli ei ole jatkossa niinkään tuotteiden esillepano ja hyllyttäminen, hinnoittelu sekä kassapalvelu, vaan asiakkaiden tarpeiden kartoittaminen, asiantuntijaosaamisen tarjoaminen ja erilaisten elämysten sekä palvelujen tarjoaminen. Siirtyminen tuotteiden omistamisesta kohti jakamis- ja kiertotaloutta vahvistaa osaltaan

³²⁷ Valtioneuvosto 2020a

³²⁸ Mitronen & Närvänen 2020

³²⁹ Piipari ym. 2021b

tätä muutosta. Kivijalkamyymälä ei tulevaisuudessa toimi ensisijaisesti tuotteiden varastointi- ja myyntikanavana, vaan ainutlaatuisena paikkana kokea brändi moniaistillisessa sekä virikkeisessä ympäristössä. Tulevaisuudessa myymäläkokemus, joka ei liity vain hankintojen tekemiseen, kilpailee muiden vapaa-ajanviettomahdollisuuksien kanssa. Viihteellisten ja innovatiivisten myymäläkokemusten rakentaminen vaatii asiakaspalvelijoilta erilaisia taitoja kuin aikaisemmin: asiakaslähtöisyyttä ja erittäin pitkälle erikoistunutta asiantuntemusta yrityksen tarjoamista tuotteista sekä palveluista. Ylipäättään persoonoidun ja räätälöidyn asiakaskokemuksen tarjoaminen, esimerkiksi asiakkaan henkilökohtaisena ostosassistenttina toimiminen, tulee todennäköisesti olemaan uusi työtehtävä kaupan alalla.³³⁰ Potentiaalisia uusia tehtävänimikkeitä ovat esimerkiksi ostoskumppani, kaupan ravitsemusneuvoja, henkilökohtainen vastuullisuusostaja, seremoniamestari ja yhteisöpalvelija- tai assistentti³³¹.

Kaupan asiakaspalvelun ja logistiikan töiden sisällöt muuttuvat sekä tämän lisäksi näiden työtehtävien arvioidaan kasvavan tulevaisuudessa merkittävästi verkkokaupan osuuden kasvaessa kaupan alalla. Huolimatta siitä, että esimerkiksi päivittäistavarakaupan myymälöiden automatisoituessa tarvitaan vähemmän työpanosta, verkkokauppa tarvitsee myös tulevaisuudessa asiakaspalvelijoita, markkinointia ja varastotyöntekijöitä. Näin myös mekaanisen tason työtehtävät voivat kasvaa digitaalisen kaupan saralla samalla, kun verkkokaupan osuus kokonaiskaupasta kasvaa. Asiakaspalvelun ja logistiikan työtehtävissä digitaalisella kaupalla on vaikutuksia myös sisälogistiikkaan. Kivijalkamyymälöihin saattaa tulla noutotilauksia digitaalisesti, tai myymälä saattaa osallistua yhtenä varastona digitaalisten tilausten keräilyyn, pakkaamiseen ja toimittamiseen. Varastotehtävissä verkkotoimituksiin liittyvä yksittäiskeräily nostaa kerättävien tilausten määrää ja vaatii erilaisia työprosesseja kuin keskusvarastona toimiminen kaupan yksiköille.

Verkkokaupassa brändien merkitys korostuu ja tämä muovaa koko toimialaa, sen arvoketjuja sekä rakenteita myös työvoiman näkökulmasta. Aiemmin asiakas valitsi ensin kaupan, josta hän haki tuotteita tai palveluja. Jo tänään ja tulevaisuudessa kuluttaja valitsee ensin tuotteen ja pohtii sen jälkeen, mistä ostokanavasta hän ostaa sen. Tämän vuoksi brändin omistaja on yhä vahvemmin vastuussa siitä, tavoittavatko brändi ja tuote kuluttajan sekä puhuttelevatko nämä häntä. Kaikki kaupan toimijat etsivät tulokulmaa omiin brän-

³³⁰ Mitronen & Närvänen 2020

³³¹ Taipale-Lehto 2016

deihinsä. Perinteiset brändit etsivät omia suoria kanaviaan kuluttajille, perinteiset kaupan toimijat luovat omia private label -brändejään ja uusia kansainvälisiä niche-brändejä syntyy jatkuvasti lisää.

Tekoälyn ja analytiikan kehitys tulee luomaan uusia työpaikkoja, kun kaupan alalla tarvitaan osaajia lounimaan datasta informaatiota päätöksenteon tueksi³³². Tieto, tiedolla johtaminen ja kasvuhakkerointi, eli jatkuva tietoon, testaukseen ja analytiikkaan perustuva kehittäminen, ovat digitaalisen sekä monikanavaisen kaupan keskeisimpiä menestystekijöitä, kun luodaan voittavia kaupallisia konsepteja ja ostopolkuja. Digitaalinen asiakashankinta kulkee käsi kädessä datan ja analytiikan ymmärryksen kanssa. Markkinointiin tarvitaan tulevaisuudessa runsaasti uusia osaajia, jotka perinteisen markkinoinnin lisäksi ymmärtävät jatkuvan testauksen ja digitaalisen asiakashankinnan keinot, jotka pohjautuvat tiedolla johtamisen kulttuuriin.

Kaupan alalla tarvitaan uudenlaista luovaa johtamista ja innovointikykyä. Asiantuntija- ja johtotehtävissä kaupan alalla tulee hallita hyvin monimutkaisia kokonaisuuksia. Tärkeimpänä voidaan nähdä kokonaisvaltainen asiakaslähtöinen ajattelu. Asiantuntija- ja johtotehtävissä toimivien on pystyttävä ymmärtämään asiakkaiden käyttäytymistä ja käyttäytymisen muutosta laajasti. Ymmärrystä tarvitaan esimerkiksi asiakkaiden arvoista, yhteiskunnan megatrendeistä ja muutoksista arjen käytänteissä, kuten siinä, miten asiakkaat liikkuvat, asuvat ja elävät. Tästä ymmärryksestä sekä laajasta määrästä dataa on pystyttävä jalostamaan kilpailukykyisiä konsepteja, brändejä ja arvolupauksia sekä toteuttamaan näiden pohjalta parhaita mahdollisia asiakaskokemuksia. Eteenpäin katsova strategiaosaaminen ja asiakastarpeiden ennakointi ovat kilpailuedun kannalta olennaisia johdon osaamisalueita.³³³

4.2 Osaaminen ja uudistuvat osaamistarpeet kaupan alalla

Kaupan alalta poistuu työpaikkoja, mutta samalla uuden osaamisen tarve kasvaa kaupan digitalisaation ja kansainvälisen kaupan kasvun kautta. Kuluttajakäyttäytymisen muutokset ja yhteiskunnallinen murros kohti jakamista-loutta, vertaiskauppaa sekä kiertotaloutta aiheuttavat kaupan alalle uudistumisen tarvetta sellaisille konsepteille, joissa palvelut sekä vastuullisen kuluttamisen mahdollistaminen ovat keskeinen osa liiketoimintaa. Kaupan toimialalla

³³² Mitronen & Närvänen 2020

³³³ Mitronen & Närvänen 2020

polarisaatio yritysten välillä kasvaa hyvin menestyvien sekä kuihtuvien välillä, kun moni- ja ylikanavaiset konseptit voittavat alaa pieniltä kivijalkakaupoilta.³³⁴

Osaavan työvoiman saatavuuden ongelmat voivat haitata myös kaupan alan yritysten kasvua. Kaikkien toimialojen pk-yrityksistä 52 prosenttia koki, että osaavan työvoiman saatavuusongelmat rajoittavat kasvua vähintään jossain määrin. 12 prosenttia katsoi työvoiman saatavuusongelmat kasvulle merkittäväksi esteeksi. Kaupan alalla 54 prosenttia pk-yrityksistä katsoi yrityksen saavan riittävästi osaavaa työvoimaa, mutta 46 prosenttia katsoi osaavan työvoiman saatavuusongelmien rajoittavan kasvua jossain määrin (39 %) tai olevan kasvulle merkittävä este (7 %). Kasvuhakuisemmat yritykset katsovat vähemmän kasvuhakuisempia yrityksiä useammin työvoiman saatavuuden esteeksi. Taulukossa 4 esitetään osaavan työvoiman saatavuuden vaikutukset kaikilla pk-yrityksillä sekä teollisuuden, rakentamisen, kaupan ja palveluiden alojen pk-yrityksillä.³³⁵

Taulukko 4. Osaavan työvoiman saatavuuden vaikutus, prosenttia.³³⁶

	Kaikki yritykset	Teollisuus	Rakentaminen	Kauppa	Palvelut
On kasvun merkittävä este	12	14	19	7	11
Rajoittaa jossain määrin kasvua	40	44	47	39	37
Yritys saa riittävästi osaavaa työvoimaa	48	43	34	54	51

Syksyn 2021 Pk-yritysbarometrissa on tarkasteltu pk-yritysten pahimpia kehittämisen esteitä. Kaupan alalla 15 prosenttia pk-yrityksistä koki työvoiman saatavuuden pahimmaksi kehittämisen esteeksi. Kaikkia pk-yrityksiä yhteensä tarkastellessa vastaava osuus oli 17 prosenttia, eli kaupan alalla osuus oli hieman pienempi (teollisuus 16%, rakentaminen 26%, palvelut: 15%). Syksyn 2021 Pk-yritysbarometrissa pk-yrityksiltä kysyttiin myös paikallisen elinkeinoilapiirin kehittymisestä viimeisen kahden vuoden aikana. 62 prosenttia vastanneista pk-yrityksistä koki yritykselleen sopivan työvoiman saatavuuden

³³⁴ Mitronen & Närvänen 2020

³³⁵ Kuismanen ym. 2021a

³³⁶ Kuismanen ym. 2021a

pysyneen ennallaan. 20 prosenttia koki yritykselleen sopivan työvoiman saatavuuden kehittyneen jonkin verran huonompaan suuntaan ja 12 prosenttia koki tämän kehittyneen merkittävästi huonompaan suuntaan. 6 prosenttia pk-yrityksistä koki osuuden kehittyneen jonkin verran parempaan suuntaan.³³⁷

Pk-yritykset pyrkivät monin keinoin varmistamaan osaavan työvoiman saatavuutta kevään 2021 Pk-yritysbarometrin mukaan. Henkilöstön osaamiseen panostaminen on yleisin keino varmistaa osaavan työvoiman saatavuutta. Tätä keinoa käytti 54 prosenttia, ja suhteellisesti eniten henkilöstön kehittämiseen panostettiin palveluissa ja kaupassa. Toiseksi yleisin keino oli alihankinta- ja toimittajaverkostojen hyödyntäminen, jota käytti 46 prosenttia, ja kolmanneksi yleisin keino oli lisätyövoiman palkkaus, jota osaavan työvoiman saatavuuden varmistamiseksi käytti apuna 36 prosenttia. Koulutussopimuksen tai oppisopimuksen avulla osaavan työvoiman saantia pyrki varmistamaan 24 prosenttia, vuokratyövoiman käytöllä 16 prosenttia, ulkomaalaistaustaisen työvoiman käytöllä 8 prosenttia, rekrytointikoulutuksen avulla 5 prosenttia ja ketjuyrittäjyyden mahdollisuuksia hyödyntämällä 4 prosenttia. Pk-yritysbarometrin kyselyyn vastanneet pk-yritykset olivat voineet valita useamman kuin yhden vaihtoehdon.³³⁸

Kotimaiset työmarkkinat ja osaajapooli eivät yksin pysty vastaamaan kaupan alan osaajatarpeeseen. Työtehtävien uusiutuminen, automatisaatio, kansainvälistyminen ja digitalisaation vahvistuminen luovat tarvetta uudenlaiselle erityisosaamiselle. Suurin osaajapula koskee nimenomaan kaupan alan uusiutumiseen liittyviä erityisosaamisaloja, kuten teknologia-alojen, verkkokaupan, data-analytiikan ja kansainvälisen markkinoinnin erityisosaajia.

Kaupan alalla keskeisiksi osaamistarpeiksi ja työtehtäviksi on katsottu esimerkiksi digitalisaatioon vastaaminen, kansainväliset tehtävät, johtotehtävät, kestävä kehitys sekä perinteiset yritysten funktioihin liittyvät osaamistarpeet, kuten laskentatoimi, tilintarkastus, rahoitus ja markkinointi. On myös suositeltu, että kauppatieteiden ja liiketalouden korkeakoulutuksessa tulisi edelleen vahvistaa geneerisiä taitoja substanssiosaamisen rinnalla. Näitä ovat esimerkiksi ongelmanratkaisu- ja analyysitaidot, kyky uuden oppimiseen,

³³⁷ Kuismanen ym. 2021b

³³⁸ Kuismanen ym. 2021a

itseohjautuvuus ja itsensä johtaminen, kriittinen ajattelu sekä valmiudet toimia monikulttuurisessa ympäristössä.³³⁹ Kaupan liiton tilaaman yliopistokoulutusta käsittelevän selvityksen tulokset tukevat näitä arvioita. Selvityksessä tunnistettiin neljä osaamiskokonaisuutta keskeisimpinä tarpeina: digitalisaatioon liittyvät taidot, viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen, liike-toimintaosaaminen sekä geneeriset, asiantuntijatyöhön liittyvät taidot.³⁴⁰

Kaupan alalla polarisaatio kohdistuu alan yritysten lisäksi myös työntekijöihin. Kaupan alan palkansaajista noin 24 prosenttia työskenteli osa-aikaisessa työsuhteessa vuonna 2020³⁴¹. Vähittäiskaupan työntekijöistä jopa 60 prosenttia on osa-aikaisissa työsuhteissa. Osa-aikaisuus kaupan alalla liittyy kaupan vaihtelevaan asiakaskysyntään.³⁴² Osa-aikaisuuteen voi kuitenkin liittyä haasteita, kuten työn kannustavuus osana toimeentuloa, sitoutuminen työhön, työnantajaan ja oman osaamisen kehittämiseen³⁴³.

Kaupan alalta poistuu osaamistarpeita. Opetushallituksen vähittäiskaupan osaamistarpeiden ennakointiryhmä on arvioinut, että poistuvat osaamistarpeet vähittäiskaupan alalla liittyvät todennäköisesti myytävien tuotteiden esillepanoon, hyllytykseen, tuotteiden järjestämiseen liittyvään osaamiseen, tilausten tekemiseen sekä perinteiseen kassatyöskentelyyn liittyvään osaamiseen, kun näitä työtehtäviä automatisoidaan tulevaisuudessa. Poistuviksi osaamistarpeiksi arvioitiin myös rutiininomaiset toimistotyöt ja kirjanpito-osaaminen.³⁴⁴ Digitalisaatio on jo nyt aiheuttanut suorittavan tason työtehtävien merkittävää vähenemistä, ja koronaviruspandemia tulee osaltaan nopeuttamaan tätä kehitystä siirryttäessä entistä enemmän verkkokauppaan³⁴⁵.

Suomalaisten yritysten verkkokauppaosaamisessa on myös havaittavissa polarisoitumista³⁴⁶. Tämä tarkoittaa sitä, että parhaat menestyvät digitaalisen kaupan yritykset ovat hyvin kyvykkäitä, mutta osaajien löytäminen näiden muutamien kärkiyritysten ulkopuolelta on haastavaa. Toisaalta nämä yritykset ovat parhaita oppimisympäristöjä tulevaisuuden kaupan alalle, ja niiden kansainvälisen menestyksen ja kasvun tukeminen on siksi tärkeää. Erityisesti digi-

³³⁹ Wallenius ym. 2020

³⁴⁰ Liikka 2020

³⁴¹ Työvoimatutkimus, Tilastokeskus 2021

³⁴² Kaupan liitto 2018

³⁴³ Mitronen & Närvänen 2020

³⁴⁴ Taipale-Lehto 2016

³⁴⁵ Mitronen & Närvänen 2020

³⁴⁶ Piipari ym. 2021a

taalisten järjestelmien ja prosessien hahmottaminen nousee entistä tärkeämmäksi. Esimerkiksi saapumattoman tilauksen tilanteen tutkiminen suoratoimitusketjussa vaatii ymmärrystä yrityksen tilaus- ja toimitusprosessista ja sen järjestelmistä, toimittajien prosesseista sekä logistiikasta ja logistiikkakumppaneista.

Digitaalisen kauppa haastaa kauppiastyötä. Digitaalisessa kaupassa tarvitaan kauppiastyötä, jossa kauppaa tehdään kampanjoilla, hinnoittelulla, oikealla ostamisella sekä digitaalisen ostopolun jatkuvalla seuraamisella ja kehittämisellä. Tähän tarvitaan myös uudenlaista osaamista, jotta digitaalinen kauppias voi yhdistää toimintaansa luovasti dataa, analytiikkaa, digitaalisen asiakashankinnan menetelmiä ja asiantuntijoita.

Digitalisoituva kauppa tarvitsee kasvavassa määrin erikoisosaajia seuraavista osaamisalueista:

- digitaalisen kaupan kauppiasosaaminen
- digitaalisen kaupan alustojen ja järjestelmien osaaminen
- digitaalisen asiakashankinnan osaaminen ja kasvuhakkerointi
- data-analytiikan osaaminen ja tiedolla johtaminen
 - asiakashankinnassa, kaupan tekemisessä ja asiakasuskollisuuden kehittämisessä
- brändin johtaminen ja asiakasuskollisuuden rakentaminen
- asiakaskokemus monikanavaisessa kaupassa
 - asiakkaan ostopolun tunteminen ja kosketuspisteiden kehittäminen parhaan mahdollisen asiakaskokemuksen saavuttamiseksi
- strateginen ajattelu ja uudenlaisten monikanavaisten ja digitaalisten liiketoimintamallien innovointi, konseptointi ja kehittäminen
 - kehityksessä pysyminen vaatii jatkuvaa innovointia.

Yritysvastuuseen, ilmastotyöhön ja kiertotalousosaamiseen liittyy monia osaamistarpeita kaupan alalla. On arvioitu, että kaupan alalla vuoteen 2031 mennessä näihin osaamistarpeisiin liittyviä taitoja ovat esimerkiksi kaupan roolin hahmottaminen ilmasto- ja vastuullisuustyössä, yhteistyösuhteiden rakentaminen keskeisiin sidosryhmiin, Euroopan unionin ja kansallisen sääntelyn ennakointi ja siihen vastaaminen sekä jakamistalouden ja vertaiskaupan ymmärtäminen ja kehittäminen osaksi kaupan liiketoimintaa. Nämä taidot ovat

tärkeitä erityisesti organisaatioiden asiantuntija- ja johtotehtävissä.³⁴⁷ Ilmasto-osaaminen on tärkeää kuitenkin kaikissa kaupan työtehtävissä. Kaupan toimialan vähähiilisyystiekartassa nostetaan esille myös osaamisen, viestinnän ja koulutuksen kädenjälkitoimenpiteitä, eli toimia, joilla kauppa voi pienentää asiakkaidensa hiilijalanjälkeä. Näissä toimenpiteissä nostetaan esille esimerkiksi se, että jokaisen kaupan ammattilaisen tulisi olla oman työnsä ilmasto-osaaja.³⁴⁸ Myös osaamisen ennakointifoorumi on arvioinut, että kaupan alalla tarvitaan tulevaisuudessa lisää vastuullisuuteen, kestävään kehitykseen ja eettisyyteen liittyvää osaamista³⁴⁹. Kaupan tulevaisuusselonteon kirjallisessa kuulemisessa nostettiin esille myös se, miten kaupan alalla ympäristöosaamisen tarve kasvaa, kun tavaroiden kierrätyksestä siirrytään yhä enemmän raaka-aineiden kierrätykseen³⁵⁰.

Kaupan toimialalla on merkittävä rooli kiertotalouden kannalta. Vähittäiskauppa toimii keskeisenä linkkinä toimitusketjun eri puolien välillä. Alkupäässä ovat kaikki ne toimijat, jotka ovat vuorovaikutuksessa vähittäiskaupan kanssa ennen tavarantoimittajan myymistä kuluttajalle, kuten raaka-aineiden tuottajat, tavaroiden valmistajat ja kuljetuspalvelut. Loppupäässä taas ovat kaikki kulutusprosessiin liittyvät tekijät, kuten tavarantoimittajat ja kotitaloudet, joissa kulutus tapahtuu. Vähittäiskauppa voi pyrkiä vaikuttamaan näihin kaikkiin toimitusketjun osiin olemalla mukana varmistamassa kiertotalouden konseptien toimivuutta kaikissa ketjun osissa. Tässä työssä koulutus on yksi tärkeä tekijä kaikissa ketjun osissa.³⁵¹ Myös kaupan toimialan vähähiilisyystiekartassa nostetaan esille kaupan toimiminen mahdollistajana ja ilmasto-osaamisen sekä tietoisuuden nostajana koko arvoketjussa³⁵².

Taulukossa 5 arvioidaan kaupan alan osaamistarpeita vuoteen 2031 mennessä. Osaamistarpeet on jaoteltu digitalisaatioon liittyviin taitoihin, vuorovaikutus- ja viestintäosaamiseen, liiketoimintaosaamiseen sekä yleisiin taitoihin.

³⁴⁷ Mitronen & Närvänen 2020

³⁴⁸ Kaupan liitto 2020c

³⁴⁹ Leveälahti ym. 2019

³⁵⁰ Härkin 2020

³⁵¹ Vadakkepatt ym. 2021

³⁵² Kaupan liitto 2020c

Taulukko 5. Kaupan alan osaamistarpeet vuoteen 2031 mennessä.³⁵³

Osaamiskokonaisuus	Taidot	Organisaation taso
DIGITALISAATIOON LIITTYVÄT TAIDOT		
Digitalisaatio yleisesti	Järjestelmäosaaminen, teknologian ymmärtäminen ja soveltaminen	Kaikki tasot
Digitaalinen kauppa	Digitaalisen kaupan alustat ja järjestelmät, verkkokauppaosaaminen	Kaikki tasot
Data-analytiikka	Asiakastiedon rooli ja merkitys, data-analytiikan osaaminen, datalla johtaminen, data mining	Asiantuntija-tehtävät, johtotehtävät
Tekoäly ja robotiikka	Tekoälyn kehittäminen liiketoiminnan tarpeisiin, alustatoimijoiden algoritmien ymmärtäminen, robotiikan hyödyntäminen liiketoiminnassa	Asiantuntija-tehtävät
Digitaalinen markkinointi, sosiaalinen media ja sisältötuotanto verkkoon	Digitaalisen markkinoinnin kanavat ja sisällöt Vuorovaikutus asiakkaiden kanssa sosiaalisessa mediassa, yhteisöjen johtaminen, monikanavainen viestintä	Suorittavat tehtävät, asiantuntijatehtävät
VUOROVAIKUTUS- JA VIESTINTÄOSAAMINEN		
Johtajuus ja muutostoiminta	Poisoppiminen vanhoista toimintamalleista, henkilöstöjohtaminen, projektijohtaminen	Kaikki tasot, erityisesti johtotehtävät
Sosiaaliset taidot ja työyhteisöosaaminen	Empatiakyky, tiimissä toimiminen, monikulttuurisuus, yhteistyötaidot	Kaikki tasot
Viestintä eri sidosryhmien kanssa	Monien kanavien hallinta (omat kanavat, maksettu markkinointi, ansaittu media, vaikuttajamarkkinointi, kyky vaikuttaa, verkostoitua ja argumentoida)	Kaikki tasot
LIIKETOIMINTAOSAAMINEN		
Asiakaslähtöisyys	Asiakasarvoajattelu, asiakkaan ymmärtäminen (arvot, tarpeet, motivaatiot, arjen käytänteet), asiakkaan tarpeiden ja kulutuskäyttäytymisen muutosten ennakointi, asiakaskokemuksen johtaminen, asiakaspalvelutaidot verkossa ja kasvokkain	Kaikki tasot
Brändin johtaminen ja asiakasuskollisuus	Brändin viestintä eri kanavissa, asiakkaiden osallistaminen, dialogi sidosryhmien kanssa, brändin kansainvälistymisosaaminen, asiakasuskollisuuden rakentaminen	Asiantuntija-tehtävät
Asiakaskokemus monikanavaisessa kaupassa	Asiakkaan ostopolun tunteminen, kosketuspisteiden kehittäminen parhaan mahdollisen asiakaskokemuksen saavuttamiseksi, eri kanavien roolin hahmottaminen ja hallinta, konseptiosaaminen	Kaikki tasot
Strateginen ajattelu ja innovointi	Kaupan liiketoimintamallien hahmottaminen, strategiaosaaminen, bisnesäly ja rohkeus, ymmärrys kaupan alan murroksesta, liiketoiminnan muotoilu, ansaintalogiikkojen hahmottaminen ja kehittäminen, palvelukehitys, tutkimusosaaminen	Johtotehtävät
Logistiikkaosaaminen	Kaupan logistiikan ja toimitusketjun hallinta, tukku- ja kuluttajalogistiikka, verkkokaupan logistiikka ja palautukset	Asiantuntijatehtävät
Talous- ja myyntiosaaminen	Erilaisten mittarien hallinta, tuloksellisuus, oman toiminnan seuranta ja jatkuva kehittäminen	Kaikki tasot
Yritysvastuu, ilmastotyö ja kiertotalousosaaminen	Kaupan roolin hahmottaminen ilmasto- ja vastuullisuustyössä Yhteistyösuhteiden rakentaminen keskeisiin sidosryhmiin EU:n ja kansallisen säätelyn ennakointi ja siihen vastaaminen Jakamistalouden ja vertaiskaupan ymmärtäminen ja kehittäminen osaksi kaupan liiketoimintaa	Asiantuntija- ja johtotehtävät
Riskienhallinta ja turvallisuus	Fyysinen turvallisuus (esim. kontaktittomuus), riskien ennakointi, tietoturvallisuus, asiakastiedon käyttöön liittyvän säätelyn hallinta, eettinen tiedon hallinta	Kaikki tasot
YLEISET TAIDOT		
Työelämätaidot ja henkilökohtaiset ominaisuudet	Kyky oppia uutta, joustavuus, kriittinen ajattelu, ongelmanratkaisukyky, analyttisyys, tiedonhallinta, etätyötaidot ja itseohjautuvuus, kansainvälisessä työympäristössä toimiminen, yrittäjämäisyys	Kaikki tasot

³⁵³ Mitronen & Närvänen 2020

Jatkuva oppiminen korostuu kaupan alalla tulevaisuudessa. Alalla työskenteleville tämä tarkoittaa myös jatkuvaa osaamisen päivittämistä työnteon ohella. Työnantajien on tärkeää olla tulevaisuussuuntautuneita sekä tehdä ennakoivia sen suhteen, millaista osaamista toimialalla vaaditaan, millaista osaamista työntekijöillä jo on ja, miten heitä innostetaan sekä tuetaan tarvittavan osaamisen kehittämiseen. Jatkuvalla oppimisella tarkoitetaan koko elämänkaaren jatkuvaa osaamisen kehittymistä ja kehittämistä. Osa jatkuvasta oppimisesta on tavoitteellista, eri tavoin organisoitua tietojen ja taitojen kasvattamista sekä osa arkipäivän työssä tai vapaa-aikana tapahtuvaa kehittymistä. Vuoteen 2035 mennessä ammatillista koulutusta edellyttäviä työpaikkoja on ennakoitu olevan 40 prosenttia ja korkeakoulutusta edellyttäviä työpaikkoja 60 prosenttia kaikista työpaikoista kaikilla toimialoilla.³⁵⁴

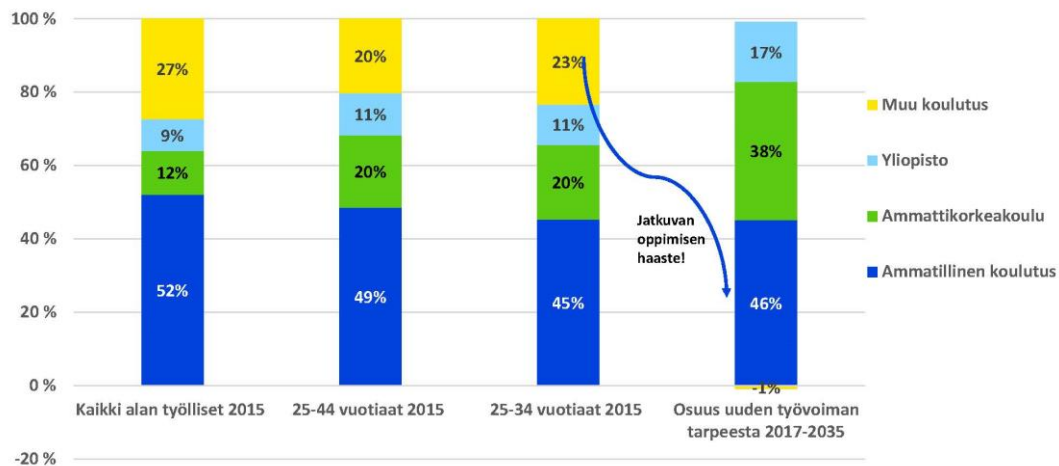
Uraohjausta tarvitaan aiempaa enemmän. Kun työmarkkinat, työelämä, työtehtävät ja ammatit ovat jatkuvassa muutoksessa, tarvitaan aiempaa enemmän uraohjausta, neuvontaa ja tietoa, jotta niin nuoret kuin aikuiset osaisivat tehdä kestäviä valintoja ja suunnitelmia urapolullaan osaamisen kehittämisen tai alan valinnan taikka vaihdon suhteen. Suunnitelmallinen työntekijöiden työurajohtaminen sekä kaupan alalla että yleisesti toimialoilla edellyttää, että osaaminen on osa organisaation strategiaa ja, että osaamista sekä osaamistarpeita seurataan ja kehitetään systemaattisesti. Työurajohtaminen kattaa sellaiset toimet ja palvelut, joiden avulla yritys tunnistaa työntekijöiden osaamisen, sen kehittämistarpeet ja henkilön mahdollisuudet muun muassa edetä urallaan. Työntekijät puolestaan pystyvät tunnistamaan myös itse olemassa olevan osaamisensa, taitonsa ja myös näiden rajoitukset sekä tekemään mielekkäitä koulutukseen, urapolkuun ja työhön liittyviä suunnitelmia sekä päätöksiä. Urasuunnittelua voidaan tukea digitaalisilla palveluilla, kuten osaamiskartoituksilla, itsearviointityökaluilla ja tarjoamalla ajantasaista sekä helposti omaksuttavaa tietoa työmarkkinoista ja koulutusmahdollisuuksista.

4.3 Kaupan alan koulutuksen kehittäminen

Vuonna 2015 kaupan alan työllisistä 52 prosenttia oli ammatillisen koulutuksen saaneita, 12 prosenttia ammattikorkeakoulussa opiskelleita, 9 prosenttia yliopistossa opiskelleita ja 27 prosenttia muun koulutuksen saaneita. Muuhun koulutukseen katsotaan peruskoulu, lukio, ammatillista tutkintotasoa suppeampi koulutus ja työn ohessa hankittu osaaminen. Kaupan alan ennakoitun uuden työvoiman tarpeesta ammatillisen koulutuksen osuus on 46 prosenttia,

³⁵⁴ Valtioneuvosto 2020a

ammattikorkeakoulun 38 prosenttia ja yliopiston 17 prosenttia. Muun koulutuksen saaneiden osuus uuden työvoiman tarpeesta on -1 prosenttia. Kuviossa 23 esitetään kaupan alan nykyistä ja ennakoitua työvoiman koulutusrakennetta.³⁵⁵

Kuvio 23. Kaupan alan nykyisen ja ennakoidun työvoiman koulutusrakenne.³⁵⁶

Kaupan, hallinnon ja oikeustieteiden koulutustarpeen on arvioitu vähenevän tulevaisuudessa noin 20 prosenttia. Tämä johtuu kaupan alan rakenteellisista muutoksista ja erilaisten hallinnollisten rutiinitehtävien vähenemisestä tietoteknologian käytön laajenemisen myötä. Vähennys (keskimäärin -1 900) on määrällisesti koulutusalojen suurin, ja se kohdistuu lähes kokonaisuudessaan toisen asteen koulutukseen, kun taas ammattikorkeakoulutuksen ja yliopistokoulutuksen tarpeen tason on arvioitu säilyvän samanlaisena. Kaupan ja hallinnon ammatillisessa peruskoulutuksessa tarpeen vähenemisen on arvioitu olevan 40 prosenttia.³⁵⁷

Suomessa arvioidaan olevan tarjolla laajasti kaupallisen alan koulutusta. Vuonna 2019 tradenomin tutkinto oli mahdollista suorittaa 21 ammattikorkeakoulussa 29 paikkakunnalla ja 34 toimipisteessä, sekä kauppatieteellisen yli-

³⁵⁵ Osaamisen ennakkointifoorumin (2017-2020) ennakkointiprosessin julkaisemattomia tuloksia

³⁵⁶ Osaamisen ennakkointifoorumin (2017-2020) ennakkointiprosessin julkaisemattomia tuloksia

³⁵⁷ Hanhijoki 2020

opistotutkinnon pystyi suorittamaan kymmenessä yliopistossa 13 paikkakunnalla. Kauppatieteiden ja liiketalouden korkeakoulututkintojen on arvioitu olevan työelämärelevantteja ja osaamisperusteisia sekä sisältävän tarkoituksenmukaisesti kaupallisen alan sisältöjä ja geneerisiä työelämävalmiuksia. Korkeakoulutuksen uudistamistarvetta kuitenkin on erityisesti kestävän kehityksen ja digitalisaation tekijöihin liittyen.³⁵⁸

Kaupan alan muutoksissa on keskeistä, miten koulutusjärjestelmä pystyy vastaamaan muuttuviin osaamistarpeisiin. Kaupan alan osaamistarpeiden muutokset eivät aseta paineita yksinomaan tutkintokoulutuksen kehittämiseen, vaan myös työssä oppimiseen ja kouluttautumiseen työn ohessa. Kauppatieteiden ja liiketalouden korkeakoulutusta vuonna 2019 arvioinut ryhmä suosittelee kuitenkin, että korkeakoulut kehittäisivät menettelytapoja tulevaisuuden haasteiden ja työelämän osaamistarpeiden ennakoinniseksi sekä niihin vastaamiseksi. Korkeakoulujen tulisi koota ja analysoida ennakoititietoa systemaattisesti sekä hyödyntää tietoa toiminnan eri tasoilla: tutkinto-, koulutusala- ja korkeakoulutasolla sekä jatkuvan oppimisen kehittämisessä. Koulutuksen laajentamista nykyisestään arviointiryhmä ei pidä tarpeellisena sen paremmin yliopisto- kuin ammattikorkeakoulusektorillakaan.³⁵⁹

Kaupan alalla muun muassa digitalisaatio ja palvelujen siirtyminen verkkoon synnyttävät jatkuvalla oppimiselle haasteen, joka voi pahimmillaan hidastaa alan kasvua. Suomalainen koulutus perustuu jatkuvan oppimisen periaatteelle ja sen edistämiseksi. Jos ohjelmisto- ja dataosaajista on pulaa, toimialan digitaalisten ratkaisujen ja innovaatioiden potentiaalia ei voida hyödyntää tarpeeksi, eikä synny sellaista ekosysteemiä, jossa kaupan alalla työskentelevät pystyisivät jatkuvan oppimisen hengessä kehittämään digitaitojaan. Työssä oppiminen on yksi merkittävimmistä jatkuvan oppimisen muodoista.

Kyky kehittää kaupan alan osaamista uusia osaamistarpeita vastaavaksi tulee vaikuttamaan siihen, kuinka merkittävä työnantaja kaupan ala on jatkossa. Nykyisten työntekijöiden osaamista tulee kehittää, jotta ala tulee vastaamaan muuttuvan työnkuvan tarpeisiin, ja lisäksi alan koulutussisältöjen tulee vastata paremmin muuttuviin työkuviin. Esimerkiksi digitaalisen kaupan ja asiakaslähtöisyyden osaamisen kehittäminen on edellytys myös kansainvälisessä kilpailussa menestymiselle sekä kasvulle. Kansainvälisten suuryritysten

³⁵⁸ Wallenius ym. 2020

³⁵⁹ Wallenius ym. 2020

rinnalla kilpaileminen vaatii korkeatasoista osaamista liiketoiminnan eri operaatioissa, kuten hankinnassa ja myynnissä. Jos kaupan alan koulutuksen kehittämiseen ei panosteta, on riskinä, että parhaita käytäntöjä ja uusien teknologioiden mahdollisuuksia ei pystytä hyödyntämään laajasti kaupan alan yritysten toiminnassa.³⁶⁰

Toisen asteen koulutusta vastaava osaamistaso on lähitulevaisuudessa valtaosalle työntekijöistä vähimmäisvaatimus, myös kaupan alalla³⁶¹. Matalan tason osaajien tarve vähenee kaupan alalla tulevaisuudessa, ja matalan koulutustason tehtävien työllisten määrän on arvioitu vähenevän jopa noin 60 000 työllisellä vuoteen 2035 mennessä, kun mukaan lasketaan työvoimapoistuma ja työpaikkojen häviäminen³⁶². Avautuvissa työpaikoissa tarvitaan erityisesti korkeakoulutettua työvoimaa, ja tämä trendi on erityisen vahva kaupan sekä rahoitus- ja vakuutuspalveluiden toimialoilla. Kaupan alalla korkeakoulutettujen määrän ei arvioida kasvavan, mutta alan kokonaistyövoiman vähetessä näiden suhteellinen osuus kasvaa.

Kaupan alalla osaamisrakenteen muutokset ovat merkittäviä kaikilla osaamistasoilla, ja ala työllistää kaupan alan koulutuksen saaneiden lisäksi myös muiden alojen koulutuksen saaneita.³⁶³ Vuonna 2018 suomalaisista 25–34-vuotiaista noin 91 prosentilla oli ainakin toisen asteen koulutus, kun OECD-maissa keskimäärin vastaava osuus oli 85 prosenttia³⁶⁴. Korkeakoulutettujen osuus 25–34-vuotiaista suomalaisista oli 41 prosenttia vuonna 2018, kun vuonna 2008 vastaava osuus oli 38 prosenttia. OECD-maissa keskimäärin 25–34-vuotiaista 44 prosentilla oli korkeakoulutus vuonna 2018, ja vuonna 2008 vastaava osuus oli 35 prosenttia. Suomessa korkeakoulutettujen 25–34-vuotiaiden osuuden kasvu oli siis vuosien 2008 ja 2018 välillä hitaampaa kuin OECD-maissa keskimäärin.³⁶⁵ Keväällä 2021 eduskunnalle annetussa koulutuspoliittisessa selonteossa esitetään laaja koulutuksen ja tutkimuksen tilanne- ja tavoitetila sekä toimenpiteet sen saavuttamiseksi. Yksi keskeisistä tavoitteista on koko väestön osaamis- ja koulutustason nostaminen. Merkittävä jo toteutunut uudistus on oppivelvollisuuden laajentaminen, joka tulee lisäämään toisen asteen tutkintojen suorittamista ja vähentämään opintojen keskeyttämistä.³⁶⁶

³⁶⁰ Piipari ym. 2021a

³⁶¹ Hanhijoki 2020

³⁶² Leveälahti 2020

³⁶³ Hanhijoki 2020

³⁶⁴ OECD 2020a

³⁶⁵ OECD 2019b

³⁶⁶ Valtioneuvosto 2020c

Yleinen koulutus- ja osaamistason nostaminen palvelee myös kaupan alaa, ja alalla tarvitaan tulevaisuudessa entistä enemmän moniosaajia ja se työllistää entistä laajemmin eri alojen koulutuksen saaneita. Koulutus- ja osaamistason nostamisen tarve koskee koko väestöä eikä siis rajaudu ainoastaan nuoriin ikäluokkiin. Kaupan alan osaamisvaatimusten kasvun myötä alan nykyisiä työntekijöitä kohtaa merkittävä jatkuvan oppimisen tarve. Korkeakoulutuksen osalta tavoitteena on, että vuonna 2030 vähintään puolet nuorista aikuisista suorittaa korkeakoulututkinnon. Hallitus on jo lisännyt korkeakoulujen aloituspaikkoja reilulla 12 300:lla vuosina 2020–2022. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää lisäksi uusia päätöksiä koulutuksen laajentamiseksi. Se edellyttää myös nykyistä paljon nopeampaa siirtymistä toiselta asteelta korkeakouluihin sekä sitä, että entistä useampi korkeakoulutuksen aloittaneista myös suorittaa tutkinnon.^{367&368}

Kaupan alalla koulutuksen ja työelämän tiivis yhteistyö on keskeisessä asemassa. Koulutuksen ja työelämän läheinen yhteys ja yhteistyö ovat monella tavalla eduksi niin opiskelijoille itselleen, oppilaitoksille, korkeakouluille kuin työpaikoille. Ammatillisen koulutuksen reformissa lisättiin työpaikalla oppimista, ja tämä on kaikessa ammatillisessa koulutuksessa merkittävässä asemassa. Ammatillisen tutkinnon voi suorittaa eri tavoin. Sen voi suorittaa koulutussopimuksella, oppisopimuksella tai yhdistämällä niitä. Osaaminen myös osoitetaan näyttämällä se pääsääntöisesti käytännön työtilanteissa työpaikoilla. Oppilaitosten ja työpaikkojen yhteistyö on avainasemassa. Oppisopimuskoulutuksen kehittämistyöryhmän mukaan tietoa oppisopimuskoulutuksesta ja sen mahdollisuuksista vastata joustavasti opiskelijan ja työpaikan osaamistarpeisiin tulee parantaa, jotta koulutusmahdollisuuksia hyödynnetään riittävän laajasti työllisyyden edistämiseksi.³⁶⁹ Myös kaupan alan korkeakoulutuksessa yhteydet työ- ja elinkeinoelämään ovat tärkeitä. Harjoittelulla, työelämäjaksoilla tai työpaikkojen kanssa yhteistyössä toteutettavilla opinnäytetöillä opiskelijan on mahdollista kiinnittää teoriaopintojaan käytännön työelämään. Hyvin suunniteltuna, ohjattuna ja toteutettuna ne hyödyttävät opiskelijoiden lisäksi myös korkeakouluja ja työnantajia.

³⁶⁷ Valtioneuvosto 2020c

³⁶⁸ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2021

³⁶⁹ Oppisopimuskoulutuksen kehittämistyöryhmä 2020

4.4 Johtopäätökset ja kehittämisehdotukset

Johtopäätös 2. *Kaupan alalla osaamistarpeet ja työvoiman rakenteet ovat muuttuneet ja muuttuvat yhä voimakkaasti. Kehitystä vauhdittavat muun muassa automatisaatio, robotiikka, verkkokauppa, miehittämättömät myymälät ja maksutapojen muutokset. Kaupan aukioloaikojen vapautumisen, verkkokaupan ja monikanavaisen kaupan myötä (24/7/365) kauppa on avoinna kaiken aikaa. Tämä haastaa kaupan alan yrityksiä uudistamaan liiketoimintamalliaan sekä sisäistä että ulkoista toimintaansa (kuten asiakaspalvelu, asiakashankinta, tiedolla johtaminen, logistiikka, alustatalous).*

Muutoskehityksen seurauksena kaupan toimialan työvoiman absoluuttinen määrä (=työvoiman kysyntä) vähenee erityisesti alemman koulutusasteen tehtävistä, kun taas ammatillisen tason ja korkeakoulutettujen osaajien tarve lisääntyy. Kaupan alalle syntyy myös uusia työtehtäviä ja uusia osaamistarpeita, joihin vastataan uudistamalla koulutussisältöjä sekä edistämällä työikäisen väestön jatkuvaa oppimista (työvoiman osaamistasovaatimuksen kasvu). Kaupan alan työvoiman ja osaamisen tarpeiden sekä koulutuksen uudistamisessa tarvitaan eri hallinnon alojen ennakointityötä kehityksen lyhyt, keskipitkä ja pitkä aikajänne huomioiden.

Tulevaisuudessa kaupan alan työtehtävät ja työnkuvat ovat muuttuneet nykyisestä kaupan uusiutumisen myötä. Keskeisimpiä muutosvoimina ovat digitalisaatio, globaali kauppa ja kuluttajakäyttäytymisen muutokset. Kaupan alan koulutus vastaa kaupan alan osaamistarpeisiin perus- ja jatkokoulutuksessa sekä työssä oppimisessa. Jatkovaa oppimista ja työuralla etenemistä sekä tarjotun työn vastaanottamista tuetaan.

Kehittämisehdotus 2. Uudistetaan kaupan alan ammatillista koulutusta ja korkeakoulutusta sekä ammattitutkintoja ja erikoisammattitutkintoja vastaamaan alan tarpeita perus- ja jatkokoulutuksessa sekä työssä oppimisessa, myös tarvelähtöisiä oppimispolkuja luoden (kuten uusi johtamisosaaminen, uudet teknologiat, digitaalinen kauppa, sisältäen esimerkiksi seuraavia sisältöjä: monikanavaisen kaupan strategiatyö, kaupan tekeminen verkossa, kiertotalous, asiakashankinta, kasvuhakkerointi, data-analytiikka, tiedolla johtaminen, brändijohtaminen, logistiikka, monikanavaisuus, alustat sekä jakamis- ja elämystalous). Uudistustyössä arvioidaan ja tehdään tarvittavat säädösmuutokset sekä arvioidaan toimeenpanon resursointitarve.

Uudistustyö tehdään selvittämällä kaupan alan osaamisen ja koulutuksen erikoistarpeet toimialan rakennemuutoksessa, tulevaa ennakoiden yhdessä alan yritysten, työntekijöiden ja oppilaitosten kanssa. Työvoiman saannin kannalta tulee varmistaa riittävä osaaminen työvoima- ja osaamistarpeiden ennakkoinnissa. Koulutustarpeiden osalta pyritään mahdollisimman tarkasti analysoimaan sekä lyhyen että pidemmän aikavälin osaamistarpeita kaupan alalla ja toimialoilla, jotka ovat vahvasti kytkeytyneitä kaupan alaan ja sen kehitykseen (kuten logistiikka).

Kehittämisehdotus 3. Luodaan ja otetaan käyttöön taloudellinen kannustinmalli kaupan alan yritysten työntekijöiden täydennys- ja jatkokoulutuksesta aiheutuvien kustannusten osittaiseksi korvaamiseksi yrityksille ja työntekijöille siten, että ne tukevat jatkuvaa oppimista ja työuralla etenemistä, kuten myös tarjotun työn vastaanottamista. Mallia luotaessa erityinen huomio tulee kiinnittää digitaalisten taitojen edistämiseen (erityisesti aliedustetuissa ryhmissä) sekä kaupan alan kasvuedellytysten tukemiseen ja kansainvälistymiseen (esim. korkeakoulujen täydennyskoulutukset).

Johtopäätös 3. *Suomi kärsii jo tällä hetkellä kaupan alalla osaajapulasta, johon pyritään vastaamaan kansallisen työvoiman lisäksi kansainvälisten osaajien houkuttelulla ja rekrytoimisella. Osaajapula sekä suomalaisen työelämän vastaanottavuus tulevat olemaan myös kaupan alan haasteena. Työyhteisöjen monimuotoistuksessa myös työnantajien valmius vastaanottaa ja johtaa kansainvälisiä tiimejä korostuu. Hallitus on asettanut tavoitteeksi työperäisen maahanmuuton kaksinkertaistamisen vuoteen 2030 mennessä, mikä tarkoittaa vähintään 50 000 työperäisen maahanmuuttajan kokonaislisäystä.*

Tulevaisuudessa kaupan toimialan ulkomaalaisen työvoiman rekrytoinnit, työelämä ja työssäeteneminen ovat sujuvia. Suomalainen kaupan ala on kansainvälisten osaajien näkökulmasta houkutteleva toimiala (veto- ja pitovoima).

Kehittämisehdotus 4. Vahvistetaan kaupan edellytyksiä rekrytoida ulkomaista työvoimaa. Kansainvälisten osaajien rekrytointia ja työllistymistä Suomeen edistetään muun muassa nopeuttamalla työ- ja opiskeluperusteisia oleskelulupamenettelyjä, vahvistamalla kansainvälisten osaajien ja heidän perheidensä Suomeen houkuttelua, asettautumista ja jäämistä, luomalla kaupan alalle kansainvälisen rekrytoinnin malli tukemalla yritysten ja TKI-toiminnan kasvun ja kansainvälistymisen sekä investointien houkuttelua kansainvälisillä osaajilla, ehkäisemällä ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttöä sekä lisäämällä työelämän vastaanottavuutta ja monimuotoisuutta.

Kehittämisehdotus 5. Tuetaan maahanmuuttaneiden kaupan alan työntekijöiden työelämäpolkua ja urakehitystä, muun muassa kehittämällä maahanmuuttaneiden osaamista, tarjoamalla riittävästi kielikoulutusta ja tukemalla työssä oppimista, urakehitystä sekä työelämän monimuotoisuutta ja torjutaan rekrytointisyrjintää.

Johtopäätös 4. *Suomalaisen kaupan uusiutuminen ja kilpailukyky myös globaalisti rakentuvat osaamiselle, tutkimukselle ja innovaatioille sekä alan yritysten uusien liiketoimintamallien käyttöönotolle. Kaupan alan uusiutuminen edellyttää kokonaisvaltaisen ja tulevaisuuteen katsovan tiedon tuottamista ja arvonn lisää tuottavia innovaatioita, korkean tason osaamista sekä julkisen sektorin, elinkeinoelämän ja kaupan alan yritysten tiivistä yhteistyötä. Kaupan ala tarvitsee kehittyäkseen laadukasta, tulevaisuuteen katsovaa tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoimintaa (=TKI-toiminta).*

Tulevaisuudessa kaupan alan TKI-toiminnan panostukset ja intensiteetti ovat vauhdittaneet ja vahvistaneet kaupan alan rakennemuutoksen onnistunutta läpi vientiä sekä toimialan uusiutumista.

Kehittämisehdotus 6. Kasvatetaan TKI-toiminnan intensiteettiä kaupan toimialalla. TKI-panostuksen tarve korostuu kaupan alan murrostilanteessa, rakennemuutoksessa. Myös kansallisessa TKI-tiekartassa (2020) esitetään suunnitelma toimenpiteistä, joita tarvitaan TKI-intensiteetin nostamiseksi sekä sen laadun ja vaikuttavuuden parantamiseksi.

5. KAUPPA OSANA ALUEIDEN ELINVOIMAISUUTTA JA HUOLTOVARMUUTTA

Kaupan toimiala ja alueiden elinvoimaisuus nivoutuvat tiiviisti yhteen. Kaupan alalla on keskeinen merkitys alueiden elinvoimaan, työllisyyteen, hyvinvointiin sekä palvelujen ja tuotteiden saatavuuteen. Elinvoimaiset keskustat tukevat kaupan menestystä ja päinvastoin. Hyvällä ja monipuolisella kaupan tuotteiden sekä palvelujen tarjonnalla tuotetaan ja ylläpidetään alueellista veto- ja pitovoimaa sekä hyvää elämää paikallisesti, alueellista elinvoimaa. Kaupan alan rakennemuutoksessa ja uudistumisessa maamme erilaiset alueet sekä alan toimijat tarvitsevat erilaisia toimia ja tukea yritystoiminnan uudelleen-suuntaamiseen. Uudistumista ja tukea tarvitaan kivijalkakauppojen ja maaseutukauppojen etsiessä uusia toimintatapoja, keskustojen paikoitellen tyhjenty-

essä siellä vakiintuneista toimijoista, verkkokaupan voimistuessa sekä kuluttajakäyttäytymisen yhä muuttuessa monikanavaisemmaksi ja ajasta sekä paikasta riippumattomaksi.

Kaupan uusiutumistoimien ja niiden tukemisen rinnalla on yhteiskunnallisesti keskeistä varmistaa, että kaupan ja palvelualojen toimintaympäristö on suotuista ja ennakoiva sekä kaupan alan kilpailukykyä, uusiutumista, investointeja ja työllisyyttä tukeva. Eri toimintoja yhteensovittavalla alueidenkäytön suunnittelulla edistetään kaupan palvelujen hyvää saatavuutta eri väestöryhmien kannalta, ilmastonmuutoksen hillintää ja kaupan menestymis- ja kehittämisedellytyksiä. Huoltovarmuustoiminnan varmistamisella ja jatkokehittämisellä, kuten myös sen ennakoivalla otteella, on keskeinen merkitys hyvinvoinnille ja toimintavarmuudelle poikkeus- ja häiriötilanteissa.

5.1 Kaupan merkitys alueiden elinvoiman näkökulmasta

Kaupan toimialan merkitys on keskeinen alueiden elinvoiman vaikuttajana ja kansalaisten elämisen mahdollisuuksien turvaajana. Päivittäistavarakauppa tuo ihmiset keskuksiin ja tarjoaa alueille elämisen ja hyvinvoinnin edellytyksiä sekä tuotteita ja palveluja, työtä ja toimeliaisuutta. Erikoiskaupalla, kahviloilla ja palveluilla on erityinen asema elinvoimaisuuden luomisessa ja säilyttämisessä. Elinvoimaiset kaupunkikeskukset edellyttävät kaupan ja palveluiden saatavuutta.³⁷⁰ Myös harvaan asuttujen alueiden ja maaseutujen alueilla kaupan palveluverkoston saatavuus, saavutettavuus sekä kannattavuus ovat keskeisiä.

Maamme erilaisilla alueilla on erilaiset toimintaympäristöt ja tarpeet kaupan toiminnalle. Yhteistä on kuitenkin se, että kaupan toiminnan ytimessä ovat aina asiakkaat yleisten taloudellisten tekijöiden ohella. Kaupalle on merkityksellistä, missä asiakkaat ovat ja asuvat. Muita vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi asiakkaiden liikkuminen, ostovoima ja ikärakenne. Kaupalla on tärkeä merkitys rooli sekä maaseudulla että kaupungeissa. Alueet tarvitsevat erilaisia toimia pärjätäkseen erilaisissa olosuhteissa riippuen esimerkiksi alueen väestörakenteesta.³⁷¹ Suomessa väestö ikääntyy länsimaista nopeimmin ja vallitsevana trendinä on, että asukkaat ovat keskittymässä kaupunkeihin sekä erityisesti kasvukeskuksiin. Tulevina vuosina nämä muutokset tulevat yhä vaikuttamaan ja muovaamaan myös kaupan rakennetta sekä toimintaa.³⁷² Kaupan alan laajempaa muutoskehitystä ja alueiden elinvoimaa vasten on tärkeää, että

³⁷⁰ Härkin 2020

³⁷¹ Härkin 2020

³⁷² Mitronen & Närvänen 2020

kaupalla on kannattavan liiketoiminnan mahdollisuudet erilaisilla alueilla sekä kunnilla on kasvukeskuksissa ja keskusta-alueilla tarjolla kohtuuhintaisia asuntoja, jotta kauppa saa tarvitsemaansa työvoimaa ja kaupan työntekijöillä on mahdollisuus asua myös kaupungeissa. Myös kuntien päivähoitojärjestelmälle on uusia tarpeita kauppojen epätyypillisten aukioloaikojen myötä. Lisäksi liikenneyhteyksien, mukaan lukien julkiset yhteydet, tulee tukea kaupan työntekijöiden, asiakkaiden ja yritysten tarpeita.³⁷³

Kaupan ja palvelualan yritysten toimintaympäristön on tärkeää olla alueiden elinvoimaa sekä veto- ja pitovoimaa sekä kilpailukykyä edistäviä. On keskeistä, että kaupan toimialan ja sitä tukevan palvelualan toimintaympäristöä ei rasiteta velvollisuuksilla ja sääntelyllä, jotka heikentävät niiden mahdollisuuksia jatkaa yritystoimintaa tai uudistua, työllistää, kasvaa tai tehdä investointeja. Käsillä olevassa kaupan alaa ravistelevassa rakennemuutoksen tilanteessa on merkityksellistä tunnistaa tällaisia mahdollisia kaupan ja palvelujen toimintaympäristöä heikentäviä tekijöitä sekä etsiä niihin kaupan toimintaa ja alueiden elinvoimaa tukevia ratkaisuja. Kaupan toimialan toimintaympäristössä on tunnistettu muutamia kapeikkoja, joilla on kuormittavia vaikutuksia kaupan toiminta- ja kehittämismahdollisuuksiin. Niillä voi olla vaikutuksia myös kauppaan toimijana alueen elinvoiman vaikuttajana. Tällaisia on tunnistettu olevan esimerkiksi kaupan sijainnin ohjauksessa ja kaavoituksessa, kaupan alan sähköveron tasossa sekä siinä, että liikekiinteistöt maksavat usein ison osan kiinteistöjen tuloista kiinteistöveroina. Asiakasvirtojen väheneminen esimerkiksi kaupan rakennemuutoksessa tai yllättävissä turvallisuus- ja terveysvalintojen tilanteissa haastaa erityisesti pieniä kaupan alan yrityksiä, joilla on vähäinen liikevaihto.³⁷⁴

Keskustojen elinvoimaa sekä kaupan ja palvelujen toimintaympäristöä ja sitä koskevaa säännöstöä sekä ohjeistusta on tarpeen tarkastella, sillä jo nyt keskustojen elinvoima on laskenut ja kauppojen määrä on vähentynyt keskuksissa. Suomessa keskustojen elinvoima on ollut laskusuuntainen jo useana vuotena ja viimeisen viiden vuoden (2017–2021) aikana elinvoiman muutos on ollut keskimäärin -3,7 prosenttia vuosittain. Muutoskehitys on suuremmissa kaupungeissa voimakkaampaa kuin pienemmissä kaupungeissa. Keskustojen elinvoiman laskun syinä ovat muun muassa kaupan rakennemuutos sekä verkko-kaupan kasvu. Myös keskustojen ulkopuolinen kauppatarjonta on vähentänyt keskustoissa asiointia. Keskustoissa oli tyhjiä liiketiloja alkuvuonna 2021

³⁷³ Härkin 2020

³⁷⁴ Härkin 2020

keskimäärin 11,5 prosenttia. Asemaansa ovat menettäneet eniten muotikauppa ja asusteet -toimiala sekä toiseksi eniten sisustus- ja kodintarvikkeet -toimiala. Tällä hetkellä erityinen huomio kiinnittyy Helsingin ydinkeskustan muutoksiin. Keskustan kortteleista on poistunut vuosina 2016–2021 yhteensä 20 muotiliikettä (97 -> 77) ja 13 liiketilaa on tyhjentynyt (24 -> 11 kpl). Samaan aikaan kahviloiden ja ravintoloiden määrä on kasvanut kahdeksalla kappaleella (42 -> 50 kpl). Helsingin ydinkortteleiden muodin ja asusteiden kivijalkakaupoilla (yhteensä 185 kappaletta) 83 prosentilla oli myös verkkokauppa alkuvuonna 2021, ja koko keskustan alueella verkkokauppa oli 65 prosentilla kivijalkakaupoista (yhteensä 366 kappaletta).³⁷⁵

Keskustojen elinvoimaisuuden vahvistamisessa investointien tekeminen on keskeistä. Keskusta-alueet kilpailevat yrityksineen kuluttajien kiinnostuksesta ja vapaa-ajasta. Keskustat tarjoavat myös esimerkiksi palveluja, viihdettä, kulttuuria ja kohtaamisia. Tulevaisuudessa keskustoissa tulevat korostumaan yhä myös vastuullisuus ja turvallisuus, joiden avulla keskustat uudistuvat sekä kehittyvät. Keskustojen elinvoiman vahvistaminen edellyttää rohkeita investointeja. Tällä hetkellä isoista kaupungeista Tampere ja Turku ovat jo panostaneet keskustoihinsa voimakkaasti. Näiden alueiden elinvoiman arvioidaan lisääntyvän tulevaisuudessa Elävät Kaupunkikeskustat (EKK) ry:n vuonna 2021 tehdyn selvityksen perusteella.³⁷⁶

Kaupungistumisen vaikutukset kaupan alan tulevaisuuteen

Kaupungistuminen on globaali megatrendi. Maailman väestöstä jo puolet asuu kaupungeissa. Kaupungistumisen ripeä kasvuvauhti aiheuttaa haasteita, sillä kaupunkirakenteet eivät pysty kasvamaan väestömäärän kasvun mukana.³⁷⁷ Suomessa kaupungistumisen haasteet liittyvät elinvoiman ja vetovoiman vahvistamiseen, ekologiseen kestävyyteen, toimivan liikkumisen järjestämiseen, ihmisten eriarvoistumiseen sekä kohtuuhintaisten asuntojen puuttumiseen.

Kaupungit ovat perustaltaan tapaamisten, vaihdon, innovaatioiden ja kaupan keskuksia. Kaupungistuminen jatkuu tulevina vuosina edelleen voimak-

³⁷⁵ Elävät Kaupunkikeskustat (EKK) ry 2021

³⁷⁶ Elävät Kaupunkikeskustat (EKK) ry 2021

³⁷⁷ Kelola 2019

kaana. Suuremmat väestötiheydet mahdollistavat suuremmat markkinat tuotteille ja palveluille, mikä on tärkeää yritystoiminnalle. Suurempi väestöpohja ja sen monipuolinen sekä osaava työvoima antavat myös laajemman mahdollisuuden vastata yritysten erilaisiin rekrytointitarpeisiin. Lisäksi yritysten sijoitumista kaupunkeihin pidetään kannattavana siksi, että se tarjoaa yrityksille skaalaetuja.^{378&379}

Suomen sisäisen väestökehityksen arvioidaan eriytyvän ja erilaistuvan edelleen 2020- ja 2030-luvuilla. Ennusteena on, että suuret kaupungit kasvavat, kaupungistuminen jatkuu yhä sekä seutuistuminen, eli kasvu, laajenee ja vahvistuu suurten kaupunkien kehysalueilla. Myös vieraskielisen väestön arvioidaan kasvavan tulevassa väestökehityksessä. Väestöennuste (6/2021) perustuu vuosien 2015–2020 kehitykseen. Kaupungistumisesta laadituissa kolmessa skenaariossa väestömäärän arvioidaan kasvavan ainoastaan Uudella maalla, Pirkanmaalla, Varsinais-Suomessa ja Ahvenanmaalla. Kuntatasolla kasvua ennustetaan olevan vuosina 2020–2040 joka kuudennessa kunnassa. Kaupungistumisen arvioidaan jatkuvan, joskin kasvu kohdistuu enemmän erityisesti suurten kaupunkien kehysalueille aiempaan verrattuna sekä entistä laajemmalle maantieteelliselle alueelle. Ennusteen mukaan kasvu keskittyy pääkaupunkiseudulle, suuriin yliopistokaupunkeihin sekä suurten kaupunkien kehysalueille ja muualle maahan pistemäisesti.³⁸⁰

Suomessa on ennusteiden mukaan vuonna 2030 noin kymmenen kasvukeskusta ja vuonna 2040 vain kolme selvästi kasvavaa kaupunkiseutua^{381&382}. Näiden kaupunkiseutujen arvioidaan olevan Helsinki, Tampere ja Turku. Arviona on, että koko väestöstä 67 prosenttia asuu vuoteen 2040 mennessä kymmenen suurimman kaupunkiseudun alueella.³⁸³ Kaupungistumiskehityksessä suurten kaupunkien arvioidaan olevan voittajia. Sen sijaan pienien ja keskisuurien kaupunkien menestymismahdollisuuksissa nähdään haasteita. On merkityksellistä varmistaa, että elinkeinoelämän toimijoilla, kuten kaupalla ja palveluilla, on kaupungeissa sellainen toimintaympäristö, joka tukee menestymisen edellytyksiä.³⁸⁴

³⁷⁸ Koste ym. 2018

³⁷⁹ Aro 2016a

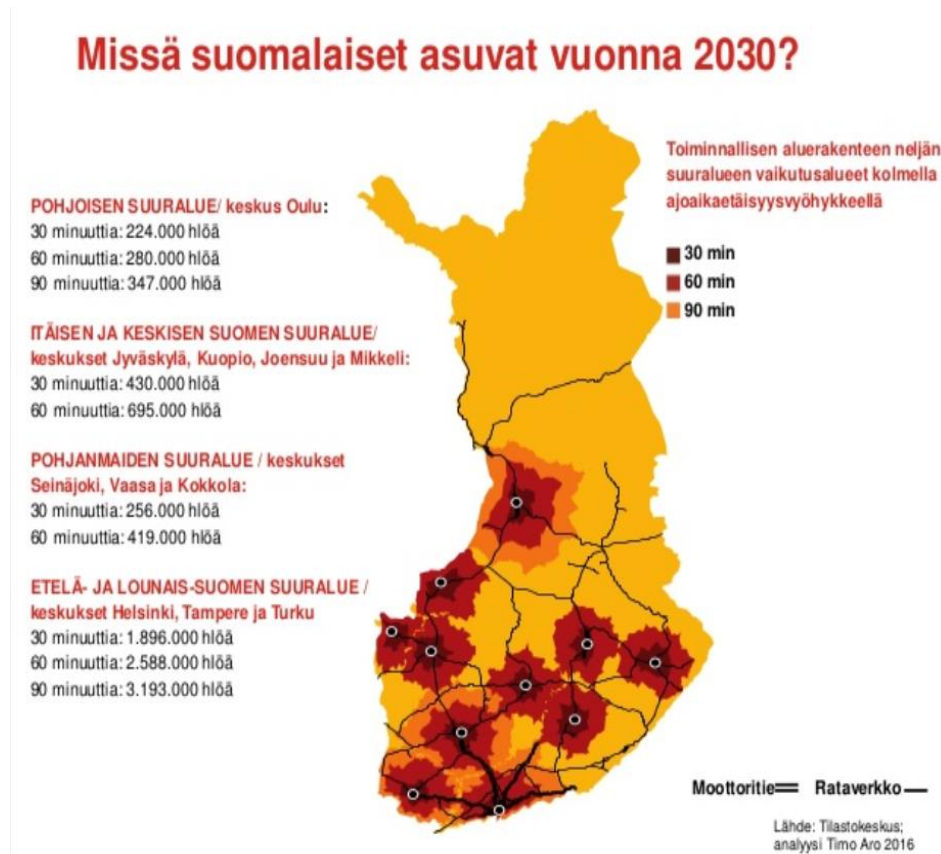
³⁸⁰ MDI 2021

³⁸¹ Aro 2016b

³⁸² MDI 2019

³⁸³ MDI 2019

³⁸⁴ Piipari ym. 2021a

Kuvio 24. Arvio Suomen asumiskeskittymistä vuonna 2030.³⁸⁵

Kaupungistuminen tulee muovaamaan kaupan rakennetta ja toimintaa voimakkaasti. Yhä useampi ketju keskittää kivijalkakauppansa ostovoimaisimmille alueille ja palvelee usein muuta Suomea verkkokaupan avulla. Toisaalta osa kaupoista voi toimia pelkästään verkkokaupassa ja luoda yhteistyösuhteita kivijalkakauppoja omistavan yrityksen kanssa saadakseen lähikontaktejaan asiakkaille.³⁸⁶ Erikoiskaupan yritysraenteeseen vaikuttavat kaupungistumisen ohella ulkomaisen verkkokaupan kasvu ja väestön vanheneminen. Ennustei-

³⁸⁵ Aro 2016b

³⁸⁶ Mitronen & Närvänen 2020

den mukaan pienempien kaupunkien keskustat voivat näivettyä ja palvelut yksipuolistua.³⁸⁷ Toisaalta kausivaihtelu voi vilkastuttaa myös pienempien kaupunkien keskustojen elinvoimaa.

Kaupalla on eri puolilla maata erilaiset kasvun ja kehittymisen edellytykset. Kauppa voi kasvaa ja kannattaa kasvualueilla sekä toisaalta supistua taantuvilla alueilla. Kaupan sisäisessä toiminnassa kasvun ajureina korostuvat toisaalta erityisesti tieto- ja muu teknologia sekä niiden kehitys ja verkkokaupan kehitys.³⁸⁸ Erityisesti verkkokauppa ja monipaikkaisuus voivat toimia vastavoimana supistuvien alueiden kaupan edellytysten taantumiselle.

Kaupan tulevaisuus maaseudulla ja harvaan asutuilla alueilla

Väestö supistuu yhä kahdessa kolmesta maaseutukunnasta ikärakenteen ja muuttotappioiden vuoksi. Koronaviruspandemia ei tämän hetken arvioiden mukaan aiheuta kaupungistumisen pitkään kaareen juurikaan muutosta, vaan ainoastaan tilapäisen poikkeaman.³⁸⁹ Harvaan asutun maaseudun kunnissa kuntien välisen nettomuuttoliikkeen trendi kääntyi kuitenkin myönteiseen kehityssuuntaan jo loppuvuodesta 2019, eli ennen koronaviruspandemiaa. Korona-aika on vahvistanut entisestään tätä trendiä. Nettomuuton trendi on korona-aikana ollut harvaan asutun maaseudun kunnissa huomattavasti korkeampi kuin kertaakaan aikaisemmin vuodesta 2008 lähtien.³⁹⁰

Päivittäistavarakaupan ja etenkin myymälärakenteen muutos jatkuu lähivuosina voimakkaana. Etenkin pienten kauppojen lukumäärän lasku jatkuu, ja vuonna 2020 kyläkauppoja oli jäljellä 192 kappaletta³⁹¹. Niiden lukumäärä on laskenut kymmenessä vuodessa alle puoleen³⁹². Tämän laskusuuntaisen trendin pysäyttämiseksi ei ole olemassa yksiselitteisiä ja suoraviivaisia keinoja. Muutoksen taustalla ovat pienten myymälöiden suhteellisen matala kannattavuus ja kilpailun kiristyminen. Monilla kaupoilla on vaikeuksia kehittää palveluitaan ja löytää kaupalle jatkajaa eläköitymisen yhteydessä. Taustalla on myös laajempi asiointiin liittyvä murros. Kaupungistumisen seurauksena etenkin har-

³⁸⁷ Piipari ym. 2021a

³⁸⁸ Mitronen & Närvänen 2020

³⁸⁹ Holstila ym. 2021

³⁹⁰ Lehtonen & Kotavaara 2021

³⁹¹ Päivittäistavarakauppa ry 2021a

³⁹² Päivittäistavarakauppa ry 2020a

vaan asutun maaseudun asiakaspotentiaali pienenee. Päivittäinen asiointi tapahtuu työssäkäyntialueiden sisällä. Lisäksi digitalisaatio muuttaa palvelutarjontaa ja -tarpeita.³⁹³

Harvaan asutuilla alueilla ja maaseudulla kyläkauppojen tarve on ilmeinen, ja niiden toimintaa tuetaan. Kyläkauppojen toimintaa tuetaan vuosina 2021–2023 kyläkaupat monipalvelukeskuksina -kokeiluhankkeella. Ensimmäisessä kokeilujaksossa (2019–2021) avustus suunnattiin harvaan asutuille maaseudun kyläkaupoille. Kokeiluluonteisen avustuksen tarkoituksena oli varmistaa ja luoda edellytyksiä maaseudun asukkaiden ja yritysten tarvitsemien peruspalveluiden pysymiselle lähellä alueen asukkaita sekä kehittää päivittäistavara-kaupan roolia maaseudun monipalvelukeskuksena harvaan asutuilla alueilla. Tavoitteena on myös, että avustus loisi edellytyksiä harvaan asutun alueen eri palveluiden yhteensovittamiseksi ja edistäisi alueiden asuttuna pitämistä. Toisessa kokeilujaksossa (2022–2023) tukialuetta laajennettiin koskemaan kaikkia kaupunki-maaseutuluokituksen mukaisia maaseutualueita.

Kyläkauppojen liiketoimintaedellytysten kehittäminen vaatii yhä uusia toimintamalleja. Täydentäviä palveluita tulee edelleen tarjota kysyntälähtöisesti, jotta kyläkaupat tukevat ja ovat olemassa myös jatkossa osana alueiden elinvoimaa sekä palvelujen tarjontaa. Kyläkaupat voivat osallistua myös julkisten hankintojen tarjouskilpailuihin. Niiden kannattaa pitää julkisia hankintoja tekevät paikalliset toimijat tietoisina siitä, mitä palveluita ja valikoimia kyläkaupoilla on tarjottavana. Monipuolisia palveluita tarjoavat kyläkaupat myös tukevat huoltovarmuutta, kun palveluverkko harvenee. On tärkeää, että yhteiskunnan toiminnan kannalta kriittisiä palveluita ja päivittäistavaroita on edelleen saatavilla myös väestöään menettävillä sekä harvaan asutuilla alueilla. Kaupan maaseudulla sijaitsevia myymäläkiinteistöjä rasittaa paikoin korjaus- ja investointivelka, jonka taustalla on muun muassa toiminnan heikko kannattavuus sekä lainsäädäntömuutokset liittyen esimerkiksi energiatehokkuudelle, kiinteistöjen kylmälaitteille ja polttoaineiden myynnille asetettuihin vaatimuksiin.

Kyläkaupoilla on merkitystä myös tulevaisuudessa. Tulevaisuuden kyläkaupat ovat yhä enemmän monipalvelukeskuksia, joilla on päivittäistavaraka-

³⁹³ Vuori ym. 2017

pan lisäksi tarjolla monipuolisia yksityisiä, julkisia ja kolmannen sektorin palveluja³⁹⁴. Kyläkaupat ja niiden laajat toimintamahdollisuudet saattavat muodostaa ratkaisun palveluiden tarjonnan sekä saatavuuden varmistamiseen kaikkialla. Julkisten ja muiden täydentävien palveluiden tarjoamisen edellytys on kuitenkin se, että kyläkaupat pystyvät kannattavaan liiketoimintaan. Kyläkaupat kehittyvät vastaamaan muuttuviin palvelutarpeisiin - tulevaisuudessa esimerkiksi sähköautojen latauspisteet ja biopolttoaineiden myynti saattavat olla osa palvelutarjontaa. Digitalisaatio sekä verkkokaupan ja teknologian kehittyminen taas mahdollistavat uusia palvelemisen tapoja, kun esimerkiksi miehittämättömien ilma-alusten kuljetukset, 3D-tulostus ja itsepalveluasiointin kaltaiset ratkaisut voivat tulla osaksi kyläkauppojen palveluvalikoimaa.

Harvaan asutuille alueille myönnetään alueellista kuljetustukea, mutta kaupan alalle tuen merkitys on verrattain vähäinen. Kuljetustukea voidaan myöntää kuljetettavat tuotteet jalostaneelle pienelle tai keskisuurelle yritykselle, joka tavarahan lähettäjänä on maksanut kuljetusmaksun. Sen sijaan kuljetustukea ei voida myöntää suoraan kaupan toimialan toimintaan. Vuonna 2019 kaupan toimialan osittain myös jalostustoimintaa harjoittavien yritysten osuus oli vajaa 160 000 euroa, eli vajaa 3 prosenttia noin 5,7 miljoonan euron kokonaismäärästä³⁹⁵. Tukea voidaan myöntää vuoteen 2022 asti.

Monipaikkaisuuden arvioidaan lisäävän kaupan kysyntää maaseudulla, mutta vaikutukset vaihtelevat paljon maaseudun eri alueiden välillä³⁹⁶. Myös paikkariippumaton työskentely yleistyy ja antaa työntekijöille mahdollisuuden tehdä työtä ajasta ja paikasta riippumatta digitaalisessa toimintaympäristössä³⁹⁷. Yhä useammin yhden kiinteän asuinpaikan sijaan ihmiset viettävät arkea ja vapaa-aikaa sekä tekevät etätyötä useissa eri paikoissa.³⁹⁸ Uudenlaisessa hybridityössä sekoittuvat työpaikalla ja verkossa tehtävä työ niin, että työtä tehdään työnantajan kiinteässä työpisteessä etäyhteyksillä sekä erilaisilla alustoilla³⁹⁹. Digitalisaation voimakas kehittyminen ja asiantuntijatyön lisääntyminen tukevat työelämän näkökulmasta monipaikkaisuutta sekä uusia työnteke-
misen malleja. Suomessa erityisesti vapaa-ajan asunnot ja kaupunkien kakkos-
asunnot mahdollistavat monipaikkaisuutta. Monipaikkaisuuden voidaan arvi-

³⁹⁴ Härkin 2020

³⁹⁵ Yritystietojen raportointijärjestelmä 2021

³⁹⁶ Ilmola 2020

³⁹⁷ Valtiovarainministeriö 2020a

³⁹⁸ Suomen ympäristökeskus 2020

³⁹⁹ Pekonen ym. 2021

oida lisääntyvän paikkariippumattomuuden voimistuessa, ja sen arvioidaan lisäävän ja ylläpitävän kyläkauppojen sekä niiden tarjoamien palveluiden kysyntää maaseudulla. Kaupan monikanavaistumisen myötä kuluttaja voi tehdä ostoksensa ajasta ja paikasta riippumatta, mikä tukee myös vallitsevaa monipaikkaisuutta sekä paikkariippumattomuutta.

Kyläkaupat pysyvät maaseutualueilla tuomassa elinvoimaa vain silloin, kun niiden palveluita käytetään. Edellytyksenä on, että alueiden vakituiset asukkaat sekä kausi- ja vapaa-ajan asukkaat, jotka ovat sekä kuluttajia että usein myös asiakasomistajia, tukevat palvelujen säilymistä maaseuduilla käyttämällä niitä. Tämän vuoksi on tärkeää nostaa tietoisuuteen kuluttajavalintojen merkitys palveluiden säilymisessä. Osuustoiminta on yksi keino lisätä kuluttajien sitoutumista ja lähialueen tuotannon kysyntää sekä tukea yrittäjyyttä. Aktiivinen osuustoiminnallinen yrittäjyys voi myös lisätä alueen vakituisten ja vapaa-ajan asukkaiden osallistumismahdollisuuksia sekä voimistaa erilaisten alueiden pito- ja vetovoimaa.

Kaupan sijainti, kaavoitus ja sijoittumisen ohjaus

Päivittäistavarakaupan kehityksessä pitkän ajan trendinä on ollut myymäläverkon harveneminen ja keskittyminen suurempiin kaupan yksiköihin. Erityisesti pienten myymälöiden määrä on laskenut. Sen sijaan vähittäiskaupan suurten yksiköiden määrä on kasvanut.⁴⁰⁰ Keskustojen asema on heikentynyt vähittäiskaupan sijaintipaikkana ja keskustojen ulkopuoliset kaupan alueet ovat kasvaneet. Keskustojen ulkopuolisille kaupan alueille on alkanut hakeutua perinteisiä keskustahakuisia erikoiskaupan toimialoja, kuten vaate-, kirja- ja urheilukauppoja.⁴⁰¹

Vähittäiskaupan rakenteeseen ovat viimeisimpien vuosien aikana vaikuttaneet kauppojen aukiololainsäädännön vapautuminen, kauppaketjujen yhdistymiset sekä maankäyttö- ja rakennuslain kaupan sääntelyn keventäminen. Koska kaupan ja erityisesti päivittäistavarakaupan läheisyyteen kytkeytyy muita palveluita, kuten verkko-ostosten noutopisteitä, kahviloita, ravintoloita ja julkisia palveluita, kaupan hyvä sijainti vaikuttaa muidenkin palveluiden saatavuuteen. Kauppa on merkittävässä asemassa asukkaiden arkielämän toimivuuden samoin kuin kaupunki- ja taajamarakenteen kehittämisessä. On

⁴⁰⁰ Koskela & Santasalo 2020

⁴⁰¹ Suomen ympäristökeskus 2014

merkityksellistä, mihin kauppa ja sen myötä muut palvelut sekä keskustatoiminnot sijoittuvat. Keskustoissa tilanpuute ja korkeat hinnat vaikuttavat josain määrin siihen, että keskustat eivät ole houkutteleva paikka sijoittautua kaupan alan yrityksille.

Kaupan sijoittumisen ohjaus vaatii kilpailun edistämisen ja ilmastotavoitteiden yhteensovittamista. Ilmastomuutoksen hillinnän tavoitteiden yhteensovittaminen kilpailun edistämisen tavoitteiden kanssa tunnistetaan Suomessa muiden EU-jäsenmaiden tavoin haasteelliseksi. Kaupan sijaintia, kokoa ja laatua ohjataan EU-jäsenmaissa eri tavoin, mutta ohjauksen tavoitteet muun muassa keskusta-alueiden aseman turvaamiseksi ja palvelujen saavutettavuuden varmistamiseksi ovat samankaltaisia eri jäsenmaissa. Useissa jäsenmaissa keskustat ovat ensisijaisia kaupan sijaintipaikkoja, joiden ulkopuolelle on rajoitettu kaupan yksiköiden sijoittumista kaupan kokoon ja laatuun liittyvillä lainsäädännön vaatimuksilla. Joissakin jäsenmaissa sääntely painottuu kaavoitusta enemmän erilaisiin toimintaa koskeviin lupiin, ohjeisiin ja vaikutusten arviointiprosesseihin. Vuonna 2018 julkaistun EU:n 28 jäsenmaan vähittäiskaupan sijoittautumisrajoituksia koskevan vertailun perusteella Suomi sijoittui sijalle 12. Täten Suomi sijoittui vertailussa EU-maiden välillä hieman keskivaiheen alapuolelle sijoittumisrajoituksissa. Vertailu sisälsi muun muassa kokorajoitukset, sijaintia koskevat määräykset ja määrän niistä tahoista, joihin on otettava yhteyttä.^{402&403}

Kaupan sijaintia ja kokoa ohjataan Suomessa maankäyttö- ja rakennuslain (laki 132/1999) vähittäiskaupan kaavoitusta ja rakentamista koskevilla säännöksillä⁴⁰⁴. Lain keskeisenä tavoitteena on edistää kaupan palveluiden sijoittumista keskusta-alueille sekä turvata eri kulkumuodoin saavutettavissa olevan vähittäiskaupan palveluverkon säilymisen ja kehittymisen edellytykset. Kaupan sijainnin ohjauksella vaikutetaan palveluiden hyvään saavutettavuuteen sekä elinvoimaisten keskustojen kehittymiseen. Ohjauksella edistetään ilmastomuutoksen hillintää tukeutumalla olemassa olevaan rakenteeseen ja luomalla edellytyksiä vähähiiliselle ja kestäväälle liikkumiselle.

Kaupan ohjauksen sääntelyn ja kaavoituksen sujuvoittamiselle koetaan edelleen tarvetta. Maankäyttö- ja rakennuslakiin on tehty useita muutoksia vuo-

⁴⁰² Euroopan komissio 2018c

⁴⁰³ Euroopan komissio 2018d

⁴⁰⁴ Maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999), Finlex

sien aikana. Siitä huolimatta kaupan ala tunnistaa edelleen lainsäädännön kehittämistarpeita, jotka liittyvät erityisesti tarpeeseen sujuvoittaa kaupan sijaintiin liittyvää sääntelyä: on esimerkiksi ehdotettu liiallisesta sääntelystä ja maankäyttö- ja rakennuslain 9 a luvusta (=vähittäiskauppaa koskevat erityiset säännökset) luopumista sekä kaupan alan kaavoituksen ja luvittamisen sujuvoittamista esimerkiksi rakentamisessa.⁴⁰⁵ Tällä hetkellä kaavoitus voi kaikkine vaiheineen, myös valituksineen, kestää vuosia. Tämä voi johtaa tilanteeseen, jossa suunniteltu liiketoimintakonsepti vanhenee prosessin aikana ja investointi jää toteutumatta. Maankäytön suunnittelun ja kaavoituksen tulisi vastata nopeita sekä alati muuttuvia markkinoiden vaatimuksia – sujuvoittamisessa on kyse myös kilpailun mahdollistamisesta. Kauppa haluaa sijoittautua nimenomaisesti sinne, missä ihmisvirrat ovat ja hyvien liikenneyhteyksien äärelle. Kaupan ala näkee tämän sijoittautumisen sujuvan ilman erityissääntelyä. Toisaalta on nostettu esiin kaavoituksella ohjattavan kaupan palvelujen saataavuuden ja saavutettavuuden turvaamisen tärkeys.⁴⁰⁶

Keskustojen, kauppakeskusten ja kivijalkakauppojen tulevaisuus

Vähittäiskauppa ja erityisesti erikoiskauppa vaikuttavat keskustojen ja kaupallisten keskusten elinvoiman kehitykseen voimakkaasti. Sekä tukku- että vähittäiskaupassa yritysten määrä pieneni 11 prosenttia vuosina 2010–2018. Vähentymisen ennakoidaan jatkuvan, sillä erikoiskauppojen ennustetaan vähenävän 25–45 prosenttia ja vähittäiskauppojen 23–40 prosenttia vuoteen 2030 mennessä.⁴⁰⁷

Kaupan tavoitteena on ensisijaisesti kannattava kauppaverkko. Erikoiskauppa hakeutuu lähelle toisiaan vahvistaakseen markkinoita ja vetovoimaa. Kaupan sijainti on yksi merkittävimmistä kaupan valintaan vaikuttavista tekijöistä ja kauppapaikat ovat kaupalle tärkeä resurssi. Mikäli merkittävä osa asiakkaista valitsee kauppapaikan siten, että he kulkevat ostosmatkansa autoilla, ei kaupalla ole tarvetta sijoittua ainoastaan keskustoihin tai joukkoliikenteellä hyvin saavutettavissa oleviin sijaintipaikkoihin. Keskustat ja muut joukkoliikenteen solmukohdat ovat kuitenkin ympäristön kestävyyskannalta parhaita kaupan sijoittumispaikkoja.⁴⁰⁸ Kaikkien kulkumuotojen, myös joukkoliikenteen liikenneyhteyksien, turvaaminen on tärkeää.

⁴⁰⁵ Härkin 2020

⁴⁰⁶ Härkin 2020

⁴⁰⁷ Kurjenoja 2019

⁴⁰⁸ Koskela & Santasalo 2020

Verkkokaupan kasvun ja kuluttajien ostokäyttäytymisen muutosten seurauksista johtuen arvioidaan, että kaupunkien vetovoimaiset kaupalliset alueet tulevat supistumaan ja liiketiloja jää tyhjilleen tai niihin tulee muuta toimintaa kiihtyvään tahtiin vuoteen 2031 mennessä. Vaarassa ovat erityisesti väestön muutosta ja ikääntymisestä kärsivät alueet sekä kaupungit.⁴⁰⁹ Erilaiset voimakkaat kehityskulut ja muutokset, kuten digitalisaatio sekä pandemiat voimistavat kaupan toimialan muutosta ennustetusta. Vaikutukset ovat paikoin voimakkaita ja erityisesti pienillä toimijoilla on vaikeuksia pitää fyysinen kauppa kannattavassa toiminnassa esimerkiksi yli pandemia-ajan.

Keskustoista tulee tulevaisuudessa enenevästi tapahtuma- ja elämyskeskuksia muun muassa elokuvateattereineen ja muine viihdepalveluineen. Tulevaisuudessa ravintolat ja kahvilat tuovat elinvoimaa keskustoihin. Pidemmällä aikavälillä tarkasteltuna jo nyt (2021) ravintoloiden ja kahviloiden määrät ovat kasvaneet keskustoissa vuosi vuodelta. Ravintoloiden ja kahviloiden elinvoimavaikutus on keskustoissa yhä suurempi. Vaikka koronaviruspandemian myötä ravintola-ala on ollut rajoitustoimien kohteena, verkko-ostamisen kasvu ravintola-alalla lähettipalveluiden kotiinkuljetuksin on lisännyt ravintolaruuan kysyntää⁴¹⁰. Kaupat näyttävät kaupunkien keskustoissa siis osin korvautuvan kahviloilla ja ravintoloilla, mikä suoraan kaupan kannalta katsottuna voidaan nähdä kielteisenä. Ravintolat ja kahvilat tukevat kuitenkin epäsuorasti kauppajen säilymistä keskustoissa pidemmällä aikavälillä, koska ne muodostavat keskustaympäristöjä vahvistavan infrastruktuurin, joka pitää keskustoja vilkkaina ja elinvoimaisina.

Verkkokauppa, digitalisaatio ja kuluttajakäyttäytyminen haastavat kivijalkakauppaa. Kivijalkakaupat ovat erityisesti verkkokaupan kasvun myötä löytäneet tulevaisuudessa uusia liiketoimintamalleja ja toimintatapoja. Kivijalka- ja erikoiskaupan roolit ovat murroksessa verkkokaupan kasvun myötä, ja ne myös täydentävät toisiaan. Osa kivijalkakaupoista on avannut fyysisen kaupan rinnalle verkkokaupan. Yksi kivijalkakaupan uudistumisen suunta on myös hybridikauppa, esimerkiksi ”showroomit”, joissa tuotteita voi kokeilla ja tilata tuotteen verkkokaupasta, kauempana keskustoista sijaitsevista yksiköistä. Toisaalta on arvioitu, että kivijalkakaupassa palvelu on hintaa tärkeämpi. Tulevaisuudessa erikoiskaupan vahvuuden arvioidaan olevan henkilökohtainen palvelu, henkilökunnan asiantuntemus sekä asiakkaalle neuvonantajan roolissa

⁴⁰⁹ Mitronen & Närvänen 2020

⁴¹⁰ Elävät Kaupunkikeskustat (EKK) ry 2021

toimiminen.⁴¹¹ Jotkut toimijat ovat myös lopettaneet tai siirtäneet toimintaansa toisaalle. Keskustoissa kivijalkakauppojen liiketiloja on tyhjentynyt eri puolilla maata. Kaupan siirtyminen keskustojen ulkopuolelle vähentää kaupunkien vetovoimaa erityisesti kotimaisen ja ulkomaisen matkailun näkökulmasta.

Uusien kauppakeskusten vahvuuksia ovat kaupan tarjonnan ohella monet kaupalliset ja yhteiskunnalliset palvelut sekä niiden hyvä liikenteellinen saatavuus. Kauppakeskuksissa on entistä enemmän myös toimistoja, liikuntapaikkoja sekä muita oheistoimintoja, joiden avulla pyritään vahvistamaan kauppakeskusten kilpailukykyä, houkuttelevuutta ja käytettävyyttä asiakkaille, vuokralaisille sekä muille toimijoille. Nähtävissä on, että kauppakeskusten keskinäinen kilpailu lisääntyy, ja huonoissa liikenteellisissä paikoissa tai vanhentuneissa tiloissa toimivat kauppakeskukset voivat lopettaa toimintansa vuoteen 2031 mennessä. Sama kehitystrendi uhkaa vanhentuneita ostos- ja lähikeskuksia. Myös erilaiset pandemiat sekä muut terveys- ja turvallisuusuhat asettavat kauppakeskukset entistä hankalampaan asemaan jopa globaalisti. Kauppakeskukset ovat viime vuosina kilpailleet verkkokaupan kasvua vastaan elämyksellisyydellä ja tarjonneet kuluttajalle mahdollisuuksia ajanviettoon houkutteleviksi suunnitelluissa myymälätiloissa, ravintoloissa sekä viihdekeskuksissa. Tämä nähdään yhtenä kauppakeskusten menestymisen mahdollistajana.⁴¹²

Kauppakeskusten sekä kaupan toiminta haavoittuu nopeasti terveys- ja turvallisuusuhkien tilanteissa. Vaikka kauppakeskuksissa on saman katon alla paljon kauppalikkeita sekä palveluja kuluttajille, ovat erilaiset terveys- ja turvallisuusuhat haaste toimijoille. Esimerkiksi vuonna 2020 alkanut koronaviruspandemia vähensi kuluttajien halua vierailla fyysisissä myymälöissä tai julkisissa paikoissa yleisesti⁴¹³. Vuonna 2020 arvioitiin, että Yhdysvalloissa noin 25 prosenttia kauppakeskuksista tullaan sulkemaan⁴¹⁴. Tilanteet elävät ripeästi. Esimerkiksi kauppakeskukset autioituvat keväällä 2020 koronaviruspandemian tultua Suomeen. Jo kesän ja syksyn 2020 aikana pandemian tilanne lieventyi Suomessa ja asiakkaat palasivat kauppakeskuksiin. Elämme edelleen koronaviruspandemian tilannetta, eikä vielä tässä vaiheessa tiedetä, kuinka pitkäaikaisia koronaviruspandemian vaikutukset kauppakeskuksiin ovat jatkossa ja muuttavatko kuluttajat käyttäytymistään pysyvästi.⁴¹⁵ Tulevaisuutta ajatellen

⁴¹¹ Härkin 2020

⁴¹² Mitronen & Närvänen 2020

⁴¹³ Mitronen & Närvänen 2020

⁴¹⁴ Maheshwari 2020

⁴¹⁵ Mitronen & Närvänen 2020

tämä on kuitenkin osoittanut, että erilaiset terveys- ja turvallisuusuuhkiin liittyvät tekijät muuttavat nopeasti kuluttajakäyttäytymistä ja siten ravistelevat ja jopa autioittavat ripeästi kauppakeskuksia ja kauppvoja, erityisesti erikoiskauppoja. Pandemiauhan lisäksi kaupan alalla on tärkeää huomioida laajasti myös muunlaiset mahdolliset uhkatekijät.

5.2 Verkkokauppa ja kaupan logistiikan muutostrendit

Väestön kasvaessa suurissa kaupungeissa myös sujuvan logistiikan tarve kaupunkialueilla kasvaa. Lisäksi verkkokaupan jatkuva kasvu on nostanut suoraan asiakkaille jaeltavien lähetysten määriä⁴¹⁶. Kokonaisvaltaisella kaupunkilogistiikan suunnittelulla sujuvoitetaan jakelu- ja keräilylogistiikkaa sekä tarvittavaa infrastruktuuria kaupungeissa⁴¹⁷.

Maailmanpankin logistiikan suorituskykyä kahden vuoden välein mittaavan indeksin mukaan Suomi on menestynyt toimitusketjujen johtamisessa hyvin. Vuonna 2018 Suomi oli vertailun 12. paras maa maailmassa.⁴¹⁸ Ostaminen ja hankintaprosessit ovat tehokkaan toimitusketjun varmistamisessa merkittävässä roolissa. Hankintojen kustannukset muodostavat usein suurimman osan yrityksen kustannuksista, joten tehokkaalla hankintatoimella on hyvin suuri merkitys yrityksen kilpailukyvyn kannalta. Suomessa kaupan alan hankinnat tehdään pääasiassa useiden eri toimitusketjujen kautta, kuten globaalien hankintayhtiöiden kautta.⁴¹⁹

Suomen ulkomaankaupan viennistä noin 90 prosenttia ja tuonnista noin 80 prosenttia kuljetetaan meritse. Rautatiekuljetuksilla on tuonnissa noin 10 prosentin osuus ja vastaavasti maantiekuljetuksilla on viennissä hieman alle 10 prosentin osuus.⁴²⁰ Kotimaan sisäisissä tavaramäärien kuljetuksissa maantieliikenteen osuus on hallitseva osuuden ollessa noin 86 prosenttia, kun rautatie liikenteen osuus on noin 12 prosenttia ja vesiliikenteen noin 2 prosenttia⁴²¹.

Helsingin, Tampereen ja Turun muodostaman kasvukolmion alueella on muuhun maahan verrattuna hyvin vahvat sekä monipuoliset kuljetusvirrat.

⁴¹⁶ Lähde ym. 2020

⁴¹⁷ Kiiskinen ym. 2013

⁴¹⁸ The World Bank 2021

⁴¹⁹ Päivittäistavarakauppa ry 2021b

⁴²⁰ Liikenne- ja viestintävirasto Traficom 2020

⁴²¹ Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi liikenteen palveluista ja työntekijöiden lähettämisestä ja ylikuormamaksusta annettujen lakien muuttamisesta, luonnos 2021

Valtakunnallisesti merkittävimmät tavaraliikenteen solmut ovat pääkaupunkiseudulla. Rautateillä on teollisuuden sekä transiton merkittäviä kuljetusvirtoja erityisesti pohjoisemmassa Suomessa ja kaakossa.⁴²² Valtakunnallisen tavaraliikenteen kokonaisennusteen mukaan kuljetussuorite kasvaa vuoteen 2030 mennessä noin 18 prosenttia vuodesta 2017⁴²³.

Kaupan alan toimitusketjuista on kehittynyt hankintatoimen kehittymisen myötä entistä tehokkaampia. Samalla toimitusketjut ovat kehittyneet entistä monimutkaisemmiksi ja myös alttiimmiksi erilaisille logistiikan häiriöille. Koska logistiikka on pääosin markkinaehtoista toimintaa, toimitusketjujen häiriöttömyyden varmistaminen ja kuljetusmuodon valinta ovat pääosin kaupan alan omien hankinta- ja toimitusketjujen johtamisen varassa. Tulevaisuudessa on entistä tärkeämpää, että kaupan alan toimitusketjujen hallinnassa varautumissuunnitelmat ovat ajan tasalla, ja äkillisiin häiriöihin pystytään vastaamaan nopeasti. Euroopan komissio valmistelee EU-alueen yhteistä tavara-liikenteen pandemian tai vastaavan kriisin varautumissuunnitelmaa, jolla on tarkoitus pystyä Euroopan tasolla turvaamaan tavaraliikenteen sujuvuus kaikissa tilanteissa. Suomi valmistelee logistiikan kestävyysnäkökulmista toimenpiteitä fossiilittoman liikenteen tiekartassa, valtakunnallisessa liikennejärjestelmäsuunnitelmassa ja logistiikan digitalisaatiostrategiassa.

Verkkokauppa logistiikan muutoksen ajurina

Verkkokauppa vaikuttaa liikennemääriin tavalla, josta ei ole vielä tarkkaa kokonaiskuvaa. Verkkokauppaostosten yleistymisen sekä suuren tavaroiden palautusprosentin johdosta tavaraliikenteen määrät ovat kasvaneet. Samaan aikaan myös suuret, perinteiset toimijat siirtävät palveluitaan internetiin ja avaavat verkkotilausten noutopisteitä kaupunkien keskustoihin.⁴²⁴ Verkkokaupan kasvu on vaikuttanut erityisesti kuluttajatuotteiden toimituskertojen lukumäärien lisääntymiseen. Verkkokauppa on lisännyt suoria toimituksia asiakkaalle ja tuotteita kuljetetaan pienemmällä kalustolla sekä useammalla ajoneuvolla. Logiikkayritysten ajoneuvosuorite siis kasvaa.⁴²⁵ Tuotteiden kuljetusreitti valmistusmaasta Suomeen on Postin selvityksen mukaan pääpiirteissään samanlainen riippumatta siitä, ostaako kuluttaja tuotteen verkko- tai kivitavara-kaupasta. Se, miten tuote matkaa viimeisen kilometrin matkan asiakkaalle (=last

⁴²² Liikenne- ja viestintävirasto Traficom 2020

423 Lapp ym. 2018

⁴²⁴ Liikenne- ja viestintävirasto Traficom 2020

425 Pöyskö ym. 2020

mile), vaikuttaa ympäristökuormaan.⁴²⁶ Tavaraliikenteen kasvu verkkokaupan kasvun rinnalla voi johtaa kasvihuonekaasupäästöjen kasvamiseen, ja erilaiset liikenteen sujuvoittamista sekä kuljetusten yhdistelymahdollisuuksia edistävät toimenpiteet vähentävät päästöjä ja lisäävät kustannustehokkuutta.

Erityisesti kaupunkiliikenteen kehittämisessä on päästövähennysmahdollisuuksia, esimerkiksi logistiikan toimijoiden viimeisen kilometrin (=last mile) -ratkaisujen kautta. Onnistuneella kaupunkijakelulla voidaan vaikuttaa siihen, että jakeluvälineet ovat päästöttömiä tai vähäpäästöisiä, muun muassa muuttamalla kaluston sähköiseksi, käyttämällä esimerkiksi miehittämättömiä ilma-aluksia sekä muita autonomisia kulku- ja kuljetuslaitteita. Nämä ratkaisut vaativat kuitenkin kuljetusyrityksille kaupunkialueen läheisyyteen lähijakeluasemia. Vastuullisuusajattelu kasvaa kaiken aikaa, ja asiakkaat vaativat vastuullisesti tuotettuja kuljetuspalveluita koko ajan enemmän.

Verkkokaupan jakelukanavan toimintakyky on muodostunut erääksi keskeisimmäksi kilpailukykyyn vaikuttavaksi tekijäksi. Verkkokaupan asiakkaila on suuret odotukset jakelukanavan toimivuuden suhteen. Perinteisillä kauppapaikoilla tuotteita odotetaan esimerkiksi saatavan haluttuun paikkaan mahdollisimman reaaliaikaisesti asiakkaiden tarpeiden mukaisesti ja luotettavasti.⁴²⁷ Myös lopputuotteen hinta yleensä aina nousee, kun jakelukanavaan lisätään uusi väliporras⁴²⁸. Verkkokauppa on tullut pysyväksi osaksi kauppa ja sen osuus tulee yhä voimistumaan. Tämä voimistaa tarvetta jo tänä päivänä ja myös tulevaisuudessa panostaa kuljetuspalveluihin sekä jakelun sujuvuuteen ja ripeyteen, joita kohtaan asiakkaiden odotukset kasvavat. Myös odotukset kestävyydelle kasvavat niin asiakkaiden kuin yhteiskunnan taholta. Suomalaisen verkkokaupan jakelukanavien merkitystä korostavat ja haastavat myös kansainväliset verkkokaupat, joilla on tänä päivänä jo varsin pitkälle vietyjä sekä tehokkaita jakelukanavia. Suomalaisen kaupan yhä voimakkaammin kansainvälistyessä korostuu jakelukanavien toimintakyvyn ketteryys globaalien toimijoiden rinnalla.

Tulevaisuudessa kaupan jakelupalveluihin, verkkokauppaostosten toimittamiseen ja viimeisen kilometrin kuljetus last mile -ratkaisuihin voidaan vastata yhä suuremmassa määrin teknisillä ratkaisuilla ja autonomisilla kulkuvälineistöillä, kuten miehittämättömillä ilma-aluksilla eli droneilla ja erilaisilla

⁴²⁶ Jägerhorn 2019

⁴²⁷ Hänninen 2003

⁴²⁸ Piipari ym. 2021a

robottiratkaisuilla. Ratkaisuja etsitään aktiivisesti, ja esimerkiksi Amazon on saanut Yhdysvaltain liittovaltion ilmailuhallinto FAA:lta luvan tehdä kaupallisten pakettien toimituksia drone-lennokeilla maan rajojen sisällä. Tällä hetkellä (2021) Amazon Prime Air -dronelaivasto toimittaa paketteja 30 minuutin sisällä tilauksesta droneilla⁴²⁹. Yhdysvaltalainen kuljetusyhtiö Wing teki yhteensä 60 000 koelentoa 1,5 vuoden aikana vuosina 2017-18 muun muassa ruoka-, lääke-, elintarvike- ja laitekuljetuksissa. Wing on laajentanut koelentotoimintaa myös Suomeen.⁴³⁰ Toukokuussa 2021 Wing käynnisti kolmannen toimintavuotensa drone-kuljetusten parissa Helsingin Vuosaaressa. Yritys toimittaa pieniä kuljetuksia esimerkiksi elintarvikkeita ja muita päivittäistavarakaupan tuotteita⁴³¹.

Suomessa miehittämättömästä ilmailusta säädetään ilmailusta annetussa laissa (864/2014). Taustalla on myös EU:n sääntely. Komission täytäntöönpanoasetus (EU 947/2019) ja komission delegoitu asetus (EU 945/2019) ovat keskeisimpiä. Suomessa on valmisteilla valtion ilmailuun oma ilmailumääräys OPS MI-35, jonka on tarkoitus tulla voimaan vuoden 2022 alusta alkaen ja joka koskee lähinnä pelastuslaitoksen, poliisin, rajavartiolaitoksen ja tullin toimintaa, kuten myös sotilasilmailua.⁴³²

5.3 Kauppa osana huoltovarmuutta

Kaupan toimivuus ja arvoketjut

Kaupalla on olennainen merkitys Suomen huoltovarmuuden toteutumisessa. Huoltovarmuuden tavoitteena on turvata ruoan ja välttämättömien tuotteiden saanti kaikissa tilanteissa⁴³³, kuten myös kansalaisten arjen sujuminen erityyppisissä häiriötilanteissa. Elintarvikehuoltosektori koordinoi poikkihallinnollisesti alan varautumista, jotta koko elintarvikehuollon ketju toimisi mahdollisimman hyvin häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa. Sektoriin kuuluvat alku-tuotantopooli, elintarviketeollisuuspooli, kauppa- ja jakelupooli sekä kotitalouksien varautumista tukeva toimikunta.⁴³⁴ Huoltovarmuudessa on huomiotava myös esimerkiksi kemianteollisuuden raaka-aineiden saannin ja jakelun

⁴²⁹ Amazon 2021

⁴³⁰ Uusiteknologia.fi 2018

⁴³¹ Wing 2021

⁴³² Ollakka 2020

⁴³³ Mitronen & Närvänen 2020

⁴³⁴ Huoltovarmuuskeskus 2021

turvaaminen, erilaisten koneiden sekä laitteiden huolto ja varaosien saatavuus, kuten myös erikois- sekä käyttötavarakaupan toimivuus kotitalouksille, kuten LVI-korjaustarpeet vahinkotilanteissa ja erilaisten tarvikkeiden, kuten palovaroittimien, jauhesammuttimien sekä erilaisten suojarusteiden saatavuus.

Päivittäistavarahuollon perustan muodostavat toimivat markkinat ja kotimaassa toimiva elintarviketeollisuus. Voimassa olevan yhteiskunnan turvallisuusstrategian (2017) mukaan päivittäistavarahuollolla varmistetaan kaikissa turvallisuustilanteissa väestön hyvinvoinnin kannalta tärkeiden elintarvikkeiden ja eräiden muiden perustarvikkeiden, kuten hygieniatuotteiden, saatavuus sekä joukkoruokailun toimintaedellytykset. Turvallisuusstrategian mukaan päivittäistavarahuollon järjestelmä perustuu toimiviin markkinoihin, kotimaassa toimivaan elintarviketeollisuuteen ja sen jalostuskykyyn sekä elintarvikelogistiikan ja kaupan toimintakykyyn. Keskeisessä asemassa ovat markkinoiden, logistiikan, maksujärjestelmien, tietojärjestelmien ja -yhteyksien sekä sähkönjakelun toimivuus ja leipäviljan varmuusvarastointi.⁴³⁵ Ruoan ja päivittäistavarojen riittävän kotimaisen saatavuuden lisäksi on tärkeää huomioida, että tuonti voi myös parantaa elintarvike- ja päivittäistavarahuollon toimintaedellytyksiä sekä siten yhteiskunnan resilienssiä erityyppisissä häiriötilanteissa.

Kaupan globaali keskittyminen haastaa myös huoltovarmuutta. Kaupan valikoima kasvaa ja kansainvälistyy. On kuitenkin todennäköistä, että tulevaisuudessa globalisaatio jatkaa etenemistään ja eri maissa myytävät elintarvikkeet samankaltaistuvat hiljalleen tämän kehityksen johdosta. Tämä kehityskulku suosii hyvin keskitettyjä ja suurivolyymisia tuotantoja, jotka toteutuvat hyvin esimerkiksi Keski-Euroopassa, mistä valmistuotteet tuotaisiin tehokkaan logistiikan avulla myös Suomeen. Trendinä on, että poikkeustilanteissa suositaan entuudestaan tuttuja tuotteita⁴³⁶. Kaupan on oltava kuluttajalähtöinen myös huoltovarmuuden osalta, joten on tärkeää, että markkinat toimivat. Kuluttajat toivovat nopeutta sekä monipuolista valikoimaa, ja lisäksi on otettava huomioon eri kuluttajaryhmät esimerkiksi erikoisruokavalioiden osalta.

Toimiva huoltovarmuus edellyttää, että toimijat pyrkivät reagoimisen sijasta ensisijaisesti ennakointiin ja varautumiseen. Ennakoinnin suunnittelu edellyttää hiljaisten signaalien havaitsemista sekä ennakointimenetelmien ja tutki-

⁴³⁵ Turvallisuuskomitea 2017

⁴³⁶ Mitronen & Närvänen 2020

mustiedon, innovatiivisen kokeilukulttuurin sekä tieto- ja paikkatietoanalyysien hyödyntämistä. Toimintaympäristön muutostrendien seuranta ja skenaarioiden läpikäynti harjoituksissa lisää valmiuksia odottamattomissa tilanteissa. Toinen keskeinen osa varautumisen kehittämistä on palautteen, auditointien, onnettomuustutkinnan ja muiden asiantuntija-arviointien hyödyntäminen.⁴³⁷ On myös tärkeää, että huoltovarmuusorganisaatioissa kehitetään yhteistyöhön perustuvaa elinkeinoelämän ja viranomaisten varautumista ja ennakkointia säännöllisesti ja pitkäjänteisesti.

Kaupan infrastruktuurin ja logistiikan toimivuus

Kriittisten logististen toimintojen tarvitseman infrastruktuurin käytettävyyden ja palautumiskyvyn turvaaminen sekä ulkomaankaupassa että kotimaassa on tulevaisuudessa entistä keskeisempää. Kriittisellä infrastruktuurilla turvataan perusrakenteita, palveluja ja niihin liittyviä toimintoja, jotka ovat välttämättömiä yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen ylläpitämiseksi. Näitä ovat esimerkiksi energiajärjestelmät, logistiset palvelut, maksujärjestelmät sekä vesi- ja jätehuolto. Varautumisen pääpaino on kriittisen elinkeinoelämän ja yhteiskunnan toimivuuden sekä väestön toimeentulon edellyttämien kotimaan liikenne- ja kuljetuspalveluiden turvaamisessa. Suomen sijainnista johtuen varautumisessa painotetaan välttämättömien ympärivuotisten merikuljetusten sekä satamien ja niiden toimintaa tukevien verkostojen toimivuutta. Kriittinen satamaverkosto on kansallisesti turvattavaa infrastruktuuria. Kriittisten logististen verkostojen ja palvelujen toimivuuden edellyttämän kaluston ja ohjausjärjestelmien sekä ammattitaitoisen henkilöstön riittävyys ja käytettävyyden varmistetaan. Elinkeinopoliittisin toimenpitein pidetään yllä merenkuluelinkeinon riittävää kansainvälistä kilpailukykyä.⁴³⁸ Kuljetusketjussa korostuu tuonnin sekä pääväylien ja -teiden merkitys⁴³⁹. Alkutuotannon kuljetuksissa ketjun alkupää on tyypillisesti vähäliikenteisellä tieverkolla⁴⁴⁰.

Kaupan toimintojen jatkuvuuden turvaamisessa on huomioitava myös sähkön, polttoaineiden ja tietoteknisten palvelujen saatavuus. Sähkön siirto- ja jakeluverkosto on haavoittuva Suomen kaltaisessa maassa, missä energian tuotanto ja käyttö on hajautettu maantieteellisesti laajasti, siirtoetäisyydet

⁴³⁷ Turvallisuuskomitea 2017

⁴³⁸ Valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden tavoitteista (1048/2018), Finlex

⁴³⁹ WSP Finland Oy 2017

⁴⁴⁰ Björn 2014

ovat pitkiä sekä energian siirto tapahtuu verkostoissa, jotka ovat fyysisesti suojaamattomia sekä lumelle ja myrskyille alttiita. Sähkönjakelu- ja viestintäverkkojen välillä on voimakas keskinäisriippuvuus.⁴⁴¹ Sähkönsaanti on merkittävä tekijä kaupan toiminnan jatkuvuudelle. Ilman sähköä kaupan kylmälaitteet, tilaus- ja kassajärjestelmät tai valot eivät toimi.

Kaupan ja koko yhteiskunnan toiminnan kannalta välttämättömien rahoitusmarkkinapalvelujen jatkuvuus varmistetaan kansallisin varajärjestelyin. Eri-tyisen tärkeää on huolehtia varajärjestelyistä, joilla turvataan pankkien välinen maksuliikenne, arvopaperien selvitys-, toimitus- ja säilytystoiminta sekä korttimaksamisen infrastruktuuri ja korttivarmennukset myös silloin, jos näiden toimintojen kannalta kriittiset järjestelmät Suomessa tai maan rajojen ulkopuolella eivät ole käytettävissä.⁴⁴² Kaupan alalle ja kuluttajille on tärkeää, että vähittäismaksamisen jatkuvuus sujuu kaikissa tilanteissa. Lyhyetkin häiriöt esimerkiksi korttimaksamisessa voivat aiheuttaa merkittäviä vaikeuksia sekä kuluttajille että kaupalle. Vähittäismaksamisen häiriöiden hallintaa tulisi parantaa yhteiskunnan kannalta vakavien häiriöiden osalta. Tänä päivänä myös kauteen käytön turvaaminen on varautumisen ja huoltovarmuuden kannalta oleellista sekä mahdollisia tukitoimia tulisi tarkastella elinkeinoelämän, valtion ja viranomaisten kesken.

Elintarvikehuollon toimivuus on yhteiskunnan elintärkeä toiminto myös huoltovarmuuden tavoitteista annetun valtioneuvoston päätöksen (1048/2018) mukaan. Valtioneuvoston päätöksen mukaan kotimaisen alkutuotannon monipuolisuus, kriittiset tuotantopanokset sekä riittävä laajuus on turvattava. Tuontiraaka-aineita ja –panoksia tarvitaan myös kotimaiseen elintarvikehuoltoon. Euroopan unionin maatalouspolitiikkaan valtioneuvosto vaikuttaa siten, että yhteisellä maatalouspolitiikalla ja kansallisilla toimilla mahdollistetaan maatalouden toimintaedellytykset Suomessa sekä turvataan huoltovarmuuden kannalta riittävän omavarainen kotimainen alkutuotanto. Päätöksen mukaan myös kotimaassa toimiva elintarviketeollisuus sekä joustava päivittäistavarahuolto turvataan varmistamalla markkinoiden toimintaedellytykset vakavien häiriöiden ja poikkeusolojen varalta.⁴⁴³

⁴⁴¹ Turvallisuuksomitea 2017

⁴⁴² Valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden tavoitteista (1048/2018), Finlex

⁴⁴³ Valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden tavoitteista (1048/2018), Finlex

Elintarvikeketju on tulevaisuudessa yhä riippuvaisempi monimutkaisista kansainvälisistä yhteyksistä esimerkiksi pakkausmateriaalien ja tuotantopainosten osalta. Valtioneuvoston päätöksessä huoltovarmuuden tavoitteista todetaan, että kansainvälisten keskinäisriippuvuuksien ja globaalien arvoketjujen merkityksen kasvu edellyttää alati kehittyvää kansalliset rajat ylittävää yhteistyötä huoltovarmuuden kannalta kriittisten materiaalien sekä resurssien saatavuuden turvaamiseksi.⁴⁴⁴

Tietoturvallisuus ja kyberuhat

Kybertoimintaympäristön uhat ja hybridivaikuttaminen ovat luonteeltaan rajat ylittäviä, eikä niihin voida varautua tehokkaasti pelkästään kansallisin toimin. Huoltovarmuuden tavoitteena on varmistaa kriittisten toimintojen välttämättä tarvitsemien digitaalisen yhteiskunnan verkkojen ja palveluiden toimivuus, niiden häiriösietoisuus sekä palautumiskyky, tiedon hyödynnettävyys ja tieto-omaisuuksien saatavuus siten, että niihin voidaan luottaa myös vakavissa häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa. Tavoitteena on myös ohjata kriittisiä toimintoja käyttämään rakenteita, palveluja ja tieto-omaisuuksia turvallisesti sekä kriittisimmiltä osiltaan hyödyntämään erityisesti turvattuja digitaalisia rakenteita, palveluja sekä tietoja. Painopisteinä ovat kriittisten toimintojen kyberturvallisuuden kehittäminen asetettujen vaatimusten mukaiseksi, kyberturvallisuusasioiden tietoisuuden parantaminen sekä kansainvälisten tietoliikenneyhteyksien varmentaminen.⁴⁴⁵ Myös sähköverkkojen ohjausjärjestelmät ovat pitkälti automatisoituja, ja niihin voi kohdistua merkittäviä kyberuhkia⁴⁴⁶.

Digitaalista toimintaympäristöä koskevan tiedon ja ymmärryksen merkitys korostuu tulevaisuudessa. Yksityisten ja julkisten organisaatioiden opastaminen toimivista ja turvallisista toimintamalleista sekä riskienhallinnasta tulee entistä tärkeämmäksi. Yritystasolla häiriöt ja loukkaukset voivat aiheuttaa merkittäviä taloudellisia vahinkoja ja laajemmassa mittakaavassa häiriöillä voi olla vaikutusta koko yhteiskunnan huoltovarmuudelle sekä peruspalveluiden saatavuudelle.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden tavoitteista (1048/2018), Finlex

⁴⁴⁵ Valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden tavoitteista (1048/2018), Finlex

⁴⁴⁶ Turvallisuuskomitea 2017

⁴⁴⁷ Lehtilä ym. 2021

5.4 Johtopäätökset ja kehittämisehdotukset

Johtopäätös 5. *Kaupan toimiala on keskeinen elinvoiman vaikuttaja ja kansalaisten elämisen mahdollistaja maamme erilaisilla alueilla. Kaupalle ovat keskeistä kuluttajat, kannattava liiketoiminta ja, että kauppa haluaa sijoittautua alueille, joissa yritystoiminta kannattaa. Hyvillä ja monipuolisilla kaupan tuotteiden ja palvelujen tarjonnalla tuotetaan ja ylläpidetään alueellista veto- ja pitovoimaa sekä hyvää elämää paikallisesti, alueiden elinvoimaa. Kaupungistuminen jatkuu, suuret kaupungit kasvavat ja seutuistuminen jatkuu. Keskustojen elinvoima on jo nyt laskenut, ja se laskee yhä kauppojen vähentymisen myötä.*

Rakennemuutoksen myötä kauppa joutuu uusiutumaan, kun monikanavaisuus ja verkkokauppa lisääntyvät, kivijalkakaupat ja erityisesti erikoiskaupat muokkaavat rooliaan uudelleen sekä päivittäistavarakaupan kuljetus- ja noutopalvelut yleistyvät. Maaseuduilla ja harvaan asutuilla seuduilla kyläkaupat ovat merkityksellisiä, ja niiden rooli kasvaa monipaikkaisuuden ja paikkariippumattomuuden yleistyessä. Erilaiset logistiset ratkaisut uudistuvat, esimerkiksi miehittämättömien ilma-alusten ja automaattiajoneuvojen myötä.

Tulevaisuudessa kaupan tavarat ja palvelut vaihtavat omistajaa yhä enenevässä määrin monikanavaisesti ja paikkariippumattomasti, ja verkkokauppa tekee fyysisen asioinnin kauppaliikkeissä osin tarpeettomaksi. Maaseutualueilla sekä jopa keskustan ulkopuolisissa kaupunginosissa kaupat kehittyvät monipalvelukeskuksiksi. Toisaalla kaupunkien vetovoimaiset kaupalliset alueet tulevat supistumaan ja liiketiloille tulee uutta käyttöä. Keskustoista tulee enenevässä määrin tapahtuma- ja elämyskeskuksia. Kivijalka- ja erikoiskaupat löytävät uusia toimintatapoja hybridikauppoina erityisesti verkkokaupan kasvun myötä. Alan tavoitteena on ensisijaisesti kannattava kauppaverkko.

Kehittämisehdotus 7. *Selvitetään, millaisia uudenlaisia keinoja ja välineitä kaupan toimiala tarvitsee vauhdittamaan toimialan uudistumista ja kaupallisten keskustojen (kuten kaupunkikeskukset, kaupunkien ulkopuoliset kaupakeskukset) elinvoimaa.*

Selvitystyössä luodaan kaupan alan uusiutumistukipaketti, johon sisältyisi TKI-panokset, osaamisen ja kyvykkyyksien kasvattaminen sekä mahdollisesti myös investoinnit, esimerkiksi automatisoidut kuljetuksen muodot, kuten miehittämättömien ilma-alusten logistiikka, hybridikaupan kehittäminen (jolla

voidaan mahdollistaa fyysisen kaupan palveluiden tarjonta myös jatkossa, uudistuneessa muodossa).

Kehittämisehdotus 8. Jatkokehitetään maaseudun monipalvelukeskusten toimintamallia (=Kyläkauppatuki vol. 2) vahvistamaan maaseutualueiden elinvoimaa ja hyvinvointia. Lähtökohtana on päivittäistavarakauppapalveluiden saatavuuden tukeminen monipalvelukeskustoiminnan ytimenä. Toimintamallin toimivuutta seurataan, arvioidaan ja kehitetään pitkäkestoisesti ja sillä parannetaan yksityisten ja julkisten palveluiden saatavuutta ja saavutettavuutta maaseutualueilla. Toimintamallilla vastataan myös muuttuviin palvelutarpeisiin, esimerkiksi kaupan monikanavaistumiseen.

Johtopäätös 6. *Toimintaympäristö on kaupan toimialalla suuressa muutoksessa. Voimassa olevat kaupan toimialaa koskevat säännökset, ohjeet ja toimintatavat on luotu ja otettu käyttöön kauan aikaa sitten. Sittemmin niitä on uudistettu ja uudistetaan yhä. Kaupan toimintaympäristön käynnissä oleva muutos kiihtyy tulevina vuosina. Esimerkiksi keskustojen elinvoima on laskenut kauppojen poistuessa keskustoista. Kaupan toimialan on uusiuduttava ja sen toimintaympäristön on oltava elinkeinoelämää, yrittäjyyttä sekä työllisyyttä tukevaa, jotta kauppa voi uusiutua, kasvaa, tehdä investointeja sekä työllistää rohkeasti, sujuvasti ja eritoten oikea-aikaisesti. Kotimaassa ja globaalisti kilpailu on kovaa, eikä suomalaisen kaupan kilpailukykyä tule rajoittaa turhaan.*

Tulevaisuudessa kauppa on uudistunut muuttuneessa toimintaympäristössä. Myös kaupan sijainnin ohjaus, kaavoitus sekä lupaprosessit tukevat kaupan uudistumista sekä erityissääntelyn tarve on arvioitu sekä siitä on tehty vaikuttavuusarviot, myös elinkeinopolitiikan, yrittäjyyden ja työllisyyden näkökulmista. Ennakoivalla, osallistavalla ja avoimella kaavoituksella ja maapolitiikalla edistetään kaupan toimijoiden mukana oloa suunnittelussa aiempaa paremmin.

Kehittämisehdotus 9. Selvitetään ja jatkokehitetään kaupan sijainnin ohjauksen ja siihen liittyvän sääntelyn kehittämisen sekä sujuvoittamisen tarpeita huomioiden kaupan toimintaympäristön muutokset, erityisesti digitalisoituminen, ilmastonmuutos, terveys- ja turvallisuusuhat sekä yhdyskuntarakenteen kestävyystavoitteet. Osana kehittämistyötä arvioidaan erityissääntelyn tarve sekä tehdään vaikuttavuusarvioita ja tarvittavat säännösmuutokset.

Johtopäätös 7. *Suomen maantieteellinen sijainti, harva-asutus ja suuri pinta-ala ohjaavat kaupan alan kuljetusmuotojen ja jakelukanavien valintaa. Verkko- ja kuljetuspalvelujen käyttö kasvaa. Suomalainen kauppa kilpailee*

globaalisti ja asiakkaat vaativat yhä nopeampia toimituksia. Suomalaisen kaupan on ratkaistava omat logistiset ratkaisut nopeiksi, luotettaviksi ja kustannustehokkaiksi. Kaupan toimiala tulee ottamaan käyttöön uusia kuljetusratkaisuja, kuten miehittämättömiä ajoneuvoja ja -ilma-aluksia sekä roboottiratkaisuja. Nämä tuovat suomalaiselle kaupalle uusia mahdollisuuksia ja samalla haastavat nykyisiä säännöksiä, kuten myös toimintatapoja. Kehittämistyötä on tehtävä Suomessa etunojassa, sillä kaupan toimijoilla on kansainvälisellä kentällä jo logistisiin toimituksiin ratkaisumalleja, jotka pystyvät vastaamaan myös suomalaisten kuluttajien tarpeisiin. Viimeisen kilometrin kuljetukset (last-mile) ovat tällä hetkellä kuluttajien vastuulla. Jatkossa kuluttajien vaatimukset muuttuvat ja kuluttajat haluavat tuotteet sekä palvelut kotiovelle vaivattomasti ja nopeasti.

Tulevaisuudessa suomalaisen verkkokaupan jakelukanavan toimintakyky, sisältäen tietoliikenneyhteydet, on muodostunut erääksi keskeisimmäksi kilpailukykyyn vaikuttavaksi tekijäksi. Suomalainen kaupan ala vastaa jakelukanavissa ja kuljetuksissa kuluttajiensa tarpeisiin, ottamalla käyttöön kuljetuksissa mittavasti uusia luotettavia ratkaisuja, kuten miehittämättömiä ajoneuvoja ja ilma-aluksia, robotiikkaratkaisuja. Suomalainen säännöspohja vastaa uuden ajan vaatimuksiin. Kun Suomi on neljän vuodenajan ja harvaan asuttuna maana ratkaissut suomalaisen kaupan kuljetusketjut, myös ympäristöystävällisesti, syntyy suomalaisista sertifioiduista ratkaisuista kilpailuetu Suomelle.

Myös erilaiset noutopisteet ovat yleisesti käytössä, julkisten liikenneyhteyksien solmukohdissa, kuten linja-auto- sekä metroasemilla, kauppojen parkkeerauspaikoilla, kuten myös asuinrakennuksissa ja niiden lähistöillä, kuten puistoissa.

Kehittämisehdotus 10. Selvitetään ja otetaan käyttöön toimenpiteet, joilla valtio, kaupan ala, kuluttajatuotteita valmistavat yritykset ja alojen järjestöt voivat edistää verkkokaupan tehokkaita sekä nopeita jakelukanavia ja logistisia ratkaisuja (=kokonaislogistiikka) verkkokaupan kasvussa sekä kansainvälistymisessä, huomioiden ekologinen ja sosiaalinen ulottuvuus.

Kehittämisehdotus 11. Selvitetään kansallisen lainsäädännön kehittämistarpeet ja mahdolliset uudet säädöstarpeet autonomisten jakeluajoneuvojen ja kuljetuspalveluajoneuvojen, kuten miehittämättömien ilma-alusten ja vastaavien käytössä osana tavaroiden kuljettamisen logistisia ketjuja.

Johtopäätös 8. Suomen huoltovarmuudella on keskeinen rooli häiriö- ja poikkeusoloissa, joissa korostuu ennakoiva ja systemaattinen yhteistyö keskeisten toimijoiden kanssa.

Tulevaisuudessa digitalisoitumisen ja logistiikan kehityksen myötä kauppa toimii globaalisti, eikä keskity kotimarkkinoille. Kotimaisten ja ulkomaisten toimijoiden varastot voivat tulevaisuudessa sijaita yhä kauempana Suomesta. Tällä saattaa olla merkittäviä vaikutuksia Suomen huoltovarmuuteen erilaisissa häiriötilanteissa. Elintarvikehuollon turvaamisella varmistetaan väestön ravinnon saatavuus, laatu ja turvallisuus. Kriittisen infrastruktuurin varmistaminen on kaupalle tärkeää, erityisesti sähkön osalta.

Kehittämisehdotus 12. Selvitetään toimenpiteet, joilla valtio voi tukea markkinoiden toimintavarmuuden turvaamista päivittäistavara- ja erikoiskaupan tavarahuollossa (tuonti, vienti ja oma tuotanto). Suomen huoltovarmuuden turvaamiseksi on kiinnitettävä tulevaisuudessa erityistä huomiota suomalaisen alkutuotannon, elintarviketeollisuuden ja kaupan kannattavuuden, toimivuuden sekä omavaraisuuden pitämiseen jatkossakin hyvällä tasolla, turvaten kuitenkin tarvittavien tuotteiden, tuotantopanosten ja raaka-aineiden saatavuus myös ulkomailta. Tarkastelussa on kiinnitettävä huomiota myös EU:n sisämarkkinoiden asettamiin reunaehtoihin.

Kehittämisehdotus 13. Luodaan kaupan toimialalle huoltovarmuuden uusi toimintamalli häiriötilanteisiin ja poikkeusoloihin yhteistyössä keskeisten toimijoiden kanssa, esimerkiksi toimintavarma myymäläverkostomalli sisältäen muun muassa varasähköjärjestelmän, kyberturvallisuuden ja siihen liittyvän osaamisen, maksu- ja tietoliikenteen. Näiden myymälöiden yhteydessä voisi toimia myös muiden toimijoiden hallinnoima (kuten kunta ja järjestöt) kansalaisten palvelupiste, sisältäen tiedonjakelun ja välttämättömien tarvikkeiden, kuten vesi, ruoka, lääkkeet tms. jakelun.

6. DIGITALISAATIO KAUPAN ALAN UUDISTAJANA JA GLOBAALIKAUPPA

Kaupan toimiala on murroksessa, jossa digitalisaatio ja digitaalinen kauppa muuttavat voimakkaasti kotimaisen ja globaalin kaupan toimintaympäristöä. Uudet teknologiat tehostavat toimintoja, muokkaavat ostopolkuja monikanavaisiksi sekä luovat tuotteista ja palveluista yksilöllisempiä lisäten myös

kuluttajan valintamahdollisuuksia. Data-analytiikka ja tekoäly tehostavat kaupan toimintaa sekä muuttavat myös asiakkaan ja kaupan välistä vuorovaikutusta. Myös markkinointi muuttuu, virtuaalitodellisuus, video-ostaminen ja sosiaalisen median nopea kehitys haastavat alan yrityksiä.

Kuluttajakeskeisillä aloilla toimivat yritykset hyötyvät digitaalisuudesta, koska näiden yritysten kohderyhmistä on saatavilla ja hyödynnettävissä dataa. Kansainvälinen verkkokaupan kasvu mahdollistaa suomalaisen kaupan alan yritysten kansainvälistymisen. Tällä hetkellä Suomella on tässä globaalissa kilpailussa kirittävää, suomalaisten yritysten osuus verkkokaupassa on Euroopassa heikoimpia. Seuraavan kymmenen vuoden kuluessa erityisesti kyky kerätä, hallita, jalostaa ja hyödyntää tietoa erottelee globaalissa kilpailussa pärjäävät yritykset.

6.1 Digitalisaation vaikutus kaupan alalle

Kaupan alan digitaalinen murros

Kaupan alan voimakas digitalisaatio ja sen läpimurto (disruptio) on sekä uhka että mahdollisuus niin perinteisille toimijoille ja liiketoiminnan markkinavaltiaille kuin uusille toimijoille. Digitalisaatio uudistaa ja tehostaa kaupan toimintaa sekä toimintatapoja, esimerkiksi tuotetunnistamisen, uusien maksutapojen ja tekoälyn sekä verkkokaupan myötä. Kaupan asiakastieto muuntautuu myös asiakkaita itseään palvelevaksi tiedoksi, jonka avulla voidaan esimerkiksi kiinnittää huomiota ekologiseen kuluttamiseen ja vähentää henkilökohtaisia päästöjä.⁴⁴⁸ Kaupasta on voimakkaan muutoskehityksen (disruptio) myötä tulossa entistä enemmän palvelutoimiala, eikä sillä ole enää pelkästään logistinen rooli tavaroiden välittäjänä teollisuudelta kuluttajille⁴⁴⁹.

Kaupunkien vetovoimaiset kaupalliset alueet tulevat supistumaan verkkokaupan kasvun ja kuluttajien ostokäyttäytymisen muutosten vuoksi. Liiketi-loja jää tyhjilleen tai niihin tulee muuta toimintaa kiihtyvään tahtiin vuoteen 2031 mennessä. Vaarassa ovat erityisesti muuttotappion ja väestön ikääntymisen runtelemaat alueet sekä kaupungit.⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ Mitronen & Närvänen 2020

⁴⁴⁹ Saarijärvi 2019

⁴⁵⁰ Mitronen & Närvänen 2020

Automaatio ja reaaliaikainen seuranta tehostavat varastohallintaa sekä logistiikkaa. Toimitusketjujen sujuvuutta on tehostettu huomattavasti automatisoidulla logistiikalla. Samoin etävalvonta ja sensoriteknologia mahdollistavat reaaliaikaisen kuljetettavan materiaalin seurannan.⁴⁵¹ Data-analytiikalla on merkitystä koko toimitusketjuun raaka-aineiden hankinnasta asiakastoimitukseen. Tämä tehostaa toimintaa myös tuomalla yhdenmukaisen datan kaikille ketjun toimijoille reaaliaikaisesti.⁴⁵²

Logistiikan viimeisen kilometrin last mile –kuljettamisten haastetta ei ole vielä ratkaistu. Erityisesti Suomen sijainnin ja harvaanasutun väestön vuoksi logistiikkaratkaisut ovat kriittisiä. Verkkokauppatoimitusten viimeiset kuljetusosuudet muodostavat suurimman osan kuljetustoimitusten logistiikkakustannuksista. Kyse on siis kuluttajakokemuksen, kuten nopean toimitusajan ja sen pitävyyden lisäksi myös kannattavuudesta. Tällä hetkellä kehitettävien automistien logistiikkaratkaisujen odotetaan vastaavan näihin tarpeisiin.⁴⁵³

Digitalisaatio vaikuttaa myös kaupan alan työpaikkojen syntymisen ja häviämisen dynamiikkaan. Toisaalla automatisaatio ja erilaisten teknologioiden hyödyntäminen liiketoiminnan sekä toimintatapojen organisoinnissa vähentää kaupan alalla työtä ja taas toisaalla syntyy uutta työtä, esimerkiksi data-analytiikkaan liittyen.⁴⁵⁴ Arvioiden mukaan digitaalinen sektori loi työpaikkoja 2,8 kertaa nopeammin kuin muu talous vuosien 2011–2014 välillä⁴⁵⁵. Samalla, kun suorittavaa työtä häviää, tilalle syntyy uusia erityisesti analytiikkaan sekä uusiin digitaalisiin ja asiakaslähtöisiin toimintamalleihin syntyviä asiantuntijatehtäviä.

Kaupan globaali kilpailu

Erikoiskaupan globaalia kilpailua käydään pandemian vauhdittamana enenevässä määrin verkossa. Maailmanlaajuisesti verkkokaupan myynnin arvo oli vuonna 2020 Yhdysvaltain dollareissa 4 280 miljardia, ja sen arvioidaan kasvavan 5 424 miljardiin vuonna 2022 ja 6 388 miljardiin vuonna 2024. Vuonna 2020 kaikesta vähittäismyynnistä 18 prosenttia tapahtui verkkokaupan kautta,

⁴⁵¹ Piipari ym. 2021a

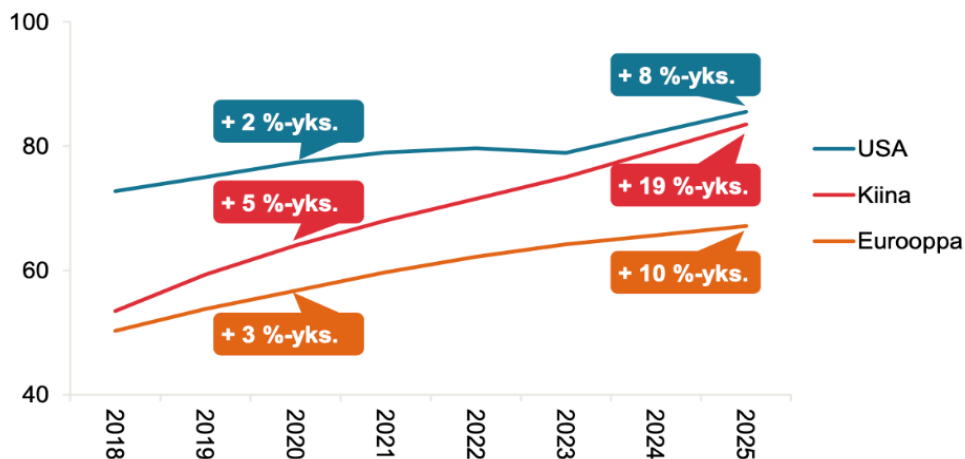
⁴⁵² Microsoft & PSFK 2019

⁴⁵³ Kurjenoja 2021b

⁴⁵⁴ Piipari ym. 2021b

⁴⁵⁵ Tech City UK & Nesta 2016

ja osuuden arvioidaan kasvavan noin 22 prosenttiin vuonna 2024.⁴⁵⁶ Verkkokauppojen osuus väestöstä kasvaa vahvasti, kuten kuviosta 25 on nähtävissä. Voimakkainta kasvu on Kiinassa, kun taas Eurooppa jää kehityksessä selvästi USA:n ja Kiinan taakse. Kuvio 25 on tehty Statistan marraskuun 2020 tilastojen pohjalta.⁴⁵⁷

Kuvio 25. Verkkokauppojen osuus väestöstä, %, sekä osuuden kasvu 2019–2020 ja 2020–2025, %-yksikköä.⁴⁵⁸

Kotimaisen kaupan toimijoista vain osa on suomalaisessa omistuksessa, ja erikoiskaupassa, kuten muodin alalla⁴⁵⁹ globaali kilpailu on vahvaa. Ulkomaisessa omistuksessa sekä ulkomaisilla ketjuilla ja verkkokaupoilla on merkittävä, noin 30 prosentin markkinaosuus. Ruokakaupassa kotimaisten toimijoiden yhteinen markkinaosuus on noin 90 prosenttia, ja niillä on erittäin vahva asema suhteessa kansainvälisiin kilpailijoihin.

Kaupan digitalisoituminen tarjoaa kuluttajalle entistä enemmän vaihtoehtoja ja kanavia asiointiin⁴⁶⁰. Perinteisten myyntikanavien rinnalla toimii erilai-

⁴⁵⁶ eMarketer 2020a

⁴⁵⁷ Kurjenoja 2021b

⁴⁵⁸ Kurjenoja 2021b

⁴⁵⁹ Mitronen & Närvänen 2020

⁴⁶⁰ Mitronen & Närvänen 2020

sia digitaalisia myyntikanavia, joita ovat esimerkiksi yritysten verkkosivut, erilaiset applikaatiot, pelit tai globaalit markkinapaikat ja –alustat. Monet yritykset myös yhdistelevät useita eri myyntikanavia. Verkkokaupassa toimii myös eri liiketoimintamalleja. Verkkokaupassa yritykset esimerkiksi myyvät tuotteitaan suoraan asiakkaille ilman välikäsiä (=direct to consumer, D2C-malli), jolloin yritys pystyy kontrolloimaan suoraan valikoimaa ja tuotteen hinnoittelua. Yritys saa samalla myös suoran kontaktin asiakkaisiin sekä potentiaaliin asiakkaisiin, jokaisesta myyntitapahtumasta jää digitaalinen jäljälki myyjälle. D2C-malli mahdollistaa sellaisen kaupankäynnin, joka olisi taloudellisesti haasteellista perinteisten jakelukanavien välityksellä.⁴⁶¹ Esimerkiksi vuoden 2023 loppuun asti kestävä Business Finlandin Experience Commerce Finland -ohjelma tehostaa D2C-yritysten kansainvälistä kasvua⁴⁶². Ohjelman mukaan D2C-markkinat ovat valtava mahdollisuus suomalaisille yrityksille, ja digitaalisten kanavien kautta on löydettävissä pieniä niche-asiakassegmenttejä, jotka ovat globaalisti merkittäviä potentiaaleja⁴⁶³.

Verkkokauppa osana digitalisoituvaa kauppaa

Kaupan alaa muovaa nyt ja myös tulevaisuudessa digitalisaatio. Digitalisoituminen tarkoittaa laajasti korkean teknologian, tietojenkäsittelyn, datan hyödyntämisen ja sähköisen liiketoiminnan käyttöönottoa sekä lisääntymistä kaupan alalla. Verkkokauppa on yksi keskeinen osa digitaalista kauppaa.⁴⁶⁴

Verkkokaupan kasvu kiihtyy, koronaviruspandemia vauhditti kehitystä ja toi verkkokauppaan uusia asiakkaita. Kauppa, brändi tai kauppaketju voi rakentaa koko liiketoimintansa verkkokaupan varaan tai vaihtoehtoisesti tukea verkkokaupalla kivijalkakauppojaan. Samalla yksittäiseen kategoriaan keskittyvän verkkokaupan ympärille on syntynyt markkinapaikkoja, joiden liiketoimintamallit perustuvat itsenäisten tuottajien ja myyjien tuotteiden välittämiseen kuluttajille.⁴⁶⁵ On arvioitu, että verkkokaupan markkinaosuus kasvoi keväällä 2020 alle kolmen kuukauden aikana jopa kymmenen vuoden kasvun verran Yhdysvalloissa⁴⁶⁶.

⁴⁶¹ Rekola 2019

⁴⁶² Business Finland 2021a

⁴⁶³ Business Finland 2019

⁴⁶⁴ Mitronen & Närvänen 2020

⁴⁶⁵ Mitronen & Närvänen 2020

⁴⁶⁶ Fiedler ym. 2020

Suomessa verkkokauppa ja verkon kautta ostaminen jatkaa kasvuaan ja on Euroopan keskiarvoa korkeampi. Kotimainen verkkokauppa on saanut hyvin markkinaosuutta. 60 prosenttia suomalaisten verkkokauppälähetuksista oli kotimaisia vuonna 2020. Samana vuotena vähittäiskaupan kasvu ylsi tähänastiseen ennätykseen 22 prosentin osuudella. Samalla, kun kotimaisten digiostosten osuus kasvoi, nimesivät asiakkaat aikaisempaa useamman kotimaisen verkkokaupan parhaimmiksi arvioitujen kauppojen listalle. Verkko-ostamisen kasvuvauhti ja vakiintuminen suomalaisten kuluttajien arkeen kasvattaa vaatimuksia kaupan digitaaliselle kehitykselle.⁴⁶⁷ Digitaalisen ostamisen edelläkävijöiden nähdään vahvistavan ekologisuuden ja vastuullisuuden trendiä.

Kaupan vastuullisuus voi olla jatkossa yksi kilpailuetu, minkä vuoksi on tärkeää tarkastella kuluttajien vastuullisuusasenteita myös digitaaliseen ostamiseen liittyen. Kaupan liiton ja Postin digikuluttajien vastuullisuusasenteita vuonna 2020 selvittäneen tutkimuksen mukaan aktiivisiksi ja edelläkävijöiksi itsensä kokevien digiostajien vastuullisuusasenteet kohentuivat vuoden 2020 aikana sekä valmiudessa että halussa maksaa enemmän eettisestä tuotannosta. Aktiivisiksi ja edelläkävijöiksi itsensä kokevat myös haluaisivat tutkimuksen mukaan nykyistä enemmän tietoa tuotteiden valmistusolosuhteista tai hankintaketjuista, jotta he voisivat tehdä eettisiä ja ympäristöystävällisiä valintoja.⁴⁶⁸ Nämä muutokset edelläkävijöiden vastuullisuusasenteissa voivat ennakoita tulevaisuuden digiostamisen trendejä myös yleisemmin, kun digiostajat voivat pohtia omaa kuluttamistaan uudella tavalla⁴⁶⁹.

Suomalaisen verkkokaupan kansainvälistyminen on kuitenkin vielä vähäistä, Suomi on Euroopan heikoimpia maita ulkomaille suuntautuvan verkkokaupan määrää mitattaessa. Yksi yleisimmistä kynnyksistä suomalaisen verkkokaupan kansainvälistymiseen on logistiikassa. Kansainvälisen logistiikan kustannukset Suomesta ovat jo pelkästään maantieteellisestä sijainnistamme ja ympäröivistä merialueista johtuen muuta Eurooppaa korkeammat. Kuljetuskustannusten jyvittäminen tuotteiden hintoihin puolestaan on usein haastavaa.⁴⁷⁰ Lisäksi väestön ikääntyminen vaikuttaa verkkokaupan asiakasmääriin Suomessa, kuten myös muissa Pohjoismaissa⁴⁷¹.

⁴⁶⁷ Kaupan liitto 2021c

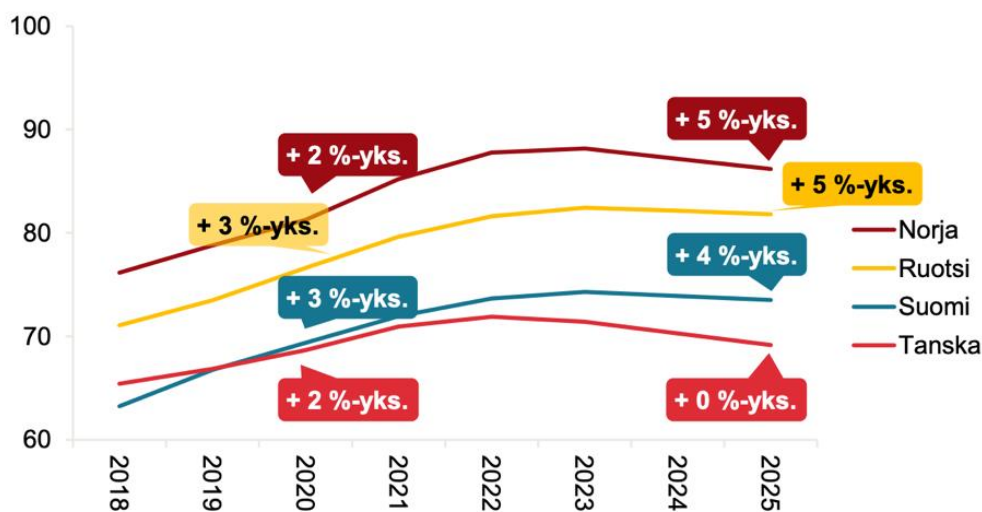
⁴⁶⁸ Kurjenoja 2020e

⁴⁶⁹ Kaupan liitto 2020d

⁴⁷⁰ Piipari ym. 2021b & Nyström 2015

⁴⁷¹ Kurjenoja 2021b

Kuviossa 26 kuvataan verkko-ostoksia vuoden aikana tehneiden osuutta väestöstä Norjassa, Ruotsissa, Suomessa ja Tanskassa ja arviota osuuksien kasvusta tulevinä vuosina. Norjassa ja Ruotsissa verkko-ostoksia vuoden aikana tehneiden osuus on korkeampi kuin Suomessa ja Tanskassa, ja molemmissa maissa osuuden arvioidaan kasvavan vuodesta 2020 vuoteen 2025 yhteensä 5 prosenttiyksikköä. Suomessa kasvun arvioidaan olevan 4 prosenttiyksikköä ja Tanskassa 0 prosenttiyksikköä vuosina 2020–2025. Kuvio 26 on tehty Statistan vuoden 2020 marraskuun tilastojen pohjalta.

Kuvio 26. Verkko-ostoksia vuoden aikana tehneiden osuus väestöstä, %, sekä osuuden kasvu 2019–2020 ja 2020–2025, %-yksikköä.⁴⁷²

Verkkokaupan kasvu on vaikuttanut myös pieniin kivijalkamyymälöihin. Sekä tukku- että vähittäiskaupassa yritysten määrä on vähentynyt. Tämän ennakoidaan jatkuvan, ja erikoiskauppojen ennustetaan vähenevän 25–45 prosenttia sekä vähittäiskauppojen 23–40 prosenttia vuoteen 2030 mennessä.⁴⁷³ Kivijalkamyymälät ja verkkokauppa kuitenkin täydentävät toisiaan – kivijalkaliikkeistä haetaan nykyään kokemuksia sekä verkosta tilattuja tuotteita⁴⁷⁴. Verk-

⁴⁷² Kurjenoja 2021b

⁴⁷³ Kurjenoja 2019

⁴⁷⁴ Paytrail 2019

kokaupat tulevat myös kasvavissa määrin perustamaan omia kivijalkamyymälöitä ja siten hyödyntämään omni channel -palvelua paremman asiakaskokemuksen takaamiseksi⁴⁷⁵. Vuoden 2021 ensimmäisellä neljänneksellä verkko-kauppaan kohdistuvasta liikenteestä 27 prosenttia tapahtui tietokoneen välityksellä, 69 prosenttia puhelinten välityksellä ja 3 prosenttia tablettien välityksellä. Verkkokauppaostoksista 57 prosenttia tehtiin älypuhelimella, 40 prosenttia tietokoneella ja 3 prosenttia tabletilla.⁴⁷⁶ Asiakkaiden digitaaliset asiakaskokemukset heijastuvat myös offline-käyttöön, kun esimerkiksi mobiili-verkkokauppaa hyödynnetään ennen kivijalkamyymälästä ostamista⁴⁷⁷.

Ruuan verkkokaupan markkinoiden odotetaan kasvavan nopeasti. Kasvuun arvioidaan vaikuttavan esimerkiksi käytettävissä olevien tulojen kasvu ja mukavuudenhakuisuuden kasvu. Ruokaostoksia voidaan haluta tehdä verkossa ilman häiriötekijöitä ympärillä. Myös koronaviruspandemia on kiihdyttänyt ruuan verkkokauppaa, kun ihmiset välttelevät fyysisiä kauppiaita ja sosiaalisia kontakteja. Esineiden internetin kehittymisen uskotaan myös kiihdyttävän ruoan verkkokaupan suosiota, sillä se parantaa kuluttajakokemusta ja tehostaa varastojen hallintaa.⁴⁷⁸ Useissa maissa myös lääkemyynti siirtyy yhä enemmän verkkoon. Myös alkoholin verkkomyyntin vapauttaminen on noussut keskusteluun, koska alkoholia voi tällä hetkellä tilata kotiinkuljetuksella ulkomailta, jos ostaja järjestää itse kuljetuksen ja huolehtii verovelvoitteista, mutta ei kotimaasta.⁴⁷⁹

Muotikaupan yritykset tarvitsevat apua verkkokaupan tai digitalisaation kehittämiseen yrityksessään. Niukat resurssit ja puute riittävästä osaamisesta ovat alan yrityksissä yleisimmät esteet alan digitalisaation kehittämiseksi. Alan yritykset kokevat, että yrityksen digitalisoitumista estää tai hidastaa merkittävästi taikka jonkin verran riittävän osaamisen puute (68 %), osaavan työvoiman saatavuus (55 %) sekä vaikeus löytää osaavia palvelun tarjoajia (40 %). Yritykset ilmoittavat myös, että digitalisaation kehittämistä estävät tai hidastavat merkittävästi taikka jonkin verran niukat resurssit ostaa palveluja tai investoida digitalisaatioon (69 %), vaikeus löytää kustannustehokkaita ratkaisuja

⁴⁷⁵ Piipari ym. 2021b

⁴⁷⁶ Salesforce Research 2021

⁴⁷⁷ Piipari ym. 2021b

⁴⁷⁸ Grand View Research 2020

⁴⁷⁹ Piipari ym. 2021b

kattaviin toiminnanohjausjärjestelmiin (59 %) sekä vaikeus löytää kustannustehokkaita ratkaisuja varastointiin ja/tai logistiikkaan (42 %).⁴⁸⁰ Muotikaupan yrityksistä kaksi kolmasosaa toimii pelkästään kotimarkkinoilla.⁴⁸¹

Digitaalisen markkinointiviestinnän merkitys jatkaa kasvuaan. Hakukonenäkyvyys ja tiedon välittäminen kuluttajille ovat kriittisiä tekijöitä nykypäivänä. Sähköpostimarkkinointi säilyy tehokkaana keinona tavoittaa nykyisiä asiakkaita sekä lähettää muistutuksia tai uutta tietoa aiemmin kiinnostuneille asiakkaille. Myös yrityksen omien ja muiden mediakanavien rooli osana markkinointia kasvaa. Digitaaliset kanavat ovat tulleet osaksi asiakaskokemusta myös kivijalkaliikkeissä, kun mobiilin kautta kuluttaja pääsee helposti hakemaan lisätietoa tuotteista myymälässä.⁴⁸²

Digitaaliset teknologiat

Teknologia uudistaa asiakaskokemusta ja myymälöitä lisäten ostosten helpoutta sekä nopeutta. Myymälöihin on tuotu yhä enemmän älykästä teknologiaa erilaisten tablettien, robottien ja ääniohjautuvien teknologioiden muodossa. Käytössä on myös digitaalisia sovituskoppeja ja näyttöjä. Kehittyneemmät vähittäiskaupan alan ohjelmistot hyödyntävät tekoälyä. Ne automatisoivat tilaustoimintaa sekä erilaista vähittäiskaupan suunnittelua ennustamalla menekkiä, jolloin tuotteet voidaan siirtää erilaisiin jakelukeskuksiin, ja näin on mahdollista toimittaa nämä nopeasti asiakkaalle.⁴⁸³

Miehittämättömien myymälöiden ratkaisut yleistyvät. Suurin kehitys päivittäistavarakaupassa itsepalvelukassojen yleistymisen jälkeen ovat kokonaan kassattomat myymälät.⁴⁸⁴ Nämä hyödyntävät esimerkiksi RFID-teknologiaa (radiotaajuinen etätunnistus), sensortechnologiaa, tietokonenäköä ja koneoppimista. Uusia ratkaisuja on kehitteillä sekä kansainvälisesti että Suomessa.⁴⁸⁵ Käytössä on jo teknologiaa, joka tunnistamisen lisäksi myös veloittaa ostokset automaattisesti.⁴⁸⁶

⁴⁸⁰ Kurjenoja 2021c

⁴⁸¹ Kaupan liitto 2021d

⁴⁸² Mitronen & Närvänen 2020

⁴⁸³ Mitronen & Närvänen 2020

⁴⁸⁴ Mitronen & Närvänen 2020

⁴⁸⁵ Piipari ym. 2021b

⁴⁸⁶ Ks. esim. Liao 2018

Vaikka digitaaliset maksutavat ja etenkin maksukortit ovat Suomessa laajasti käytössä, on mobiilimaksamisen kasvu vasta alkutaipaleella. Vuoden 2019 syksyllä toteutetussa mobiilimaksamista Pohjoismaissa (pois lukien Islanti) tarkastelevan tutkimuksen mukaan Suomessa käytettiin vähiten mobiilimaksamista Tanskaan, Ruotsiin ja Norjaan verrattuna. Suomessa 48 prosenttia ei käyttänyt mobiilimaksamiseen tarkoitettuja sovelluksia, kun taas Tanskassa vastaava osuus oli 11 prosenttia, Ruotsissa 12 prosenttia ja Norjassa 14 prosenttia. Suomessa 34 prosenttia käytti mobiilimaksamiseen tarkoitettuja sovelluksia ainakin kerran viikossa, kun Tanskassa vastaava osuus oli 47 prosenttia, Ruotsissa 43 prosenttia ja Norjassa 36 prosenttia.⁴⁸⁷ Korttimaksujen arvo on kasvanut tasaisesti noin 5 prosentin vuosivauhtia jo pitkään ennen koronaviruspandemiaa.

Pandemian myötä käteisen rahan käyttö on merkittävästi vähentynyt sekä lähi- ja mobiilimaksamisen määrä kasvanut. Ensimmäisen koronavuoden aikana mobiilimaksujen arvo kasvoi kokonaisuudessaan jopa 62 prosenttia edeltävään vuoteen verrattuna. Pandemian pitkittynyt kesto lisää todennäköisyyttä sille, että maksutapojen muutokset jäävät pysyviksi. Voimakkaasta kasvusta huolimatta mobiilimaksujen osuus suhteessa korttimaksujen kokonaisvolyymiin oli vain alle 3 prosenttia. Suomen Pankin kuluttajakyselyssä vuoden 2021 maaliskuulta 48 prosenttia suomalaisista kuitenkin kertoi käyttävänsä mobiilimaksuja joissain tilanteissa. Mobiilimaksujen ongelmana on se, että kaikki maksuratkaisut eivät toimi eri maissa. Käynnissä onkin useita Euroopan maiden yhteisiä hankkeita sähköisen maksamisen yhdenmukaistamiseksi.⁴⁸⁸

Ostosten maksaminen uudistuu esimerkiksi kontaktivapailla ja biometrisillä ratkaisuilla. Maksamisen ratkaisut kehittyvät kuluttajalle yhä yksinkertaisemmiksi. Markkinoilla on käytössä jo useita sähköisiä lompakoita. Kiina on edelläkävijä myös digitaalisessa maksamisessa, jo 60 prosenttia digiostoista maksetaan siellä sähköisillä lompakoilla.⁴⁸⁹ Amazon lanseerasi syyskuussa 2020 kämmenskannausteknologian, joka mahdollistaa muun muassa ostosten maksamisen sekä kanta-asiakkuuden tunnistamisen näyttämällä skannerin yllä kämmenään. Ratkaisu käyttää teknologiaa, joka luo henkilölle uniikin kämmenalekirjoituksen. Amazonin mukaan teknologiaa voitaisiin hyödyntää myös

⁴⁸⁷ YouGov 2019

⁴⁸⁸ Sintonen ym. 2021

⁴⁸⁹ Kurjenoja 2021b

muissa vähittäiskaupoissa ja esimerkiksi stadioneilla tai toimistorakennuksissa.⁴⁹⁰

Tekoäly uudistaa voimakkaasti kaupan alaa, sen valtavirtaistumiseen vaikuttaa erityisesti kokonaisvaltaisen datan hallinnan kehittyminen. Toimitusketjun hallinta sekä varaston-, työvoiman- ja tilanhallinnan optimointi koneoppimisen avulla ovat kaupan alan nykypäivää. Vaikka tekoälyteknologiaa on jo paljon saatavilla, vaativat esimerkiksi robottien vuorovaikutuksessa ja moninaisuuden hallinnassa käytettävät teknologiat vielä kehittymistä. Verkkokaupan puolella tekoälyä käytetään tehokkaasti esimerkiksi markkinoinnin kohdistamiseen ja tuotesuosittelun tekemiseen. Samoin tekoälyn avulla voidaan seurata asiakkaiden kivi- ja eläinjalakäyttäytymistä sekä optimoida myymälän layout-suunnittelua ja tuotteiden esillepanoa sekä näin vaikuttaa asiakaskokemukseen lähes reaaliajassa. Tekoäly muuttaa myös kilpailuasetelmia, erilaisten palveluntarjoajien tuottaman tuote- ja hintatietojen vertailu tulee asiakkaille yhä helpommaksi sekä luotettavammaksi.

Fyysiset robotit uudistavat kaupan alan logistisia-, valvonta-, laadunvalvonta- ja havainnointitehtäviä sekä asiakkaiden palvelutehtäviä. Kaupan alalla robotit tarvitsevat tekoälyä ympäristön havainnointiin, kommunikointiin asiakkaiden kanssa tai voidakseen tehdä tarvittavia tehtäviä reaali maailman haastavissa olosuhteissa ihmisten ympäröiminä. Vaikka kuormien purkaminen, erilaisten pakkausten käsittely ja/tai hyllyjen täyttäminen ovat vielä vaikeita tehtäviä roboteille, niin tekoälyn ja mekatroniikan kehittymisen myötä on mahdollista, että myös näitä töitä siirtyy pidemmällä aikavälillä roboteille.

Automaattivarastot ja muut sisälogistiikan teknologiat lisäävät kaupan tuotavuutta merkittävästi. Logistiikan tuotavuuden kasvun arvioidaan keskittyvän juuri varastointiin, kasvun arvioidaan nousevan jopa 100 prosenttiin vuoteen 2030 mennessä.⁴⁹¹ Nämä teknologiat kuitenkin vaativat tyypillisesti kalta investointeja ja ovat parhaiten hyödynnettävissä suurissa tavaravirroissa.

Robottien käyttö palveluiloilla tulee kasvamaan sekä apuvälineinä työntekijöille että ihmistyön korvaajana. Robottien valtavirtaistuminen vaatii kuitenkin vielä teknologista kehitystä erityisesti vuorovaikutuksen hiomiseksi. Fyysi-

⁴⁹⁰ Kumar 2020

⁴⁹¹ Ventä ym. 2018

sessä kaupassa robotteja tullaan jatkossa näkemään myös asiakaspalvelutehtävissä esimerkiksi opastamassa kuluttajia löytämään hakemansa sekä jakamaan tuotetietoa.

Sähköisen kaupankäynnin kasvu luo mahdollisuuksia robotti- ja miehittämättömien ilma-alusten -tekniikan laajalle käyttöönnotolle viimeisen kilometrin (=last mile) tuotetoimituksissa. Robottikuriirien käytön arvioidaan ratkaisevan ongelmia, jotka liittyvät logistiikan tehottomuuteen, jota aiheuttavat esimerkiksi korkeat työvoimakustannukset, energiatehokkuus ja ruuhkat.

Alustat ja globaalit markkinapaikat

Markkinapaikat ja alustat luovat mahdollisuuksia - kansainvälinen kilpailu on kovaa. Markkinapaikoilla ja alustoilla yritykset voivat saavuttaa uusia markkinoita ja kohderyhmiä. Nämä tarjoavat myös mahdollisuuden päästä käsiksi markkinapaikkojen tuottamaan asiakastietoon markkinoinnin, valikoiman ja hinnoittelupäätösten tueksi. Arvioiden mukaan kuitenkin joillain markkinapaikoilla jopa kolmannes myyjistä toimii kannattamattomasti muun muassa kovan kilpailun, korkeiden komissioiden tai vähäisen kysynnän vuoksi.⁴⁹²

Suomessa verkkokauppa-alustojen käyttö on vähäistä muuhun Eurooppaan verrattessa. Vuonna 2017 yhteensä 14 prosenttia Suomen verkkokauppayrityksistä hyödynsi alustoja (Ruotsi 17 %). Osuus on kasvanut, kun vuonna 2020 vastaava osuus oli Suomessa 21 prosenttia (Ruotsi 33 %). Suomen osuus on paljon pienempi kuin EU-28-maiden keskimääräinen osuus, joka oli 40 prosenttia vuonna 2020, ja Suomi jäi myös kaikkien muiden Pohjoismaiden taakse verkkokauppa-alustojen hyödyntämisessä. Tanskassa alustojen kautta myyvien verkkokauppayrityksien osuus oli 25 prosenttia, Norjassa 32 prosenttia, Ruotsissa 33 prosenttia ja Islannissa 41 prosenttia vuonna 2020. Suomen ja muiden Pohjoismaiden kehitys verkkokauppa-alustojen hyödyntämisessä on ollut viime vuosina erilaista ja erot ovat kasvaneet.⁴⁹³

Kansainväliset markkinapaikat haastavat suomalaista kauppaa. Esimerkiksi Amazon pyrkii rakentamaan varastojen sekä jakelukeskusten verkostoa Eurooppaan, ja samalla se pyrkii ratkaisemaan suurimpien kaupunkien läheisyyteen sijoittuvilla jakelukeskuksilla viimeisen kilometrin kuljetusongelmaa. Poik-

⁴⁹² Lindblom ym. 2020

⁴⁹³ Mattila ym. 2021

keuksellisen laajan asiakasdatan ja tiheän jakelukeskusverkoston myös se pysyy haastamaan kaupan toimijat sekä asiakaspalvelussa että toimitusnopeudessa, minkä lisäksi Amazonin tulo markkinoille voi johtaa aikaisempaa kovempaan hintakilpailuun.⁴⁹⁴ Globaalien markkinapaikkojen tietointensiivisyys mahdollista tarkkaan kohdennettujen tarjouksien ja ostosuositusten tekemisen asiakkaille. Tarkan asiakastiedon avulla markkinapaikkojen on myös helpompi pitää kiinni asiakkaistaan ja saada heidät kiinnostumaan entistä laajemmista oheispalveluista.

Globaalit markkinapaikat uudistavat ansaintamalleja. Näissä sovelletaan tyyppisesti komissiopohjaisia ansaintamalleja, joissa markkinapaikkojen taloudellinen tulos ei perustu tuotteiden ostamiseen ja niiden edelleen myymiseen, vaan transaktioiden välittämiseen ostajien sekä myyjien välillä. Markkinapaikat eivät välttämättä omista alustansa läpi virtaavia tuotteita, vaan ainoastaan mahdollistavat eri osapuolten keskinäisen kaupankäynnin. Markkinapaikat voivat myös kilpailla markkinapaikkaa käyvien myyjien kanssa, jolloin niille muodostuu toimijana ns. kaksoisrooli. Markkinapaikat myös myyvät yrityksille lisäpalveluita, kuten mainoksia ja markkinointiviestintää. Lisäksi markkinapaikat voivat tarjota sekä kuluttajille että tuottajille kulutus- ja yritysluottoja, kun markkinapaikan keräämä tieto toimii luottohistoriana.⁴⁹⁵ Markkinapaikat toimivat myös yhä useammin hakukoneina, ja kuluttaja voi perinteisten hakukoneiden, esimerkiksi Googlen tai brändin omien verkkosivujen sijaan aloittaa tuotehaun markkinapaikan alustalta. Markkinapaikka voi valmiin käyttäjäkuntansa avulla tarjota markkinapaikan alustan kautta tuotteitaan myyvälle yritykselle potentiaalisia asiakkaita.⁴⁹⁶

Vaikka globaalien markkinapaikkojen kautta voi saavuttaa uusia kohderyhmiä, kilpailu markkinapaikoilla on kovaa. Kilpailua ei välttämättä ole pelkästään vain myyjien kesken, vaan kilpailu saattaa ulottua myös alustan omistajan omaa liiketoimintaa ja omia tuotemerkkejä vastaan, ja alustan algoritmi saattaa suositella ensisijaisesti alustan omia tuotemerkkejä, mikä vaikuttaa muiden alustalla myytävien merkkituotteiden menekkiin.⁴⁹⁷

⁴⁹⁴ Kurjenoja 2021b

⁴⁹⁵ Lindblom ym. 2020

⁴⁹⁶ Kurjenoja 2021b

⁴⁹⁷ Lindblom ym. 2020

6.2 Reaaliaikatalous

**Reaaliaikatalous mahdollistaa ajantasaiseen tietoon perustuvan päätöksen-
teon yrityksissä ja viranomaisten toiminnassa.** Reaaliaikataloudella (=Real
Time Economy, RTE) tarkoitetaan kokonaisuutta, jossa yritysten taloustieto liik-
kuu digitaalisessa rakenteisessa muodossa luotettavassa ekosysteemissä. Re-
aaliaikataloudessa sähköisten liiketoiminnan asiakirjojen (kuitti, lasku, tilaus ja-
toimitusasiakirjat) sisältämät tiedot ovat yhtenäisessä koneluettavassa muo-
dossa (rakenteinen talousdata). Viranomaisille tiedon reaaliaikaisuus antaa
mahdollisuuden tarjota palveluita entistä tehokkaammin ja toisaalta kohdistaa
muun muassa valvontaa nykyistä reaaliaikaisemmin.

**Reaaliaikatalouteen ja yritysten digitaaliseen taloushallintoon siirtyminen
edellyttää yhteisiä ratkaisuja sekä rakenteita, joita ei tällä hetkellä vielä ole.**
Tiedot joudutaan usein syöttämään manuaalisesti taloushallinnon järjestel-
miin, mikä muun muassa aiheuttaa kustannuksia, hidastaa taloushallinnon
prosesseja ja on este tietojen reaaliaikaiselle liikuttamiselle sekä hyödyntämi-
selle. Yritykset joutuvat nykyisin raportoimaan eri viranomaisille samoja tietoja
erilaisissa raportointikokonaisuuksissa, esimerkkeinä tilinpäätökset, veroilmoi-
tukset ja tilastotiedot. Yrityksen tulisi esimerkiksi voida välittää sähköinen ra-
kenteinen ostotapahtuman todentava kuitti kaupan tarjoamasta applikaati-
osta käyttämäänsä kirjanpitolpalveluun.

**Kesällä 2021 käynnistyneessä Yrityksen digitalous -hankkeessa rakennetaan
toimivaa, sujuvaa ja turvallista tiedon jakamisen infrastruktuuria yrityksille.**
Reaaliaikatalouden toimenpiteet toteuttavat hallitusohjelman kirjauksia säh-
köisten laskujen ja kuittien laajasta käyttöön otosta. Tavoitteena on arkipäiväis-
tää verkkolaskutus ja e-kuittien käyttö myös pienille yrityksille. Tiedon avaami-
sen ja jakamisen turvalliset ratkaisut sekä palvelut suunnitellaan ja toteutetaan
markkinaehtoisesti yhdessä yritysten kanssa siten, että palvelut ja niiden sisäl-
tämä tieto ovat yhdenmukaisia sekä yhteensopivia, eli tieto tulee olemaan ra-
kenteisessa kaikkien toimijoiden hyödynnettävissä olevassa muodossa. Datan
standardit ja tekniset ratkaisut sovitetaan yhteen myös kansainvälisesti. Yhteis-
esti sovittujen ratkaisujen implementointi helpottaa elinkeinotoiminnan har-
joittamisen rajat ylittävästi.

**Kaupan ala on kuitti-intensiivinen toimiala, erityisesti kuluttajakaupan
osalta.** Yrityksen digitalous -hankkeessa kehitystyö painottuu ensivaiheessa
yritysten väliseen kauppaan. Hankkeen kuluessa arvioidaan e-kuittien käyt-
töön oton vaikutukset kaupan alalle laajemmin.

6.3 Data ja turvallisuus

Asiakastieto

Datatalouden ajassa tiedon kerääminen, hallinta, jalostaminen ja hyödyntäminen ovat keskiössä. Data-analytiikan tekniikoilla, kuten ennustavalla mallintamisella ja optimoinnilla, voidaan kehittää yrityksen toimintaa suurta tietomäärää hyödyntämällä. Data-analytiikka voi hyödyttää esimerkiksi resurssien allokoinnissa, ja sen avulla voidaan esimerkiksi parantaa yrityksen myyntiä.⁴⁹⁸ Data-analytiikka voidaan jakaa perinteiseen analytiikkaan ja big dataa hyödyntävään analytiikkaan. Perinteinen analytiikka on kuvailevaa analytiikkaa, joka rajatun tietomäärän avulla pyrkii tarkastelemaan mennyttä aikaa. Big data -analytiikka on puolestaan ennustavaa analytiikkaa, joka käsittelee suurta tietomäärää ja sen avulla tarjoaa uusia näkökulmia ja ennusteita. Big dataa voidaan hyödyntää yrityksissä esimerkiksi operatiivisia ja strategisia valintoja tehtäessä.⁴⁹⁹ Big datan avulla saatua ymmärrystä voidaan käyttää esimerkiksi asiakaskokemuksen kehittämiseen ja yksilölliseen markkinointiin, palvelumuotoiluun sekä hinnoitteluun.

Kaupan ydinprosessit nivoutuvat entistä kiinteämmin datan hyödyntämisen ympärille. Siinä missä kivijalkakaupoissa asiakastiedon kerääminen kytkeytyy pääasiassa kanta-asiakasjärjestelmiin, digitalisoituvassa toimintaympäristössä kuluttajasta saadaan huomattavasti hienojakoisempaa tietoa ostoprosessin eri vaiheissa.⁵⁰⁰ Tyypillisesti kaupoilla on paljon dataa, mutta sen arvoa ei tunnisteta tai sitä ei osata hyödyntää. Datan arvo saattaa myös hävitä siiloutuneeseen organisaatioon, vaikka informaation tulisi olla koko organisaation saavutettavissa.⁵⁰¹ Datan hyödyntämisen merkitys ja tämän osaaminen tulevat jatkossa korostumaan.

Asiakasymmärryksen merkitys liiketoiminnassa kasvaa yhä ja tämän ympärille syntyy täysin uutta liiketoimintaa. Perinteiset vähittäiskaupan toimijat pyrkivät keräämään yksilöllistä asiakasdataa ja räätälöimään tarjontaansa yksittäisille kuluttajille yhä paremmin. Kun vielä 2000-luvulla verkkokaupoilla oli selkeä datan hallinnan ylivoima perinteisiin vähittäiskaupan toimijoihin nähden, vuoteen 2031 tultaessa toimijat ovat todennäköisesti jo samalla viivalla.⁵⁰²

⁴⁹⁸ Leventhal & Langdell 2013

⁴⁹⁹ Almeida 2018

⁵⁰⁰ Piipari ym. 2021a

⁵⁰¹ Piipari ym. 2021b

⁵⁰² Mitronen & Närvänen 2020

EU:n yleinen tietosuoja-asetus asettaa vaateita digitaaliselle kaupalle, mikä voi haastaa erityisesti pienten ja keskisuurten yritysten osaamista. Asetuksen tavoitteena on parantaa henkilötietojen suojaa ja yksilöiden mahdollisuuksia hallita kerättyjen tietojen käsittelyä. Asetuksen myötä organisaatioiden tulee yksityishenkilön vaatimuksesta luovuttaa ja poistaa kaikki vaatijan tiedot, lisäksi yksityishenkilö voi kieltää henkilötietojensa keräämisen. Tämä velvoittaa takaamaan, että kerätyt henkilötiedot ovat asianmukaisia ja rajoittaa tarpeetonta datan keräämistä.⁵⁰³ Tutkimusten mukaan tietosuoja-asetuksen valvon-
nassa ja toimeenpanossa on merkittäviä haasteita. Asetuksen noudattaminen vaatii rekisterinpitäjiltä osaamista ja ammattitaitoa, joka saattaa olla haasteena pienillä ja keskisuurilla yrityksillä.⁵⁰⁴

Kyberturvallisuus

Kyberturvallisuus tulee huomioida kaupan alan toiminnot, prosessit ja järjestelmät läpäisten. Kaupan ja jakelun toimialoilla kyberturvallisuuden kehittämiskohteita ovat esimerkiksi kyberturvallisuuteen liittyvän tiedon jakaminen, seuranta ja haavoittuvuuksien hallinta. Kaikkia toimialoja poikkileikkaavia huoltovarmuuden ja kyberturvallisuuden kannalta merkittäviä kehityskohteita on havaittu olevan, esimerkiksi yhteisen tilannekuvan kehittäminen, turvallinen ohjelmistokehitys sekä henkilöstön kyberturvallisuusosaamisen kehittäminen. Koska kaupan alalla materiaalivirtoja ohjataan, seurataan ja raportoidaan jo nyt täysin automatisoidusti, tulee palveluketjun eri toimijoiden tulevaisuudessa luoda yhtenäinen turvallisuuden tilannekuva. Tässä sekä sopimussuhteissa tulee huomioida myös riippuvuus muista aloista. Kaupan ja logistiikan keskeisimmät digitalisaatiota sekä kyberturvallisuutta koskevat kehityskohteet ovat hyvin yhteneväisiä kaupan alan kanssa, ja yhteiset kehittämishankkeet nostaisivat myös kaupan alan kypsyystasoa. Hyvä kyberturvallisuuden taso voidaan saavuttaa vain, jos jokainen digitaaliseen yhteiskuntaan kytkeytynyt toimija kantaa oman vastuunsa kyberturvallisuuden toteutumisesta.⁵⁰⁵

Kaupan alalla digitaaliset palvelut ja tietoturva ovat usein ulkoistettuja, ja alalla tarvitaan lisää turvallisuusratkaisujen hankintaosaamista. Kyberturvallisuusteknologiat ja -palvelut kehittyvät nopeatahtisesti, minkä vuoksi palvelu-

⁵⁰³ Tietosuojavaltuutetun toimisto 2021

⁵⁰⁴ Sankari & Wiberg 2019

⁵⁰⁵ Huoltovarmuusorganisaation Digipooli 2020

vaatimusten määrittäminen on tärkeää, mutta myös haastavaa. Tarkoituksenmukaiset turvallisuusratkaisut edellyttävät sitä, että alan yrityksillä on selvä kuva kyberturvallisuutensa kannalta olennaisista tekijöistä, komponenteista ja riippuvuuksista. Keskitettyjen konserni- ja ketjuratkaisujen lisäksi kaupan alalla toimijat hankkivat myös merkittäviä määriä palveluita hajautetusti. Näitä ovat tyypillisesti esimerkiksi kameravalvonta, verkkokaupparatkaisut, laitteiden etähallintaratkaisut ja sähköiset hintalaput. Näiden ratkaisujen osalta kyberturvallisuuden ja liiketoiminnan jatkuvuuden toteutumisen edellyttämät palveluvaatimukset saattavat jäädä puutteellisiksi. Turvallisuuden kannalta myös pilvipalvelualustojen kasvava käyttö luo riskejä.

Uudessa kansallisessa kyberturvallisuuden kehittämisohjelmassa käsitellään pitkäjänteistä kehittämistä ja kansallisia tavoitteita. Ohjelman ensisijaisena tavoitteena on luoda Suomeen kyberturvallisuuden ekosysteemi. Tämän rakentamisen edellytyksiä ovat huippuluokan osaamisen vahvistaminen, kiinteä yhteistyö eri toimijoiden välillä, vahva kotimainen kyberturvateollisuus ja tehokkaat kansalliset kyberturvakyvykkydet.

6.4 Johtopäätökset ja kehittämis ehdotukset

Johtopäätös 9. *Digitalisaatio, kuluttajakäyttäytymisen muutos, verkkokaupan kasvu, globaali kauppa sekä kaupan monikanavaisuus murtavat kaupan toimialaa. Kehityskulku ja muutostrendit haastavat kaupan toimialaa ja sen on uusiuduttava ennakkoluulottomasti, myös jatkossa.*

Tulevaisuudessa digitalisaatio on uudistanut kaupan toimialan eri kokoiset, eri ikäiset ja eri kehitysvaiheissa olevat yritykset. Digitalisoituminen on vauhdittanut laaja-alaisella kaupan alan innovaatioekosysteemityöllä, TKI-panostuksilla sekä kyvykkyysien kasvattamisella. Digitalisoitumisen myötä kauppa on kehittynyt monikanavaiseksi toimijaksi kuluttajan tarpeista lähtien. Kaupan monikanavaisuus on helppoa, saumatonta ja luotettavaa kuluttajille. Eri asiakasryhmät saavat monikanavaiset palvelut omien tarpeiden ja kykyjen mukaan, myös alueellisesti tasa-arvoisesti.

Kehittämis ehdotus 14. **Luodaan ja otetaan käyttöön kaupan toimialalle innovaatioekosysteemi edistämään eri vaiheissa olevien kaupan alan yritysten digitalisoitumista ja uudistumista.** Kaupan alan innovaatioekosysteemissä tutkimusyhteisöt, julkinen sektori, kaupan alan yritykset, brändit ja asiantuntijatahot sekä rahoituspalveluiden tarjoajat kehittävät ja innovoivat yhdessä toi-

mialan kokonaisvaltaista digitalisoitumista, kaupan sisäisissä ja ulkoisissa prosesseissa. Innovaatioekosysteemisessä työssä myös isot veturiyritykset sekä start up -yritykset vauhdittavat pieniä ja perinteisiä toimijoita digitalisoitumaan.

Kehittämisehdotus 15. Kohdistetaan tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiopanostuksia (=TKI-panostuksia) ja yritysneuvontaa kaupan toimialan uusien liiketoimintamallien, brändien ja ostopolkujen kehittämiseen sekä digitaalisten teknologioiden hyödyntämiseen. Kehitetään julkisia rahoitusmalleja ja –kriteereitä sekä rahoituksen kohdistamisessa nivotaan saumattomasti yhteen kansallinen ja EU-rahoitus sekä tuetaan yrityksiä EU-rahoituksen hyödyntämisessä. Kaupan alalla digitaalisuus murtaa vakiintuneita toimintamalleja voimakkaasti ja tämä vaatii kaupan toimialaa rakentamaan ja palvelumuotoilemaan esimerkiksi ostopolut, liiketoimintakonseptit ja –mallit uudelleen. Digitaalinen asiakashankinta, alusta- ja jakamistalous sekä markkinapaikkojen ja uusien teknologioiden käyttöönotto (kuten robotisaatio, tekoäly, autotomisaatio) edellyttävät kaupan alalla myös uusia digitaalisia kyvykkyyksiä.

Kehitetään julkisia rahoitusmalleja ja –kriteereitä siten, että ne tukevat kaupan alan innovaatio- ja kehittämistoimintaa ja sen luonnetta, kuten uusien digitaalisen ja kansainvälisten liiketoimintamallin luomisessa sekä kaupan toimintaprosessien kehittämisessä. Uudistuminen vaatii esimerkiksi uusien teknologiaratkaisujen selvittämistä ja kehittämistä, muun muassa keräilyrobotiikan, mobiilipalveluiden, varastointijärjestelmien, markkinointiautomaatioiden, tiedolla johtamisen ja miehittämättömien kauppojen ratkaisuja.

Kuluttajalähtöiset monikanavaiset toimintamallit innovoidaan ja kehitetään huomioiden eri asiakasryhmien ja alueiden tasa-arvoisuus.

Kehittämisehdotus 16. Toteutetaan suomalaisten kaupan alan yritysten monikanavaisuutta edistävä verkkokauppaohjelma, tukemaan digitalisaation edellyttämiä muutoksia toimialalla kokonaisvaltaisesti, myös tutkimustietoa hyödyntäen. Ohjelman tarkoituksena on kaupan liiketoiminnan kehittäminen kokonaisvaltaisilla ratkaisuilla monikanavaiseksi, painottaen verkkokaupan voimakasta kehittämistä ja edistää vahvasti suomalaisen kaupan kansainvälistymistä. Ohjelman sisältöinä ovat muun muassa palvelumuotoilu, uusien teknologisten ratkaisujen kehittäminen osana verkkokaupan perustamista ja toteuttamista, tuote- ja palveluinnovaatiot, eri kokoiset ja eri kaupan alan segmenttien erityispiirteet huomioiden (kuten erikoiskauppa, pienet ja isot yrityk-

set), työntekijöiden osaamisen ja kyvykkyyksien kasvattaminen sekä uudet liiketoimintamallit, digitaaliset myynti- ja markkinointikanavat, brändäys sekä kyberturvallisuus.

Johtopäätös 10. *Tekoälyn, automatisaation sekä uusien teknologisten ratkaisujen myötä digitaalinen maksaminen yleistyy yhä sekä muuttaa muotoaan voimakkaasti nykyisestä. Maksamisen muutoksen kehitys ei koske ainoastaan verkkokauppaa, vaan kaikkia monikanavaisen kaupan muotoja, myös miehitettävien kauppojen yleistyessä. Asiakkaiden valinnoissa voittavia maksamisen konsepteja ovat luotettavat, helpot ja elämykselliset maksamisratkaisut, joihin yhdistyy myös muita toimintoja, kuten oman datan käyttö.*

Tulevaisuudessa suomalainen kaupan toimiala on vastannut teknologiseen kehitykseen maksamisen muutoksessa ja sijoittuu kehityksen kärkeen. Kaupan ala on ennakkoluulottomasti uudistanut digitaalisen maksamisen ja toimialalla on käytössä luotettavat digitaalisen maksamisen uudet maksamisratkaisut.

Kehittämis ehdotus 17. **Toteutetaan digitaalisen maksamisen -ohjelma kaupan alan yrityksille.** Ohjelmassa kehitetään ja innovoidaan tutkimus- ja teknologiatoimijoiden sekä kaupan alan yritysten kanssa uusia ja turvallisia maksujärjestelmiä ja -tapoja muun muassa digitaaliseen maksamiseen, mobiilimaksamiseen, kontaktivapaaseen ja biometriseen maksamiseen. Ohjelmassa kaupan alan yritykset kehittävät ja ottavat käyttöön digitaalisia maksamisratkaisuja asiakaslähtöisesti sekä palvelumuotoilevat digitaalista maksamista omiin ostopolkuihinsa voittavina konsepteina.

Johtopäätös 11. *Reaaliaikatalouden edellyttämät muutokset vaativat kaupan alan palvelujen yhteentoimivuutta, tiedon eheyttä, kaupankäynnin osapuolten identiteetin ja luottamuksellisuuden varmistusta sekä tietoturvaa. Asiakkaan tunnistamiseksi tulee yhteistyössä keskeisten toimijoiden kanssa löytää sellaiset tekniset ratkaisut, jotka eivät muodosta kaupan alalle kustannuksiltaan liian isoa taakkaa.*

Tulevaisuudessa Suomen kaupan toimiala on siirtynyt osaksi reaaliaikatalouden ekosysteemiä, edelläkävijä maana. Kansalliset ratkaisut tukevat Pohjoismaista ja EU-tason yhteentoimivuutta. Reaaliaikatalous mahdollistaa kaupan toimialalla ajantasaisen tiedon hyödyntämisen kaikessa liiketoiminnassa ja helpottaa raportointia viranomaisille sekä tukee kaupan alan liiketoiminnan harjoittamista EU-sisämarkkinoilla.

Kehittämisehdotus 18. Siirrytään reaaliaikatalouteen kaupan toimialalla. Kehitetään ja otetaan käyttöön markkinaehtoisesti reaaliaikatalouden Pohjoismaista ja EU-tason yhteentoimivuutta tukevat kansalliset ratkaisut. Valmistelu tehdään viranomaisten ja kaupan alan toimijoiden kanssa yhteistyössä (sisältää muun muassa e-kuittien käyttöönoton vaikutusten arvioinnin kaupan alalle, talouden hallinnan prosessin sähköistämisen, automatisoinnin käyttöönoton ja toimeenpanon), sekä otetaan huomioon myös mikro ja pienten yritysten tarpeet ja vaatimukset sekä kaupan alan työntekijöiden osaaamistarpeet. Kokonaistavoitteen saavuttaminen edellyttää kaupanalan toimijoiden aktiivista osallistumista yhteisten ratkaisujen kehittämiseen.

Kansalliset ratkaisut rakennetaan siten, että ne tukevat myös Pohjoismaista ja EU-tason yhteentoimivuutta sekä Suomen tavoitetta toimia reaaliaikatalouden edelläkävijänä. Tämä edellyttää sitoutumista kansainväliseen yhteistyöhön sekä yhteisten standardien sekä ratkaisujen kehittämistä.

7. KESTÄVÄ KAUPPA, ILMASTONMUUTOS JA YRITYSVASTUU

Kaupalla ja sen arvoketjuilla on merkittävä rooli suomalaisen yhteiskunnan siirtymisessä kohti kestäväyyttä, hiilineutraaliutta ja vastuullisuutta. Kaupan yritysten ilmastotyöllä on myös suuri hiilikädenjälkivaikutus, ja kauppa luo kuluttajille mahdollisuuksia vähentää omasta toiminnasta syntyviä ilmastovaikutuksia, kuten myös laajemmin yhteiskuntaan, esimerkiksi elinkeinoelämälle sekä julkiselle sektorille.

Suomalaisella kaupalla on hyviä mahdollisuuksia erilaistua globaalissa kilpailussa ja rakentaa kilpailuetua vastuullisuuden sekä ekologisuuden varaan. Vastuulliset valinnat tulevat korostumaan kuluttajien arvomaailmassa entistä enemmän. Kauppa voi myös olla aktiivisesti tukemassa kuluttajien vastuullisia valintoja tarjoamalla tietoa esimerkiksi tuotteiden hiilijalanjäljestä ja eettisestä tuotantotavasta.

Eri toimijoilla, kuten yrityksillä ja kuluttajilla ei ole tällä hetkellä aina riittävästi tietoa, eikä taloudellisia kannusteita tehdä kestäviä ja vastuullisia valintoja. Ratkaisut tulee jatkossa rakentaa kuluttajien arkeen sopiviksi. Lisäksi kaupan tulisi löytää uusia ratkaisuja kumppaniverkoston ja toimitusketjun kestävyys- ja vastuullisuuden varmistamiseksi. Tässä tarvitaan kansallisen ja EU-lainsäädännön sekä tiedotuksen lisäksi globaalia yhteistyötä ja standardeja.

7.1 Ilmastomuutos, ekologisuus ja luonnonvarojen kestävä käyttö kaupan toimialalla

Ilmastomuutos on aiheuttanut kaupan toimialalle ja koko yhteiskunnalle uusia haasteita. Kaupan alan ilmastotyöhön vaikuttavat nyt ja tulevaisuudessa monet kansallisella ja kansainvälisellä tasolla laaditut tavoitteet. Pääministeri Marinin hallituksen ohjelmaan on kirjattu Suomen tavoite olla hiilineutraali vuonna 2035 ja hiilinegatiivinen nopeasti tämän jälkeen. Lisäksi hallitus on sitoutunut Euroopan unionin ja Suomen ilmastopolitiikan uudistamiseen siten, että Suomi tekee oman osansa maailman keskilämpötilan nousun rajoittamiseksi 1,5 asteeseen Pariisin ilmastosopimuksen mukaisesti. Tavoitteen saavuttamiseksi nopeutetaan päästövähennystoimia ja vahvistetaan hiilinieluja. Hallitusohjelman mukaan laaditaan toimialakohtaiset tiekartat vähähiilisyys-teen yhteistyössä alan toimijoiden kanssa.⁵⁰⁶ Tiekartat määrittävät, mitä toimenpiteitä on tehtävä vähähiiliseen yhteiskuntaan siirtymiseksi⁵⁰⁷.

Kaupan Liitto julkaisi kesäkuussa 2020 vähähiilisyystiekartan kaupan toimialalle osana hallitusohjelman vähähiilisyystiekarttojen toteuttamista. Uusiutuva kauppa 2035 -tiekartan tavoitteena on, että suomalainen kauppa on toimialansa globaali ilmastoedelläkävijä ja saavuttanut hiilineutraaliuden vuonna 2035, ja että vuonna 2050 ala on lähes nollapäästöinen. Kaupan toimialan tiekartta sisältää kolme eri skenaariota, joista Uusiutuva Kauppa 2035 on kunnianhimoisin ja tähtää hiilineutraaliuteen vuonna 2035 hallitusohjelmassa asetetun tavoitteen mukaisesti. Tiekartta on ehdollinen ja siinä määritetään tavoitteiden tueksi myös tarvittavia politiikkatoimenpiteitä, kuten investointikannustimia ja veroratkaisuja.⁵⁰⁸

Kaupan omat päästöt edustavat alle yhtä prosenttia Suomen kasvihuonekaasupäästöistä, mutta kaupan yritysten ilmastotyöllä on merkittävä hiilikädenjälkivaikutus koko arvo- ja toimitusketjuun sekä asiakkaiden mahdollisuuksiin toimia ja elää hiilineutraalilla, kestävällä tavalla. Hiilijalanjälki-käsite määrittää kielteisiä päästövaikutuksia, kun taas hiilikädenjäljellä kuvataan tuotteen päästövähennyspotentiaalia eli positiivisia ilmastovaikutuksia.⁵⁰⁹ Kun yritys

⁵⁰⁶ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 2019

⁵⁰⁷ Työ- ja elinkeinoministeriö 2021a

⁵⁰⁸ Kaupan liitto 2020c

⁵⁰⁹ Kaupan liitto 2020c

tuottaa hiilikädenjälkeä asiakkailleen, asiakas pystyy alentamaan omaa hiilijalanjälkeään⁵¹⁰. Kaupan mahdollisuus vahvistaa hiilikädenjälkeä on merkittävä, koska sen asiakkaana on koko suomalainen yhteiskunta: koko muu elinkeinoelämä, julkinen sektori sekä kuluttajat⁵¹¹. Päivittäistavara- ja erikoiskauppa toimivat rajapintana yksityiseen kulutukseen ja voi vaikuttaa kuluttajien osto- ja kuluttajakäyttäytymiseen tarjoamalla aktiivisesti asiakkailleen hiilijalanjälkeä ja päästöjä pienentäviä ratkaisuja ja työkaluja oman käytön ja kulutuksen mittaamiseen ja vähentämiseen.⁵¹² Esimerkiksi päivittäistavarakaupan mobiilisovellusten avulla asiakas voi seurata esimerkiksi kulutuksensa hiilijalanjälkeä ja kotimaisuusastetta, joita voidaan mitata asiakasdatan avulla⁵¹³. Kotitalouksien kulutusvalinnoilla on myös merkittävää vaikutusta ilmastoon ja ilmastonmuutoksen hillintään.

Hiilijalanjälkeä voidaan useissa tapauksissa pienentää tarjoamalla tuotteiden sijasta palveluja ja elinkaariratkaisuja, nämä ratkaisut yleistyvät tulevina vuosina. Ostamisesta ja omistamisesta siirrytään palveluihin sekä käyttöoikeuksiin, esimerkiksi vuokrausliiketoiminnan kehittämisen avulla.⁵¹⁴ Samoin huolto-, korjaus- ja kierrätyspalveluista tulee olennaisempi osa kaupan tarjontaa jatkossa. Nämä luovat myös uusia liiketoimintamahdollisuuksia.⁵¹⁵

Merkittävä osa kaupan alan yrityksistä on jo siirtynyt hyödyntämään ilmastoystävällisiä energialähteitä ja muita kestävyttä vahvistavia keinoja toiminnassaan. Nämä liittyvät esimerkiksi materiaalitehokkuuteen, hävikin vähentämiseen, uusiutuvan sähkö-, ja lämpöenergian omaan tuotantoon ja/tai käyttöön sekä päästöttömiin voimanlähteisiin sekä logistiikkaan. Lisäksi alalla on investoitu energiatehokkaisiin toimitiloihin.⁵¹⁶

Kaupan toimialaan kytkeytyvät liitot ovat solmineet vapaaehtoisia sopimuksia ministeriöiden kanssa ilmastonmuutokseen vaikuttamiseksi. Näitä ovat esimerkiksi Green deal -sopimukset. Lisäksi yritykset ovat liittyneet vapaaehtoiseen elinkeinoelämän energiatehokkuussopimukseen, ja päivittäistavara-kauppa on mukana elintarvikealan materiaalitehokkuussitoumuksessa. Sen

⁵¹⁰ Business Finland 2020

⁵¹¹ Kaupan liitto 2020c

⁵¹² Piipari ym. 2021a

⁵¹³ Saarijärvi & Hokkanen 2020 Mitrosen & Närväsen 2020 mukaan

⁵¹⁴ Kaupan liitto 2020c

⁵¹⁵ Mitronen & Närvänen 2020

⁵¹⁶ Kaupan liitto 2020c

tarkoituksena on vähentää ruoan valmistuksen, jakelun ja kulutuksen ympäristövaikutuksia.⁵¹⁷

Julkisilla hankinnoilla on suuri merkitys vihreän siirtymän vauhdittajana. Kaupunkien ja kuntien hankintayksiköt voivat käyttää ostovoimaansa sellaisiin tavaroihin, palveluihin ja urakoihin, joiden ympäristövaikutukset ovat muita pienemmät. Hankinnoilla voidaan kannustaa yrityksiä uusiin ratkaisuihin ja uudistaa markkinoita. Julkisia hankintoja tehdään vuosittain noin 35 miljardilla eurolla, ja arviolta kaksi kolmasosaa tarjouspyynnöistä sisältää kestävyysnäkökohtia yleisellä tasolla.⁵¹⁸

Kaupan alalla ja sen työntekijöillä on vastuullinen rooli tarjota tietoa kuluttajille ja tukea kestäviä kulutuspäätöksiä. Kauppa voi tarjota kuluttajille tietoa vastuullisista valinnoista kertomalla esimerkiksi tuotteiden hiilijalanjäljestä ja muista ympäristövaikutuksista, tuotantotavasta sekä terveysvaikutuksista tuotteiden pakkauksissa, kaupan omassa markkinointiviestinnässä tai hyödyntämällä kaupan omia mobiilisovelluksia. Myös erilaiset pakkauksiin tulevat hiilijalanjälkimitarit ja kierrätettävät pakkaukset tulevat lisääntymään. Tiedon luotettavuuteen ja läpinäkyvyyteen on tärkeää kiinnittää yhä enemmän huomiota. Alalla tapahtuu myös viher- ja vastuullisuuspesua, jossa väittämiä käytetään markkinointitarkoituksessa ilman konkreettista tieteellistä näyttöä.⁵¹⁹

Kaupan toimialalla ilmasto- ja vastuullisuustyön merkitys tulee vahvistumaan tällä vuosikymmenellä - luoden myös uusia mahdollisuuksia kilpailukykyyn globaaleilla markkinoilla. Suomalainen kaupan ala voi rakentaa globaalisti merkittävää kilpailuetua vastuullisilla ratkaisuilla. Vastuulliset valinnat tulevat korostumaan kuluttajien valinnoissa yhä vahvemmin. Ympäristövastuun kääntäminen edelläkävijyydeksi ja menestystekijäksi vaatii kuitenkin systemaattista työtä. Ainoastaan lain vähimmäisvaatimukset kattavat kestävä kehityksen toimet eivät ole riittäviä globaaleilla markkinoilla. Kaupan alalla tulaa luomaan myös uusia liiketoimintamalleja, jotka pohjautuvat ansaintamahdollisuuksien, yhteiskunnallisen hyödyn ja yrityksen oman ydinosaamisen yhdistämiseen ovat mahdollisia tulevaisuudessa.⁵²⁰

⁵¹⁷ Kaupan liitto 2020c

⁵¹⁸ Orivuori 2018

⁵¹⁹ Mitronen & Närvänen 2020

⁵²⁰ Mitronen & Närvänen 2020

Kaupan alan energiatehokkuus

Kaupan alalla kehitetään energiatehokkuutta aktiivisesti, ja ala on sitoutunut elinkeinoelämän energiatehokkuussopimukseen. Kaupan ala operoi hyvin merkittävää kiinteistökantaa ympäri Suomen. Kiinteistöjen hiilijalanjälkeä voidaan vähentää parantamalla energiatehokkuutta ja lisäämällä omaenergian tuotantoa, esimerkiksi aurinkosähköllä. Keväällä 2021 energiatehokkuussopimuskauden 2017–2025 kaupan alan toimenpideohjelmaan on liittynyt 18 yritystä ja näiden 2 643 toimipaikkaa.⁵²¹ Kaupan alan yritykset ovat toteuttaneet viime vuosina runsaasti hankkeita energiatehokkuuden parantamiseksi. Edellisen sopimuskauden 2008–2016 päättyessä energiatehokkuutta parantavia toimenpiteitä oli voimassa kaikkiaan 3 601 kappaletta, joiden avulla saavutettu energiansäästö oli 177 GWh. Tämä ylitti sopimuskauden tavoitteet selvästi. Säästöt saavutettiin noin 30 miljoonan euron investoinneilla, ja kumulatiiviset saavutettavat säästöt kustannuksissa olivat noin 50 miljoonaa euroa.⁵²²

Kaupan ala tavoittelee merkittävästi parempaa energiatehokkuutta jatkossa esimerkiksi älykkäiden energialäyryjärjestelmien avulla. Energiatehokkuussopimuskaudella 2017–2025 kaupan alan yritysten energiatehokkuuden tehostamistavoite vuodelle 2020 on 4 prosenttia ja 7,5 prosenttia vuodelle 2025 energiatehokkuussopimukseen liittyjän energiankäytöstä. Kaupan alan energiatehokkuutta kehittävät hankkeet koskevat esimerkiksi kylmälaitteiden lämmöntalteenottoa kauppakiinteistöjen energiatehokkuuden parantamiseksi.⁵²³ Kaupan ala voi osaltaan mahdollistaa uusiutuvan energian tuotannon lisäämistä Suomessa, esimerkiksi energiankäytön joustavuutta hintasignaaleja ja digitalisaatiota hyödyntämällä.

Kaupan ala investoi aurinkosähkөөn. Kaupan kiinteistöjen hiilijalanjälkeä voidaan vähentää parantamalla energiatehokkuutta ja lisäämällä omaenergian tuotantoa, mikä tapahtuu usein aurinkosähkөө hyödyntämällä. Päivittäistavarakauppa on investoinut viime vuosina aurinkosähkөөn tuotantokapasiteettiin omissa kiinteistöissään⁵²⁴. Aurinkosähkөөn tuotanto sopii erityisen hyvin päivittäistavarakaupoille, sillä paras tuotanto osuu kesäkuukausille samoin kuin jäädytystarpeen aiheuttama suuri sähkönkulutus⁵²⁵. Yritykset ovat voineet

⁵²¹ Energiatehokkuussopimukset 2021

⁵²² Motiva Oy 2017

⁵²³ Energiatehokkuussopimukset 2016

⁵²⁴ Ks. esim. K-ryhmä 2020, S-ryhmä 2020, Lidl Suomi Ky 2021

⁵²⁵ K-ryhmä 2020

saada työ- ja elinkeinoministeriön energiatukea aurinkosähköinvestointeihinsa 20–25 prosenttia hyväksyttävistä kustannuksista⁵²⁶. Investoinnit edesauttavat myös kaupan alan vastuullisuustavoitteiden saavuttamista. Alle 800 000 kWh vuodessa tuottavat voimalat on vapautettu sähköverosta, mikä on myös merkittävä investoinnin kannattavuuteen vaikuttava tekijä⁵²⁷.

Kaupan sijoittuminen, kaavoitus ja logistiikka kestävyysnäkökulmasta

Kaupan palveluiden sijoittuminen vaikuttaa niiden saavutettavuuteen eri kulkuvälineillä. Tulevaisuudessa korostuvat toisaalta asioinnin helppous ja hyvä kaupan palvelujen saatavuus sekä toisaalta ilmastonmuutoksen hillinnän vaatimukset. Alueiden- ja maankäytön suunnittelulla voidaan luoda toimintaja kehittämisedellytyksiä kaupalle ja samalla edistää ilmastonmuutoksen hillintää ja palvelujen saavutettavuutta ohjaamalla kauppaa yhdyskuntarakenteellisesti hyvillä sijaintipaikoille. Esimerkiksi keskusta-alueen ulkopuolelle suuntautuvat kaupan toimipaikat on vaikeampi saavuttaa kestävillä liikennematkeilla, kuten joukkoliikennevälineillä. Kaupan ja muun palveluverkon suunnittelu tulisi kytkeä nykyistä kiinteämmin liikennejärjestelmäsuunnitteluun sekä siinä tulisi tehdä yhteistyötä kaupan toimijoiden kanssa. Päivittäistavarakauppa on tuo esille, että sen on liiketaloudellisesti tarve sijoittua yhdyskuntarakenteen sisälle ja, että riittävän suuria kauppapaikkoja tulisi kaavoittaa riittävästi, sillä nyt ei ole näin.

Kestävien kuljetustapojen valinta on tärkeää ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Noin kaksi kolmasosaa vähittäiskaupan päästöistä aiheutuu päivittäistavarakaupan toiminnoista. Vähittäiskaupan kotimaan tiekuljetusten hiilidioksidipäästöt ovat noin 502 000 tonnia vuodessa, nämä vastaavat noin 15 prosenttia ammattimaisten tiekuljetusten kokonaispäästöistä.⁵²⁸ Tavaraliikenne saattaa kasvaa verkkokaupan lisääntyessä, eikä asiointiliikenteen ole havaittu vähentyvän verkkokaupan myötä⁵²⁹. Kaupan ala esittää ilmastotoimiksi koko kuljetusketjun suunnittelun tehostamista huomioiden ajoneuvojen verkottamisen ja reittisuunnittelun sekä taloudellista ajoa tukevat järjestelmät. Lisäksi kuljetusten kilpailuttamisessa tulisi nostaa ympäristökriteereiden merkitystä.

⁵²⁶ Työ- ja elinkeinoministeriö 2021b

⁵²⁷ Verohallinto 2021b

⁵²⁸ Kaupan liitto 2020c

⁵²⁹ Koskela & Santasalo 2020

Kehityksen seuraamista hidastaa se, ettei nykyinen kuljetustilastointi mahdollista päästöjen inventointia koko toimialan läpäisten.⁵³⁰ Kauppojen vastuullisuusohjelmat eivät useinkaan ota kantaa kaupan sijaintiin, vaikka sijainti vaikuttaa suoraan liikkumiseen ja on sitä kautta yksi osatekijä vähähiilisessä liiketoiminnassa⁵³¹.

Kestävät kuljetusratkaisut ovat myös keskeinen osa henkilöliikenteen murrosta, jossa on huomioitava kuluttajien mahdollisuus tavoittaa kauppaliikkeitä keskusta-alueen ulkopuolella kestävästi esimerkiksi sähköautoilla.

Kiertotalous ja kaupan toimiala

Ilmastonmuutos sekä resurssien ja luonnonvarojen kasvava niukkuus lisäävät kiertotalouden ratkaisua tulevaisuudessa yhä enemmän. Kaupan alalla kiertotalous liittyy esimerkiksi tuote- ja pakkaussuunnitteluun, kierrättämiseen sekä hävikkiin. Myös siirtymällä tavaroista palveluihin vahvistetaan usein kiertotaloutta. Kiertotaloudessa periaatteena on resurssien vähäisempi käyttö, jätteen ja hukun synnyn minimointi sekä materiaalin käyttäminen uudelleen. EU:ssa ja Suomessa on tehty useita toimenpiteitä lineaarisesta talousmallista kiertotaloutta kohti. Suomessa Sitra on edistänyt kiertotaloutta aktiivisesti sekä visioinut Suomesta kiertotalouden edelläkävijämaata.⁵³²

Keväällä 2021 vahvistetussa Kiertotalouden valtioneuvoston periaatepäätöksessä painotetaan kiertotalouden nostamista kestävästä talouskasvusta tavoittelevan elinkeinopolitiikan yhdeksi painopistealueeksi. Samalla se kutsuu kaikki yhteiskunnan toimijat – kansalaiset, yritykset, järjestöt ja päättäjät vaatimaan sekä toteuttamaan konkreettisia tapoja ja tekoja, jotka edistävät hiili-neutraalia kiertotalousyhteiskuntaa. Nykyisessä talousjärjestelmässä luonnonvarojen käytöstä voi aiheutua päästöjä tai haittaa luonnon ekosysteemeille ilman, että haitan aiheuttajalle kohdentuu kustannuksia. Yrityksillä ja kuluttajilla ei usein ole taloudellisia kannusteita tehdä kiertotalouden kannalta suotuisia valintoja.⁵³³ Kiertotaloustoimilla pyritään edistämään luonnon monimuotoisuuden (biodiversiteetin), säilymistä. Kaupalla on aktiivinen rooli tämän systemisen muutoksen edistämisessä.

⁵³⁰ Kaupan liitto 2020c

⁵³¹ Koskela & Santasalo 2020

⁵³² Mitronen & Närvänen 2020

⁵³³ Valtioneuvosto 2021a

Kaupasta tulee tulevaisuudessa entistä enemmän palvelujen tarjoaja. Kaupan tarjoomassa ovat yhä olennaisemmin esimerkiksi huolto-, korjaus- ja kiertäyspalvelut. Myös vertaiskauppa ja käytettyjen tuotteiden kauppa ovat tulevaisuuden trendejä.⁵³⁴ Kiertotalouteen ja jakamistalouteen siirtyminen vaatii yrityksiltä liiketoimintamallien uudistamista. Hiilineutraaliin kiertotalouteen siirtyminen edellyttää uusia innovaatioita, digitaalisia ratkaisuja ja osaamisen kehittämistä. Lisäksi tarvittavia muutoksia on arvioitava koko organisaatiossa ja kumppaniverkostossa.⁵³⁵ Uusien liiketoimintamallien tueksi tarvitaan laajaa yhteistyötä toisten yritysten, tutkimusorganisaatioiden, kaupunkien ja muiden toimijoiden kanssa, jotta systeeminen kiertotalous voisi syntyä. Vientiin tähtäävään liiketoimintaekosysteemiin tarvitaan kansainvälistä yhteistyötä jo tutkimus- ja kehitysvaiheessa.

EU:n uudessa kiertotalouden toimintasuunnitelmassa kestävä tuotepoliittikka sekä tuotesuunnittelu on nostettu avainasemaan siirtymässä kohti kestävämpiä kulutus- ja tuotantotapoja⁵³⁶. Tuotesuunnittelulla voidaan vaikuttaa jopa 80 prosenttiin tuotteen elinkaaren aikaisista ympäristövaikutuksista⁵³⁷. Komissio julkaisi maaliskuussa 2022 kestävään tuotepoliittikkaan ja kulutukseen keskittyvän kiertotalouspaketin⁵³⁸, joka sisältää muun muassa Kestävien tuotteiden aloitteen, Kestäviä ja kiertotalouteen perustuvia tekstiilejä koskevan EU strategian sekä Kestävien tuotteiden ekologista suunnittelua koskevan asetusehdotuksen.

Kestävien tuotteiden aloitteen ja ekosuunnitteluasetuksen tavoitteena on, että kaikki EU-markkinoille saatettavat tuotteet ovat kestäviä, korjattavia ja turvallisesti kierrätettäviä vuoteen 2030 mennessä.⁵³⁹ Tuotekohtaiset ekosuunnitteluvaatimukset tulevat olemaan yksi keskeisistä ohjauskeinoista. Niiden avulla ohjataan tuotesuunnittelua siten, että tuotteista tehdään kestävämpiä ja luotettavampia sekä niiden uudelleenkäytettävyyttä, päivitettävyyttä, korjattavuutta, ylläpidon helppoutta ja varaosien saatavuutta, uudistettavuutta, kierrätettävyyttä sekä energia- ja resurssitehokkuutta paranne-

⁵³⁴ Mitronen & Närvänen 2020

⁵³⁵ Valtioneuvosto 2021b

⁵³⁶ Euroopan komissio 2020h

⁵³⁷ Euroopan komissio 2014

⁵³⁸ Euroopan komissio 2022a

⁵³⁹ Euroopan komissio 2022b

taan sekä vähennetään tuotteiden sisältämiä haitallisia aineita. Myös tuotteiden ennen aikaista vanhenemista torjutaan ja otettaneen käyttöön hävityskielto myymättä jääneille tai palautetuille kestokulutustavaroille.⁵⁴⁰

Ekosuunnittelun lisäksi kestäviä ja kiertotalouden mukaisia tuotteita edistetään muun muassa digitaalisen tuotepassin, ympäristöjalanjälkimenetelmän (=PEF), vihreitä väittämiä koskevan sääntelyn, ympäristömerkkien ja julkisten hankintojen kestävyyskriteerien avulla sekä vahvistamalla kuluttajien mahdollisuuksia tuotteiden korjauttamiseen (=right to repair) ja edistämällä vihreää siirtymää osana kuluttajapolitiikkaa.⁵⁴¹

Euroopan komissio tulee esittämään elektroniikka-aloitteen, jossa uuden kestävä tuotepoliittisen kehyksen mukaisesti edistetään tuotteiden käytön pidentämistä sääntelyllä ja vapaaehtoisilla sopimuksilla. Elektroniikkaa sekä tieto- ja viestintätekniikkaa pidetään ensisijaisena alana korjauttamiskeuden täytäntöönpanossa, mukaan lukien oikeus päivittää vanhentuneita ohjelmistoja. Tähän on odotettavissa nopeaa sopimuskäytäntöä ja sääntelyä (2021–2023). Isoja muutoksia on esimerkiksi matkapuhelinten ja vastaavien laitteiden latureita koskeissa sääntelytoimenpiteissä, ja myös elektroniikkaromun vastaanottoon harkitaan yhteistä järjestelmää. Lisäksi kierrätyksen turvallisuuden parantaminen vaatii vaarallisten aineiden käytön rajoittamista, sähkö- ja elektroniikkalaitteissa koskevien EU:n sääntöjen uudelleentarkastelua sekä ohjeistusta yhdenmukaisuuden parantamiseksi asiaa koskevan lain-säädännön kanssa.⁵⁴²

Vaikka kiristyvät jätteen kierrätysasteet edistävät kiertotaloutta, tuo jatkuvasti lisääntyvä maiden rajat ylittävä etäkauppa haasteita tuottajavastuujärjestelmille. Jätelainsäädännön uudistuksessa vuonna 2021 tuottajavastuu laajeni koskemaan etäkauppaa. Tuottajavastuu koskee ulkomaille sijoittautuneita yrityksiä, kun ne myyvät etäkaupalla akkuja tai paristoja, autoja, pakkauksia, paperia tai paperituotteita, renkaita taikka sähkö- tai elektroniikkalaitteita suoraan käyttäjälle Suomeen. Suomeen sijoittautuneet etämyyjät ovat vastavasti tuottajavastuun piirissä myynnin kohdemaassa. Ulkomaisten etämyyjien määrittäminen tuottajavastuullisiksi voi aiheuttaa valvovalle viranomaiselle toimivaltaongelmia silloin, kun tuottajavastuullinen on sijoittautunut toiseen

⁵⁴⁰ Euroopan komissio 2022a

⁵⁴¹ Euroopan komissio 2020h

⁵⁴² Euroopan komissio 2020h

valtioon. Valvonta edellyttää viranomaisyhteistyötä niin kotimaassa kuin kansainvälisesti. Muiden jäsenvaltioiden viranomaisilta on tarve saada virka-apua etämyyjä koskevien velvoitteiden toimeenpanossa. Myös komissio selvittää parhaillaan uusia keinoja etäkaupan tuottajavastuuelvoitteiden täytäntöönpanon tehostamiseksi.

Kaupan ala korostaakin kansainvälisen yhteistyön merkitystä, koska kauppa on globalisaation edelläkävijä. Tehokkaasti toimiva markkinavalvonta ja muu viranomaisvalvonta ovat tärkeässä roolissa sekä sisämarkkinoiden että EU:n ulkopuolisen verkkokaupan epäkohtien ratkomisessa. Kotimaisen sääntelyn valmistelussa on hyvä huomioida kansainvälisen verkkokaupan kilpailuasetelma. Kansallista ja eurooppalaista lainsäädäntöä tulisi voida soveltaa myös EU:n ulkopuoliseen verkkokauppaan. Kotimaisen kaupan alaa rasittaa myös voimassa oleva UPU-postisopimus.⁵⁴³

Elintarvikeala

Turhaan tuotettu ruoka kuormittaa sekä taloutta että ympäristöä ja heikentää ruokaturvaa. Tällä hetkellä Suomessa syntyy ruokahävikkiä noin 351–376 miljoonaa kiloa vuodessa, ja kauppohen osuus tästä on noin 16 prosenttia. Vähittäiskaupassa ja sitä palvelevassa tukkukaupassa elintarvikejätettä sekä ruokahävikkiä muodostui yhteensä 1,6 prosenttia vuonna 2018 ja 1,5 prosenttia vuonna 2019 kokonaisyntivolyymistä (kg). Määrällisesti elintarvikejätettä sekä ruokahävikkiä syntyi eniten hedelmä- ja vihannetuotteista sekä juureksista, toiseksi eniten tuoreista leipä- ja leipomotuotteista.⁵⁴⁴ Kauppojen hävikin vähentäminen on parantunut muun muassa hyvän menekinhallinnan, sähköisten ennuste- ja tilausjärjestelmien, tehokkaan logistiikan, vapautuneiden aukioloaikojen sekä ammattitaitoisen henkilökunnan ansiosta⁵⁴⁵.

Kansallisessa hävikkitiekartassa on linjattu keinot puolittaa ruokahävikki vuoteen 2030 mennessä, tässä linjataan myös indikaattorit ruokahävikin seurantaan⁵⁴⁶. Myös Euroopan unioni on sitoutunut YK:n kestävän kehityksen mukaisesti puolittamaan vuoteen 2030 mennessä elintarvikejätteen määrän jälleenyymyjä- ja kuluttajatasolla sekä vähentämään ruokahävikkiä tuotanto- ja ja-

⁵⁴³ Kaupan liitto 2020c

⁵⁴⁴ Riipi ym. 2021

⁵⁴⁵ Päivittäistavarakauppa ry 2021c

⁵⁴⁶ Ks. Luonnonvarakeskus 2021a

keluketjuissa. EU:n jätelainsäädäntö velvoittaa jäsenmaita seuraamaan säännöllisesti elintarvikejätteen ja ruokahävikin määrää.⁵⁴⁷ Ruokahävikin vähentämisessä myös elintarvikepakkauksilla on vaikutusta. Pakkausmerkinnät auttavat kuluttajia tekemään valintoja kestävyys- ja terveyskriteereitä huomioiden.

Elintarvikepakkaus on merkittävässä roolissa tuotteen suojaamisessa ja sen säilyvyyden ja turvallisuuden varmistamisessa, elintarvikkeet myydään kuluttajille pääosin valmiiksi pakattuina. Elintarvikkeiden pakkaaminen edellyttää, että elintarvikepakkauksissa on riittävät tiedot siitä, mitä pakkaus sisältää. Pakkausmerkintöjen perusteella kuluttaja muodostaa käsityksen elintarvikkeesta ja tekee valintoja eri tuotteiden välillä. Pakkausmerkinnät auttavat kuluttajaa tekemään valintoja kestävyys- ja terveyskriteereitä huomioiden, sekä suojaavat kuluttajaa taloudellisilta tappioilta. Pakkausmerkintöjen tekeminen elintarvikepakkauksiin on säädetty pääsääntöisesti pakolliseksi. Pakollisia elintarviketietoja koskeva lainsäädäntö on lähes täysin harmonisoitua EU-lainsäädäntöä. Myös elintarvikepakkausmateriaalien turvallisuuden sääntely on lähes täysin harmonisoitua EU-tasolla. Elintarvikepakkauksia ja elintarvikkeesta annettavia tietoja koskeva lainsäädäntö ja sen valvonta takaavat osaltaan elintarvikealan toimijoiden tasapuolisen kohtelun ja yhtäläisen kilpailuaseman.

Elintarvikkeiden verkkokauppa laajenee, tämä voi vaatia uudenlaista viranomaisvalvontaa. Samoin elintarvikepetokset ja muu rikollinen toiminta elintarvikeketjussa luovat uudenlaisia haasteita. Päivittäistavarakauppa on Suomessa erittäin keskittynyttä kolmen toimijaan⁵⁴⁸. Elintarviketeollisuudessa toimijoita on huomattavasti enemmän, noin 1770 yritystä (vuonna 2019), joskin monilla sektoreilla pääosa markkinoista on muutaman suuren toimijan hallussa⁵⁴⁹. Maataloustuottajia oli runsaat 45 400 vuonna 2020⁵⁵⁰.

Tekstiilialan vastuullisuus

Tekstiilialalla on käynnissä muutos kohti kestäviä ja kiertotalouden mukaisia toimintamalleja, mikä vaikuttaa myös tekstiilien kauppaan. Tekstiilien kiertotalous on erittäin tärkeä ja ajankohtainen aihe. Tutkimusten mukaan tekstiilisektori käyttää globaalisti pääosin neitseellisiä materiaaleja ja jopa yli 60 prosenttia kuituista on öljypohjaisia eli uusiutumattomista luonnonvaroista tuo-

⁵⁴⁷ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2018/851

⁵⁴⁸ NielsenIQ 2021

⁵⁴⁹ Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto, Tilastokeskus 2021

⁵⁵⁰ Luonnonvarakeskus 2021b

tettuja. Myös luonnonkuitujen, kuten puuvillan, tuotannon ympäristövaikutukset ovat merkittävät. Haitallisia vaikutuksia lisää tekstiilien lyhentynyt käyttöikä ja niin sanottu pikamuoti. Lisäksi edelleen valtaosa tekstiilijätteestä päätyy jätteenpolttoon ja arvokkaat materiaalit jäävät hyödyntämättä.

Kokonaisuudessaan tekstiilisektorin luonnonvarojen kulutus ja päästöt ovat merkittäviä ympäristö- ja terveysvaikutuksiltaan.⁵⁵¹ Näiden syiden vuoksi on erittäin tärkeää, että tekstiilisektorilla siirrytään kohti kestävämpiä kulutus- ja tuotantotapoja, joita kiertotalouden ratkaisut ja toimintamallit tarjoavat. Uusien palveluun perustuvien liiketoimintamallien lisäksi tuotesuunnittelussa ja samalla tekstiilien sisäänostoissa tulisi korostaa kestävyttä, korjattavuutta ja kierrätettävyyttä sekä laajemmin ekologisen ja sosiaalisen vastuun seuranta ja raportointia. Myös jakamistalouden ja tekstiilien uudelleenkäytön lisääntyminen sekä kuluttajien vertaiskauppa vaikuttavat tekstiilien kauppaan.

Suomalaisten tekstiilien ja vaatteiden kulutus on pysynyt pitkään samalla tasolla, mutta poistotekstiilien kierrätys on lisääntynyt. Suomalaisten tekstiilien ja vaatteiden kulutus on pysynyt samalla tasolla lähes 10 vuotta. Suomalaiset kuluttivat vuonna 2019 vaatteita ja kodintekstiilejä 11,3 kiloa henkeä kohden. Vuonna 2012 vastaava luku oli 11 kiloa.⁵⁵² Vertailun vuoksi EU:ssa kansalaiset hankkivat keskimäärin 26 kiloa tekstiilejä vuosittain ja heittävät pois noin 11 kiloa. Rahamääräisesti tekstiilin ja muodin kuluttajamarkkina on Suomessa kooltaan 5,4 miljardia euroa. Se on vain noin 4,5 prosenttia suomalaisten kokonaiskulutuksesta.⁵⁵³ Tekstiilejä poistettiin käytöstä yhteensä vajaa 86 miljoonaa kiloa. Suomessa on tehty pitkäjänteistä tutkimus- ja kehitystyötä tekstiilien kierrätysekosysteemin luomiseksi ja kierrätysratkaisujen kehittämiseksi. Poistotekstiilien erilliskeräykseen päätyi vuonna 2019 jo noin 44 prosentti kotitalouksien hankkimista tekstiileistä. Kasvua vuodesta 2012 on peräti 39 prosenttia. Kuitenkin edelleen valtaosa poistotekstiileistä päätyi polttoon.⁵⁵⁴

EU:n jätedirektiivin mukaisesti kaikkien jäsenmaiden tulee järjestää poistotekstiilien erilliskeräys vuoden 2024 loppuun mennessä⁵⁵⁵. Tekstiilien erilliskeräys käynnistetään Suomessa jo vuoden 2023 alussa.⁵⁵⁶ Kunnat vastaavat kotitalouksien poistotekstiilien keräyksestä, kuten muistakin yhdyskuntajätteen

⁵⁵¹ Ellen MacArthur Foundation 2017

⁵⁵² Dahlbo ym. 2021

⁵⁵³ Suomen Tekstiili & muoti ry 2020

⁵⁵⁴ Dahlbo ym. 2021

⁵⁵⁵ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2018/851

⁵⁵⁶ Hallituksen esitys HE 40/2021 vp

erilliskeräyksistä. Yritysten vastaavat puolestaan itse tuottamansa tekstiilijätteen erilliskeräyksen järjestämisestä, esimerkiksi yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. Velvoite perustuu EU:n jätedirektiivintavoitteisiin ja jätehuollon periaatteeseen etusijaisjärjestyksestä, jonka mukaan erilliskerätty tekstiilijäte tulisi ensisijaisesti uudelleen käyttää, valmistella uudelleenkäyttöön tai kierrättää.

Tekstiilien kiertotalous näkyy myös kansainvälisesti. Euroopan komissio julkaisi maaliskuussa 2022 Kestäviä ja kiertotalouteen perustuvia tekstiilejä koskevan EU:n strategian⁵⁵⁷ ja asetusehdotuksen Kestävien tuotteiden ekologisesta suunnittelusta⁵⁵⁸, jonka puitteissa tekstiileille tullaan asettamaan ekologisia tuotevaatimuksia. Globaalilla tasolla esimerkiksi YK:n ympäristöohjelma (UNEP) on edistänyt kestävämpiä ja kiertotalouteen perustuvia tekstiilien tuotanto- ja kulutustapoja.⁵⁵⁹

Kansallinen tekstiilialan vähähiilisyystiekartta vastaa tekstiilialan kestävyys- ja vastuullisuuteen liittyviin haasteisiin. Vastuullisuuden vaatimusten lisäksi tuotteisiin kohdistuu myös kiertotalouden ja kestävä tuotepolitiikan vaatimuksia. Tuotteiden tulisi jatkossa olla kestäviä, korjattavia, uudelleenkäytettäviä sekä niiden käyttöiän lopussa turvallisesti kierrätettäviä. Tekstiilialan laskennallinen hiilijalanjälki Suomessa on maltillinen, 59 300 hiilidioksidiekvivalenttitonnia (tCO₂e). Mikäli muutoksia saadaan aikaiseksi koko arvoketjussa ja eri toimijoiden avulla, on alan mahdollista tavoitella hiilineutraalisuutta Suomessa jo vuonna 2035.⁵⁶⁰

Suurin osa tekstiili- ja muotialan arvoketjun ilmastoon kohdistuvista päästöistä syntyy kuitenkin alan toimitusketjuissa Suomen rajojen ulkopuolella. Globaalien ilmastotavoitteiden edistämiseksi alan yrityksiä tulisi kannustaa vaikuttamaan koko toimitusketjussa. Tällaisia vaikutuksia ovat esimerkiksi puhtaiden teknologioiden vienti tai ratkaisut, joilla materiaalit säilyvät kierroissa mahdollisimman pitkään.⁵⁶¹ Moni kuluttaja toivoo saavansa lisää tietoa vaatteiden elämänsyklistä ostopäätöksensä tueksi. Erityisesti kuluttajia kiinnostavat vaatteiden laatu ja kestävyys, käyttöohjeet, vaatteiden materiaalit sekä tuotan-

⁵⁵⁷ Euroopan komissio 2022c

⁵⁵⁸ Euroopan komissio 2022d

⁵⁵⁹ UNEP 2022

⁵⁶⁰ Suomen tekstiili & muoti ry 2021

⁵⁶¹ Suomen tekstiili & muoti ry 2021

nossa käytetyt kemikaalit. Euroopan komissio on esittänyt tuotetiedon saatavuuden parantamiseksi digitaalisen tuotepassin käyttöönottoa osana kestävien tuotteiden aloitetta, joten tulevaisuudessa asia ratkeaa tuotepassin avulla⁵⁶². Ostopäätökseen vaikuttavat kuitenkin myös mukavuus, ulkoasu ja hinta. Tiedon kuluttajat toivovat saavansa tuotelapusta, myyjältä tai myyjän tai valmistajan verkkosivuilta.⁵⁶³ Komissio julkaisi maaliskuussa 2022 kiertotalouspaketin yhteydessä ehdotuksen Kuluttajien vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi vihreässä siirtymässä⁵⁶⁴ ja lisäksi komissio julkaisee loppuvuodesta 2022 aloitteen Tavaroiden kestävästä kuluttamisesta, jolla edistetään korjauttamista ja uudelleenkäyttöä.⁵⁶⁵

EU:n tekstiilistrategia ja uusi ekosunnittelusääntely ohjaavat tekstiilien tuotanto- ja kulutustapoja kohti kestäviä ja kiertotalouteen perustuvia toimintamalleja. Osana Euroopan vihreän kehityksen ohjelman⁵⁶⁶ tavoitteiden saavuttamista tekstiilit on tunnistettu EU:n uudessa kiertotalouden toimintasuunnitelmassa⁵⁶⁷ ja teollisuusstrategiassa yhdeksi keskeisistä toimialoista, joissa on tarvetta sekä mahdollisuuksia siirtyä kohti kestäviin ja kiertotalouden mukaisiin toimintamalleihin. Euroopan komissio julkaisi maaliskuussa 2022 Kestäviä ja kiertotalouteen perustuvia tekstiilejä koskevan EU:n strategian sekä asetus ehdotuksen kestävien tuotteiden ekologisesta suunnittelusta korvaamaan aikaisemman ekosunnitteludirektiivin. Samalla ekosunnittelun soveltamisala aiotaan laajentaa moniin tuoteryhmiin, muassa tekstiileihin. Uuden ekosunnitteluasetuksen myötä annettavat tuotekohtaiset ekosunnitteluvaatimukset tulevat olemaan keskeinen keino ohjata tekstiilien tuotesuunnittelua kestäviin, korjattaviin ja turvallisesti kierrätettäviin tuotteisiin. Tekstiilistrategian yhtenä kaupan alaan kohdistuvana ohjauskeinona komissio tulee ehdottamaan myymättömien tai palautettujen tekstiilituotteiden hävittämiskieltoa. Lisäksi komissio esittää ekosunnittelun puitteissa avoimuusvelvoitetta, jonka mukaisesti suurten yritysten olisi julkistettava käytöstä poistamiensa tuotteiden määrä sekä jatkokäsittelytapa.⁵⁶⁸

⁵⁶² Euroopan komissio 2020l

⁵⁶³ Vehmas 2021

⁵⁶⁴ Euroopan komissio 2022e

⁵⁶⁵ Euroopan komissio 2022f

⁵⁶⁶ Euroopan komissio 2019a

⁵⁶⁷ Euroopan komissio 2020i

⁵⁶⁸ Euroopan komissio 2022c

Tekstiilialan vastuullisuuden kasvamisesta, alan toimintaympäristön muutoksista, kuten verkkokaupan ja vertaiskaupan kasvusta sekä EU-tason säännöksistä, on merkittäviä seurauksia tekstiilin ja muodin erikoiskaupalle. Muutokset toimintaympäristössä vaikuttavat esimerkiksi nousevina kustannuksina, joka puolestaan vaikuttaa erikoiskaupan kannattavuuteen.

7.2 Kaupan vastuullisuus omista ja arvoketjujen vaikutuksista

Vastuullinen liiketoiminta ulottuu päästövähennystavoitteiden ja ilmasto-vaikutusten lisäksi myös moniin muihin tekijöihin. Vastuullisuus voi toimia jopa strategisena välineenä yritysten kilpailukyvyn kasvattamiseen ja toiminnan kehittämiseen. Suomella on mahdollisuus asemoitua kaupan alan kestävä kehityksen edelläkävijäksi kansainvälisessä kaupassa, jossa vastuullisuus kasvattaa myös merkitystään tulevaisuudessa. Suomalaisen kaupan ekologisesti tuotetut laadukkaat tuotteet voivat näin ollen luoda vastuullisuuteen perustuvaa kilpailukykyä. Tämä mahdollisuus korostuu entisestään, kun hinnalla kilpailu kansainvälisillä markkinoilla vaikeutuu.⁵⁶⁹

Euroopan komissio on määritellyt yritysvastuun yritysten vastuuksi niiden vaikutuksista yhteiskuntaan. Komission mukaan yritykset voivat tulla vastuullisiksi, kun ne sisällyttävät strategiaansa ja toimintoihinsa yhteiskunnallisia, eettisiä sekä ihmisoikeuksiin, ympäristöön ja kuluttajiin liittyviä näkökohtia. Myös lakien noudattaminen kuuluu vastuulliseen liiketoimintaan.⁵⁷⁰ Samalla, kun kaupan toimiala voi vaikuttaa yhteiskunnallisesti merkittävien arvoketjujensa kautta koko maan päästöihin, toimiala voi arvoketjujensa kautta vaikuttaa laajasti myös ekologisen vastuun lisäksi myös muilla yritysvastuun osa-alueilla. Taloudelliseen vastuuseen sisältyy esimerkiksi korruption ja lahjonnan torjuminen sekä taloudellisen hyvinvoinnin tuottaminen ympäröiville toimijoille. Ympäristövastuu sisältää esimerkiksi ilmastonmuutoksen torjuntaa, vesien, ilman ja maaperän suojelua, luonnonvarojen tehokasta käyttöä, luonnon monimuotoisuuden suojaamista ja vastuuta tuotteen tai palvelun koko elinkaaren vaikutuksesta ympäristöön. Sosiaalinen vastuu sisältää esimerkiksi henkilöstön koulutusta, työturvallisuutta, työhyvinvointia ja työympäristön tasarvoa mutta myös toimittajaketjujen työolojen ja ihmisoikeuksia, kuten lapsityövoiman tai vähemmistöjen oikeuksien tarkastelua.⁵⁷¹

⁵⁶⁹ Piipari ym. 2021a

⁵⁷⁰ Euroopan komissio 2021g

⁵⁷¹ Liappis ym. 2019

Yritysvastuun kantaminen tarkoittaa, että yritys ymmärtää roolinsa yhteiskunnassa, sekä mitä se toiminnallaan tuottaa koko yhteiskunnalle⁵⁷². Vastuullisessa liiketoiminnassa yritys huomioi toimintansa taloudelliset, ekologiset ja sosiaaliset vaikutukset. Yritysvastuu lähtee yrityksen strategiasta ja vaatii johdon sitoutumista, suunnitelmallisuutta, toimintasuunnitelmien kirjaamista ja jalkauttamista henkilöstölle. Yritystoimintaan liittyy myös vastuullisuusriskejä. Jos riskienhallinta on puutteellista, riskien realisoituminen saattaa johtaa ei-toivottuihin, kielteisiin vaikutuksiin. Tämän vuoksi vastuullisuuden eri osa-alueet on huomioitava yritystoiminnassa sekä tehdä myös riskien arviointia. Riskien tunnistaminen suojelee yrityksen liiketoimintaa. Erityisesti ilmasto-, sosiaalinen- ja ihmisoikeusnäkökulmat ovat nousussa. Sidosryhmien kasvavat odotukset ja yrityksen oman maineen hallinta ovat tärkeitä näkökulmia, myös sääntelyn tuomat vaatimukset luovat odotuksia muun muassa vastuullisuusraportointiin.⁵⁷³

Kaupan alan yritysten toiminnassa yritysvastuu on ollut tärkeässä osassa jo pitkään. Alalla vastuullisuuteen liittyviä kysymyksiä ovat esimerkiksi ihmisoikeudet, asiakastietojen vastuullinen käyttö, asiakasvastuu hyvästä ja luotettavasta palvelusta, työturvallisuus sekä monimuotoisuuden huomioon ottaminen sekä rekrytointipolitiikassa että asiakaskäytännöissä. Yritysvastuuseen voidaan katsoa liittyvän kolme eri osa-aluetta, jotka ovat taloudellinen, ekologinen ja sosiaalinen vastuullisuus. Taloudellinen vastuu tarkoittaa yrityksen tuottamaa taloudellista hyötyä eri sidosryhmille. Tämä taloudellinen vastuu syntyy kannattavasta liiketoiminnasta vastuullisin keinoin esimerkiksi hyvää hallintotapaa ja taloudenpitoa noudattaen. Ekologinen vastuu liittyy kaupan tekemään ilmastotyöhön ja hiilijalanjäljen pienentämiseen. Sosiaalinen vastuu liittyy muun muassa omien ja kumppaniverkoston työntekijöiden hyvinvointiin ja tasa-arvoisuuteen sekä terveyteen ja turvallisuuteen liittyviin kysymyksiin, tuotantoketjujen eettisyyteen ja vastuullisuuteen.⁵⁷⁴

Hyvinvointi ja vastuullisuus ovat elintarvikealan megatrendejä, jotka korostuvat yhä enemmän tulevaisuudessa suomalaisten ruokaostoksissa kotimaisuuden lisäksi. Elintarvikeketjun toiminnoilla on suuria vaikutuksia ympäristöön, sen parissa työskenteleviin ihmisiin ja talouteen.⁵⁷⁵ Monille kuluttajille

⁵⁷² Niskala ym. 2019

⁵⁷³ Liappis ym. 2019

⁵⁷⁴ Mitronen & Närvänen 2020

⁵⁷⁵ Vastuullisuusraportti.fi 2020

kotimaisuus merkitsee luotettavuutta, johon on alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota. Suomalaisen Työn Liiton tekemän tutkimuksen mukaan yli puoleltoista miljoonaa suomalaista haluaa suosia paikallisia valmistajia aina kun on mahdollista. Paikallisuuden suosiminen liittyy kuluttamisen merkityksellisyyden kaipuuseen, jossa kuluttamisen tulee tukea kuluttajan arvomaailmaa ja antaa perusteita miksi ja miten kuluttaa.⁵⁷⁶ Hyvinvointitrendi nostaa terveellisten, ravinteikkaiden ja ilmastoystävällisten ruokien merkitystä. Yli puolet kuluttajista on jo tehnyt muutoksia ruokavalinnoissaan ympäristö- ja ilmastoystävyyden, ja yli 60 prosenttia valitsee tuotteen sen pakkauksen ympäristöystävällisyyden tai kierrätettävyyden vuoksi⁵⁷⁷. Myös luonnonmukaisten tuotteiden ostaminen liitetään usein vastuullisuuskysymyksiin. Selvityksissä on todettu, että luonnonmukaisten tuotteiden aktiivikäyttäjät pitävät tärkeänä, että viljelijä saa hinnasta oikeudenmukaisen osuuden. Halu tukea pienviljelijöitä ja -tuottajia sekä luonnon mukaisten tuotteiden puhtaus ja luonnollisuus korostuvatkin kuluttajien luomun ostoperusteluissa.⁵⁷⁸

Tietoturvan merkitys kasvaa yhä, koska digitalisaation myötä kaupan alan asiakkaista on saatavilla entistä enemmän tietoa. Tämä lisää asiakasymmärrystä, mutta saattaa lisätä myös henkilötietojen väärinkäyttöä. EU:n tietosuojasäätö laittaa asiakastiedon käsittelylle entistä tiukemmat raamit. Asetuksen mukaan jokaisella on oikeus tietää muun muassa mitä henkilötietoja organisaatiolla on hänestä, tietää miten ja mihin tarkoitukseen henkilötietoja käsitellään sekä lopettaa henkilötietojen käsittely.⁵⁷⁹ Asiakastiedon käyttäminen markkinoinnissa on saatava henkilöltä yksiselitteisesti annettu suostumus, joka on oltava myös mahdollista peruuttaa⁵⁸⁰. Laajat yksityisyyden suojaan kohdistuneet tietomurrot ovat korostaneet asiakastiedon asianmukaisen käsittelyn sekä suojaamisen tärkeyttä⁵⁸¹. Pahimmillaan tietosuojaloukkausten uhrin altistuvat väärin käsiin päätyneiden tietojen vuoksi kiristykselle.

Työturvallisuuden tavoitteena on ylläpitää ja edistää työntekijöiden terveyttä, turvallisuutta ja työkykyä sekä ehkäistä tapaturmia ja ammattitautia. Päävastuu on työnantajalla, mutta työnantajan ja työntekijöiden yh-

⁵⁷⁶ Eljala 2018

⁵⁷⁷ Suomi syö -tutkimus, Taloustutkimus 2020

⁵⁷⁸ Suomi syö -tutkimus, Taloustutkimus 2020

⁵⁷⁹ Tietosuojavaltuutetun toimisto 2021

⁵⁸⁰ PwC 2017

⁵⁸¹ Ks. esim. Grönroos 2021

teistytötä tarvitaan työturvallisuudesta huolehtimiseen sekä sen kehittämiseen. Kaupan alan ja palvelualojen työntekijät kokivat työssään yleisimmin rasitusvammojen vaaraa teollisuudessa sekä rakentamisen aloilla työskentelevien palkansaajien ja terveydenhuollon työntekijöiden ohella. Väkivalta tai sen uhka ovat koholla palvelutyöntekijöiden, myyjien sekä asiakaspalvelutyöntekijöiden ryhmissä. Näissä ryhmissä väkivaltatilanteita tai uhkaa oli kokenut Tilastokeskuksen vuosien 2013 ja 2018 työolotutkimusten mukaan 20–30 prosenttia palkansaajista.⁵⁸² Väkivallan uhan hallinnointi on kirjattu kaupan alan työehtosopimukseen⁵⁸³. Työntekijöiden hyvinvointiin vaikuttavat monenlaiset tekijät. Esimerkiksi kaupan aukiolosääntelyn purkaminen on voinut jossain määrin vaikeuttaa kaupan alan työntekijöiden työn ja perhe-elämän yhteensovittamista⁵⁸⁴. Palvelualojen ammattiliitto PAM teki vuonna 2017 selvityksen kauppajen aukioloaikojen vapauttamisen vaikutuksista työ- ja perhe-elämän yhteensovittamiseen. Merkittävä osa alalla työskentelevistä koki, että aukiolosääntelyn myötä työ vie liiaksi aikaa perhe-elämältä ja työstä johtuen heille jää vähemmän aikaa lasten kanssa uudistuksen jälkeen. Yli puolet vastanneista harkitsi irtisanoutumista tai oli jopa irtisanoutunut kaupan aukiolovapautumista koskevan uudistuksen vuoksi. PAM:n selvityksen mukaan uudistus on vaikuttanut myös lastenhoidon järjestämiseen sekä vähentänyt lasten ja perheen kanssa vietettyä aikaa.⁵⁸⁵

Kauppajen viime vuosina laajentuneiden aukiolojen myötä yhä useampi kaupan alan työntekijä tekee töitä myöhään illalla tai öisin. Työterveyslaitos on tutkinut kaupan alan työaikoja ja niiden yhteyttä alan työntekijöiden hyvinvointiin. Tutkimuksen tulosten mukaan työehtosopimuksen määräykset työajoista toteutuivat kaupan alalla hyvin, kun tarkasteltiin vuositason työaikapiirteitä. Vuositason työaikapiirteiden mukaan myös työajat näyttivät hyvin samanlaisilta eri ryhmillä, kuten naisilla, miehillä ja eri ikäryhmillä. Työajoissa oli kuitenkin myös eroavuuksia, ja suurimmat erot havaittiin osa-aikaisten ja koko-aikaisten työntekijöiden välillä. Osa-aikaiset työntekijät tekivät erityisesti töitä ilta-aikaan painottuen, ja heillä oli kokoaikaisia työntekijöitä enemmän vain yhden päivän vapaita työpäivien välissä. Kokoaikaisilla työntekijöillä oli taas usein pitkiä yli 37,5 tunnin työviikkoja ja aamuvuoroja, minkä lisäksi heillä oli osa-aikaisia työntekijöitä hieman useammin vapaa viikonloppu. Merkittä-

⁵⁸² Tilastokeskus 2019b

⁵⁸³ Palvelualan ammattiliitto PAM 2020

⁵⁸⁴ Mähönen & Oravainen 2018

⁵⁸⁵ Kllokoqi-Bublaku, Egëzona 2017

vimmät työaikakuormitusta kohottavat tekijät vaihtelivat jonkin verran osa-aikaisten ja kokoaikaisten työntekijöiden välillä. Tällaisia kuormittavia tekijöitä olivat esimerkiksi pitkät työviikot, pitkät työvuorot, lyhyt viikkolepo, lyhyet vapaat yövuorajakson jälkeen sekä useat työpäivät, joiden välissä on vain yhden päivän vapaa.⁵⁸⁶

Työterveyslaitos korostaa kaupan alan työaikojen tutkimuksessaan riittävää palautumista työstä ja lepoa. Työaikasuunnittelu tukee työssä jaksamista, ja siinä tulee ottaa huomioon monia tekijöitä. Vähäinen palautuminen ja lepo voivat aiheuttaa sairauspoissaoloja. Lyhyiden alle 11 tunnin työvuorovälien ja lyhyiden sairauspoissaolojen välillä nähtiin tutkimuksessa yhteyksiä sekä osa-aikaisilla että kokoaikaisilla työntekijöillä. Pitkät sairaspoissaolot taas olivat yleisempiä kokoaikaisilla kuin osa-aikaisilla työntekijöillä, ja niitä oli myös enemmän vanhemmilla työntekijöillä nuorempiin verrattuna. Myös vähintään kahden peräkkäisen vapaapäivän tärkeys nostettiin tutkimuksessa esille, koska yhtenäiset vapaajaksot mahdollistavat työstä irrottautumisen ja tukevat työn ja muun elämän yhteensovittamista. Myös yötyöhön liittyen on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota palautumiseen. Työterveyslaitoksen tutkimuksen aikana yötyön määrä lisääntyi, kun mitattiin sekä yötyövuorojen että yötyötä tekevien henkilöiden määrää kaupan alalla. Määrä jopa kaksinkertaistui tutkimusjakson aikana vuosina 2018–2020.⁵⁸⁷

Kaupan alalla on vuonna 2020 lisääntynyt asiakkaiden häiriökäyttäytyminen jopa 50 prosenttia ja varkaudet 10–20 prosenttia toimipaikasta riippuen Kaupan liiton mukaan. Liitto pitää alan häiriökäyttäytymistä vakavana uhkana työ- ja asiakasturvallisuudelle. Vaikka laki velvoittaa työnantajaa huolehtimaan turvallisuudesta, loppuvat keinot alalla kesken. Ruotsissa otettiin käyttöön yrityslähestymiskielto maaliskuussa 2021.⁵⁸⁸ Kaupan alalla myös yksintyöskentely aiheuttaa työntekijöille turvattomuutta.

Monimuotoisuudella tarkoitetaan henkilöstön, asiakkaiden ja muiden sidosryhmien moninaisuutta ja moniarvoisuutta. Ikä, sukupuoli, vammaisuus, terveydentila, etninen alkuperä, kansalaisuus, kieli, uskonto, vakaumus ja seksuaalinen suuntautuminen ovat monimuotoisuuden määritteitä ja samalla laisäädännössä määriteltyjä syrjintäperusteita, joiden vuoksi ihmisiä ei saa aset-

⁵⁸⁶ Ropponen ym. 2021

⁵⁸⁷ Ropponen ym. 2021

⁵⁸⁸ Kuljukka-Rabb Terhi 2021

taa eriarvoiseen asemaan työntekijänä tai asiakkaana. Monimuotoisuuden johtaminen on osa henkilöstöjohtamista, esimiestyötä sekä työsuojelua. Monimuotoisuus olisi hyvä sisällyttää rekrytointien suunnitteluun ja toteuttamiseen sekä perehdytykseen ja työtehtävien suunnitteluun. Monimuotoisessa työyhteisössä perehdytyksen merkitys korostuu ja perehdytyksen sisällön ymmärtäminen on hyvä varmistaa. Myös työpaikan esteettömyys tulisi arvioida sekä työntekijöiden että asiakkaiden näkökulmasta.⁵⁸⁹

Kansainvälisten arvoketjujen läpinäkyvyys

Viime vuosina tietoisuus globaaleihin arvoketjuihin liittyvistä ihmisoikeus- ja ympäristöriskeistä on kasvanut. Vaikka kansainvälinen sopimuskokonaisuus on varsin kattava, eivät kaikki valtiot toimeenpane kansainvälisiä sopimuksia täysimääräisesti. Tämä vääristää kilpailua ja johtaa tilanteeseen, jossa paikalliseväestön oikeudet joko vaarantuvat tai ne eivät toteudu. Kansainvälisesti sovitut vastuullisuusstandardit edellyttävät, että yritykset ovat tietoisia tuotteidensa arvoketjuihin liittyvistä haitallisista vaikutuksista ihmisiin ja ympäristöön sekä pyrkivät toimimaan haittavaikutusten hallitsemiseksi. Yritysten tulisi myös kertoa julkisesti, millaisia riskejä niiden arvoketjuihin liittyy ja mitä yritys tekee riskien suhteen. Ihmisoikeuksissa huomio kiinnittyy Suomen rajojen ulkopuolelle, vaikka ihmisoikeuskysymyksiä on myös Suomessa, esimerkiksi myös kaupan alaan liittyvällä siivousalalla⁵⁹⁰. Myös työturvallisuus on ihmisoikeus.

Vastuullisen liiketoiminnan taustalla ovat kansainvälisesti sovitut standardit YK:ssa, OECD:ssä ja ILO:ssa. YK:n ihmisoikeusneuvosto hyväksyi vuonna 2011 YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet. YK:n periaatteet rakentuvat kolmelle pilarille: valtioiden velvollisuudelle suojella ja edistää ihmisoikeuksia, yritysten vastuulle kunnioittaa ihmisoikeuksia sekä korjaaville toimenpiteille. Ne eivät luo uusia kansainvälisen oikeuden velvoitteita, vaan niiden tarkoituksena on selkeyttää yritystoimintaan liittyvien ihmisoikeusriskien hallintaa valtioiden velvoitteiden ja yritysten vastuun osalta.⁵⁹¹ OECD:n

⁵⁸⁹ Työturvallisuuskeskus 2016

⁵⁹⁰ Ks. esim. Teittinen & Suutarinen 2020

⁵⁹¹ OHCHR 2011

toimintaohjeet monikansallisille yrityksille ovat valtioiden suosituksia yrityksille vastuullisesta liiketoiminnasta⁵⁹². Toimintaohjeet ovat yrityksille vapaaehtoiset, mutta ohjeisiin on sitoutuneet noin 50 valtiota, Suomi mukaan lukien⁵⁹³. ILO:n kolmikantainen periaatejulistus, joka koskee monikansallisia yrityksiä ja sosiaalipolitiikkaa on ILO:n ainoa suoraan yrityksille suunnattu standardi. Se edistää ILO:n ihmisarvoisen työn tavoitetta ja sisältää menettelytapaohjeita työllistämiseen, koulutukseen, työ- ja elinolosuhteisiin sekä työelämän suhteisiin.⁵⁹⁴

Vastuullisuus ja osaamisen muutokset kaupan toimialalla

Vastuullisuuteen suoraan liittyvä sääntely on lisääntymässä. Olemassa olevaa sääntelyä on kestävästä rahoituksesta⁵⁹⁵, konfliktimineraalien maahan tuonnista⁵⁹⁶ sekä vastuullisuusraportoinnista. Näistä vastuullisuusraportointia koskeva sääntely tulee uudistumaan.⁵⁹⁷ Myös akkudirektiivin uudistusta koskeva ehdotus⁵⁹⁸ sisältää vastuullisuuteen liittyviä elementtejä. Lisäksi Euroopan komissio on antanut sääntelyehdotukset yritysten asianmukaisen huolellisuuden velvoitteesta⁵⁹⁹ ja metsäkadon torjumisesta⁶⁰⁰, joissa molemmissa keskeisessä roolissa on asianmukainen huolellisuus (due diligence). Myös Suomessa selvitetään kansallista sääntelyä yritysvastuusta⁶⁰¹. Näiden lisäksi on myös muuta epäsuorasti vastuullisuuteen liittyvää sääntelyä, kuten tuoteturvallisuus- tai yksityisyydensuojasääntely.

Sääntelyn kasvu lisää painetta osaamiseen kehittämiseen sekä kaupan oman toiminnan että sen arvo- ja tuotantoketjujen hallinnassa. Vastuullisuuden integroiminen osaksi liiketoimintaa edellyttää, että organisaation jokaisen jäsenen tietää, mikä on oma rooli vastuullisuuden edistämisessä. Kuten myös aiemmin on todettu, kuluttajat toivovat myyjien voivan kertoa tuotteiden vastuullisuudesta. Arvo- ja tuotantoketjuissa on paljon toimijoita, joista osalle vastuullisuuskysymykset eivät ole vielä täysin vakiintunut osa liiketoimintaa tai

⁵⁹² OECD 2011

⁵⁹³ Ks. OECD/National Contact Points

⁵⁹⁴ International Labour Organization 2017

⁵⁹⁵ Euroopan komissio 2021h

⁵⁹⁶ Euroopan komissio 2021i

⁵⁹⁷ Euroopan komissio 2021j

⁵⁹⁸ Euroopan komissio 2020j

⁵⁹⁹ Euroopan komissio 2022g

⁶⁰⁰ Euroopan komissio 2021k

⁶⁰¹ Ernst & Young Oy: Helminen ym. 2020

vastuullisuutta ei osata sanoittaa. Vastuullisuusosaamisen kehittämiseen tarvitaan siis panostusta.

7.3 Johtopäätökset ja kehittämis ehdotukset

Johtopäätös 12. *Ilmastonmuutoksen sekä kestävän kasvun haasteet ja työ läpileikkaavat yhteiskunnallista kehitystä Suomessa, kuten myös globaalisti. Suomessa kaupan toimiala on ottanut haasteen vastaan aktiivisesti, muun muassa laatimalla toimialalle vähähiilisyystiekartat, tekemällä Green Deal –sopimuksia, siirtymällä ilmastoystävällisiin energialähteisiin.*

Tulevaisuudessa kaupan toimiala on hiilineutraalisuuden edelläkävijä ja on hiilineutraali vuonna 2035. Kauppa tekee aktiivisesti hiilineutraalisuutta tukevia toimia, on aktiivinen energiatehokkuussopimusten sopimuskumppani ja investoi energiatehokkuuteen ja omaenergian tuotantoon.

Kehittämis ehdotus 19. *Vauhditetaan kaupan alan vähähiili-investointeja kehittämällä valtionhallinnon ja kaupan alan yhteistyönä energiatehokkuussopimustoimintaa ja kannusteita.*

Johtopäätös 13. *Ilmastonmuutos sekä resurssien ja luonnonvarojen kasvava niukkuus lisäävät kiertotalouden ratkaisuja kaupan alalla. Kaupan toimialalla kiertotalous läpi leikkaa jo tänä päivänä monia toimintoja, kuten hävikkiruoka, tuote- ja pakkaussuunnittelu, kierrätys sekä kaupan huolto-, korjaus- ja kierrätyspalvelut sekä hävikkiruoan puolittamisen tavoite vuoteen 2030 mennessä.*

Tulevaisuudessa kaupan ala on edelläkävijä ja vahva kiertotalouden toteuttaja. Tehokkuuden parantuessa myös kaupan kilpailukyky paranee.

Kehittämis ehdotus 20. *Edistetään kaupan alan kiertotalousratkaisujen syntymistä osana kansallisen kiertotalousstrategian toimeenpanoa. Tämä tukee myös uusien kiertotalouden palveluiden kehittämistä. Alan työntekijöitä koulutetaan työn murroksessa kestävän kehityksen, ympäristövastuullisuuden ja kiertotalouden osaajiksi.*

Johtopäätös 14. *Vastuullisuuteen liittyvä sääntely on lisääntymässä ja uudistumassa, Euroopan komissio on antanut sääntelyehdotuksia asianmukaisesta huolellisuudesta. Suomessa kaupan alalla, erityisesti pienet toimijat tarvitsevat apua ekologiseen, taloudelliseen ja sosiaaliseen vastuullisuustyöhön sekä monimuotoisuuteen.*

Tulevaisuudessa kaupan ala toteuttaa vastuullisuustyötä ja asianmukaista huolellisuutta osana kaikkea toimintaansa. Valtio kannustaa kaupan alaa vastuullisiin toimintatapoihin.

Kehittämisehdotus 21. Edistetään kaupan alan vastuullisuustyötä yhdessä sidosryhmien kanssa ja pyritään tukemaan ratkaisuja, jotka edesauttavat erityisesti pieniä yrityksiä. Arvioidaan yhdessä yritysten kanssa, millaista tukea ne mahdollisesti tarvitsevat muun muassa uuden lainsäädännön vaatimusten johdosta.

Kehittämisehdotus 22. Toteutetaan kaupan alan monimuotoisuusmallien ja -työkalujen valtavirtaistamisen -ohjelma yhdessä kaupan alan ja työntekijöiden kanssa.

Johtopäätös 15. *Suomi tekee vaikuttamistyötä kansainvälisesti ja EU-tasolla. Koska kaupan toimiala on murroksessa myös globaalisti, edellyttää vaikuttamistyö tällä hetkellä erityistarkastelua, jossa on tarpeen koota yhteen Suomen kannanotot ja toimenpide-ehdotukset.*

Tulevaisuudessa Suomi tekee vastuullisuudessa vaikuttamistyötä etsien ratkaisuja globaaleihin ongelmiin kansainväliseen ja EU-tasoiseen yhteistyöhön panostamalla kokonaisvaltaisesti ja systemaattisesti. Kaupan alan yhteinen sitoumus toimia kansainvälisten vastuullisuusstandardien mukaisesti sekä omassa toiminnassa että arvo- ja tuotantoketjuissa edistää hitaammin kehittyviä toimijoita pääsemään mukaan vastuullisuuskehitykseen.

Kehittämisehdotus 23. Luodaan yhtäläisiä toimintaedellytyksiä tukevan lainsäädännön ja standardien kehittämiseksi EU- ja kansainvälisen vaikuttamisen kaupan alan pelikirja, joka kattaa Suomen kannanotot ja toimenpiteet: 1) kestävä kehityksen teemoihin sekä 2) vastuullisuuden teemoihin.

Johtopäätös 16. *Kaupan toimialalla on joissakin tapauksissa häiriökäyttäytymisen tilanteita, joista aiheutuu haittaa työntekijöille työturvallisuuteen ja asiakkaille asiakasturvallisuuteen.*

Tulevaisuudessa kaupan alan yritykset ovat turvallisia työ- ja asiointiympäristöjä, joissa asiakkaiden häiriökäyttäytymistä ja siitä aiheutuvaa uhkaa sekä vaaratilanteita on pystytty merkittävästi vähentämään.

Kehittämisehdotus 24. Selvitetään, voidaanko turvallista työ- ja asiointiympäristöä kaupoissa edistää lainsäädännöllisin keinoin. Selvittämistyössä hyödynnetään kansainvälisiä hyviä käytäntöjä.

8. MARKKINOIDEN TOIMIVUUS JA KILPAILULLISUUS SEKÄ MARKKINOIDEN VÄLINEN SÄÄNTELY

Kaupan alan globaalin kilpailupolitiikan perusta luodaan Maailman kauppajärjestön (WTO) sopimuksilla ja EU:n sääntelyllä sekä muilla toimilla. Tasapuolisten toimintaedellytysten varmistamiseksi pyritään lisäämään ja ylläpitämään markkinoiden avoimuutta, ettei markkinoille tuloon tai sieltä poistumiseen liittyisi perusteettomia esteitä. Suomen on tärkeää pyrkiä vaikuttamaan molemmilla tasoilla esimerkiksi epätarkoituksenmukaisen sääntelyn karsimiseksi, kansainvälisen verkkokaupan haasteiden ratkaisemiseksi ja kolmansien maiden vapaakauppasopimusten laatimiseksi. Kansallisesti on myös tärkeää varmistaa, että toimialakohtainen sääntely ja viranomaistoiminta ovat tarkoituksenmukaisia.

Kaupan alalla on kuitenkin erityiskysymyksiä, joissa kilpailua rajoitetaan terveys- ja hyvinvointihaittojen ja turvallisuuden vuoksi. Näitä ovat alkoholi, tupakka, lääkkeet ja rahapelit. Lisäksi säännellään kaavoitusta, jolla on merkittävä rooli kaupan alan kilpailukykyyn ja toisaalta ilmastonmuutoksen hillittävään, palvelujen saatavuuteen sekä keskusta-alueiden elävyyteen. Yritysten - myös kaupan alan - toimintaympäristöä, kilpailukykyä sekä uudistumista, kasvua ja kansainvälistymistä pyritään vahvistamaan myös elinkeino- ja yrittäjyyspolitiikalla sekä poikkihallinnollisella yrittäjyysstrategilla.

8.1 Globaali kilpailutilanne ja sisämarkkinat

8.1.1 Kaupan globaali kilpailuympäristö

Kansainvälisen kaupan kehysrakenteena on Maailman kauppajärjestö (World Trade Organization, WTO) ja sen sopimusjärjestelmä. Tällä hetkellä WTO:hon kuuluu 164 jäsentä, jotka muodostavat yhdessä 98 prosenttia koko maailmankaupasta.⁶⁰² WTO:n sopimukset on tehty muutamia uusia sopimuksia lukuun ottamatta 1980-1990-lukujen vaihteessa⁶⁰³. WTO:n jäsenten vuodesta 2001 alkaen käymät monenväliset kauppaneuvottelut, eli niin kutsuttu Dohan

⁶⁰² The World Trade Organization 2021a

⁶⁰³ The World Trade Organization 2021a

kierros (=Dohan kehitysohjelma), ovat edelleen kesken. Dohan kierros on viimeisin WTO:n jäsenten käymistä monenvälisistä kauppaneuvotteluista.⁶⁰⁴ Lisäksi WTO:ssa neuvotellaan monenvälisesti, esimerkiksi sähköisestä kaupasta sekä palvelujen kotimaisesta sääntelystä⁶⁰⁵.

WTO:ssa neuvotellaan useanvälisesti sähköisestä kaupasta sääntelyn päivittämiseksi nykyisiä tarpeita vastaavaksi. Neuvotteluja käydään muun muassa sähköisen kaupan helpottamisesta, kuten sähköisten allekirjoitusten ja sopimusten hyväksymisestä, sekä luotettavuutta lisäävistä aiheista, kuten kuluttajansuojasta ja roskapostin vähentämisestä. Tärkeimmät aiheet koskevat tietovirtoja, datalokalisatiota, sähköisten toimitusten tullittomuutta sekä markkinoillepääsyä. Useanvälisesti neuvotellaan myös investointien helpottamisesta. Tässä on osittain samat tavoitteet kuin kansallisessa viranomaismenettelyjen virtaviivaistamisessa ja läpinäkyvyyden parantamisessa. Lopputulos ei välttämättä juurikaan lisäisi EU-maiden sitoumuksia, mutta poistaisi eurooppalaisten investojien kohtaamia käytännön kaupanesteitä kolmansissa maissa.

WTO:n palvelujen kotimaisen sääntelyn neuvottelut keskittyvät palvelukaupan pätevyysvaatimuksiin, teknisiin standardeihin ja lupavaatimuksiin. Nämä perustuvat palvelukaupan yleissopimukseen (=General Agreement on Trade in Services eli GATS). Tavoitteena on sopia lupamenettelyjen yksinkertaistamisesta ja virtaviivaistamisesta sekä paremmasta läpinäkyvyydestä ja ennustettavuudesta liiketoiminnan kustannusten vähentämiseksi sekä kansainvälisen palvelukaupan tukemiseksi.

WTO:n jäsenet sopivat tulleista myös alueellisesti ja kahdenvälisesti. WTO:n neuvottelutoiminnan lamaannuksen seurauksena näitä on voimassa tai neuvoteltavana globaalisti yli 300. Euroopan unionilla on laajin kahdenvälisen ja alueellisten kauppasopimusten verkosto maailmassa. Unionilla on sopimuksia liki 80 maan kanssa, ja neuvotteluja on käynnissä lähes kahdenkymmenen muun maan kanssa. Kahdenväliset ja alueelliset kauppasopimukset kattavat noin 40 prosenttia EU:n ulkokaupasta. Näiden sopimusten seurauksena tavaravali-koima Euroopassa on monipuolistunut ja kilpailun myötä osin myös halventunut.

Suomen tavaroiden ulkomaankaupasta iso osa tapahtuu EU:n sisämarkkinoilla. EU-maiden osuus Suomen tavaraviennistä oli noin 55 prosenttia vuonna

⁶⁰⁴ The World Trade Organization 2021b

⁶⁰⁵ The World Trade Organization 2021c

2020 ja tavaratuonnista noin 60 prosenttia (laskuissa mukana 27 jäsenvaltiota, Iso-Britannia ei mukana). Vuonna 2019 vastaavat osuudet olivat viennissä 59 prosenttia ja tuonnissa vajaa 61 prosenttia (laskuissa mukana 28 jäsenvaltiota, Iso-Britannia mukana). EU:n ulkopuolisia tärkeitä kauppakumppaneita Suomelle ovat esimerkiksi Yhdysvallat, Kiina, Iso-Britannia ja Venäjä.⁶⁰⁶ Voidaankin sanoa, että EU-jäsenyys on yksi Suomen keskeisimmistä kauppasopimuksista.

Tasapuoliset kilpailuedellytykset

EU pyrkii kauppapoliittisin välinein varmistamaan jäsenmaidensa yritysten kilpailukyvyn kansainvälisessä kaupassa. Tasapuolisia toimintaedellytyksiä heikentävät esimerkiksi kolmansien maiden yritysten saamat valtiontuet. Kauppapoliittisia välineitä tasapuolisuuden vahvistamiseksi ovat esimerkiksi monenvälisellä tasolla sovellettava WTO:n tuki- ja tasoitustullisopimus, kahdenvälisellä tasolla sovellettavat vapaakauppasopimukset sekä yksipuoliset toimenpiteet, kuten kaupan suojakeinot. Kolmansien maiden kilpailua vääristävistä valtiontuista voidaan käydä myös keskustelua kahdenvälisesti EU:n ja kauppakumppanin välillä, kansainvälisillä foorumeilla ja järjestöissä, kuten OECD:ssä. Epäselvät asiat voidaan tarvittaessa viedä riitojenratkaisuun joko WTO:ssa tai kahdenvälisen kauppasopimuksen perusteella.⁶⁰⁷

Kauppapoliittisten keinojen käyttömahdollisuudet ovat kuitenkin rajalliset ja kansainväliset valtiontukimääräykset ovat kaupan alalla vielä puutteellisia. Neuvottelut palvelukaupan valtiontuista eivät ole WTO:ssa toistaiseksi edistyneet. Polkumyynti- ja tasoitustulleja on mahdollista asettaa EU:ssa tavaratuonnille, mutta palvelujen osalta nämä suojatoimet eivät ole käytettävissä. Koska palvelut eivät kuulu WTO-sopimusten soveltamisalaan valtiontukien osalta, ei WTO:n riitojenratkaisu ole tässä hyödynnettävissä. WTO:n sopimusjärjestelmä ei sisällä myöskään erityistä sopimusta kilpailupolitiikasta. Puuttuminen kilpailua vääristäviin valtiontukiin palveluissa voi olla mahdollista kahdenvälisen kauppasopimuksen perusteella, sillä EU on sisällyttänyt kahdenvälisiin kauppasopimuksiinsa valtiontukia koskevia määräyksiä, joissa myös palvelut on osin katettu.

⁶⁰⁶ Tulli 2021

⁶⁰⁷ Euroopan komissio 2020k

Komissio antoi toukokuussa 2021 asetusehdotuksen puuttumiseksi EU:n ulkopuolisten maiden tukien aiheuttamiin kilpailunvääristymiin EU:n sisämarkkinoilla⁶⁰⁸. Ehdotus liittyy pidempään erityisesti EU –tasolla käytyyn keskusteluun tasapuolisista toimintaedellytyksistä ja EU:n kilpailukyvystä suhteessa kolmansiin maihin. Nykyiset valtiontukia, kilpailua ja julkisia hankintoja koskevat EU-säännöt eivät koske tilanteita, joissa kolmansien maiden myöntämät tuet aiheuttavat kilpailuvääristymiä sisämarkkinoilla. Ehdotetulla asetuksella komission on tarkoitus poistaa tämä sääntelyn puute ja torjua kolmansien maiden tukia, jotka vääristävät kilpailua sekä heikentävät tasapuolisia toimintaedellytyksiä sisämarkkinoilla.

Verkkokaupan kilpailu

Alustatalouden suurten toimijoiden asema haastaa verkkokaupan kilpailutilannetta. Kansainvälisiä markkinoita hallitsevien suurten yritysten toimintaa pidetään liian hallitsevana ja pienempiä palveluntarjoajia syrjivänä. Euroopan komissio pyrkii puuttumaan tilanteeseen ja se on antanut digitaalisia palveluita⁶⁰⁹ sekä digitaalisia markkinoita⁶¹⁰ koskevat säädösehdotukset. Tavoitteena on puuttua monopolistiseen toimintaan ja syrjiviin menettelyihin alustataloudessa.

Kolmansien maiden verkkokauppa voi vääristää kilpailua, koska ne pystyvät hyödyntämään kotimarkkinoidensa kevyempää sääntelyä kilpailuetuna. Kuluttajansuojan ja tuoteturvallisuuden ongelmiin on pyritty löytämään keinot EU-lainsäädäntöä uudistamalla. Kuluttajansuojakysymyksissä keskeisiä asioita ovat esimerkiksi kuluttajaviranomaisten yhteistyötä koskeva asetukset ja toimivaltuudet. Markkinavalvontaa koskevan asetuksen tavoitteena on tehostaa rajat ylittävää markkinavalvontaviranomaisten yhteistyötä, ja täydentämässä on myös kansallista sääntelyä. Lisäksi tuoteturvallisuusdirektiiviä ollaan parhailaan uudistamassa siten, että se yhdenmukaistettaisiin markkinavalvonta-asetuksen kanssa.

Verkkokaupan vähäarvoisten lähetysten arvonlisävero- ja tullausrajojen katsotaan antavan kilpailuetua EU:n ulkopuolisille toimijoille. Asiaa on edistetty ja etämyyntiä koskevaa EU:n arvonlisäverolainsäädäntöä muutettiin 1.7.2021

⁶⁰⁸ Euroopan komissio 2021l

⁶⁰⁹ Euroopan komissio 2020e

⁶¹⁰ Euroopan komissio 2020f

alkaen. Tätä ennen EU:n ulkopuolelta toimitettavista enintään 22 euron ostokista ei tarvinnut maksaa arvonlisäveroa. Tämä arvonlisäverovapautus poistettiin 1.7.2021 alkaen, mikä muuttaa kilpailutilannetta tasavertaisemmaksi kotimaisille yrityksille.⁶¹¹ 150 euron tullausrajaan ei ole tällä hetkellä tiedossa muutoksia.

Kehitysmaiden postilähetysten hinnoittelu

Keskustelua ovat viime vuosina herättäneet EU:n ulkopuolelta tilatut pääsääntöisesti halvat verkkokauppaostokset, jotka toimitetaan tilaajalle kirjelähettyksinä. Kaupan tulevaisuusselonteon valmisteluissa, kuten kirjallisessa kuulemisessa UPU-sopimusta on pidetty haitallisena suomalaiselle kaupan toimialalle⁶¹². Muun muassa Kiinasta tulevien suurien kirjevolyyymien käsittely on aiheuttanut Suomessa Postille kustannuksia, joita alhaiset päätemaksut eivät ole kattaneet kokonaan. Posti on joutunut käsittelemään näitä verkkokauppaostoksia tappiollisesti.

Kansainvälisten postilähetysten hinnoittelusta neuvotellaan YK:n alaisessa järjestössä Maailman postiliitossa (Universal Postal Union, UPU), jonka sopimuksissa määritellään kansainvälisen postiliiton keskeiset säännöt. Sopimusneuvottelut käydään neljän vuoden välein järjestettävässä kongressissa, joka on postiliiton ylin päättävä elin. Maailman postiliittoon kuuluu 192 jäsenmaata ja myös Suomi on postiliiton jäsenenä.⁶¹³ Maailman postiliiton yleissopimuksessa määritellään kansainvälisten postilähetysten lähettävän maan korvaukset vastaanottavalle maalle. Yksi syy kiinalaisten verkkokauppojen edullisiin tuote- ja kuljetushintoihin on tämä yleissopimus, jossa määritellään korvaukset, jotka lähettävän maan nimetty operaattori on velkaa kohdemaan nimetylle operaattorille kustannuksista, joita kohdemaassa aiheutuu kirjepostilähetysten vastaanottamisesta (päätemaksut). Nämä perustuvat eri maiden kehitystasoon, ja muun muassa Kiina on luokiteltu postiliiton sopimuksissa kehittyväksi maaksi. Tämän vuoksi Kiina maksaa suhteellisen alhaisia päätemaksuja, vaikka maan verkkokauppojen maailmanlaajuinen suosio on viime vuosina kasvanut merkittävästi.

Päätemaksuihin liittyviä ongelmia on pyritty korjaamaan kansainvälisen kilpailutilanteen tueksi. UPU:n jäsenmaiden operaattorit (manner-Suomessa

⁶¹¹ Verohallinto 2021c

⁶¹² Härkin 2020

⁶¹³ The Universal Postal Union 2021

Posti Oy, Ahvenanmaalla Åland Post) ovat saaneet itse määrittää päätemaksut isokokoisille ja tavaraa sisältäville kirjeille vuodesta 2021 lähtien. Päätemaksut saavat olla korkeintaan 70 prosenttia kotimaan hinnoista ja hintoja saa korottaa lisäpöytäkirjassa määrättyjen vuosittaisten prosenttien verran vuosien 2021–2025 aikana. Muutosten myötä UPU:n nimetyillä operaattoreilla on mahdollisuus periä suurempia korvauksia kansainvälisten isokokoisien ja tavaraa sisältävien kirjeiden käsittelystä. Muutoksella pyritään edistämään kansainvälisen verkkokaupan reiluutta, ja se on tuonut helpotusta myös Postin tilanteeseen.

8.1.2 Sisämarkkinat

Kaupan ala on merkittävä palvelusektori EU:n sisämarkkinoilla. Sisämarkkinat muodostavat EU:n laajuisen kotimarkkinan, joilla tavarat, palvelut, pääomat ja kansalaiset liikkuvat vapaasti. Tavoitteena on yrityksille ja kuluttajille suotuisa toimintaympäristö, jossa sovelletaan yhdenmukaisia säännöksiä. Toimivat sisämarkkinat ovat koko EU:n sekä etenkin Suomen kaltaisen, vientiveitoisen maan etu.

Jälleenmyynti-, tukku- ja vähittäiskauppa on yksi komission tunnistamista taloudellisesti sekä teknologisesti tärkeistä ekosysteemeistä, joille tarjotaan tukea. Toukokuussa 2021 julkaistussa sisämarkkinoiden vuosikertomuksessa on kuvattu 14 teollista ekosysteemiä, ja nämä ekosysteemit on tunnistettu perustuen niiden taloudelliseen ja teknologiseen merkitykseen, odotettuun potentiaaliin hiilestä irtautumiseen, digitalisaatioon sekä EU:n talouden sietokykyyn. EU tarjoaa tukitoimenpiteitä erityisesti vähittäis- ja tukkukaupan pk-yrityksille sekä aloittaville yrityksille. Toimenpiteitä tarjotaan yrityksille digitaalisen ja vihreän infrastruktuurin investointeihin sekä osaamisen kehittämiseen pääasiassa rahoitusohjelmien (kuten RRF, Digital Europe) avulla. Rahoitusta käytetään teknologiainvestointeihin ja koulutuksiin sekä esimerkiksi verkko-, pilvi- ja datapalveluihin ja digitaalisiin innovaatiokeskuksiin.⁶¹⁴

EU:n vähittäiskaupan tuottavuus ja kannattavuus ovat jääneet jälkeen muista aloista, eikä vähittäiskauppa pärjää dynaamisuudessa muille vastaaville talousalueille esimerkiksi Kanadassa, Japanissa, Australiassa ja Yhdysvalloissa. Vähittäiskauppa-ala tarvitsee enemmän investointeja ja kilpailua tukevan liiketoimintaympäristön.⁶¹⁵ Kuluttajien näkökulmasta on tärkeää, että he

⁶¹⁴ Euroopan komissio 2021a

⁶¹⁵ Euroopan komissio 2018e

voivat ostaa turvallisista mielin tuotteita ja palveluita toisesta jäsenvaltiosta luottaen muun muassa korkeaan kuluttajansuojaan sekä turvallisiin tuotteisiin ja palveluihin. Tavaroiden sujuva liikkuvuus sisämarkkinoilla on vähittäiskaupan kannalta tärkeää.

Kaupan alan moninainen sääntely heikentää alan tuottavuutta. Vähittäiskauppioiden on noudatettava vaihtelevia ja usein monimutkaisia sääntelypuitteita, jotka on laadittu tai joita tulkitaan kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Tiukka sääntely heikentää vähittäiskaupan dynaamisuutta, pienentää yritysten aloittamis- ja lopettamisastetta sekä heikentää työllistymismahdollisuuksia.⁶¹⁶

EU:n sisämarkkinoiden kehittämisen tavoitteena onkin luoda yrityksille yhdenmukaisilla säännöillä toimiva EU:n laajuinen kotimarkkina. Muun muassa Euroopan investointiohjelmalla on pyritty tukemaan sisämarkkinoiden syventämistä etenkin poistamalla investointien esteitä ja lisäämällä sääntelyn enustettavuutta sekä vähentämällä liiallista sääntelyä⁶¹⁷. EU:n uuden niin kutsutun markkinavalvonta-asetuksen⁶¹⁸ ja vastavuoroista tunnustamista koskevan asetuksen⁶¹⁹ tavoitteena on auttaa yrityksiä sekä erityisesti pk-yrityksiä myymään tuotteitaan EU:n alueella ja vahvistaa markkinavalvontaa. Palveludirektiivillä⁶²⁰ pyritään helpottamaan liikkeiden perustamista ja rajat ylittävää yritystoimintaa EU-alueella.

Yksi Euroopan komission kaupan alan sääntelyn päätavoitteista on rajat ylittävän verkkokaupan edistäminen. Vähittäiskauppa perustuu enenevässä määrin monikanavaiseen jakeluun, ja tämä suuntaus tulee jatkumaan. Useilla digitaalisten sisämarkkinoiden aloitteilla on pyritty varmistamaan, että verkossa toimivat vähittäiskauppiat voivat käydä tehokkaasti kauppaa rajojen yli.⁶²¹ Vuonna 2015 annetulla digitaalisten sisämarkkinoiden strategialla⁶²² komissio pyrki tukemaan sisämarkkinoiden sopeutumista digiaikaan. Vähittäiskaupan verkkokauppaa on pyritty vauhdittamaan ja kuluttajien rajat ylittävää

⁶¹⁶ Euroopan komissio 2018e

⁶¹⁷ Euroopan komissio 2018e

⁶¹⁸ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2019/1020

⁶¹⁹ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2019/515

⁶²⁰ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/123/EY

⁶²¹ Euroopan komissio 2018e

⁶²² Euroopan komissio 2015

verkko-ostamista helpottamaan muun muassa lainsäädännöllä, kuten perusteettomia verkkokaupan maarajoituksia koskevalla asetuksella⁶²³, rajat ylittäviä pakettitoimituspalveluita koskevalla asetuksella⁶²⁴, arvonlisäverojärjestelmän uudistuksilla⁶²⁵ sekä digitaalisten sopimusten ja tavarakaupan sääntelyä koskevilla direktiiveillä^{626&627}.

Perusteettomien maarajoitusten kieltämisestä annetun asetuksen (=geoblokkausasetus) soveltaminen alkoi joulukuussa 2018. Komission arvio⁶²⁸ mukaan asetuksen vaikutukset ovat alustavasti myönteisiä. Komissio katsoo, että on vielä liian aikaista arvioida kaikkia nykyisen asetuksen täytäntöönpanon suoria ja epäsuoria vaikutuksia sekä yksilöidä muutoksia tähän liittyen. Komissio on kertonut toteuttavansa vuoden 2022 aikana uuden arvioinnin, joka tulee olemaan aiempaa arviointia laajempi huomioiden myös muut digitaalisten sisämarkkinoiden kehitykseen liittyvät toimet. Komissio on myös kertonut harkitsevansa uuden arvioinnin sekä sidosryhmien kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta, tulisiko asetukseen ehdottaa muutoksia esimerkiksi soveltamisalan osalta, kuten asetuksen laajentamista audiovisuaalisiin palveluihin tai tuotteiden toimituksiin, taikka ehdottaako se muita jatkotoimenpiteitä, kuten lainsäädäntötoimia.

Suomi on sitoutunut vahvasti sisämarkkinoiden kehittämiseen sekä perusteettomien esteiden poistamiseen ja uusien esteiden syntymisen estämiseen. Esteiden purkamisella ja sääntöjen täytäntöönpanon vahvistamisella voidaan estää sisämarkkinoiden hajautuminen sekä tukea eurooppalaisten yritysten kilpailukykyä. Jäsenvaltiot ja komissio vastaavat yhdessä sisämarkkinoiden toiminnan tehostamisesta. Sisämarkkinasääntelyn tehokkaan ja läpinäkyvän täytäntöönpanon, soveltamisen sekä noudattamisen valvonnan tulee olla komission ja jäsenvaltioiden keskeisinä tavoitteina. Jäsenvaltioiden kansallisten toimien merkitystä tulee tarkastella sisämarkkinoiden toiminnan näkökulmasta.⁶²⁹

⁶²³ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2018/302

⁶²⁴ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2018/644

⁶²⁵ Neuvoston direktiivi (EU) 2017/2455

⁶²⁶ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/770

⁶²⁷ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/771

⁶²⁸ Euroopan komissio (2020m)

⁶²⁹ Työ- ja elinkeinoministeriö 2020

Yhteneväiset EU:n arvonlisäverokannat ovat nousseet esiin kaupan alan sidosryhmien yhteistyössä eri kuulemisissa⁶³⁰ sekä puolesta että vastaan. Arvonlisäverodirektiivissä säännellään verokantojen lukumäärä, minimitaso ja hyödykkeet, joihin alennettuja verokantoja voidaan soveltaa. Unionissa direktiivin verokantoja koskevia säännöksiä, muun muassa sääntelyn ajantasaistamiseksi, on muutettu huhtikuussa 2022 (Neuvoston direktiivi (EU) 2022/542, annettu 5 päivänä huhtikuuta 2022, direktiivien 2006/112/EY ja (EU) 2020/285 muuttamisesta arvonlisäverokantojen osalta).

Vähittäiskaupan sääntelyindikaattori (RRI)

EU:n vähittäiskaupan sääntelyindikaattorin (RRI) tavoitteena on antaa tilannekuva jäsenmaiden sääntelyviitekehyksestä kuvaten erilaisia sijoittautumiseen ja toimintaan liittyviä rajoituksia. Sijoittautumiseen liittyvät vaatimukset pitävät sisällään kokorajat, sijaintia koskevat säännöt, taloudellisia tietoja koskevat vaatimukset, kaavoitusvaatimukset, lupien lukumäärän, yhteyshenkilöiden lukumäärän, vaikutusten arviointien määrän, menettelyjen keston pituuden sekä päätösten julkisuuden. Päivittäiseen toimintaan liittyvät vaatimukset tarkoittavat esimerkiksi aukioita, tiettyjen tuotteiden jakelukanavia, myynninedistämistä, vähittäiskauppakohtaisia veroja ja maksuja sekä tuotteiden hankintaan liittyviä vaatimuksia. Erot rajoittavissa sääntelytoimissa jäsenmaiden välillä voivat olla suuria.⁶³¹

RRI-vertailun mukaan Suomessa on sääntelyä suhteellisen vähän. RRI-kokonaispisteluku Suomen osalta on 1,52 (maksimi-arvo 5). Suomen osalta sijoittautumista koskevat rajoitukset koostuvat erityisesti kokorajoituksista ja sijaintia koskevista määräyksistä. Kokorajoitukseen vaikuttaa Suomen vähittäiskaupan suuryksikön kokoa koskeva raja (4000 kerrosneliömetriä). Sijaintia koskevaan rajoitukseen vaikuttavat puolestaan kaavoitusvaatimukset.⁶³² EU-tasolla tarkasteltuna Suomessa on sijoittumisrajoituksia keskimääräistä vähemmän.

Päivittäiseen toimintaan kohdistuvat rajoitukset koskevat Suomen osalta vain alkoholin, tupakan ja lääkkeiden jakelun rajoituksia vähittäiskaupoissa. EU-tasolla tarkasteltuna Suomessa on jakelukanavia koskevia rajoituksia hie-

⁶³⁰ Härkin 2020

⁶³¹ Euroopan komissio 2018f

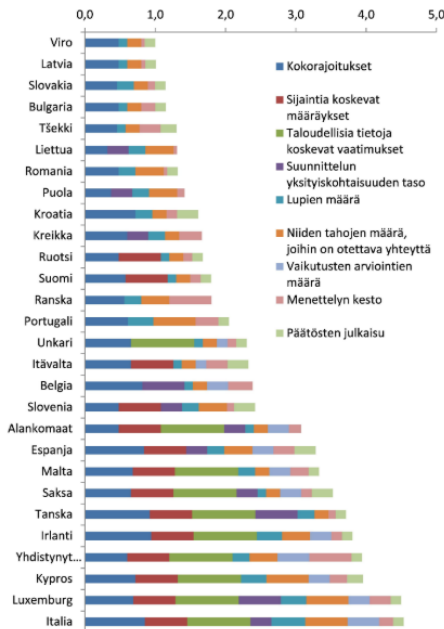
⁶³² Euroopan komissio 2018f

man keskimääräistä enemmän. Muita päivittäistä toimintaa koskevia rajoituksia ei Suomessa ole. Komissio on nostanut esimerkiksi parhaista käytännöistä Suomen uudistukset aukioloaikojen ja kokorajoitusten vapauttamisesta sekä sijoittautumismenettelyn vauhdittamisesta.⁶³³

Vähittäiskaupan RRI-indikaattoria tulee päivittää digitaalisen kaupan huomioivaksi. Vähittäiskaupassa on tapahtumassa merkittävä muutos, kun taas sitä koskeva sääntelykehys on peräisin 1980-luvulta. RRI-indikaattorin uudistaminen on parhaillaan käynnissä komissiossa. Digitaalisen kaupankäynnin laajentuessa indikaattoreissa ja niihin liittyvässä työssä tulisi painottaa verkko-kauppaa sekä arvioida, mitkä säännökset estävät tai tukevat siirtymistä sähköiseen kaupankäyntiin. Tällä hetkellä ainoa kuva, jonka RRI-indikaattori tarjoaa, on pohjimmiltaan negatiivinen. Suomi on korostanut positiivisen kokonaiskuvan rakentamisen merkitystä vähittäiskaupan alan kehittämiseksi. Myös vastaavat OECD-indikaattorit (STRI, PMR) ovat hyödyllisiä, ja olisikin vältettävä eri indikaattoreiden päällekkäisyyksiä ja keskittyttävä toimintoihin, jotka tuottavat lisäarvoa Euroopan unionille.

⁶³³ Euroopan komissio (2018e)

Vähittäiskaupan sijoittautumisrajoitusten pylväs

Vähittäiskaupan toimintarajoitusten pylväs

Lähde: Jäsenvaltioilta ja asiaa koskevista tutkimuksista kerättyihin tietoihin perustuvat omat laskelmat

Kuvio 27. Vähittäiskaupan sijoittautumis- ja toimintarajoitukset (RRI-indikaattori).⁶³⁴

OECD:n palvelukaupan rajoituksia mittaava STRI-Indeksi

OECD suosittelee Suomea tarkastelemaan palvelukauppaan vaikuttavien rajoitusten purkamista. OECD:n STRI-indeksi (=Services Trade Restrictiveness Index, STRI) on vuonna 2014 käyttöönotettu työkalu, joka antaa ajantasaisen kuvan palvelukaupan rajoitteista 22 sektorilla OECD-jäsenmaissa ja muutamissa muissa maissa kattaen yli 80 prosenttia maailman palvelukaupasta.⁶³⁵ STRI-indeksin mukaan Suomen palvelukaupan rajoitusten määrä ylittää OECD:n keskiarvon vuonna 2020. STRI-indeksin OECD-keskiarvon eniten ylittävät alat Suomessa vuonna 2020 olivat jakelupalvelut, maanteiden tavaraliikenne, vakuutuspalvelut ja tietokonepalvelut. Vuonna 2020 vähiten rajoitettuja aloja Suo-

⁶³⁴ Euroopan komissio 2018g

⁶³⁵ OECD/Services Trade

nessa olivat laki-, kirjanpito- ja arkkitehtipalvelut sekä radio- ja televisio-ohjelmien lähettäminen, kun näitä verrataan OECD-maiden keskimääräiseen STRI-indeksiin.⁶³⁶ Digitaalinen palvelukauppa on suhteessa vähemmän rajoitettua kuin palvelukauppa kokonaisuudessaan.

Suomen palvelumarkkinoiden rajoituksia selittävät eniten laajat horisontaaliset rajoitukset. OECD:n STRI-indeksin mukaan tällaisia horisontaalisia rajoituksia ovat muun muassa ulkomaisia työntekijöitä koskeva tarveharkinta, vaatimus siitä, että vähintään yhden johtokunnan jäsenen ja yhtiön johtajan on oltava Suomen tai Euroopan talousalueen asukas, rajoitukset osallistumisissa julkisiin hankintoihin, ulkomaisen yrityksen rekisteröimisen hitaus sekä viisumiin vaadittavien dokumenttien suuri määrä. Kilpailua rajoittavaksi katsotaan myös valtio-omisteisten yritysten merkittävä osuus tietyillä sektoreilla, mukaan lukien posti- ja kuriiripalveluissa, pankkisektorilla, ilmailualalla, raideliikenteessä ja logistiikkapalveluissa. Horisontaalisten rajoitusten lisäksi tietyillä sektoreilla on myös omia rajoituksia. Esimerkkeinä näistä aloista ovat jakelupalvelut, kuljetus- ja liikenne, rahoituspalvelut sekä kirjanpito.

Suomen jakelupalvelumarkkinat ovat yksi OECD-maiden rajoitetuimmista. Jakelupalveluihin luetaan OECD:n STRI-mittauksessa tukkukaupan ja kulutus-tavaroiden vähittäiskaupan palvelut. Mukaan ei kuitenkaan lueta joitakin jakelun erityisiä säännöksiä, joita on esimerkiksi lääkkeisiin ja moottoriajoneuvoihin liittyen. STRI-indeksin arvo vaihtelee nollan ja yhden välillä. Indeksien arvo nolla viittaa täysin avoimiin markkinoihin, kun taas indeksin arvo yksi viittaa täysin suljettuihin markkinoihin.⁶³⁷ OECD-maista vain Norjassa (0,25), Kreikassa (0,3) ja Islannissa (0,34) jakelupalvelusektori oli Suomea rajoitetumpi vuonna 2020. OECD-maista myös Belgian ja Kanadan jakelupalveluiden STRI-indeksi oli hieman korkeampi kuin Suomessa, mutta erot olivat hyvin pieniä, sillä näissä maissa STRI-indeksi oli myös noin 0,24. Kuviossa 28 on esitetty jakelupalveluiden STRI-indeksit OECD-maissa vuonna 2020. Kuviossa näkyvät myös OECD-maiden keskiarvo ja keskiarvo, jossa ovat mukana OECD-maat, Brasilia, Kiina, Intia, Indonesia, Kazakstan, Malesia, Peru, Venäjä, Etelä-Afrikka ja Thaimaa.⁶³⁸

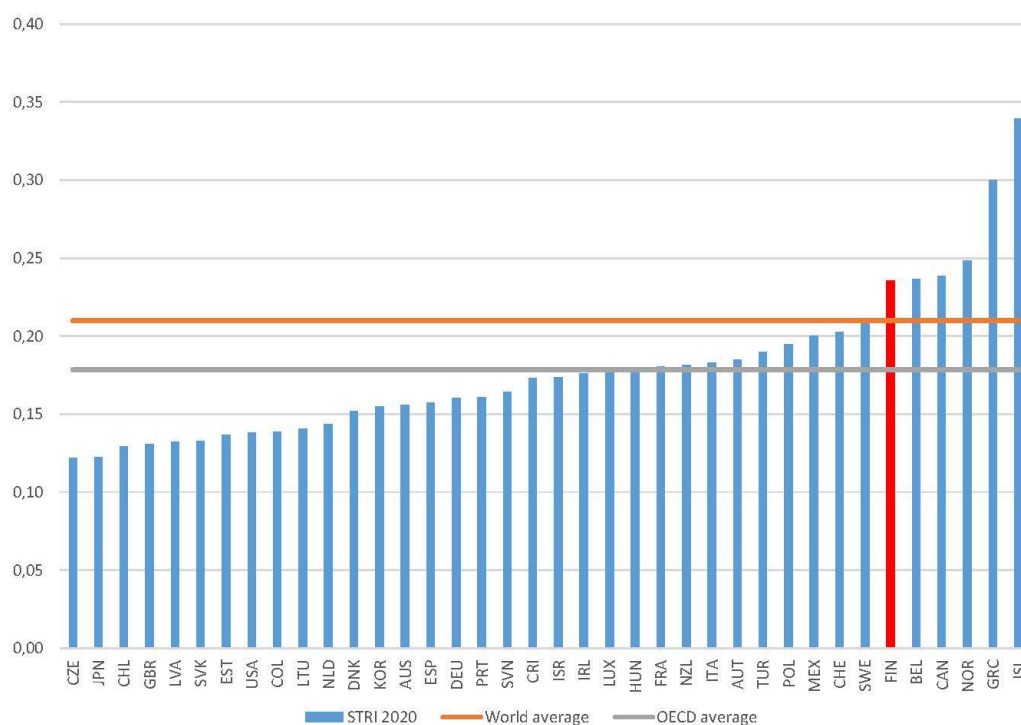
OECD:n STRI-indeksin mukaan jakelupalveluissa sektorikohtaisia rajoituksia ovat muun muassa alennusmyyntien vuosisääntely, valtion monopoli alkoholi-juomien jakelussa, tiettyjä tuotteita koskevat pakolliset pakkausmääräykset ja

⁶³⁶ OECD 2021a

⁶³⁷ OECD 2021b

⁶³⁸ OECD 2021c

kielivaatimukset sekä joidenkin ruokatuotteiden jakelun vapauttaminen kilpailulain määräyksiltä. STRI huomioi myös muun muassa maankäyttö- ja rakennuslain määräykset, joiden mukaan suuret vähittäiskauppatoimijat saavat toimia ainoastaan kaupungeissa tai niiden läheisyydessä.

Kuvio 28. Jakelupalveluiden STRI-indeksi OECD-maissa vuonna 2020.⁶³⁹

Kuljetuspalveluiden alalla Suomi rajoittaa Euroopan unionin sääntelyn mukaisesti lentokenttien Euroopan talousalueen ulkopuolista omistusta, meriliikenteessä kabotaasia harjoittavien alusten täytyy toimia Suomen lipun alla, ja maantieliikenteen osalta rajoittavuutta lisäävät Euroopan talousalueen ulkopuolisten rekkakuskiin viisumimenettelyt. Rahoituspalveluissa vaaditaan kaupallinen läsnäolo peruspalvelujen tarjoamiseksi, viivästyskorot ovat säänneltyjä ja vakuutusmeklareilla on edellytykset toimia vain, jos he ovat Euroopan talousalueelta.

⁶³⁹ OECD 2021c

OECD kiinnittää huomiota erityisesti digitaloutta ja ihmisten työperäistä liikkuvuutta koskevan sääntelyn merkitykseen palvelukaupan kehityksessä. Digitaalista palvelukauppaa hidastavat esimerkiksi maksujärjestelmien selvitysmenetelmiä koskevat rajoitukset. Innovaatioita ja teknologian käyttöönottoa tulisi tukea tiedon saatavuudella, verkostoilla sekä ihmisten, palveluiden ja tavaroiden liikkuvuudella.⁶⁴⁰

8.2 Kilpailukyvyn ja kilpailun edistäminen kansallisesti

Kansallinen kilpailupolitiikka ja lainsäädäntö

Kansallisen kilpailupolitiikan tavoitteena on lisätä ja ylläpitää markkinoiden avoimuutta siten, että toimijoilla on tasapuoliset toimintaedellytykset, eikä markkinoille tuloon tai sieltä poistumiseen liity perusteettomia esteitä. Näihin tavoitteisiin tulee pyrkiä sekä toimialakohtaisessa sääntelyssä että viranomaistoiminnassa. Viime kädessä yritykset kuitenkin itse arvioivat omista taloudellisista ja strategisista näkökulmistaan, mille hyödykemarkkinalle ja maantieteelliselle markkinalle ne pyrkivät tulemaan. Yksi tärkeä osa kaupan alan yrityksen menestystä ovat kuluttajien valinnat.

Kaikkia toimialoja koskevan kansallisen kilpailulain (948/2011) lisäksi laissa säädetään määräävästä markkina-asemasta päivittäistavarakaupassa (kilpailulain 4 a §)⁶⁴¹. Vastaavaa määräävää markkina-asemaa koskevaa sääntöä ei ole Euroopan unionin kilpailuoikeudessa. Kilpailulain 4 a pykälän mukaan elinkeinonharjoittajan tai elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän, jonka markkinaosuus päivittäistavarakaupan vähittäismyynnissä Suomessa on vähintään 30 prosenttia, on katsottava olevan määräävässä markkina-asemassa Suomen päivittäistavarakaupan markkinoilla. Päivittäistavarakaupan markkinoihin kuuluvat sekä vähittäismarkkinat että hankintamarkkinat.⁶⁴² Päivittäistavarakaupan alaa sääntelee erityislakina myös maa- ja metsätalousministeriön hallinnonalaan kuuluva elintarvikemarkkinalaki (1121/2018)⁶⁴³. Laki sisältää yksityiskohtaisia säännöksiä siitä, millaiset menettelytavat elintarvikeketjun sopimussuhteissa ovat hyvän kauppatavan vastaisina kiellettyjä. Lailla toimeenpannaan Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/633 hyvän kauppatavan vastaisista käytännöistä yritysten välisissä suhteissa maataloustuote- ja elintarvikeketjussa. Laki sisältää yksityiskohtaisia säännöksiä siitä, millaiset

⁶⁴⁰ OECD 2020b

⁶⁴¹ Kilpailulaki (948/2011), Finlex

⁶⁴² Kilpailulaki (948/2011), Finlex

⁶⁴³ Elintarvikemarkkinalaki 1121/2018, Finlex

menettelytavat elintarvikeketjun sopimussuhteissa ovat hyvän kauppataivan vastaisina kiellettyjä.

Kaupan alalla sovelletaan myös runsaasti sääntelyä, jonka toimeenpano on alueellista, eikä aina yhdenmukaista. Tällaisesta sääntelystä esimerkkeinä ovat kaavoitus ja paloturvallisuus määräykset. Sääntelyn toimeenpanon ja säännösten soveltamisen tulisi olla valtakunnallisesti mahdollisimman yhdenmukaista. Kaupan alan toimijoilta saatujen signaalien perusteella näin ei aina ole. Tähän tulisi kiinnittää huomiota esimerkiksi tarkempia soveltamisohjeita antamalla.

Kilpailullisuus kaupan alalla

Kaupan alan toimivalla kilpailulla on suuri merkitys erityisesti kuluttajille, mutta myös alan asiakasyrityksille. Kaupan eri aloilla kilpailun intensiteetti vaihtelee, ja verkkokaupan rooli osana kilpailuasetelmaa on vahvistunut erityisesti erikoistavarakaupassa. Suomalaisten kuluttajien kannalta on myönteistä, jos tarjolla on sekä kotimaisten että ulkomaisten toimijoiden hyödykkeitä, kun ne täyttävät turvallisuus- ja muut vaatimukset. Erilaiset kuluttajat voivat painottaa valinnoissaan eri tavalla hintaa, laatua, innovatiivisuutta tai esimerkiksi ostamisen helppoutta taikka verkkokaupan toimituksen nopeutta.

Suomen päivittäistavarakaupan markkinarakenne on keskittynyt. Päivittäistavaramyynnin arvo Suomessa oli yli 20,2 miljardia euroa vuonna 2020. Myynnin volyymi ja arvo kasvoivat edellisestä vuodesta. S-ryhmän päivittäistavaramyynnin markkinaosuus oli 46,0 prosenttia, K-ryhmän 36,9 prosenttia ja Lidlin 9,5 prosenttia vuonna 2020. Kahden suurimman päivittäistavarakaupparyhmän yhteenlaskettu markkinaosuus oli viime vuonna siten lähes 83 prosenttia. Verkkokaupan osuus päivittäistavaramyynnistä oli 2 prosenttia vuonna 2020.⁶⁴⁴

Suomen päivittäistavarakaupan markkinoille ei ole tullut viime vuosien aikana uusia merkittäviä toimijoita. Tämä saattaa johtua siitä, että Suomi on suhteellisen pieni, mutta maantieteellisesti laaja markkina-alue, minkä lisäksi päivittäistavarakaupan keskittyneisyydestä huolimatta alalla on kuitenkin siinä määrin kilpailua, että esimerkiksi elintarvikkeiden kuluttajahinnat ovat pysyneet pääosin kuluttajille kohtuullisina. Kilpailun kannalta olisi myönteistä, jos

⁶⁴⁴ NielsenIQ 2021

Suomen keskittyneille päivittäistavaramarkkinoille sijoittuisi muita jo muissa maissa toimivia päivittäistavarakaupan yrityksiä tai kotimaisia uusia toimijoita.

Kaupan alan erityiskysymykset – kilpailullisuus ja kaupan alan yrittäjyyden edistäminen

Lääkkeet, alkoholi, tupakka ja rahapelit ovat erityisiä kulutushyödykkeitä, joiden osalta kansalaisten hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden turvaaminen on Suomessa politiikkaa ohjaava tavoite. Lääkkeiden, alkoholin, tupakan ja rahapelaamisen vähittäismyyntiä koskevat erilaiset tavoitteet. Lääkkeiden vähittäismyyntin tulee varmistaa lääkkeiden kattava saatavuus sekä niiden turvallista käyttöä tukeva lääkeneuvonta. Alkoholin myyntiä ja rahapelaamista ei pyritä kieltämään, vaan tavoitteena on ehkäistä ja vähentää niistä syntyviä haittoja. Tupakkapolitiikan tavoitteena taas on tupakkatuotteiden käytön loppuminen ja sitä myötä myös vähittäismyyntin lakkaaminen. Erilaisten tavoitteiden vuoksi myös erilaisia markkinoita rajoittavia toimenpiteitä tulee arvioida kunkin hyödykkeen kohdalla erikseen. Myös kaavoitusta koskeva lainsäädäntö ja hallintokäytännöt voivat rajoittaa kilpailua. Tässä selonteon alaluvussa käsitellään tarkemmin kaavoitukseen, lääkkeisiin, alkoholiin, tupakkaan, rahapeleihin sekä private label -tuotteisiin liittyviä kaupan alan erityiskysymyksiä.

Erityisten kulutushyödykkeiden suhteen tässä tulevaisuusselonteossa keskeisenä yhteiskunnallisena tavoitteena ei ole, että ihmiset ostaisivat lääkkeitä enemmän tai alkoholia ja tupakkaa vaivattomammin, halvemmalla ja enemmän. Vastaavasti yhteiskunnallisena tavoitteena ei ole, että ihmiset pelaisivat rahapelejä enemmän. Keskeisenä perusteena tässä selonteon alaluvussa käsiteltäville rajoituksille on, että ilman rajoituksia markkinat tuottaisivat nykyistäkin enemmän negatiivisia ulkoisvaikutuksia (terveys- ja hyvinvointihaittoja sekä koko yhteiskunnan maksettaviksi tulevia kustannuksia). Toisaalta kyseinen sääntelykin tuottaa siis negatiivisia ulkoisvaikutuksia (taloudellista tehottomuutta).

Rajoittamista puoltavien terveydellisten tavoitteiden ja markkinoiden optimaalista toimivuutta turvaavien tavoitteiden välillä tulee tavoitella tasapainoa. Kilpailunrajoitukset aiheuttavat taloudellista tehottomuutta ja vähentävät kansalaisten kulutusmahdollisuuksia. Tasapainon saavuttamiseksi on tärkeää tietää erilaisten rajoitustoimenpiteiden tehokkuus ja vaikutukset. Lääkkeiden, alkoholin, tupakan ja rahapelaamisen osalta lainsäädännön ja politiikan

kan muutostarpeiden arviointi kuuluu ensisijaisesti kyseisestä lainsäädäntövalmistelusta vastaaville ministeriöille. Elinkeinopolitiikasta sekä yrittäjyyden ja työllisyyden edistämisestä vastaa työ- ja elinkeinoministeriö sekä kaavoituksesta vastaa ympäristöministeriö. Alkoholin, tupakan ja lääkkeiden osalta vastuuministeriö on sosiaali- ja terveysministeriö, rahapeliasioiden osalta arpa-jaislaista vastaa sisäministeriö sekä rahapelien terveys- ja hyvinvointinäkökulmista sosiaali- ja terveysministeriö.

Kaupan tulevaisuusselonteon kirjallisessa kuulemisessa keväällä 2020 nousi esille sääntelyn sujuvoittamisen tarvetta, erityisesti kaavoituksen-, alkoholi- sekä lääkejakelun sääntelyn osalta. Esille nostettiin myös rahapelien tuottojen ja tupakan myynnin väheneminen kaupan alalta tulevan kymmenen vuoden aikana. Lisäksi kirjallisessa kuulemisessa esitettiin tarkasteltavan private label -tuotteiden kysymyksiä, kuten merkitys kaupalle, kuluttajille ja kilpailulle sekä sähköveron alentamisen tarvetta kaupan alalla.⁶⁴⁵

Kaavoitus

Kestävän kehityksen ja ilmastonmuutoksen hillinnän tavoitteiden yhteensovittaminen kaupan kilpailun edistämisen tavoitteiden kanssa on haaste kaikissa EU-maissa. Vähittäiskauppa on palvelu, johon sovelletaan EU:n palveludirektiiviä (2006/123)⁶⁴⁶. Tällä varmistetaan, että tietyt erittäin rajoittavat markkinoille pääsyä koskevat velvoitteet kielletään ja, että rajoitteita voidaan asettaa vain siinä tapauksessa, että ne ovat syrjimättömiä ja oikeassa suhteessa sekä perustuvat oikeutettuihin yleiseen järjestykseen liittyviin päämääriin. Euroopan unionin vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan sijoittautumisvapauden rajoitukset, joita sovelletaan ilman kansalaisuuteen perustuvaa syrjintää, voivat olla perusteltavissa yleisen edun mukaisista pakottavista syistä, jos niillä voidaan taata tavoitellun päämäärän toteutuminen ja, jos niillä ei ylitetä sitä, mikä on tarpeen kyseisen päämäärän saavuttamiseksi. Unionin tuomioistuin on hyväksynyt tällaisiksi pakottaviksi syiksi muun muassa ympäristösuojelun, aluesuunnittelun ja kuluttajansuojan.⁶⁴⁷

Maankäyttö- ja rakennuslailla on pyritty tukemaan kaupan alan kehittymistä. Vuonna 2015 voimaantulleella muutoksella (204/2015) maankäyttö- ja

⁶⁴⁵ Härkin 2020

⁶⁴⁶ Ks. EU:n palveludirektiivi, Eur-Lex

⁶⁴⁷ HE 251/2016 vp

rakennuslakiin säädettiin tavoite edistää toimivan kilpailun kehittymistä kaikilla kaavatasoilla⁶⁴⁸. Vuoden 2017 muutoksessa (HE 251/2016 vp) vähittäiskaupan suuryksikön kokoraja nostettiin 4 000 kerrosneliömetriin. Maakunta-kaavassa ei ole enää velvoitetta osoittaa vähittäiskaupan suuryksiköiden enimmäismitoitusta maakuntakaavan keskustatoimintojen alueella. Muutoksessa luovuttiin veloitteesta ottaa huomioon kaupan laatu sijoitettaessa vähittäiskaupan suuryksikkö muualle kuin keskusta-alueelle. Vähittäiskaupan suuryksiköitä voidaan osoittaa keskusta-alueen ulkopuolelle, kun se perustellaan palvelujen saavutettavuudella.⁶⁴⁹ Maankäyttö- ja rakennuslain uudistus on käynnissä, ja sitä taustoittavien selvitysten perusteella on esitetty, että kaupan sijainnin ohjausta uudistettaisiin ja vähittäiskaupan suuryksiköitä koskevia säännöksiä yksinkertaistettaisiin⁶⁵⁰. Maaliskuussa 2022 päätettiin, että hallituksen esitys uudesta rakentamislain sekä maankäyttö- ja rakentamislain muutoksesta viedään eduskuntaan alkusyksystä 2022. Esityksellä on tarkoitus kumota nykyiset rakentamisen pykälät ja sisällyttää lakiin säännökset alueidenkäytön digitaalisuudesta. Tarkoituksena on, että laki tulisi voimaan vuoden 2024 alusta alkaen.^{651&652}

Pidemmällä aikavälillä on tärkeää huolehtia myös siitä, että maankäyttö tukee, edistää ja lisää kilpailua sekä huomioi kaupan rakennemuutoksessa tapahtuvat toimintaympäristömuutokset, samalla, kun huomioidaan ilmastonmuutoksen hillinnän ja palvelujen saavutettavuuteen näkökulmat. Tulisi myös arvioida nykyistä nopeampia kaavoitusprosesseja. Erilaisia keinoja on hyvä kartoittaa, kuten harkitsemalla sitovien ja/tai tavoitteellisten määräaikojen asettamista sekä varmistamalla, että maanomistajalla on käytännössä toteutuva aloiteoikeus yksityiskohtaisessa kaavoituksessa. Lisäksi kaupan kaavoituksessa tulisi tarkastella keskustasijainnin vaatimuksen mahdollista lieventämistä, sekä tehdä myös vaikutusarviointia. Myös laadultaan ja määrältään riittävään tonttitarjontaan tulisi vaikuttaa säännöksiä ja oheistuksia tarkastelemalla.

⁶⁴⁸ Ympäristöministeriö 2020

⁶⁴⁹ Hallituksen esitys HE 251/2016 vp

⁶⁵⁰ Ympäristöministeriö, 2020

⁶⁵¹ Ympäristöministeriö 2022a

⁶⁵² Ympäristöministeriö 2022b

Alkoholisääntely

Alkoholilain tarkoituksena on vähentää alkoholipitoisten aineiden kulutusta rajoittamalla ja valvomalla niihin liittyvää elinkeinotoimintaa alkoholin käyttäjilleen, muille ihmisille sekä koko yhteiskunnalle aiheuttamien haittojen ehkäisemiseksi⁶⁵³. Mittavien terveydellisten ja taloudellisten menetysten vuoksi alkoholin vähittäismyyntiä rajoitetaan monella eri toimenpiteellä, vaikka alkoholin vähittäismyyntissä on markkinapotentiaalia.

Suomen alkoholilainsäädännön kokonaisuudistus tuli voimaan vuonna 2018.

Uuden lainsäädännön myötä Suomessa hyvin tiukkaa alkoholisääntelyä joustavoitettiin.⁶⁵⁴ Vuoden 2020 tammikuussa tehdyssä tutkimuksessa 57 prosenttia väestöstä piti nykyisiä alkoholipoliittisia rajoituksia sopivina. Toisaalta puolet vastaajista oli sitä mieltä, että viinejä pitäisi saada ostaa päivittäistavarakaupoista, kun taas väkeviä alkoholijuomia päivittäistavarakaupoista haluavien osuus oli vain 11 prosenttia.⁶⁵⁵

Alkoholilainsäädännön ratkaisuissa on huomioitava EU:n sisämarkkinaoikeudelliset säännökset osana EU-oikeudellista tarkastelua.

Alko Oy:n monopolin hyväksyttävyyttä arvioidaan EU perussopimuksissa säädetyn jäsenvaltioiden määrällisiä rajoituksia ja vaikutukseltaan vastaavien toimenpiteiden kiellon näkökulmasta (SEUT 34). Monopolin, joka kiellon vastaisesti vaikuttaa jäsenvaltioiden väliseen kauppaan, on hyväksyttävä ainoastaan, jos se tosiasiallisesti toteuttaa hyväksytyjä päämääriä kuten yhteiskunnallisten, sosiaalisten tai terveydellisten haittojen ehkäisyä. Monopolin hyväksyttävyyteen vaikuttaa myös arvio ratkaisun suhteellisuus tavoiteltuun päämäärään nähden (SEUT 36). Lisäksi Alkon monopolin säilyttämisen ehtoina ovat muun muassa tuotevalikoiman syrjimättömyys (SEUT 37) ja säännöllinen raportointi komissiolle. Suomen alkoholilainsäädäntöä, jossa säädetään Alko Oy:n monopolista ja vähittäismyyntilupajärjestelmästä⁶⁵⁶, on tarkasteltu komission pilotti- ja rikkomusmenettelyissä sekä ennakkoratkaisupyyntöjen perusteella EU-tuomioistuimessa. Parhaillaan komissio arvioi etämyyntiä koskevia säännöksiä ja niiden EU-oikeudenmukaisuutta.

⁶⁵³ Alkoholilaki 1102/2017, Finlex

⁶⁵⁴ Ks. Sosiaali- ja terveysministeriö/Alkoholilain kokonaisuudistus

⁶⁵⁵ Karlsson 2020

⁶⁵⁶ Vähittäismyyntilupia on vuoden 2021 lopussa 6 441 kappaletta. Lähde: Valvira 2022.

Kaupan tulevaisuusselonteon valmistelussa on noussut esille, että alkoholisääntelyä on tarpeen tarkastella osana kaupan alan kehittämistä. Näkökulmina on noussut esille muun muassa se, että nykyinen alkoholisääntely ei vastaa kaikilta osin kaupan toimintaympäristössä käynnissä olevaan muutokseen, globaaliin kehitykseen, sisämarkkinoiden toimintaan, tasapuoliseen ja avoimeen kilpailullisuuteen, eikä kuluttajien tarpeisiin.

Kilpailupolitiikan näkökulmasta on hyödyllistä tarkastella voimassa olevaa alkoholilainsäädännön kokonaisuutta pidemmällä aikavälillä. Alkoholimonopolin purkaminen vaikuttaisi todennäköisesti myönteisesti muiden kaupan alan toimijoiden tulevaisuuden näkymiin. Alkoholin myyntiä vähittäiskaupoissa tulisi kuitenkin tarkastella sekä elinkeino-, kilpailupoliittisista että kansanterveydellisistä näkökohdista. Myös alkoholin etämyyntiä koskevaa sääntelyä ja oikeuskäytäntöä voidaan tarvittaessa vielä arvioida ja selventää kansallista tilannetta⁶⁵⁷.

Lääkkeiden vähittäisjakelu

Apteekit toimivat noin 2,5 miljardin euron kasvavalla markkinalla, jota säännellään vahvasti. Lääketurvallisuus, lääkkeiden rationaalinen käyttö ja lääkkeiden saatavuuden turvaaminen asettavat omat rajoitteensa sille, kuinka lääkejakelu voidaan järjestää.⁶⁵⁸ Lääkelain (395/1987) mukaan lääkkeiden vähittäisjakelusta Suomessa vastaavat avohuollon apteekit (jatkossa apteekit) ja sairaala-apteekit. Lääkkeitä voidaan toimittaa ja myydä väestölle ainoastaan ap-

⁶⁵⁷ STM on vastauksessaan Euroopan komissiolle (VN/10192/2021) selvittänyt alkoholin etämyyntiä koskevaa sääntelyä ja oikeuskäytäntöä sekä niiden suhdetta tavaroiden vapaan liikkuvuuden periaatteeseen (SEUT 34 ja 36 art) ja sähköistä kaupankäyntiä koskevan direktiivin säännöksiin. Vastauksessa todetaan muun muassa, että tällä hetkellä Suomessa kuluttajilla on mahdollisuus tehdä tilauksia Alkon verkkosivuilla tai mobiilisovelluksessa. Alkon lisäksi kuka tahansa alkoholijuomien vähittäismyyntiluvan haltija saa perustaa samanlaisen ”verkkokaupan” tai mobiilisovelluksen, kunhan alkoholilain 35 §:n säännöstä alkoholijuomien luovuttamisesta noudatetaan. Alkoholilain 35§:n mukaan alkoholijuomien vähittäismyyntissä alkoholijuomia saadaan luovuttaa asiakkaalle vain hyväksytyssä vähittäismyyntipaikassa. Toisin sanoen vähittäismyyntin luvanhaltijaltaan tai Alkokaan eivät saa luovuttaa alkoholijuomia kuluttajille esimerkiksi kotiinkuljetuksella, postin välityksellä tai pakettiautomaateista. Tällä hetkellä alkoholiyhtiö on ainoa enintään 5,5 tilavuusprosenttia etyylialkoholia sisältävien alkoholijuomien vähittäismyyntiluvan haltija, joka saa myydä kyseisiä juomia myymälöidensä lisäksi myös luovutuspaikoissa luovutettaviksi.

⁶⁵⁸ Kilpailu- ja kuluttajavirasto 2020

teekista, sivuapteekista, apteekin palvelupisteestä sekä apteekin verkkopalvelusta. Apteekkitoiminta perustuu lupamenettelyihin.⁶⁵⁹ Vähittäisjakelun lainsäädäntö kuuluu Euroopan unionissa pääosin kunkin maan kansallisen lainsäädännön ja päätäntävällän alle⁶⁶⁰. Kaikissa EU-maissa ja Pohjoismaissa reseptilääkkeiden toimitus tapahtuu ainoastaan apteekeista, mutta itsehoitolääkkeiden myyntiä voi olla apteekin lisäksi muilla toimijoilla⁶⁶¹. Pohjoismaiden apteekkijärjestelmissä on eroja muun muassa apteekkien määrään, sijaintiin ja omistajuuteen liittyvässä sääntelyssä⁶⁶².

Hallitusohjelman mukaisesti lääkehuollon kokonaisuudistus on käynnissä pitkäjänteisesti sosiaali- ja terveysministeriön raporttiin⁶⁶³ sisältyvän tiekartan suuntaviivojen mukaisesti. Tiekarttaan on kirjattu erilaisia lääkkeiden tutkimukseen, valmistamiseen, jakeluun ja käyttöön liittyviä tavoitteita sekä toimenpiteitä. Tavoitteena on parantaa lääkehuollon kustannustehokkuutta, varmistaa lääkitysturvallisuus ja lääkeneuvoonta sekä palveluiden sujuvuus, saatavuus ja saavutettavuus. Lääkeasioiden tiekartan toimenpiteet ulottuvat useammalle hallituskaudelle. Tällä hallituskaudella on tehty Lääkelain muutos (1258/2021) itsehoitolääkkeiden hintasääntelyyn, joka mahdollistavat hintakilpailun. Laki tuli voimaan 1.4.2022.⁶⁶⁴

Viimeisten 20 vuoden aikana useissa Euroopan maissa on purettu lääkkeiden hinnoitteluun ja myyntikanaviin liittyvää sääntelyä. Syksyn 2021 tilanteen mukaan Euroopassa 11 maassa myytiin itsehoitolääkkeitä apteekkien ulkopuolella. Lisäksi Itävallassa, Saksassa ja Sloveniassa muutamia itsehoitolääkkeitä voi apteekkien ohella myydä tietyissä erikoisliikkeissä. Itsehoitolääkkeiden myynti on pääsääntöisesti luvanvaraista myös silloin, kun myyntikanavaa on laajennettu apteekkien ulkopuolelle.⁶⁶⁵

Suomessa itsehoitolääkkeiden myynti tapahtuu edelleen pääasiassa apteekeista. Poikkeuksena ovat nikotiinikorvaushoitovalmisteet, jotka vapautettiin vuonna 2006 apteekkimyyntistä ja valvonta siirrettiin kuntien vastuulle.⁶⁶⁶ Muutoksen taustalla oli tavoite edistää tupakasta vieroittautumista sillä, että

⁶⁵⁹ Lääkelaki 395/1987, Finlex

⁶⁶⁰ Reinikainen ym. 2018

⁶⁶¹ Reinikainen ym. 2018

⁶⁶² Reinikainen ym. 2017

⁶⁶³ Sosiaali- ja terveysministeriö 2019

⁶⁶⁴ Sosiaali- ja terveysministeriö 2022a

⁶⁶⁵ Reinikainen ym. 2018

⁶⁶⁶ Reinikainen ym. 2018

valmisteita olisivat laajasti saatavilla. Apteekkien lääkemyynnistä itsehoitolääkkeiden osuus oli 14 prosenttia vuonna 2019⁶⁶⁷.

Suomessa apteekit ovat voineet myydä lääkkeitä verkon välityksellä vuodesta 2011 lähtien⁶⁶⁸. Lääkkeiden vähittäismyynti on sidottu Suomessa vahvasti fyysisten apteekkien toimintaan. Jotta apteekkari voi Suomessa perustaa verkkoapteekin, täytyy hänellä olla apteekkilupa fyysisen apteekkikaupan pitämiseen. Suomessa ei voi perustaa pelkästään verkossa toimivaa apteekkia ja tämä on suomalaisen verkkoapteekkitoiminnan erikoisuus.⁶⁶⁹ Apteekin tulee vastata itsenäisesti lääkeneuvonnasta sekä lääkkeiden varastoinnista ja lähettämisestä. Kuljetuksen osalta apteekki on vastuussa oikeiden kuljetusolosuhteiden toteutumisesta ja siitä, että lääkkeen tilannut henkilö vastaanottaa lääkkeen.⁶⁷⁰

Suomessa toimi liki 150 verkkoapteekkia vuoden 2020 lopussa⁶⁷¹. Verkkopalvelutoiminnan aloittaminen edellyttää apteekilta ennakkoilmoitusta Fimealle⁶⁷². Ennakkoilmoitukseen tarvitaan selvitys muun muassa tiloista, lääkeneuvonnasta, lääkevalikoimasta, verkkopalvelun teknisestä toteuttamisesta sekä verkkopalvelun prosessista.⁶⁷³ Fimealle on tehnyt ilmoituksen verkkopalvelutoiminnan aloittamisesta noin 250 apteekkia lokakuun 2021 loppupuolella.⁶⁷⁴

Apteekkien verkkoliiketoiminta on voimakkaassa kasvussa, mutta sen osuus on yhä verrattain vähäinen. Apteekkien verkkoliiketoiminnan osuudesta koko liikevaihtoon verrattuna ei ole saatavilla ajantasaisia vertailukelpoisia taloustietoja. Fimea kerää vuosittain apteekkien tilinpäätöstiedot ja tekee näiden pohjalta tilinpäätösanalyysin⁶⁷⁵. Viimeisimmät julkaistut tiedot ovat vuodelta 2019. Lääkkeiden verkkomyynti sekä apteekkien verkkopalvelun taloudellinen merkitys vaikuttavat olevan kasvusuunnassa, minkä lisäksi koronaviruspandemia on lisännyt merkittävästi sekä apteekkien verkkopalvelujen tarjoajia että

⁶⁶⁷ Reinikainen ym. 2021

⁶⁶⁸ Anttinen ym. 2020

⁶⁶⁹ Anttinen ym. 2020

⁶⁷⁰ Fimea 2011

⁶⁷¹ Apteekkariliitto 2020a

⁶⁷² Fimea/Verkkopalvelutoiminta

⁶⁷³ Fimea/Verkkopalvelutoiminta

⁶⁷⁴ Fimea/Verkkopalvelutoiminta

⁶⁷⁵ Fimea/Verkkopalvelutoiminta

etäpalveluiden kysyntää.⁶⁷⁶ Verkkoapteekkien mahdollisesta liikevaihdon kasvusta antavat kuvaa Yliopiston Apteekin julkaisemat tiedot vuodelta 2020. Yritys ilmoitti vuoden 2020 vuosikertomuksessaan verkkomyyntinsä kasvaneen vuodesta 2019 lähes 150 prosenttia ja olleen 23 miljoonaa euroa, eli 7 prosenttia koko yrityksen myynnistä Suomessa.⁶⁷⁷ Esimerkiksi Ruotsissa verkkokaupan osuus apteekkien myynnissä oli 12 prosenttia vuonna 2020⁶⁷⁸. Ruotsiin verrattuna apteekkien verkkomyyntin osuus kokonaisuudessaan on Suomessa vielä vähäistä.

Apteekkimarkkinoiden toimivuutta voidaan parantaa verkkoapteekkien toimintaedellytyksiä kehittämällä. Verkkoapteekit voivat parantaa apteekkimarkkinoiden toimivuutta ja tarjota lisää vaihtoehtoja lääkkeiden saatavuuden varmistamiseksi fyysisten apteekkien ohella⁶⁷⁹. Myös verkkoapteekkien toimintaedellytysten parantamista tulisi vastaisuudessa tarkastella uudistusten yhteydessä. Yhdeksi ratkaisuksi on ehdotettu vain verkossa toimivien apteekkien toiminnan mahdollistamista Ruotsin tapaan, jolloin verkkotoiminnan suurempaa mittakaavaa olisi mahdollista hyödyntää paremmin^{680&681}.

Pidemmällä aikavälillä olisi hyvä tarkastella apteekkimarkkinoita, kuten apteekkien perustamista, apteekkilupia ja sijaintisääntelyä sekä kilpailullisia tekijöitä, kuten itsehoitolääkkeiden myyntipaikkoja. Kilpailu- ja kuluttajavirasto on tehnyt apteekkilain uudistamiseksi useita ehdotuksia, joiden toteuttamiskelpoisuutta tulisi vielä arvioida tarkemmin. Kilpailu- ja kuluttajavirasto on ehdottanut⁶⁸², muun muassa että:

- lainsäädäntöä tulisi muuttaa niin, että apteekkilupa myönnettäisiin kaikille lain edellytykset täyttävälle eikä apteekkien määrälle tai sijainnille pitäisi olla rajoituksia;
- uudistetaan apteekkien omistajuussääntelyä;
- apteekkien perustamista tulisi helpottaa, jotta apteekit sijoittuisivat nykyistä paremmin asiakkaiden tarpeiden mukaan. Apteekkilupa ei perustuisi

⁶⁷⁶ Reinikainen ym. 2021

⁶⁷⁷ Yliopiston Apteekin vuosikertomus 2020

⁶⁷⁸ Apteekkariliitto 2020b

⁶⁷⁹ Pohjoismaiden kilpailuviranomaiset 2021

⁶⁸⁰ Anttinen ym. 2020

⁶⁸¹ Pohjoismaiden kilpailuviranomaiset 2021

⁶⁸² Anttinen ym. 2020

viranomaisen tarveharkintaan, vaan luvan voisi saada täyttämällä tietyt vähimmäiskriteerit, joilla varmistetaan lääkejakelun turvallisuus. Samalla apteekkien sijaintisääntelystä luovuttaisiin. Kun apteekkilupaprosessia muutettaisiin, lieventyvät myös apteekkilupien valituksista aiheutuvat haitat, kuten esimerkiksi mahdollisuus hidastaa kilpailevien apteekkien perustamista.

- jos apteekkilupien saamista helpotetaan, lääkkeiden saatavuuteen harvaan asutuilla alueilla olisi kiinnitettävä huomiota. Tällä hetkellä sääntely rajoittaa verkkoapteekkitoiminnan kasvua ja sitä, että lääkkeiden saatavuutta voitaisiin parantaa verkkomyyntillä. Pitäisi sallia myös vain verkossa toimivat apteekit kivijalkakauppoina toimivien apteekkien rinnalle. Jos sijaintisääntely vapautettaisiin, on kuitenkin mahdollista, että lääkkeiden saatavuuden turvaaminen koko maassa vaatisi lisäksi erillisen tukijärjestelmän. Kohdennettu apteekkituki olisi kansantalouden kannalta parempi vaihtoehto kuin kaikkien apteekkien tukeminen hintasääntelyllä liian korkealle asetetuin hinnoin.
- lääkealan markkinoille tulon esteiden lisäksi tulisi purkaa myös elinkeinon harjoittamista hankaloittavia säännöksiä. Lääkkeiden säännelty apteekkitalon hinta tulisi muuttaa enimmäishinnaksi, jolloin apteekit voisivat käydä hintakilpailua. Hintakilpailu kannattaa toteuttaa ensi vaiheessa itsehoitolääkkeissä. Lääkkeiden hintaa määrittävää lääketaksaa alennettaisiin tai vaihtoehtoisesti apteekkiveroa voitaisiin kiristää tai ulottaa kaikkeen apteekista tapahtuvaan myyntiin. Tällä hetkellä apteekit maksavat apteekkiveroa pääsääntöisesti vain lääkemyynnistä, vaikka apteekteista myydään muutakin kuin lääkkeitä. Lääketaksaa ja apteekkiveroa muuttamalla voidaan suoraan vaikuttaa apteekkitoiminnan kannattavuuteen, lääkkeiden hintoihin sekä asiakkaiden ja sairausvakuutusjärjestelmän lääkekustannuksiin.
- hintakilpailua lääkkeissä voitaisiin käydä muun muassa siten, että kiinteän hinnan sijaan itsehoitolääkkeille asetettaisiin hintakatto ja reseptilääkkeissä sallittaisiin hintakilpailu apteekkien toimitusmaksulla. Lisäksi veronmaksaja hyötyisi, jos apteekteilla olisi nykyistä tiukempi velvoite ohjata asiakkaat ostamaan halvimpia lääkkeitä silloin, kun lääkkeet ovat keskenään vaihtokelpoisia. Valittujen itsehoitolääkkeiden myynti sallittaisiin myös muissa myyntipaikoissa kuin apteekteissa silloin, kun lääkeviranomainen katsoo sen tur-

valliseksi. Näin on lähes kaikissa muissa Pohjoismaissa. Apteekkien ulkopuolinen myynti kattaisi vain rajatun määrän tuotteita. Myytäviä pakkauskokoja ja tuotteiden esillepanoa säänneltäisiin tiukemmin kuin apteekeissa.⁶⁸³

Myös kaupan tulevaisuusselonteon valmistelussa on noussut esille suomalaisen apteekkijärjestelmään kehittämistarpeita osana kaupan toimialan kehittämistä. Esille nousseita näkökulmia ovat olleet muun muassa apteekkijärjestelmän, sen rahoituksen ja sääntelyn uudistamisen tarve, itsehoitolääkkeiden myynnin vapauttaminen sekä apteekkien perustamista ja omistamista koskevat rajoitukset. Lisäksi lääkkeiden vähittäismyynnissä on noussut esille alan globaali kehitys, toimintaympäristön muutokset, sisämarkkinoiden toiminta, tasapuolinen ja avoin kilpailullisuus sekä kuluttajanäkökulma.

Rahapelit

Suomessa rahapeliä toimeenpano on annettu arpajaislailla Veikkaus Oy:n tehtäväksi. Veikkaus Oy on kokonaan valtion omistama erityistehtäväyhtiö. Yhtiö toimii liiketaloudellisin perustein ja sen omistajaohjauksessa sekä tavoitteita asetettaessa otetaan huomioon arpajaislaissa säädetty yhtiön erityistehtävän luonne. Veikkaus Oy:lle ei aseteta taloudellisen tuloksen tavoitteita. Arpajaislaissa on säädetty, että tuotot otetaan valtion talousarvioon vuosittain summalla, jonka arvioidaan vastaavan Veikkaus Oy:n asianomaisen tilikauden voittoa ja uudelleen jaettaviksi palautuvia varoja.⁶⁸⁴ Rahapeliä asiamiesten myyntipaikkoja on yhteensä yli 6 300. Rahapelejä voidaan pelata esimerkiksi kaupoissa, kioskeissa, huoltoasemilla ja verkkosivuilla.⁶⁸⁵ Veikkaus Oy maksaa rahapeliautomaateista niitä tiloissaan pitävälle sijoituspaikkamaksua ja ne muodostavat siten tuottoja esimerkiksi kaupoille.

Digitalisaation sekä rahapelikulttuurin ja -politiikan muutosten on arvioitu muuttavan rahapelikulutusta. Näillä muutoksilla tulee olemaan vaikutuksia myös kaupan toimialaan, jonka on hyvä varautua rahapelitehtävään liittyvien tuottojen vähenemiseen.⁶⁸⁶ Veikkaus Oy on toteuttanut omaehtoisesti vastuullista pelaamista tukevia toimenpiteitä muun muassa vähentämällä rahapeliautomaattien määrää, joilla on ollut vähentävää vaikutusta rahapelitehtävään. Vuosina 2020-2021 myös koronaviruspandemia laski pelikatteita, kun rahapeliautomaatteja ja pelisaleja suljettiin. Lisäksi nykyistä rahapelijärjestelmää

⁶⁸³ Anttinen ym. 2020

⁶⁸⁴ Liikanen ym. 2021

⁶⁸⁵ Veikkaus/Pelipaikat ja pelit

⁶⁸⁶ Härkin 2020

on tarkasteltu vastuullisuustoimien ja rahapelien haittojen näkökulmista. Osana suomalaisen rahapelijärjestelmän kehittämistyötä on myös nostettu esiin erilaisia vaihtoehtoja rahapelitoiminnan tuoton osalta Suomessa jatkossa.⁶⁸⁷ Vuoden 2022 alusta voimaan tulleella hallitusohjelmallaan perustuneella arpajaislain uudistuksella toteutettiin useita haittojen ehkäisyyn ja vähentämiseen liittyviä toimenpiteitä, joiden arvioidaan vaikuttavan rahapelikulutukseen. Lisäksi hallitusohjelmaan perustuvassa rahapelipoliittisessa ohjelmassa on määritelty pitkän aikavälin tavoitteet rahapelihaittoja ehkäisevälle ja vähentävälle rahapelipolitiikalle. Rahapelipoliittinen ohjelma julkaistiin toukuussa 2022 ja se ulottuu vuoteen 2030.⁶⁸⁸

Yksinoikeusjärjestelmä on poikkeus EU:n palveluiden ja niiden sijoittumisen vapauksissa. Rahapelejä koskevaa lainsäädäntöä ei ole Euroopan unionissa yhdenmukaistettu. Rahapelaamista säännellään eri maissa eri tavoin ja osana toistaan poikkeavia rahapelaamisen järjestämistapoja. Yksinoikeusjärjestelmä on EU:n alueella sallittu, jos se perustuu EU:n perussopimuksessa hyväksyttyihin kansanterveydellisiin ja turvallisuuteen tai järjestykseen liittyviin syihin.⁶⁸⁹

Yksinoikeusjärjestelmää arvioidaan EU-oikeudellista näkökulmasta kokonaisuutena, jonka tulee tehokkaasti toteuttaa tavoitettaan rahapeliongelmien ehkäisemiseksi. Rahapelituottojen käyttö hyödyllisiin kohteisiin ei oikeuta yksinoikeusjärjestelmän säilyttämistä.

Veikkaus Oy:n tuottojen siirtoa valtion yleiskatteelliseen budjettiin valmistellaan. Kilpailu- ja kuluttajavirasto teki asiaa koskevan ehdotuksen helmikuussa 2021 ja korosti tarvetta hyötyjen ja haittojen arviointiin koko kansantalouden näkökulmasta.⁶⁹⁰ Tällöin edunsaajien, esimerkiksi monien järjestöjen, rahoitus ei riippuisi siitä, kuinka paljon suomalaiset pelaavat rahapeleissä. Samalla muutos voisi tuoda ennakoitavuutta ja vakautta edunsaajien rahoitukseen. Liikasen työryhmän helmikuun 2021 selvityksessä on myös tarkasteltu rahapelijärjestelmää ja tuotu esiin vaihtoehtoja kehittämistyöhön rahapelituottojen osalta.⁶⁹¹ Valtioneuvosto asetti elokuussa 2021 määräaikaisen hank-

⁶⁸⁷ Liikanen ym. 2021

⁶⁸⁸ Sosiaali- ja terveysministeriö 2022b

⁶⁸⁹ Liikanen ym. 2021

⁶⁹⁰ Maliranta 2021

⁶⁹¹ Liikanen ym. 2021

keen, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus uudeksi rahoitusmalliksi rahapelituotoilla rahoitettujen toimintojen rahoittamisesta⁶⁹². Helmikuussa 2022 on laadittu parlamentaarinen yhteisymmärrysmuistio, johon sisältyy tuottojen siirto valtion yleiskatteelliseen budjettiin⁶⁹³, muutoksen toteuttamiseen vuoden 2024 alusta edellyttämiä lainsäädännön muutoksia valmistellaan parhailaan.

Rahapeliautomaattien myyntipalkkiolla on merkitystä, esimerkiksi erityisesti haja-asutusalueiden kauppojen ja pienten myymälöiden toimintaedellytyksille. Toimintaympäristöön vaikuttaa elinkeino- ja kilpailupoliittisten näkökulmien lisäksi rahapelisääntely, jolla toteutetaan EU-oikeuden asettamia vaatimuksia.

Kaupan tulevaisuusselonteon kirjallisessa kuulemisessa nostettiin esille, että kaupan alalla on hyvä varautua rahapelitoimintaan liittyvien tuottojen vähenemiseen.⁶⁹⁴ Taustana todettiin, että useat eri tekijät muokkaavat suomalaisten rahapelikulutusta, kuten digitalisoituminen, rahapelikulttuurin ja –politiikan muutokset ja, että näillä muutoksilla tulee olemaan vaikutusta kaupan toimialaan.

Tupakkatuotteet

Suomi on tiettävästi toistaiseksi ainoa maa, jossa on niin sanottu endgame-tavoite, eli tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön loppuminen on kirjattu lakiin⁶⁹⁵. Käytännössä tavoite edellyttää jatkuvia toimenpiteitä, lainsäädännön arvioimista ja uusimista. Hallituskausittain tavoitteen toteutumista arvioidaan ja asetetaan uusi tupakka- ja nikotiinipolitiikan kehittämissuunnitelma, jonka tehtävänä on esittää uusia toimia tavoitteen saavuttamiseksi⁶⁹⁶.

Euroopan unionin toimenpiteet edesauttavat Suomen tupakkalain tavoitteen saavuttamista. EU:n uuden syöväntorjuntasuunnitelman⁶⁹⁷ yhtenä tavoitteena on vähentää tupakkatuotteiden käyttöä EU-tasolla vuoteen 2040 mennessä niin, että alle 5 prosenttia väestöstä käyttää tupakkatuotteita.⁶⁹⁸

⁶⁹² Valtioneuvoston kanslia 2021

⁶⁹³ Valtioneuvosto 2022

⁶⁹⁴ Härkin 2020

⁶⁹⁵ Ollila & Ruokolainen 2018

⁶⁹⁶ Kotovirta ym. 2021

⁶⁹⁷ Euroopan komissio 2021m

⁶⁹⁸ Kotovirta ym. 2021

Tupakkalaissa on paljon sääntelyä, ja tupakkatuotteiden ja sähkösavukkeiden kaupan osallistuvien elinkeinoharjoittajien on huomioitava tämä sääntely toiminnassaan. Tupakkatuotteita sekä sähkösavukkeita ja nikotiinineiteitä koskevat muun muassa markkinointikielto, etämyyntikielto, esilläpitokiello, vähittäismyyntilupa, ikärajoitukset, makuainerajoitukset sekä oma-valvonta. Laittoman kaupan estämiseksi tupakkatuotedirektiivi edellyttää lisäksi kaikilta EU-mailta tupakkatuotteiden jäljitettävyyssjärjestelmän luomista ja ylläpitoa.⁶⁹⁹

Tupakkalakiin vuonna 2022 tehtyjen uudistusten johdosta tupakkatuotteiden, sähkösavukkeiden ja täyttösäiliöiden vähittäismyyntipakkaukset yhdenmukaistetaan. Pakkaukset eivät saa merkinnöiltään tai muulta ulkoasultaan erottua muiden vastaavien tuotteiden vähittäismyyntipakkauksista. Siten tupakka-askeista poistuvat muun muassa bränditunnukset ja logot. Yhdenmukaisuutta koskeva sääntely tulee voimaan 1.5.2023. Yhdenmukaiset tupakka-pakkaukset ovat käytössä arviolta yli 20 maassa eri puolilla maailmaa.

Elinkeino- ja kilpailupolitiikan kannalta on huolehdittava, että kaupan toimijoiden asema on tasa-arvoinen suhteessa muihin alan toimijoihin sekä kansallisesti että muualla sisämarkkina-alueella toimiviin yrityksiin. Kokonaisuutena tupakkatuotteiden kysynnän laskulla saavutetaan mittavia yhteiskunnallisia säästöjä erityisesti terveydenhuollossa. Kulutuksen vähentyminen vaikuttaa kyseisten tuotteiden kaupan osallistuvien elinkeinonharjoittajien tulovirtaan. Sellaisia elinkeinonharjoittajia, jotka myyvät pelkästään tupakkatuotteita tai sähkösavukkeita, on Suomessa kuitenkin vähän. Siksi kysynnän vähentymisen reaalitaloudelliset vaikutukset ovat verrattain pieniä.⁷⁰⁰

Kaupan alan sähkövero

Kaupan toimiala kuuluu Suomessa kalliimpaan sähköveroa maksavaan luokkaan^{701&702}. Suomessa sähköverossa on käytössä tasot I (ylempi taso) sekä II (alempi taso), ja verotasoilla on vaikutus maksettavaan sähköveron määrään. Kaupan toimiala maksaa sähköveroa I tasoluokassa osana palvelutoimintoja, ja tasolla I ovat myös julkinen sektori, maataloussektori ja kotitaloudet. Vuonna

⁶⁹⁹ Ks. Tupakkalaki 549/2016, Finlex

⁷⁰⁰ Hallituksen esitys HE 15/2016 vp

⁷⁰¹ Härkin 2020

⁷⁰² Mitronen & Närvänen 2020

2021 sähköveron suuruus on luokassa I 2,253 snt/kWh. Tämän lisäksi sähköveroista maksetaan 24 prosentin arvonlisävero, jonka kaupan ala voi vähentää myynnin arvonlisäverosta. Alempaan sähköveron luokkaan II kuuluvat teollisuus, kaivostoiminta, ammattimainen kasvihuoneviljely ja yli 5 megawatin konesalit. Sähkövero veroluokassa II on vuoden 2021 alusta alkaen 0,05 snt/kWh, minkä lisäksi sähköstä kannetaan myös huoltovarmuusmaksu 0,013 snt/kWh. EU:n tasolla ei ole yhtenäistä sähköverokantaa ja kaikki maat säätävät sen itse. EU on kuitenkin määrännyt, että sähköveron tulee olla vähintään 0,05 snt/kWh⁷⁰³.

Kaupan alalla tehdään paljon energiatehokkuustoimia. Kaupan ala on ottamassa käyttöön kasvavissa määrin muun muassa lämpöpumppuja. Lämpöpumpuilla voidaan tuottaa kauppojen tarvitsemaa lämpöenergiaa sekä ottaa hyötykäyttöön kaupoissa syntyvää hukkalämpöä. Kaupan alan sähköverotason muutos voisi lisätä energiatehokkuutta lämmöntalteenoton ja lämpöpumppujen lisääntyvän käytön kautta. Sähköverotason muutos vähentäisi kuitenkin kaupan alan yleisiä kannusteita tehostaa sähkön käyttöä. Kaupan ala on hyvin monipuolinen ala, jonka toimijoiden kokoluokat ja kiinteistöihin sijoittuminen vaihtelevat. Osa kaupoista sijaitsee asuinrakennuksissa. Tarkassa alemman sähköverotason kohdentamisessa olisi merkittäviä haasteita. Kaikille toimijoille alempi vero tuskin olisi missään tapauksessa perusteltu. Sähköverokerätyä pienenisi, joka voisi lisätä yleistä tarvetta nostaa energiaveroja.

Private label -tuotteet

Kaupan omat tuotemerkit (private label -tuotteet) ovat vakiintuneet osaksi päivittäistavarakaupan valikoimaa. Suomessa kaupan omien merkkien osuus kuluttajaostoista oli noin 24 prosenttia vuonna 2020⁷⁰⁴. Kaupan omien merkkien osuus on Suomessa pieni verrattuna muuhun Eurooppaan, vaikka se on kasvanut 2010-luvulla. Ruotsissa kaupan omien merkkien osuus oli 26 prosenttia ja Tanskassa 27 prosenttia, eli lähes Samalla tasolla kuin Suomessa. Norjassa osuus oli vain 17 prosenttia, ja Virossa, Latviassa ja Liettuaassa kaupan omien merkkien osuus oli alle 10 prosenttia. Monissa Keski-Euroopan maissa kaupan omat merkit ovat suositumpia, ja esimerkiksi Ranskassa, Saksassa ja Isossa-Bri-

⁷⁰³ Valtiovarainministeriö/Energiaverotus

⁷⁰⁴ NielsenIQ Homescan -kuluttajaneeli 2020 Päivittäistavara ry 2021d mukaan

tanniassa osuus oli Nielsenin mittausten mukaan noin 30–40 prosenttia. Espanjassa osuus on oli myös korkea, noin 40 prosenttia.⁷⁰⁵ Kaupan omilla merkeillä halutaan ensisijaisesti tarjota kuluttajalle laadukkaita tuotteita edullisesti. Tavoitteena on myös esimerkiksi asiakasuskollisuuden lisääminen, ketjubrändin ja markkina-aseman vahvistaminen, kilpailijoista erottuminen, vähittäiskaupan katteen lisääminen, tuotteiden laadun parantaminen ja toimitusketjun hallinnan varmistaminen.⁷⁰⁶

Kaupan omat tuotemerkit tuovat uusia mahdollisuuksia pienille ja keskisuurille yrityksille. Ne voivat myös lisääntyneen kilpailun kautta edistää innovaatioita elintarvikeketjussa. Valmistajien näkökulmasta kaupan omat merkit tuovat uusia mahdollisuuksia erityisesti yrityksille, joilla ei ole tarpeeksi kapasiteettia luoda omia tuotemerkkejään. Yhteistyön tuloksena niillä on myös pääsy kaupan myymälöiden verkostoon ja markkinatietoon.⁷⁰⁷

Joidenkin arvioiden mukaan kaupan omien merkkien myönteiset vaikutukset ruoan toimitusketjun kilpailuun saattavat muuttua negatiivisiksi tietyn osuuden saavuttamisen jälkeen. Kopioimalla menestyviä tuotemerkkejä kaupan omat merkit voivat vähentää valmistajien kannustimia ja halukkuutta tuotekehittelyyn sekä siten vähentää kuluttajien valintamahdollisuuksia.⁷⁰⁸ Se, että ostaja hankkii, käyttää tai ilmaisee oikeudettomasti tavarantoimittajan liikesalaisuuksia, on kuitenkin kielletty sekä EU:n lainsäädännössä^{709&710} että niiden soveltamista koskevilla kansallisilla säädöksillä^{711&712}. Suomessa kieltoa valvoo elintarvikemarkkinavaltuutettu, jolla on valtuudet puuttua myös muihin elintarvikemarkkinalaissa kiellettyihin hyvän kauppataavan vastaisiin menettelytapoihin.

Private label -tuotteet luovat kaupan toimijoille kaksoisroolin, jossa ne pysyvät tuotteiden valmistuttajina hyödyntämään sellaista jälleenmyyntipor- taalta saamaansa informaatiota, jota merkkituotteiden valmistajilla ei ole

⁷⁰⁵ Päivittäistavarakauppa ry 2020b

⁷⁰⁶ Päivittäistavarakauppa ry 2021d

⁷⁰⁷ Euroopan komissio 2019b

⁷⁰⁸ Euroopan komissio 2019b

⁷⁰⁹ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2016/943

⁷¹⁰ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/633

⁷¹¹ Liikesalaisuuslaki 595/2018, Finlex

⁷¹² Elintarvikemarkkinalaki 1121/2018, Finlex

lainkaan tai on ainakin merkittävästi suppeammin. Tämä voi johtaa kilpailuasetelman epätasapainoon private label -tuotteiden sekä brändituotteiden välillä ja vääristää markkinoita. Kauppa saa esimerkiksi private label -tuotteita valmistuttamalla tarkkoja tietoja tuotteen kulurakenteesta, mistä voi olla etua kaupalle muiden merkkituotteiden kanssa käydyissä neuvotteluissa.⁷¹³ Tiedon avoimuus kilpailulain asettamat reunaehdot huomioiden voisi vähentää mahdollista epätasapainoa erityisesti kysyntätrendien osalta. Tiedon avoimuuden lisäämisen tulisi tapahtua toimijoiden keskinäisellä vapaaehtoisuuteen perustuvalla yhteistyöllä. Valtio voi myötävaikuttaa asiassa esimerkiksi antamalla kilpailulainsäädännön soveltamiseen liittyvää neuvontaa.

Kaupan omien merkkien asema tulee todennäköisesti vahvistumaan. Kuluttajien luottamus kaupan omien merkkien laatuun on kasvanut Suomessa vuosien 2013 ja 2019 välisenä aikana 60 prosentista 71 prosenttiin. Se, suositaanko enemmän kaupan omia merkkejä tai valmistajien brändituotteita, vaihtelee tuoteryhmittäin.⁷¹⁴

8.3 Yrittäjyyden edistäminen

Elinkeino- ja yrittäjyyspolitiikka sekä yrittäjyysstrategia

Elinkeinopolitiikan tarkoituksena on kansallisella tasolla vahvistaa yhteiskunnan taloudellista perustaa, huolehtia sen uudistumisesta ja luoda sellainen toimintaympäristö, joka edistää yritysten syntymistä, toimintaa, kasvua, kilpailukykyä ja työllisyyttä⁷¹⁵. Elinkeinopolitiikan avulla pyritään hyödyntämään alueen tai valtion tuotantopotentiaalia mahdollisimman tehokkaasti. Tyypillisiä elinkeinopoliittisia keinoja ovat tuottavuuden parantaminen tuotekehitysinvestoinneilla ja tutkimuksella, infrastruktuuripanostukset, kannustava verotus, elinkeinojen tarvetta vastaava koulutustarjonta sekä tasa-arvoisten kilpailumahdollisuuksien turvaaminen. Yleisen elinkeinopolitiikan tavoitteita ovat kestävä talouskasvu ja kilpailukykyinen toimintaympäristö sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Kestävä talouskasvu tukee työllisyyden tason säilymistä ja edistää uusien työpaikkojen syntymistä⁷¹⁶. Kilpailukykyinen toimintaympäristö tarkoittaa muun muassa sääntelyn järjeistämistä ja toimivaa kilpailupolitiikkaa.

⁷¹³ Björkroth ym. 2012

⁷¹⁴ Suomi syö -tutkimus, Taloustutkimus 2019

⁷¹⁵ Kuntaliitto 2019

⁷¹⁶ Työ- ja elinkeinoministeriö/Elinkeinopolitiikka

Yrittäjyydellä on tärkeä rooli uudistumisessa. Yrittäjyyspolitiikassa kiinnitetään erityisesti huomiota siihen, että yrittäjyyden toimintaympäristö tukee ja kannustaa kaikenlaisia pk-yrityksiä uudistumaan sekä edistää uuden yritystoiminnan syntymistä. Keskeistä on, että toimintaympäristö tukee kasvun dynamiikkaa – tarvitaan riittävää määrää perustettavia yrityksiä, jotta näistä yrityksistä kasvaa seuraavissa vaiheissa yrityksiä, jotka työllistävät, kasvavat kestävästi ja kansainvälistyvät.

Yrittäjyysstrategia pyrkii luomaan parhaan mahdollisen toimintaympäristön yrittäjyydelle toimialasta riippumatta, ja näin ollen strategia edistää myös kaupan alan yrittäjyyttä. Toimintaympäristöä koskevissa politiikkavalinoissa on keskeistä tunnistaa yrittäjyyden erilaiset tarpeet, jotka johtuvat muun muassa toimialoista, yrityksen elinkaaresta tai yrityksen koosta. Tämän vuoksi on tarpeen jäsentää toimintaympäristöä tarkemmalla tasolla. Pääministeri Marinin hallitusohjelmassa on todettu laadittavaksi yrittäjyysstrategia, joka ottaa huomioon eri kokoiset yritykset sekä nuoret kasvuyritykset⁷¹⁷. Yrittäjyysstrategian tavoitteena on tunnistaa painopisteet, joilla tuetaan elinkeinorakenteen monipuolistumista ja kannustetaan pk-yrityksiä uudistumaan sekä kestäväan kasvuun⁷¹⁸.

Yrittäjyysstrategian tilannekuvan mukaan yrittäjyyden toimintaympäristö on Suomessa pääosin kunnossa, mutta huomiota tulee kiinnittää erityisesti rakenteellisiin kasvun esteisiin, kuten osaavan työvoiman saatavuuteen sekä investointien ja tuottavuuden matalaan tasoon. Vaikka pk-yritysten investointinäköymien ovat havaittu parantuneen keväällä 2021 verrattuna vuoden 2020 tasoon⁷¹⁹, Suomi on vielä kaukana tavoitteistaan, jotka liittyvät investointitason ja erityisesti TKI-investointien tason nostamiseen. Osaaminen ja investoinnit näkyvät tuottavuuden kasvuna vasta pidemmän ajan kuluttua. Tuottavuuden kasvattaminen edellyttää investointien osalta pitkäjänteistä ja ennakoitavaa toimintaympäristöä, jossa huomioidaan myös muissa maissa tapahtuva kehitys. Tuottavuuden näkökulmasta on tärkeää kannustaa kaikenlaisia yrityksiä kehittämään ja investoimaan. Erityisesti nuorten kasvuhakuiset yritykset olisivat keskeisimpiä tuottavuuskehityksen kannalta⁷²⁰. Toinen merkittävä kasvun este on osaavan työvoiman saatavuus, joka on muodostumassa yhä merkittävämmäksi haasteeksi yritysten kasvulle. Avoimien työpaikkojen

⁷¹⁷ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 2019

⁷¹⁸ Valtioneuvosto/Yrittäjyysstrategia

⁷¹⁹ Tesi 2021

⁷²⁰ Valtiovarainministeriö 2020b

määrä ja työttömyys ovat olleet samaan aikaan korkealla tasolla, mikä kertoo vakavasta kohtaanto-ongelmasta.⁷²¹ Ikääntyvä väestö ja vähenevä työvoima voivat myös osaltaan vaikuttaa investointeja vähentävästi⁷²².

Kotimainen omistajuus

Kotimaisen omistajuuden merkitys on keskeistä Suomen talouskasvun ja tuottavuuden näkökulmasta. Osaava omistaminen luo vaurautta, joka taas mahdollistaa kasvun ja lisää investointipotentiaalia. Hyvä omistajuus vaikuttaa myös yritysten menestymiseen, ja menestyminen luo esimerkiksi uusia työpaikkoja, millä on vaikutusta hyvinvointiyhteiskuntaan myös tulevaisuudessa. Pitkällä aikajaksolla tarkasteltuna osaava ja vastuullinen kotimainen omistajuus vahvistaa myös talouden kriisinsietokykyä. Kotimainen omistaminen liittyy myös huoltovarmuuteen ja turvallisuuspolitiikkaan. Pääministeri Marinin hallitusohjelman mukaisesti on laadittu kotimaisen omistamisen ohjelma, joka tukee kasvua vahvistamalla, monipuolistamalla ja tasa-arvoistamalla suomalaista omistajuutta. Kotimaisen omistamisen ohjelman lähtökohtana on, että omistaminen on vastuuta sekä riskinkantoa, ja sillä on vahva vaikutus talouden kasvuun, investointeihin sekä tuottavuuteen. Omistamisen kautta voi myös vaikuttaa kestävää kehitykseen ja ilmastonmuutoksen torjuntaan sekä ohjata pääomia ja investointeja kestävien ratkaisujen kehittämiseen.⁷²³

Kaupan toimialan näkökulmasta keskeisimmät kotimaisen omistamisen ohjelman vision sisällöt ovat seuraavat:

- Vastuullisessa ja osaavassa omistajayhteiskunnassa vallitsee **vahva yrittäjyysaktiiviteetti ja uusyritystoiminta. Yrittäjyys on arvostettua** ja uusia yrityksiä syntyy runsaasti. **Yrittäjät ovat kasvuhakuisia** ja kasvun, riskinoton ja työpaikkojen luomisen kannusteet ovat kunnossa. **Omistajanvaihdot onnistuvat sujuvasti.**
- **Suomi on maailman paras startup- ja kasvuyritystoiminnan ekosysteemi** ja kansainvälisesti tunnettu innovaatioistaan ja osaamisestaan. **Suomi on houkutteleva, turvallinen ja avoin kansainvälisille sijoittajille, osaajille ja potentiaalisimmille kasvuyrityksille.** Kotimaiset ja kansainväliset pääoma-

⁷²¹ Pehkonen ym. 2018

⁷²² Valkonen & Lassila 2021

⁷²³ Sipilä ym. 2021

sijoittajat ja enkelisijoittajat ovat vahvasti rahoittamassa ja auttamassa kasvua. Suomessa syntyy menestystarinoita, yksisarvisia ja onnistuneita irtautumisia, joissa pääoma ja osaaminen kanavoituvat uusiin yrityksiin.

- **Talouden perustana toimii vahva yrittäjä- ja perheomisteinen pk-yritysten joukko (suomalainen Mittelstand),** jolla on merkittävä asema toimialansa kansainvälisillä markkinoilla ja Suomen ulkomaankaupassa. Keskisuurten yritysten asema on vahvistunut muun muassa ulkomaisten yritysostojen kautta. **Sukupolvenvaihdokset onnistuvat sujuvasti** ilman, että yrityksen toiminta kärsii.
- **Osuustoiminnallisen** pitkäaikaisen omistajuuden mahdollisuudet yhteisomistuksen muotona esimerkiksi infrastruktuurin ja muiden yhteiskunnallisesti tärkeiden omaisuuserien omistamisessa hyödynnetään tehokkaasti muun kaupallisen osuustoiminnan ohella.

Vision toteutumiseksi on kotimaisen omistamisen ohjelmassa esitetty keväällä 2021 suuri joukko sekä nykyisellä hallituskaudella toteutettavissa olevia toimenpiteitä että toimenpideaihiota hallitusohjelmaan 2023–2027.⁷²⁴

Kotimaisen kaupan toimijoista vain osa on suomalaisessa omistuksessa. Eri-tyisesti erikoiskaupassa ulkomaisella omistuksella, esimerkiksi ulkomaisilla ketjuilla ja verkkokaupoilla, on merkittävä markkinaosuus, jonka on arvioitu olevan noin 30 prosenttia.⁷²⁵

Osuustoimintayrittäjyys

Suomalaiset suhtautuvat osuustoimintaan myönteisesti, ja osuustoimintayrityksissä oli vuonna 2019 noin 7,4 miljoonaa jäsentä. Vuoden 2019 lopussa osuustoimintayrityksiä oli yhteensä 4077 niiden liikevaihdon ollessa noin 33,4 miljardia euroa (mukaan lukien keskinäinen vakuutustoiminta). Kymmenen suurimman osuustoimintayrityksen liikevaihto oli noin 26 miljardia, eli lähes 78 prosenttia kaikkien osuustoimintayritysten liikevaihdosta.⁷²⁶ Suomalaisista aikuisista noin 90 prosenttia on osuuskunnan jäsen tai keskinäisten yhtiöiden osakas⁷²⁷. Suomalaisten suhtautuminen osuustoimintaan on pääosin

⁷²⁴ Sipilä ym. 2021

⁷²⁵ Mitronen & Närvänen 2020

⁷²⁶ Osuustoiminta 2020 Kotimaisen omistamisen työryhmän sihteeristön taustaraportin 2021 mukaan

⁷²⁷ Kotimaisen omistamisen työryhmän sihteeristön taustaraportti 2021

myönteistä: 70 prosenttia suhtautuu siihen erittäin myönteisesti tai melko myönteisesti⁷²⁸.

Osuustoiminta on jo nyt moninaista, ja tälle nähdään uusia mahdollisuuksia nousevilla aloilla sekä yhteistyön vahvistajana. Esimerkiksi kuluttajapalveluita tuottavat infraosuuskunnat ovat strategisesti tärkeitä. Lähiruuuan merkityksen kasvu voi lisätä ruokaosuuskuntia, ja myös kiertotalouden osuuskunnille nähdään tilausta. On myös pohdittu osuuskuntia osaratkaisuna kaupan alan työntekijöiden pätkätoihin ja omistajanvaihdoksiin. Kaupan alan pienet ja keskisuuret yritykset voivat myös hakea suuruuden voimaa yhdessä kauppiasosuuskunnaksi liittymällä.⁷²⁹

Omistajavaihdokset

Kaupan alalla omistajanvaihdoksia on odotettavissa seuraavan kymmenen vuoden aikana lähes puolessa yrityksistä. Kaupan ala onkin omistajavaihdoksia suhteellisesti eniten harkitseva toimiala.⁷³⁰ Kaupan alalla on myös muita aloja enemmän kiinnostusta yrityksen myyntiin⁷³¹. Omistajienvaihdosten tarve kasvaa, kun väestö ikääntyy⁷³². Kaikilla toimialoilla yhteensä tarkasteltuna pk-yrityksistä lähes 40 prosentin on katsottu suunnittelevan omistajanvaihdoksen toteuttamista seuraavan kymmenen vuoden aikana, ja seuraavan kahden vuoden aikana omistajanvaihdos on suunnitelmissa 12 prosentilla pk-yrityksistä, eli noin 30 000 pienellä tai keskisuurella yrityksellä⁷³³. Omistajanvaihdoksista ei ole tarkkoja lukuja, mutta Finnvera ja Suomen Yritysvälittäjien Liitto arvioivat, että Suomessa tehdään noin 2000–3000 omistajanvaihdosta vuosittain ja että omistajanvaihdosten määrä on ollut noin 10 prosentin kasvussa vuosittain⁷³⁴.

Omistajavaihdosprosessia tulisi sujuvoittaa, minkä lisäksi omistajat tarvitsevat tukea ja neuvoa prosessiin ja jatkajan etsimiseen. Kansantaloudellista haittaa aiheutuu siitä, jos elinvoimaiset yritykset joutuvat lopettamaan vain sen vuoksi, ettei uutta jatkajaa yritystoiminnalle löydetä tarpeeksi ajoissa.⁷³⁵

⁷²⁸ Haavisto 2020

⁷²⁹ Härkin 2020

⁷³⁰ Kuismanen ym. 2021a

⁷³¹ Varamäki ym. 2018

⁷³² Kotimaisen omistamisen työryhmän sihteeristön taustaraportti 2021

⁷³³ Kuismanen ym. 2021a

⁷³⁴ Varamäki ym. 2018

⁷³⁵ Kotimaisen omistamisen ohjelman sihteeristön taustaraportti 2021

Merkittävimpiä haasteita omistajanvaihdoksissa ovat ostajan löytäminen, arvonmääritys, rahoitus, verotus ja osaamisen siirto. Näitä voitaisiin ratkaista sillä, että yritykset olisivat koko ajan myyntikunnossa, yrittäjän ja yrityksen osaaminen olisi eriytetty, omistajanvaihdoksiin varauduttaisiin ajoissa, yrityksen myyminen olisi avointa ja vaihdoksissa hyödynnettäisiin alan ammattilaisia.⁷³⁶ Myös julkiset toimijat voivat edistää omistajanvaihdoksia esimerkiksi yrityspalveluja, yrittäjäyyskoulutusta ja rahoitusmuotoja kehittämällä. Omistajanvaihdosten edistämisen tuki tulisi integroida osaksi yritystoiminnan kehittämisen toimenpiteitä ja toimintamalleja.

Yritysten kansainvälistyminen

Kehittyvä ja nykyistä monipuolisempi vientitoiminta sekä menestyminen kansainvälisissä arvoverkostoissa ovat Suomen tulevaisuuden menestyksen ja elinvoiman kannalta elintärkeitä tekijöitä. Elinkeinorakennetta on monipuolistettava ja Suomen on oltava nykyistä paremmin mukana kansainvälisen kaupan arvoketjuissa. Kansainvälisen kasvun sekä elinkeinoelämän uudistumisen merkitys on korostunut entisestään koronapandemian tuoman taloudellisen shokin myötä.

Kansainvälistyneisyydessä on suuria toimialakohtaisia eroja, ja tähän vaikuttavat myös yrityksen koko ja kasvuhakuisuus. Pk-yrityksillä enemmän henkilöitä työllistävät yritykset ovat yleisesti kansainvälistyneempiä kuin pienet mikroyritykset. Voimakkaasti kasvuhakuisilla pk-yrityksillä kansainvälistyminen on yleisempää kuin vähemmän kasvua hakevilla tai niillä yrityksillä, joilla kasvutavoitteita ei ole. Kevään 2021 Pk-yritysbarometrin mukaan 23 prosentilla pk-yrityksistä oli liiketoimintaa ulkomailla.⁷³⁷ Syksyn 2021 Pk-yritysbarometrin mukaan vastaava osuus oli 20 prosenttia, eli osuus oli hieman laskenut kevään 2021 Pk-yritysbarometrin lukemista. Kansainvälistyneiden yritysten osuus oli syksyn 2021 Pk-yritysbarometrissa laskenut myös yli 50 henkilöä työllistävissä pk-yrityksissä.⁷³⁸

Kaupan alalla erityisesti verkkokaupoilla on tärkeä merkitys kansainvälistymisessä. Vaikka suomalaiset verkkokaupat ovat kehittäneet kansainvälisyyt-

⁷³⁶ Suomen Yrittäjät 2018

⁷³⁷ Kuismanen ym. 2021a

⁷³⁸ Kuismanen ym. 2021b

tään viime vuosina, oli ulkomaille myyvien verkkokauppayritysten osuus kaikista verkkokauppayrityksistä Suomessa vuonna 2019 reilusti alle EU-maiden keskitason. Suomessa osuus oli 33 prosenttia, kun EU-maiden keskitaso oli 44 prosenttia. Markkinapaikkojen ja alustojen merkitys korostuu kaupan kansainvälistyessä.⁷³⁹

Julkiset yrityspalvelut ja ohjelmatoiminta yritysten kansainvälistymisen vauhdittamiseen

Team Finland -verkosto kokoaa yhteen kaikki julkiset kansainvälistymispalvelut. Verkoston ydintehtävänä on Suomessa toimivien yritysten viennin ja kansainvälisen kasvun vauhdittaminen. Palveluita tarjotaan kaikille kansainvälistä liiketoimintaa käynnistäville sekä laajentaville yrityksille, ja toiminnan pääpaino on pienissä ja keskisuurissa yrityksissä. Team Finland -verkosto houkuttelee aktiivisesti ulkomaisia sijoittajia, investoijia ja osaajia Suomeen. Business Finland vastaa Team Finland -toiminnan käytännön koordinaatiosta. Muita verkoston ydintoimijoita ovat ulkoministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö, Finnvera Oyj sekä ELY-keskukset. Verkosto toimii tiiviissä yhteistyössä yksityisten yrityspalvelukumppanien kanssa.

Pääministeri Marinin hallitusohjelman mukainen viennin ja kansainvälisen kasvun ohjelma edistää yritysten kasvua ja kansainvälistymistä. Ohjelman toimenpiteillä pyritään palauttamaan Suomen vienti jälleen kasvu-uralle, kasvattamaan uusia vientiyrityksiä ja edistämään olemassa olevien vientiyritysten kansainvälistymistä. Ohjelmassa on neljä teemakokonaisuutta, joiden alle on koottu yhteensä 17 toimenpidettä. Teemoina ovat kysyntävetoiset ekosysteemit, kansainvälistymispalveluiden kehittäminen, rahoitustarjonta ja ilmastoratkaisut. Suomen saamaa viennin arvonnalisää tavoitellaan erityisesti digitaalisuudesta ja palveluviennistä. Ohjelman toimenpidekokonaisuutta toteutetaan Team Finland -verkoston ja muiden sidosryhmien kanssa.

Viennin ja kansainvälisen kasvun ohjelma toimii koordinaatio- ja johtamisvälineenä olemassa olevien toimintojen kehittämiseksi, uusien toimenpiteiden käynnistämiseksi sekä poikkihallinnollisesti yhteisten tavoitteiden asettamiselle ja seurannalle. Tavoitteisiin pyritään pääsemään kehittämällä julkisia palveluita ja rahoitusta kannustavasti sekä asiakaslähtöisesti sekä tiivistämällä yhteistyötä julkisten ja yksityisten palveluiden välillä. Ohjelman tuloksellisuus ja vaikuttavuus kehittyvät useiden toimenpiteiden yhteisvaikutuksena.

⁷³⁹ Mattila ym. 2021

Yritysrahoitus ja sen saatavuus

Kevään 2021 Pk-yritysbarometrin mukaan pk-yritysten rahoituksen saatavuus vaikutti säilyneen kohtuullisella tasolla rahoitusta ottaneiden määrän laskusta huolimatta⁷⁴⁰. Syksyn 2021 Pk-yritysbarometrin mukaan rahoituksen yleinen saatavuus vaikutti hieman heikentyneen, ja suhteessa kevään 2021 Pk-yritysbarometriin ulkoisen rahoituksen käyttö oli vähentynyt. Tähän ovat vaikuttaneet muun muassa tiukka pankkitoiminnan sääntely ja yritysten heikentynyt luottokelpoisuus. Rahoituksen yleisen saatavuuden heikentyminen on osittain yllättävää, sillä rahoituksen saatavuutta on pyritty ylläpitämään julkisin tukitoimin.⁷⁴¹ Rahoituksen tarjonta on monipuolistunut viimeisen kymmenen vuoden aikana, ja uusia rahoitusvaihtoehtoja ja toimijoita on tullut markkinoille, kuten joukkorahoitus. Bisnesenkeleiden sijoitukset ovat myös tulleet yhä tärkeämmäksi rahoituslähteeksi alkavan vaiheen yrityksille. Syksyn 2021 Pk-yritysbarometrin mukaan viimeisen 12 kuukauden aikana rahoitusta hakeneista pk-yrityksistä 5 prosenttia kertoi saaneensa kielteisen rahoituspäätöksen⁷⁴². Pk-yrityksen rahoituksen keskeisimmät haasteet ovat yrityksen kasvavien ja luottoluokituksen heikkous, vakuuksiin liittyvät ongelmat, oman pääoman riittämättömyys sekä yrittäjien rahoitusosaamisen ongelmat sekä muut puutteelliset liiketoimintaedellytykset.

Pk-yritysten rahoitus on edelleen hyvin pankkikeskeistä, vaikka pk-yritysten rahoituksen pankkikeskeisyys onkin laskenut syksyn 2021 Pk-yritysbarometrissa verrattuna kevään 2021 Pk-yritysbarometriin⁷⁴³. Pankkisääntelyn kiristyminen ja pankkien liiketoiminnan muutokset ovat vaikuttaneet myös pk-yritysten rahoitukseen. Finanssikriisin jälkeinen pankkien riskinottokyvyn leikkaaminen sääntelyllä on pakottanut julkisen sektorin kantamaan enemmän riskiä. Suomessa Finnvera Oyj:n rahoituksen lisäksi osa julkisen sektorin järjestelmää ovat EU:n tarjoamat laina-, takaus- ja sijoitusvälineet. Suomessa takausohjelmia on otettu käyttöön yli 3 miljardin euron edestä vuosina 2016–H1/2021. Normaaliaikoina Finnvera myöntää vuosittain rahoitusta noin miljardilla eurolla, tästä arvioidaan kaupan alalle myönnettävän määrän olevan noin 150 miljoonaa euroa.

⁷⁴⁰ Kuismanen ym. 2021a

⁷⁴¹ Kuismanen ym. 2021b

⁷⁴² Kuismanen ym. 2021b

⁷⁴³ Kuismanen ym. 2021b

Start up -yritykset ja voimakkaasti kasvuhakuiset yritykset tarvitsevat erityisesti oman pääoman ehtoista rahoitusta. Pääomasijoittajilla on merkittävä rooli, koska ne tuovat rahoituksen lisäksi osaamistaan ja verkostoja yritysten käyttöön. Eurooppalaisen tilaston mukaan suomalaiset start up -yritykset saivat vuonna 2020 eniten rahoitusta, kun kertynyttä summaa tarkastellaan suhteessa maan bruttokansantuotteeseen⁷⁴⁴. Tärkein syy positiiviselle kehitykselle on ulkomaisten sijoittajien merkittävä kasvu viime vuosina. Vuonna 2020 ulkomaisten sijoittajien osuus oli lähes 60 prosenttia start up -yrityksiin tehdyistä sijoituksista⁷⁴⁵. Ulkomaiset sijoitukset kohdentuvat kuitenkin hyvin harvoille yrityksille ja sijoitusmäärät näihin yrityksiin ovat huomattavat. Haasteena on suomalaisten venture capital -rahastojen pieni koko.

Valtio on pyrkinyt paikkaamaan pääomapulaa lisäämällä Teollisuussijoituksen (Tesi) ja Business Finland Venture Capital Oy:n sijoituskapasiteettia, mutta haasteena on yksityisen pääoman saanti. Yksityisten sijoittajien laajempi osallistuminen pääomasijoitusmarkkinoille on yksi kestävä ratkaisu kasvurahoituksen vahvistamiseksi. Kyse on esteiden poistamisesta ja kannustimien luomisesta. Mikäli yleishyödyllisten yhteisöjen sijoittamista kommandiittiyhtiömuotoisiin pääomarahastoihin ei katsottaisi elinkeinotuloksi, voisi yleishyödyllisten yhteisöjen potentiaalinen sijoittaminen vaikuttavuussijoitus- ja pääomarahastoihin olla toimialan arvion mukaan useita satoja miljoonia tulevana vuosina, kun rahastomarkkinoiden kehitys otetaan myös huomioon. Useat työryhmät kuten Kestävän kasvun työryhmä⁷⁴⁶ ja Kotimaisen omistamisen ohjelman työryhmä⁷⁴⁷, ovat raporteissaan esittäneet säädösmuutosta yleishyödyllisten yhteisöjen sijoitusten veroneutraalista kohtelusta. Säädösmuutoksella voitaisiin vaikuttaa suomalaisten kasvuyritysten rahoituksen saamiseen.⁷⁴⁸ Finnveran, Tesin ja Business Finland Venture Capital:in rahoitusvaltuuksien ja rahoitusvälineiden arvioidaan kattavan hyvin myös kaupan alan rahoitustarpeet yksityisen rahoitusmarkkinoiden täydentäjänä.

Business Finland tarjoaa avustus- ja lainamuotoista julkista rahoitusta erityisesti kasvavien sekä kansainvälistyvien yritysten tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoimintaan sekä elinkeinoelämää uudistavaan julkiseen tutkimukseen. Lisäksi Business Finland Venture Capital Oy tekee sijoituksia pääomara-

⁷⁴⁴ Invest Europe 2021

⁷⁴⁵ Pääomasijoittajat ry 2021a

⁷⁴⁶ Ks. Kestävän kasvun työryhmä 2021

⁷⁴⁷ Ks. Sipilä ym. 2021

⁷⁴⁸ Pääomasijoittajat ry 2021b

hastoihin, jotka sijoittavat aloittaviin kasvuhakuisiin ja kansainvälistyviin yrityksiin. Merkittävä osa Business Finlandin toiminnasta toteutetaan neuvonta- ja sparrauspalvelut, verkottamisen sekä rahoituspalvelut kattavana ohjelmatoimintana yritysten kasvu- ja vientipotentiaalin kannalta keskeisissä teemoissa.

Business Finlandin rahoitus kaupan alalle oli vuonna 2019 yhteensä 21 miljoonaa euroa (yhteensä 460 yritystä), vuonna 2020 rahoitus alalle oli 189 miljoonaa euroa (yhteensä noin 3000 yritystä) ja vuoden 2021 ensimmäisellä vuosipuoliskolla 15 miljoonaa euroa (yhteensä 170 yritystä). Vuonna 2020 myönnetystä rahoituksesta noin 142 miljoonaa euroa oli niin kutsuttuja korona-avustuksia tai lainoja.⁷⁴⁹

ELY-keskukset kehittävät pk-yritysten liiketoimintaa ja osaamista sekä pk-yritysten toimintaympäristöä ja yritystoiminnan kehittymisedellytyksiä. ELY-keskukset myöntävät yritysten ja yritystoimintaa kehittävien yhteisöjen hankkeisiin yrityksen kehittämisavustusta ja toimintaympäristön kehittämisavustusta. ELY-keskukset myöntävät pk-yrityksille myös valtion tuella osittain rahoitettavia yritysten kehittämispalveluja, joilla voidaan tarkoitukseen kilpailutettujen asiantuntijoiden osaamista hyödyntämällä kehittää kehityshakuisen pk-yritysten liiketoiminnan keskeisiä osa-alueita.

ELY-keskusten yritysrahoitusta myönnettiin kaupan alalle (Tilastokeskuksen toimialaluokituksen mukaiset vähittäiskauppa ja tukkukauppa) vuonna 2019 yhteensä 2,6 miljoonaa euroa (yhteensä 37 yritystä), vuonna 2020 yhteensä 55,1 miljoonaa euroa (yhteensä noin 3 200 yritystä) ja vuoden 2021 ensimmäisellä vuosipuoliskolla (1.1.-30.6.2021) 3,3 miljoonaa euroa (yhteensä 60 yritystä). Vuonna 2020 myönnetystä rahoituksesta pääosa, eli noin 49,4 miljoonaa euroa, oli niin kutsuttuja korona-avustuksia. ELY-keskusten yritysten kehittämispalveluja (analyysi- ja konsultointipalveluja) myönnettiin vuonna 2019 yhteensä 286 kaupan alan yritykselle, vuonna 2020 yhteensä 888 kaupan alan yritykselle ja vuoden 2021 ensimmäisellä vuosipuoliskolla (1.1.–30.6.2021) 203 kaupan alan yritykselle.⁷⁵⁰

⁷⁴⁹ Business Finland 2021b

⁷⁵⁰ Yritystietojen raportointijärjestelmä 2021

8.4 Johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset

Johtopäätös 17. – Globaalit markkinat

Globaalin kaupan kilpailupolitiikan perusta luodaan Maailman kauppajärjestö (WTO) sopimuksilla, EU sääntelyllä ja muilla toimilla. Tavoitteena on edistää tasapuolisia toimintaedellytyksiä ja markkinoiden avoimuutta.

Tulevaisuudessa kansainvälisen kaupan sääntely tehdään seuraavan vuosikymmenen aikana Maailman kauppajärjestö WTO:n sijaan pääsääntöisesti alueellisten ja kahdenvälisten kauppasopimusten kautta. WTO:ssa saatetaan kuitenkin sopia sähköisen kaupan ja palvelujen kotimaisesta sääntelystä, joilla voi olla merkitystä myös vähittäiskauppaan. Kilpailuneutraliteettia koskevilla ratkaisuilla ei ole tähän välttämättä merkittävää vaikutusta.

Kehittämisehdotus 25. Suomi tukee EU:n pyrkimyksiä neuvotella laaja-alaisia ja kunnianhimoisia vapaakauppasopimuksia kolmansien maiden kanssa ja tavoittelee niissä suomalaista elinkeinoelämää, ml. vähittäiskauppaa, hyödyttäviä tuloksia (muun muassa sääntelyn yhtenäistäminen, kuten kansainväliset standardit, tullien alentaminen/poistaminen).

Kehittämisehdotus 26. Suomi vaikuttaa verkkokaupan lainsäädäntöön EU-tasolla ja edistää yhdenvertaisten toimintaedellytysten sekä avoimuuden toteutumista verkkokaupassa EU:n ja EU:n ulkopuolisten toimijoiden välillä. Suomi pyrkii löytämään ratkaisuja EU-lainsäädännön kautta kansainvälisen verkkokaupan haasteisiin, muun muassa tuottajavastuun, tuotevastuukysymysten, kuluttajansuojan, turvallisuuden ja tasapuolisten kilpailuedellytysten teemoissa.

Kehittämisehdotus 27. Suomi edistää vaikuttamistyössä Maailman postiliiton (UPU) sopimukseen kaikille postiliiton jäsenmaille tasapuolista päätemaksujärjestelmää.

Johtopäätös 18. – EU-sisämarkkinat

Suomi tekee toimivien markkinoiden aikaansaamiseksi kokonaisvaltaista ja pitkäjänteistä kehittämis- ja vaikuttamistyötä kansainvälisesti, EU-tasolla ja EU:n ulkopuolella.

Tulevaisuudessa Suomi on vaikuttanut palvelumarkkinoiden yhtäläisten toimintaedellytysten toteutumiseen säännösten, ohjeistusten ja sääntelyä mittaavien työkalujen kehittämiseen ja toimeenpanoon.

Kehittämisehdotus 28. Luodaan yhtäläisiä toimintaedellytyksiä tukevien palvelumarkkinoiden (säännösten, ohjeistusten) ja alan sääntelyä mittaavien työkalujen kehittämiseksi EU:n- ja EU:n ulkopuolisten alueiden vaikuttamiseen kaupan toimialan pelikirja, joka kattaa Suomen kannanotot ja toimenpiteet:

- 1) palvelumarkkinoiden toiminnan kehittämiseen niin, että EU-lainsäädännön täytäntöönpano ja toimeenpano olisi mahdollisimman yhdenmukaista ja että viranomaisyhteistyö tukisi kaupan alan mahdollisuuksia hyödyntää sisämarkkinoiden luomia mahdollisuuksia;
- 2) sisämarkkinoiden toiminnan esteiden purkuun muissa jäsenvaltioissa (kuten palvelumarkkinoiden esteet, säänneltyihin ammatteihin liittyvät esteet, esim. sisämarkkinasääntöjen täytäntöönpanon valvonnan työryhmä, SMET);
- 3) kaupan alan sääntelyä mittaavien työkalujen uudistamiseen siten, että ne mittaavat myös digitaalisen kaupankäynnin ja verkkokaupan indikaattoreita. Osana kehittämistyötä arvioidaan, mitkä säännökset estävät tai tukevat siirtymistä sähköiseen kaupankäyntiin.

Johtopäätös 19. – Kansalliset markkinat

Suomen markkina on sääntelyn näkökulmasta arvioiden suhteellisen avoin, joskin sääntelyn toimintaympäristössä on joitakin rajoitteita, joita on hyvä tarkastella kansallisesti, myös osana sisämarkkinoiden toimintaa (vähittäiskaupan sääntelyindikaattori RRI). Suomen sijoittautumista koskevat rajoitukset koskevat pääasiassa kokorajoituksia. Kokorajoitukseen vaikuttaa puolestaan Suomen vähittäiskaupan suuryksikön kaavoitusvaatimukset. Päivittäiseen toimintaan kohdistuvat rajoitukset koskevat Suomen osalta vain alkoholin, tupakan ja lääkkeiden jakelun rajoituksia vähittäiskaupoissa. EU-tasolla tarkasteltuna Suomessa on jakelukanavia koskevia rajoituksia hieman keskimääräistä enemmän.

Kokonaisuutena arvioiden Suomen palvelukaupan rajoitusten määrä kuitenkin ylittää OECD -maiden keskiarvon (Services Restrictiveness Index, STRI). Rajoituksia on suhteessa eniten kaupan kannalta merkittävässä jakelupalveluissa ja

maantieliikenteen tavaraliikenteessä, Suomen jakelupalvelumarkkinoiden ollessa yksi OECD-maiden rajoitetuimmista. Osa sääntelystä on horisontaalista eli kaikkia aloja koskevaa ja osa on sektorikohtaisia rajoituksia. Kaupan kannalta vaikutusta on myös aluetason viranomaisäytäntyllä ja päätöksillä, näitä ei OECD:n rajoittavuusvertailu huomioi. OECD on suositellut Suomea tutkimaan mahdollisuuksia sääntelyn purkamiseen.

Tulevaisuudessa Suomi on poistanut kansallisia markkinoiden toimivuuden kilpailullisuuden esteitä kaupan toimialalla sekä kehittänyt toimintaympäristöä siten, että uusien toimijoiden on helppo tulla ja pysyä markkinoilla. Tarvittavat lainsäädännön muutokset on tehty, jota tuetaan tarvittavilla ohjeistuksilla.

Kehittämisehdotus 29. Selvitetään ja yksilöidään mahdollisia kansallisten markkinoiden toimivuuden ja kilpailullisuuden esteitä kaupan alalla, myös osana sisämarkkinoiden tasapuolista toimintaa. Selvitetään, onko Suomen toimintaympäristössä kaupan alalla uusille toimijoille markkinoille tulon tai markkinoilla pysymisen esteitä. Samalla arvioidaan lainsäädännön ja ohjeistusten tarpeet. Kehittämistyössä huomioidaan kaupan alan toimintaympäristön muutokset ja tulevaisuuden kehitys, erityisesti digitalisaation ja kuluttajakäyttäytymisen muutokset, verkkokaupan kasvu sekä verrokkimaiden kehitys, kaupan toimiessa globaalina rajat ylittävänä toimijana. Sääntelyä jatkokehittäessä huomioidaan myös markkinoiden toimivuutta sekä kilpailullisuutta edistäviä toimia osana kilpailu- ja elinkeinopolitiikkaa.

Johtopäätös 20. – Kansalliset markkinat – pidemmällä aikavälillä, yli tämän hallituskauden

Kaupan alalla on noussut esiin erityiskysymyksiä, kuten kaavoitus, alkoholi, lääkejakelu, joiden nykyjärjestelmiä on tarkoituksenmukaista tarkastella pidemmällä aikavälillä, (yli tämän hallituskauden) osana kaupan kilpailullisuutta, sisämarkkinoiden toimivuutta sekä suomalaisen kaupan toimimista globaaleilla markkinoilla. Kaupan alan toimintaympäristö on voimakkaassa rakennemuutoksessa, muun muassa digitalisaation ja kuluttajakäyttäytymisen muutoksen myötä.

Tulevaisuudessa kaupan alan erityiskysymysten toimintaympäristö, kaavoitus, alkoholilainsäädäntö sekä apteekkisääntely on uudistettu siten, että se tukee kaupan alan toimivia markkinoita, kilpailullisuutta, EU-sisämarkkinoiden avointa toimintaa sekä terveyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta tasapainoisena

kokonaisuutena, kuten myös digitalisoitumista, globaalia kauppaa ja ilmastonmuutoksen torjuntaa.

Kaavoituksessa pidemmällä aikavälillä on tärkeää huolehtia siitä, että maankäyttö tukee, edistää sekä lisää kaupan alan kilpailua ja tukee toimintaympäristön muutoksia, kuten myös kaupan ja sen toimijoiden saavutettavuutta ja keskustojen elinvoimaisuutta.

Kehittämisehdotus 30. Edistetään kaavoitusprosessien sujuvuutta kaavoituksen laatua vaarantamatta ja varmistetaan, että maanomistajalla on aloiteoikeus yksityiskohtaisessa kaavoituksessa.

Kehittämisehdotus 31. Selvitetään kaupan kaavoituksen kehittämistarpeita.

Kehittämisehdotus 32. Vaikutetaan lainsäädäntöön ja ohjeistukseen siten, että lisätään laadultaan ja määrältään riittävää tonttitarjontaa, mikä mahdollistaa myös uusien kaupan alan toimijoiden tulon markkinoille, sekä tukee kauppaa toimintaympäristön muutoksissa.

Alkoholilainsäädännön kokonaisuutta tulisi arvioida osana kilpailupolitiikkaa ja sisämarkkinoiden toimivuutta pidemmällä aikavälillä, huomioiden terveys-, hyvinvointi- ja turvallisuusnäkökulmat. Alkoholimonopolin purkaminen vaikuttaisi todennäköisesti myönteisesti muiden kaupan alan toimijoiden tulevaisuuden näkyymiin tasapainoisesti toteutettuna elinkeino- ja kansanterveyspolitiikka huomioiden.

Kehittämisehdotus 33. Arvioidaan alkoholimyyntiä koskevan lainsäädännön kehittämistarpeita kokonaisvaltaisesti.

Kehittämisehdotus 34. Toteutetaan vuoden 2018 alussa tehdyn alkoholilain uudistuksen vaikutuksista eduskunnan edellyttämä vaikutusarvio -selvitys.

Apteekkisääntelyä on hyvä tarkastella kilpailun ja sisämarkkinoiden toimivuuden näkökulmasta pidemmällä aikavälillä.

Kehittämisehdotus 35. Arvioidaan apteekkien perustamista ja omistajuutta koskevaa sääntelyä osana lääkeasioiden uudistusta. Apteekkien omistaminen on nykyisin rajattu vain proviisoreille. Apteekkiluvan saanut proviisori voi harjoittaa apteekkitoimintaa vain yksityisenä elinkeinonharjoittajana. Lisäksi toi-

mipaikkojen lukumäärä on rajoitettu. Samalla arvioidaan apteekkien sijoittumista sekä sitä, miten apteekit palvelevat asiakkaita yhä paremmin osana terveydenhuoltoa. Lisäksi selvitetään, mitä vaikutuksia apteekkien mahdollisella sijaintisääntelyn luopumisella olisi lääkkeiden ja apteekkipalveluiden saatavuuteen ja saavutettavuuteen ja tarvittaisiinko erillinen tukijärjestelmä turvaamaan lääkkeiden ja apteekkipalveluiden saatavuus ja saavutettavuus koko maassa.

Johtopäätös 21. – Yrittäjyyden edistäminen

Kaupan toimialan rakennemuutoksessa ja kehittämisessä on keskeistä, että toimintaympäristö on uusiutumiseen kannustava ja pitkäjänteisesti vakaa. Alan suotuista toimintaympäristö tukee jo toimivaa ja uutta yritystoimintaa kehittämiseen sekä uusiutumiseen, jotta toimiala investoi, kasvaa, kansainvälistyy ja työllistää.

Kaupan alan toimintaympäristössä on tärkeää tunnistaa mahdolliset alan yrityskannan uusiutumisen ja onnistuneen rakennemuutoksen läpi viemisen erityishaasteet, -tarpeet ja mahdollisuudet, kuten rahoitus- ja yrityspalveluissa, kansainvälistymisessä, omistajanvaihdoksissa, osuustoimintayrittäjyydessä sekä kotimaisessa omistajuudessa.

Tulevaisuudessa kaupan toimialan toimintaympäristö on ennustettava ja vakaa sekä edistää kaupan alalla toimivien yritysten ja uudessa aloittavassa yritystoiminnassa uusiutumista, kasvua, kansainvälistymistä sekä työllistämistä ja investointien tekemistä.

Kehittämis ehdotus 36. Selvitetään ja tunnistetaan, onko yrittäjyyden toimintaympäristössä tekijöitä, jotka hidastavat tai estävät kaupan alan uusiutumista, kuten kasvua, kansainvälistymistä, työllistämistä tai investointien taikka muiden uusiutumistoimien tekemistä jo toimivien alan yritysten sekä uuden aloittavan yritystoiminnan segmenteissä (esimerkiksi rahoitus- ja yrityspalveluissa, omistajanvaihdoksissa, osuustoimintayrittäjyydessä sekä kotimaisessa omistajuudessa).

Johtopäätös 22. – Kaupan toimialan kokonaisvaltainen kehittäminen

Kaupan alan nykyinen tilastojärjestelmä vaatii kehittämisestä, sillä järjestelmä ei vastaa kaikilta osin nykyisiin tarpeisiin: sirpaleinen, luokitukset ajantasaisesti sekä uutena verkkokaupan tilastointimenetelmät.

Tulevaisuudessa Suomessa kaupan alan tilastointijärjestelmä vastaa ajan tarpeita, myös kehittämistyöhön.

Kehittämisehdotus 37. Kehitetään kaupan alan virallista tilastointijärjestelmää.

Johtopäätös 23.

Kaupan toimiala on merkittävä työllistäjä yhteiskunnallisesti. Viime vuosina alalta on jo hävinnyt rakennemuutoksen seurauksena työpaikkoja ja tämän kehityksen arvioidaan jatkuvan myös tulevina vuosina. Kaupan alalla työvoiman rakenteet ja osaamistarpeet ovat muuttuneet ja muuttuvat yhä voimakkaasti. Samaan aikaan, kun toimiala on uudistumassa, ala kärsii osaajapulasta ja on tarve myös uusiin työtehtäviin. Voimakas muutoskehitys haastaa alan osaamistarpeita, koulutusta ja työllisyyttä. Jotta suomalainen kauppa menestyy myös globaalisti kasvavassa kansainvälisessä kilpailussa, vaatii toimialan sitä tukevia kehittämistoimia sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. Rakennemuutoksen kokonaisvaltainen ja hallittu läpi vienti vaatii laajapohjaista alan verkostoyhteistyötä eri asiantuntijatahojen kesken, jotta osataan vastata toimialan uudistumiseen ja kehittämiseen, myös ennakoivasti ja systemaattisesti.

Tulevaisuudessa kaupan toimialan rakennemuutoksen ja toimintaympäristömuutoksiin on pystytty vastaamaan valtion, elinkeinoelämän, oppilaitosten sekä alan yritysten ja asiantuntija toimijoiden kanssa yhdessä ja verkostomaisesti. Suomalainen kaupan toimiala on uusiutunut ja vetovoimainen, toimien myös globaaleilla markkinoilla.

Kehittämisehdotus 38. Perustetaan kaupan toimialan rakennemuutoksen neuvottelukunta työ- ja elinkeinoministeriöön, tehtävänään viedä alan rakennemuutosta eteenpäin kokonaisvaltaisesti ja päämäärätietoisesti. Neuvottelukunta tuo yhteen valtionhallinnon, elinkeinoelämän, kaupan alan yritykset ja työntekijät sekä alan asiantuntijatahot. Sen tavoitteena on kaupan toimialan alan, erityisesti työllisyyden, osaamisen ja koulutuksen kehittäminen ja eteenpäin vienti rakennemuutoksessa (kuten, työvoimatarpeen ja osaamisen ennakointi, monikanavaisen ja globaalin kaupan sekä vientiosaamisen tukeminen, oppilaitosten ja korkeakoulujen yritys yhteistyön kehittäminen, työssä oppimisen tukeminen). Tavoitteena on myös uuden tiedon tuottaminen sekä kaupan tulevaisuusselonteon kehittämisehdotusten eteenpäin vienti sys-

temaattisesti, erityisenä tulokulmana elinkeinopolitiikka, globaali kauppa ja sisämarkkinat, muutosta keskeisimmin eteenpäin vievien digitalisaation, kuluttajakäyttäjymisen muutosten ja kaupan globalisoitumisen viitekehyksessä.

Neuvottelukunnan lisäarvo nykyiseen toimintamalliin on se, että neuvottelukunta tarkastelee kaupan rakennemuutosta kokonaisvaltaisesti ja koordinoitusti sekä vie toimialaa eteenpäin yhteiskunnassa kokonaisvaltaisesti laajapohjaisella verkostoyhteistyöllä. Työssä keskitytään myös tukemaan kaupan alan uudistumista, toimialan päämäärätietoista kehittämistä ja alan profiloitumista houkuttelevaksi urapoluksi myös asiantuntijoille ja erikoisosaajille.

9. YHTEENVETO KEHITTÄMISEHDOTUKSISTA

Valtioneuvoston kaupan toimialan tulevaisuusselonteko sisältää yhteensä 38 kehittämisehdotusta, toimialan rakennemuutoksen seuraaviin sisältöalueisiin:

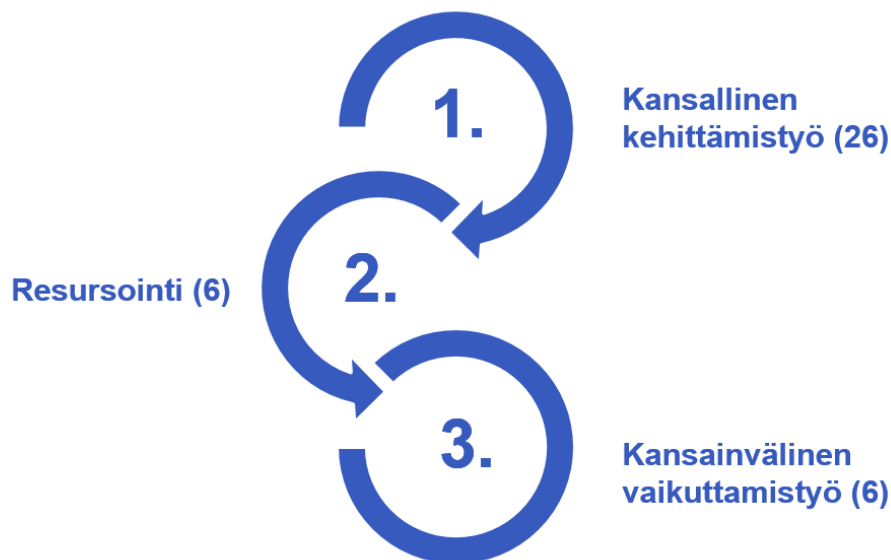
- 1) kuluttajakäyttäytyminen,
- 2) työllisyys, koulutus ja osaaminen,
- 3) aluekehitys ja huoltovarmuus,
- 4) digitalisaatio,
- 5) ilmastonmuutos ja yritysvastuu sekä
- 6) toimivat markkinat ja yrittäjyyden edistäminen.

Selonteon kehittämisehdotusten määrärahoja koskevista kysymyksistä tulee päättää budjetti- ja kehysprosessissa. Mahdollisia rahoitustarpeita koskevat asiat käsitellään ja niistä päätetään valtiontalouden menokehyksen puitteissa valtion talousarviossa ja julkisen talouden suunnitelmassa sovittaen ne yhteen muiden julkisen talouden menotarpeiden kanssa, tarvittaessa hallinnonalojen sisällä uudelleenkohdentamalla.

Kehittämisehdotukset kohdentuvat kolmelle eri painopistealueelle seuraavasti:

- 1) **Kansallinen kehittämissyö:** luodaan uusia ja kehitetään voimassa olevia kansallisia järjestelmiä, toimintamalleja ja säännöksiä edistämään kaupan alan uudistumista sekä kasvukykyä
- 2) **Resursointi:** vauhditetaan kaupan alan uudistumista, kasvua ja kansainvälistymistä TKI-panoksilla ja ohjelmatyöllä

- 3) **Kansainvälinen vaikuttamistyö:** vaikutetaan kansainvälisesti EU-tasolla ja EU-alueen ulkopuolella kaupan alaa koskeviin sisältöihin/asioihin

1. Luodaan uusia (8) ja kehitetään (18) voimassa olevia kansallisia järjestelmiä, toimintamalleja ja säännöksiä edistämään kaupan alan uudistumista sekä kasvukykyä
2. Vauhditetaan kaupan alan uudistumista, kasvua ja kansainvälistymistä TKI-panoksilla ja ohjelmatyöllä (6)
3. Vaikutetaan kansainvälisesti EU-tasolla ja EU-alueen ulkopuolella kaupan alaa koskeviin sisältöihin/asioihin (6)

Kuvio 29. Kaupan tulevaisuusselonteon 38 kehittämis ehdotuksen kolme painopistealuetta.

Painopistealueen 1. muodostaa kansallinen kehittämistyö, joka vastaa kaupan rakennemuutokseen ja voimakkaaseen toimintaympäristön muutokseen luomalla uusia ja kehittämällä voimassa olevia kansallisia järjestelmiä, toimintamalleja ja säännöksiä edistämään kaupan alan uudistumista, kasvukykyä ja kasvumahdollisuuksia. Taustana on se, että tänä päivänä kaupan toimialaa sääntelee tai siihen vaikuttaa useita erilaisia kansallisia järjestelmiä, toimintamalleja ja säännöksiä, joista kukin on luotu aikanaan sen hetkiseen tarpeeseen ja toimintaympäristöön. Käynnissä oleva kaupan alan rakennemuutos sekä tulevan 10 vuoden aikajänne vaatii toimintaympäristön muutoksen vuoksi kehittämään, uudistamaan ja luomaan uutta, jotta toimiala voi uudistua ja olla

kilpailukykyinen, myös globaalisti. Hyvä kotimarkkinakilpailu on lähtökohtana kilpailussa kansainvälisillä markkinoilla.

Olemassa olevien kansallisten järjestelmien, säännösten ja toimintamallien kehittämiseen selonteossa esitetään 18 kehittämis ehdotusta, joista esimerkkeinä mainittakoon: 1) kaupan alan koulutuksen kehittäminen, 2) verkkokaupan ja kelukanavien ja logististen ratkaisujen selvittäminen ja käyttöönotto verkko-kaupan kasvussa sekä kansainvälistymisessä, 3) kaupan alan erityiskysymysten, kuten kaupan alan kaavoituskysymysten ratkaiseminen, alkoholimyyntiä sekä apteekkitoimintaa koskevien rajoitusten vapauttamisen arviointi ja selvittäminen. Osa kehittämis ehdotuksista on esitetty toteutettavaksi pidemmällä aikavälillä.

Kehittämis ehdotukset olemassa olevien kansallisten järjestelmien, säännösten ja toimintamallien kehittämiseen (18) ovat seuraavat (alla oleva numerointi perustuu selonteon lukujen 3–8 kehittämis ehdotusten numerointiin):

- **Kehittämis ehdotus 2. Uudistetaan kaupan alan ammatillista koulutusta ja korkeakoulutusta sekä ammattitutkintoja ja erikoisammattitutkintoja vastaamaan alan tarpeita perus- ja jatkokoulutuksessa sekä työssä oppimisessa, myös tarvelähtöisiä oppimispolkuja luoden** (kuten uusi johtamisosaaminen, uudet teknologiat, digitaalinen kauppa, sisältäen esimerkiksi seuraavia sisältöjä: monikanavaisen kaupan strategiatyö, kaupan tekeminen verkossa, kiertotalous, asiakashankinta, kasvuhakke- rointi, data-analytiikka, tiedolla johtaminen, brändijohtaminen, logis- tiikka, monikanavaisuus, alustat sekä jakamis- ja elämystalous).

Uudistustyössä arvioidaan ja tehdään tarvittavat säädösmuutokset sekä arvioidaan toimeenpanon resursointitarve. Uudistustyö tehdään selvittämällä kaupan alan osaamisen ja koulutuksen erikoistarpeet toimialan rakennemuutoksessa, tulevaa ennakoiden yhdessä alan yritysten, työntekijöiden ja oppilaitosten kanssa. Työvoiman saannin kannalta tulee varmistaa riittävä osaaminen työvoima- ja osaamistarpeiden ennakoinnissa. Koulutustarpeiden osalta pyritään mahdollisimman tarkasti analysoimaan sekä lyhyen että pidemmän aikavälin osaamistarpeita kaupan alalla ja toimialoilla, jotka ovat vahvasti kytkeytyneitä kaupan alaan ja sen kehitykseen (kuten logistiikka).

- **Kehittämis ehdotus 4. Vahvistetaan kaupan edellytyksiä rekrytoida ulkomaista työvoimaa.** Kansainvälisten osaajien rekrytointia ja työllisty-

mistä Suomeen edistetään muun muassa nopeuttamalla työ- ja opiskeluperusteisia oleskelulupamenettelyjä, vahvistamalla kansainvälisten osaajien ja heidän perheidensä Suomeen houkuttelua, asettautumista ja jäämistä, luomalla kaupan alalle kansainvälisen rekrytoinnin malli tuemalla yritysten ja TKI-toiminnan kasvun ja kansainvälistymisen sekä investointien houkuttelua kansainvälisillä osaajilla, ehkäisemällä ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttöä sekä lisäämällä työelämän vastaanottavuutta ja monimuotoisuutta.

- **Kehittämisehdotus 5.** Tuetaan maahanmuuttaneiden kaupan alan työntekijöiden työelämäpolkua ja urakehitystä, muun muassa kehittämällä maahanmuuttaneiden osaamista, tarjoamalla riittävästi kielikoulutusta ja tukemalla työssä oppimista, urakehitystä sekä työelämän monimuotoisuutta ja torjutaan rekrytointisyrjintää.
- **Kehittämisehdotus 8.** Jatkokehitetään maaseudun monipalvelukeskusten toimintamallia (=Kyläkauppatuki vol. 2) vahvistamaan maaseutualueiden elinvoimaa ja hyvinvointia. Lähtökohtana on päivittäistavara-kauppal palveluiden saatavuuden tukeminen monipalvelukeskustoiminnan ytimenä. Toimintamallin toimivuutta seurataan, arvioidaan ja kehitetään pitkäkestoisesti ja sillä parannetaan yksityisten ja julkisten palveluiden saatavuutta ja saavutettavuutta maaseutualueilla. Toimintamallilla vastataan myös muuttuviin palvelutarpeisiin, esimerkiksi kaupan monikanavaistumiseen.
- **Kehittämisehdotus 9.** Selvitetään ja jatkokehitetään kaupan sijainnin ohjauksen ja siihen liittyvän sääntelyn kehittämisen sekä sujuvoittamisen tarpeita huomioiden kaupan toimintaympäristön muutokset, erityisesti digitalisoituminen, ilmastonmuutos, terveys- ja turvallisuusuhat sekä yhdyskuntarakenteen kestävyystavoitteet. Osana kehittämis-työtä arvioidaan erityissääntelyn tarve sekä tehdään vaikuttavuusarvioita ja tarvittavat säännösmuutokset.
- **Kehittämisehdotus 11.** Selvitetään kansallisen lainsäädännön kehittämistarpeet ja mahdolliset uudet säädöstarpeet autonomisten jakeluajoneuvojen ja kuljetuspalveluajoneuvojen, kuten miehittämättömien ilma-alusten ja vastaavien käytössä osana tavaroiden kuljettamisen logistisia ketjuja.
- **Kehittämisehdotus 12.** Selvitetään toimenpiteet, joilla valtio voi tukea markkinoiden toimintavarmuuden turvaamista päivittäistavara- ja erikoiskaupan tavarahuollossa (tuonti, vienti ja oma tuotanto).

Suomen huoltovarmuuden turvaamiseksi on kiinnitettävä tulevaisuudessa erityistä huomiota suomalaisen alkutuotannon, elintarviketeollisuuden ja kaupan kannattavuuden, toimivuuden sekä omavaraisuuden pitämiseen jatkossakin hyvällä tasolla, turvaten kuitenkin tarvittavien tuotteiden, tuotantopanosten ja raaka-aineiden saatavuus myös ulkomailta. Tarkastelussa on kiinnitettävä huomiota myös EU:n sisämarkkinoiden asettamiin reunaehtoihin.

- **Kehittämisehdotus 19.** Vauhditetaan kaupan alan vähähiili-investointeja kehittämällä valtionhallinnon ja kaupan alan yhteistyönä energia- tehokkuussopimustoimintaa ja kannusteita.
- **Kehittämisehdotus 20.** Edistetään kaupan alan kiertotalousratkaisujen syntymistä osana kansallisen kiertotalousstrategian toimeenpanoa. Tämä tukee myös uusien kiertotalouden palveluiden kehittämistä. Alan työntekijöitä koulutetaan työn murroksessa kestävän kehityksen, ympäristövastuullisuuden ja kiertotalouden osaajiksi.
- **Kehittämisehdotus 29.** Selvitetään ja yksilöidään mahdollisia kansallisten markkinoiden toimivuuden ja kilpailullisuuden esteitä kaupan alalla, myös osana sisämarkkinoiden tasapuolista toimintaa. Selvitetään, onko Suomen toimintaympäristössä kaupan alalla uusille toimijoille markkinoille tulon tai markkinoilla pysymisen esteitä. Samalla arvioidaan lainsäädännön ja ohjeistusten tarpeet. Kehittämistyössä huomioidaan kaupan alan toimintaympäristön muutokset ja tulevaisuuden kehitys, erityisesti digitalisaation ja kuluttajakäyttäytymisen muutokset, verkkokaupan kasvu sekä verrokkimaiden kehitys, kaupan toimiessa globaalina rajat ylittävänä toimijana. Sääntelyä jatkokehitettäessä huomioidaan myös markkinoiden toimivuutta sekä kilpailullisuutta edistäviä toimia osana kilpailu- ja elinkeinopolitiikkaa.
- **Kehittämisehdotus 30.** Edistetään kaavoitusprosessien sujuvuutta kaavoituksen laatua vaarantamatta ja varmistetaan, että maanomistajalla on aloiteoikeus yksityiskohtaisessa kaavoituksessa.
- **Kehittämisehdotus 31.** Selvitetään kaupan kaavoituksen kehittämistarpeita.
- **Kehittämisehdotus 32.** Vaikutetaan lainsäädäntöön ja ohjeistukseen siten, että lisätään laadultaan ja määrältään riittävää tonttitarjontaa, mikä mahdollistaa myös uusien kaupan alan toimijoiden tulon markkinoille, sekä tukee kauppaa toimintaympäristön muutoksissa.

- **Kehittämisehdotus 33.** Arvioidaan alkoholimyyntiä koskevan lainsäädännön kehittämistarpeita kokonaisvaltaisesti.
- **Kehittämisehdotus 34.** Toteutetaan vuoden 2018 alussa tehdyn alkoholilain uudistuksen vaikutuksista eduskunnan edellyttämä vaikutusarvio -selvitys.
- **Kehittämisehdotus 35.** Arvioidaan apteekkien perustamista ja omistajuutta koskevaa sääntelyä osana lääkeasioiden uudistusta. Apteekkien omistaminen on nykyisin rajattu vain proviisoreille. Apteekkiluvan saanut proviisori voi harjoittaa apteekkitoimintaa vain yksityisenä elinkeinonharjoittajana. Lisäksi toimipaikkojen lukumäärä on rajoitettu. Samalla arvioidaan apteekkien sijoittumista sekä sitä, miten apteekit palvelevat asiakkaita yhä paremmin osana terveydenhuoltoa. Lisäksi selvitetään, mitä vaikutuksia apteekkien mahdollisella sijaintisääntelyn luopumisella olisi lääkkeiden ja apteekkipalveluiden saatavuuteen ja saavutettavuuteen ja tarvittaisiinko erillinen tukijärjestelmä turvaamaan lääkkeiden ja apteekkipalveluiden saatavuus ja saavutettavuus koko maassa.
- **Kehittämisehdotus 36.** Selvitetään ja tunnistetaan, onko yrittäjyyden toimintaympäristössä tekijöitä, jotka hidastavat tai estävät kaupan alan uusiutumista, kuten kasvua, kansainvälistymistä, työllistämistä tai investointien taikka muiden uusiutumistoimien tekemistä jo toimivien alan yritysten sekä uuden aloittavan yritystoiminnan segmenteissä (esimerkiksi rahoitus- ja yrityspalveluissa, omistajanvaihdoksissa, osuustoimintayrittäjyydessä sekä kotimaisessa omistajuudessa).
- **Kehittämisehdotus 37.** Kehitetään kaupan alan virallista tilastointijärjestelmää.

Kaupan toimialan rakennemuutoksen onnistunut ja hallittu läpi vienti vaatii järjestelmä- ja säädöstasolla myös uuden luomista nykyisten rinnalle. Selonteossa tällaisia kehittämisehdotuksia esitetään 8 kappaletta, joista mainittakoon esimerkkeinä: 1) taloudellisen kannustinmallin luominen kaupan alan työntekijöiden kouluttautumiseen, 2) uudenlaisten keinojen ja välineiden selvittäminen vauhdittamaan toimialan uudistumista ja kaupallisten keskustojen elinvoimaa sekä 3) uudenlaisen innovaatioekosysteemin luominen yritysten digitalisoitumiseen ja uudistumiseen. Lisäksi esityksenä on kaupan toimialan rakennemuutoksen neuvottelukunnan perustaminen työ- ja elinkeinoministeriöön, tehtävänään viedä alan rakennemuutosta eteenpäin kokonaisvaltaisesti ja päämäärätietoisesti.

Kehittämisehdotukset uusien kansallisten järjestelmien, toimintamallien ja säännösten luomiseen (8) ovat seuraavat (alla oleva numerointi perustuu selonteon lukujen 3–8 kehittämisehdotusten numerointiin):

- **Kehittämisehdotus 3.** Luodaan ja otetaan käyttöön taloudellinen kannustinmalli kaupan alan yritysten työntekijöiden täydennys- ja jatkokoulutuksesta aiheutuvien kustannusten osittaiseksi korvaamiseksi yrityksille ja työntekijöille siten, että ne tukevat jatkuvaa oppimista ja työuralla etenemistä, kuten myös tarjotun työn vastaanottamista. Mallia luotaessa erityinen huomio tulee kiinnittää digitaalisten taitojen edistämiseen (erityisesti aliedustetuissa ryhmissä) sekä kaupan alan kasvuedellytysten tukemiseen ja kansainvälistymiseen (esim. korkeakoulujen täydennyskoulutukset).
- **Kehittämisehdotus 7.** Selvitetään, millaisia uudenlaisia keinoja ja välineitä kaupan toimiala tarvitsee vauhdittamaan toimialan uudistumista ja kaupallisten keskustojen (kuten kaupunkikeskukset, kaupunkien ulkopuoliset kauppakeskukset) elinvoimaa. Selvitystyössä luodaan kaupan alan uusiutumistukipaketti, johon sisältyisi TKI-panokset, osaamisen ja kyvykkyyksien kasvattaminen sekä mahdollisesti myös investoinnit, esimerkiksi automatisoidut kuljetuksen muodot, kuten miehittämättömien ilma-alusten logistiikka, hybridikaupan kehittäminen (jolla voidaan mahdollistaa fyysisen kaupan palveluiden tarjonta myös jatkossa, uudistuneessa muodossa).
- **Kehittämisehdotus 10.** Selvitetään ja otetaan käyttöön toimenpiteet, joilla valtio, kaupan alan, kuluttajatuotteita valmistavat yritykset ja alojen järjestöt voivat edistää verkkokaupan tehokkaita sekä nopeita jakelukanavia ja logistisia ratkaisuja (=kokonaislogistiikka) verkkokaupan kasvussa sekä kansainvälistymisessä, huomioiden ekologinen ja sosiaalinen ulottuvuus.
- **Kehittämisehdotus 13.** Luodaan kaupan toimialalle huoltovarmuuden uusi toimintamalli häiriötilanteisiin ja poikkeusoloihin yhteistyössä keskeisten toimijoiden kanssa, esimerkiksi toimintavarma myymäläverkostomalli sisältäen muun muassa varasähköjärjestelmän, kyberturvallisuuden ja siihen liittyvän osaamisen, maksu- ja tietoliikenteen. Näiden myymälöiden yhteydessä voisi toimia myös muiden toimijoiden hallinnoima (kuten kunta ja järjestöt) kansalaisten palvelupiste, sisältäen tiedonjakelun ja välttämättömien tarvikkeiden, kuten vesi, ruoka, lääkkeet tms. jakelun.

- **Kehittämisehdotus 14.** Luodaan ja otetaan käyttöön kaupan toimialalle innovaatioekosysteemi edistämään eri vaiheissa olevien kaupan alan yritysten digitalisoitumista ja uudistumista. Kaupan alan innovaatioekosysteemissä tutkimusyhteisöt, julkinen sektori, kaupan alan yritykset, brändit ja asiantuntijatahot sekä rahoituspalveluiden tarjoajat kehittävät ja innovoivat yhdessä toimialan kokonaisvaltaista digitalisoitumista, kaupan sisäisissä ja ulkoisissa prosesseissa. Innovaatioekosysteemisessä työssä myös isot veturiyritykset sekä start up –yritykset vauhdittavat pieniä ja perinteisiä toimijoita digitalisoitumaan.
- **Kehittämisehdotus 18.** Siirrytään reaaliaikatalouteen kaupan toimialalla. Kehitetään ja otetaan käyttöön markkinaehtoisesti reaaliaikatalouden Pohjoismaista ja EU-tason yhteentoimivuutta tukevat kansalliset ratkaisut. Valmistelu tehdään viranomaisten ja kaupan alan toimijoiden kanssa yhteistyössä (sisältää muun muassa e-kuittien käyttöönoton vaikutusten arvioinnin kaupan alalle, talouden hallinnan prosessin sähköistämisen, automatisoinnin käyttöönoton ja toimeenpanon), sekä otetaan huomioon myös mikro ja pienten yritysten tarpeet ja vaatimukset sekä kaupan alan työntekijöiden osaaamistarpeet. Kokonaistavoitteen saavuttaminen edellyttää kaupanalan toimijoiden aktiivista osallistumista yhteisten ratkaisujen kehittämiseen.

Kansalliset ratkaisut rakennetaan siten, että ne tukevat myös Pohjoismaista ja EU-tason yhteentoimivuutta sekä Suomen tavoitetta toimia reaaliaikatalouden edelläkävijänä. Tämä edellyttää sitoutumista kansainväliseen yhteistyöhön sekä yhteisten standardien sekä ratkaisujen kehittämistä.
- **Kehittämisehdotus 24.** Selvitetään, voidaanko turvallista työ- ja asointiympäristöä kaupoissa edistää lainsäädännöllisin keinoin. Selvittämistyössä hyödynnetään kansainvälisiä hyviä käytäntöjä.
- **Kehittämisehdotus 38.** Perustetaan kaupan toimialan rakennemuutoksen neuvottelukunta työ- ja elinkeinoministeriöön, tehtävänä viedä alan rakennemuutosta eteenpäin kokonaisvaltaisesti ja päämäärätietoisesti. Neuvottelukunta tuo yhteen valtionhallinnon, elinkeinoelämän, kaupan alan yritykset ja työntekijät sekä alan asiantuntijatahot. Sen tavoitteena on kaupan toimialan alan, erityisesti työllisyyden, osaamisen ja koulutuksen kehittäminen ja eteenpäin vienti rakennemuutoksessa (kuten, työvoimatarpeen ja osaamisen ennakointi, monikanavaisen ja globaalin kaupan sekä vientiosaamisen tukeminen, oppilaitosten ja korkeakoulujen yritysyhteistyön kehittäminen, työssä oppimisen tukeminen).

Tavoitteena on myös uuden tiedon tuottaminen sekä kaupan tulevaisuusselonteon kehittämis ehdotusten eteenpäin vienti systemaattisesti, erityisenä tulokulmana elinkeinopolitiikka, globaali kauppa ja sisämarkkinat, muutosta keskeisimmin eteenpäin vievien digitalisaation, kuluttajakäyttäytymisen muutosten ja kaupan globalisoitumisen viitekehyksessä.

Neuvottelukunnan lisäarvo nykyiseen toimintamalliin on se, että neuvottelukunta tarkastelee kaupan rakennemuutosta kokonaisvaltaisesti ja koordinoitusti sekä vie toimialaa eteenpäin yhteiskunnassa kokonaisvaltaisesti laajapohjaisella verkostoyhteistyöllä. Työssä keskitytään myös tukemaan kaupan alan uudistumista, toimialan päämäärätietoista kehittämistä ja alan profiloitumista houkuttelevaksi urapoluksi myös asian tuntijoille ja erikoisosaaajille.

Painopistealue 2. keskittyy kaupan alan rakennemuutoksen läpi vientiin kansallisella tasolla, varmistamalla riittävät resurssit, jotka tarvitaan kaupan alan uudistumiseen, kasvuun ja kansainvälistymiseen. Resurssien kohdentamisella TKI-panostuksiin sekä ohjelmatyöhön varmistetaan kaupan alan ekosysteeminen ja kokonaisvaltainen kehittäminen. Panostukset kaupan alan TKI- ja ohjelmaresursointiin ovat välineitä, joilla alan yritykset ja julkinen sektori hoitavat tehtävänsä mahdollisimman hyvin ja tehokkaasti kaupan alan uudistumisessa ja rakennemuutoksen läpi viemisessä. Toisaalta nämä panostukset ovat myös yhteiskunnallisesti tarkasteltuna Suomen kansantaloudelle ja hyvinvoinnille lähde, muun muassa työllisyydessä, yrittäjyydessä ja elinkeinon elämän sektoreilla, kuten myös valtion verotuloissa. Kaupan alan TKI- ja ohjelmatyön kehittämiseen selonteossa esitetään 6 kehittämis ehdotusta, joiden painopisteistä ovat esimerkkeinä brändien ja ostopolkujen kehittäminen, digitaalisten teknologioiden hyödyntäminen kaupan alalla sekä ohjelmatyöstä esimerkkeinä suomalaisen kaupan alan yritysten monikanavaisuuden edistäminen ja digitaalisen maksamisen vauhdittaminen kaupan alalla. Lisäksi ehdotuksena on rahoitusmallien kehittäminen sekä kansallisen ja EU-rahoituksen yhteen nivominen kaupan alalle.

Kehittämis ehdotukset kaupan alan uudistumiseen, kasvuun ja kansainvälistymiseen TKI-panoksilla ja ohjelmatyöllä (6) ovat seuraavat (alla oleva numerointi perustuu selonteon lukujen 3–8 kehittämis ehdotusten numerointiin):

- **Kehittämis ehdotus 6.** Kasvatetaan TKI-toiminnan intensiteettiä kaupan toimialalla. TKI-panostuksen tarve korostuu kaupan alan murrostanneessa, rakennemuutoksessa. Myös kansallisessa TKI-tiekartassa (2020)

esitetään suunnitelma toimenpiteistä, joita tarvitaan TKI-intensiteetin nostamiseksi sekä sen laadun ja vaikuttavuuden parantamiseksi.

- **Kehittämisehdotus 15.** Kohdistetaan tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiopanostuksia (=TKI-panostuksia) ja yritysneuvontaa kaupan toimialan uusien liiketoimintamallien, brändien ja ostopolkujen kehittämiseen sekä digitaalisten teknologioiden hyödyntämiseen. Kehitetään julkisia rahoitusmalleja ja –kriteereitä sekä rahoituksen kohdistamisessa nivotaan saumattomasti yhteen kansallinen ja EU-rahoitus sekä tuetaan yrityksiä EU-rahoituksen hyödyntämisessä. Kaupan alalla digitaalisuus murtaa vakiintuneita toimintamalleja voimakkaasti ja tämä vaatii kaupan toimialaa rakentamaan ja palvelumuotoilemaan esimerkiksi ostopolut, liiketoimintakonseptit ja –mallit uudelleen. Digitaalinen asiakashankinta, alusta- ja jakamistalous sekä markkinapaikkojen ja uusien teknologioiden käyttöönotto (kuten robotisaatio, tekoäly, automatisaatio) edellyttävät kaupan alalla myös uusia digitaalisia kyvykkyyksiä.

Kehitetään julkisia rahoitusmalleja ja –kriteereitä siten, että ne tukevat kaupan alan innovaatio- ja kehittämistoimintaa ja sen luonnetta, kuten uusien digitaalisen ja kansainvälisten liiketoimintamallin luomisessa sekä kaupan toimintaprosessien kehittämisessä. Uudistuminen vaatii esimerkiksi uusien teknologiaratkaisujen selvittämistä ja kehittämistä, muun muassa keräilyrobotiikan, mobiilipalveluiden, varastointijärjestelmien, markkinointiautomaattien, tiedolla johtamisen ja miehittämättömien kauppojen ratkaisuja.

Kuluttajälähtöiset monikanavaiset toimintamallit innovoidaan ja kehitetään huomioiden eri asiakasryhmien ja alueiden tasa-arvoisuus.

- **Kehittämisehdotus 16.** Toteutetaan suomalaisten kaupan alan yritysten monikanavaisuutta edistävä verkkokauppaohjelma, tukemaan digitalisaation edellyttämiä muutoksia toimialalla kokonaisvaltaisesti, myös tutkimustietoa hyödyntäen. Ohjelman tarkoituksena on kaupan liiketoiminnan kehittäminen kokonaisvaltaisilla ratkaisuilla monikanavaiseksi, painottaen verkkokaupan voimakasta kehittämistä ja edistää vahvasti suomalaisen kaupan kansainvälistymistä. Ohjelman sisältöinä ovat muun muassa palvelumuotoilu, uusien teknologisten ratkaisujen kehittäminen osana verkkokaupan perustamista ja toteuttamista, tuote- ja palveluinnovaatiot, eri kokoiset ja eri kaupan alan segmenttien erityispiirteet huomioiden (kuten erikoiskauppa, pienet ja isot yritykset),

työntekijöiden osaamisen ja kyvykkyyksien kasvattaminen sekä uudet liiketoimintamallit, digitaaliset myynti- ja markkinointikanavat, brändäys sekä kyberturvallisuus.

- **Kehittämisehdotus 17. Toteutetaan digitaalisen maksamisen -ohjelma kaupan alan yrityksille.** Ohjelmassa kehitetään ja innovoidaan tutkimus- ja teknologiatoimijoiden sekä kaupan alan yritysten kanssa uusia ja turvallisia maksujärjestelmiä ja -tapoja muun muassa digitaaliseen maksamiseen, mobiilimaksamiseen, kontaktivapaaseen ja biometriseen maksamiseen. Ohjelmassa kaupan alan yritykset kehittävät ja ottavat käyttöön digitaalisia maksamisratkaisuja asiakaslähtöisesti sekä palvelumuotoilevat digitaalista maksamista omiin ostopolkuihinsa voittavina konsepteina.
- **Kehittämisehdotus 21. Edistetään kaupan alan vastuullisuustyötä yhdessä sidosryhmien kanssa ja pyritään tukemaan ratkaisuja, jotka edesauttavat erityisesti pieniä yrityksiä.** Arvioidaan yhdessä yritysten kanssa, millaista tukea ne mahdollisesti tarvitsevat muun muassa uuden lainsäädännön vaatimusten johdosta.
- **Kehittämisehdotus 22. Toteutetaan kaupan alan monimuotoisuusmallien ja -työkalujen valtavirtaistamisen -ohjelma yhdessä kaupan alan ja työntekijöiden kanssa.**

Painopistealue 3. kiteytyy kansainväliseen vaikuttamistyöhön EU-tasolla ja EU:n alueen ulkopuolella. Suomalainen kaupan toimiala toimii globaaleilla markkinoilla ja kohtaa siten joka päivä EU:n ja EU:n ulkopuoliset reunaehdot. On keskeistä, että Suomi tekee aktiivista ja kokonaisvaltaista kansainvälistä vaikuttamistyötä reilun, avoimen, tasapuolisen ja kilpailukykyisen toimintaympäristön saavuttamiseksi. Tämä on suomalaisen kaupan alan lisäksi hyväksi ja hyödyksi myös globaalisti kaupan alaa tarkasteltuna. Selonteossa painopistealueelle 3. esitetään 6 kehittämisehdotusta, joista esimerkkejä ovat muun muassa: 1) reilun ja ihmiskeskeisen datatalouden edistämien kansallisesti ja EU-tasolla, 2) yhdenvertaisten toimintaedellytysten sekä avoimuuden toteutumisen edistäminen verkkokaupassa EU:n ja EU:n ulkopuolisten toimijoiden välillä, 3) Suomi tukee EU:n pyrkimyksiä neuvotella laaja-alaisia ja kunnianhimoisia vapaakauppasopimuksia kolmansien maiden kanssa ja tavoittelee niissä suomalaista elinkeinoelämää, ml. vähittäiskauppaa, hyödyttäviä tuloksia sekä 4) Suomi edistää Maailman postiliiton (UPU) sopimukseen kaikille postiliiton jäsenmaille tasapuolista päätemaksujärjestelmää.

Kehittämisehdotukset kansainväliseen vaikuttamistyöhön EU-tasolle ja EU-alueen ulkopuolelle kaupan alaa koskeviin kysymyksiin (6) ovat seuraavat (alla oleva numerointi perustuu selonteon lukujen 3–8 kehittämisehdotusten numerointiin):

- **Kehittämisehdotus 1.** Edistetään reilua ja ihmiskeskeistä datataloutta kansallisesti ja EU:ssa. Edistetään kansallisesti ja vaikutetaan EU-tasolla datan avoimuuteen (avoin data) perustuvaa lähestymistapaa kaupan toimialalla, myös oman datan (My Data) käytössä. Selvitetään mahdolliset datatalouden edistämiseen liittyvät kansalliset säädöstarpeet kaupan alalla huomioiden, että datatalous edellyttää luottamusta ja riittävän tietoturvan varmistamista.
- **Kehittämisehdotus 23.** Luodaan yhtäläisiä toimintaedellytyksiä tukevan lainsäädännön ja standardien kehittämiseksi EU- ja kansainvälisen vaikuttamisen kaupan alan pelikirja, joka kattaa Suomen kannanotot ja toimenpiteet: 1) kestävän kehityksen teemoihin sekä 2) vastuullisuuden teemoihin.
- **Kehittämisehdotus 25.** Suomi tukee EU:n pyrkimyksiä neuvotella laaja-alaisia ja kunnianhimoisia vapaakauppasopimuksia kolmansien maiden kanssa ja tavoittelee niissä suomalaista elinkeinoelämää, ml. vähittäiskauppaa, hyödyttäviä tuloksia (muun muassa sääntelyn yhtenäistäminen, kuten kansainväliset standardit, tullien alentaminen/poistaminen).
- **Kehittämisehdotus 26.** Suomi vaikuttaa verkkokaupan lainsäädäntöön EU-tasolla ja edistää yhdenvertaisten toimintaedellytysten sekä avoimuuden toteutumista verkkokaupassa EU:n ja EU:n ulkopuolisten toimijoiden välillä. Suomi pyrkii löytämään ratkaisuja EU-lainsäädännön kautta kansainvälisen verkkokaupan haasteisiin, muun muassa tuottajavastuun, tuotevastuukysymysten, kuluttajansuojan, turvallisuuden ja tasapuolisten kilpailuedellytysten teemoissa.
- **Kehittämisehdotus 27.** Suomi edistää vaikuttamistyössä Maailman postiliiton (UPU) sopimukseen kaikille postiliiton jäsenmaille tasapuolista päätemaksujärjestelmää.
- **Kehittämisehdotus 28.** Luodaan yhtäläisiä toimintaedellytyksiä tukevien palvelumarkkinoiden (säännösten, ohjeistusten) ja alan sääntelyä mittaavien työkalujen kehittämiseksi EU:n- ja EU:n ulkopuolisten alueiden vaikuttamiseen kaupan toimialan pelikirja, joka kattaa Suomen kannanotot ja toimenpiteet:

- 1) palvelumarkkinoiden toiminnan kehittämiseen niin, että EU-lainsäädännön täytäntöönpano ja toimeenpano olisi mahdollisimman yhdenmukaista ja että viranomaisyhteistyö tukisi kaupan alan mahdollisuuksia hyödyntää sisämarkkinoiden luomia mahdollisuuksia;
- 2) sisämarkkinoiden toiminnan esteiden purkuun muissa jäsenvaltioissa (kuten palvelumarkkinoiden esteet, säänneltyihin ammatteihin liittyvät esteet, esim. sisämarkkinasääntöjen täytäntöönpanon valvonnan työryhmä, SMET);
- 3) kaupan alan sääntelyä mittaavien työkalujen uudistamiseen siten, että ne mittaavat myös digitaalisen kaupankäynnin ja verkkokaupan indikaattoreita. Osana kehittämistyötä arvioidaan, mitkä säännökset estävät tai tukevat siirtymistä sähköiseen kaupankäyntiin.

10. SUOMALAISEN KAUPAN TOIMIALAN VISIO JA SKENAARIOT VUONNA 2032

Kaupan tulevaisuusselonteon työssä on valmisteltu visio ja skenaariot vuodelle 2032. Nämä tukevat toisiaan sekä selonteon kuuden eri sisältöalueen kehittämisehdotuksia ja johtopäätöksiä. Taustalla on toimialan kehittäminen pitkäjänteisesti ja strategisesti hallitusohjelman kirjauksen mukaisesti kaupan rakennemuutoksessa sekä globaalissa kehityksessä. Näiden tavoitteiden toteutumisessa selonteko keskittyy seuraaviin sisältöalueisiin: 1) kuluttajakäyttäytyminen, 2) työllisyys, koulutus ja osaaminen, 3) aluekehitys ja huoltovarmuus, 4) digitalisaatio, 5) ilmastonmuutos ja yritysvastuu sekä 6) toimivat markkinat ja yrittäjyyden edistäminen. Edellä mainitut sisältöalueet on tunnistettu selonteon kirjallisessa kuulemisessa.

Kaupan alan visio vuonna 2032

Kaupan tulevaisuusselonteossa on valmisteltu kaupan alan visio vuodelle 2032. Tämän vision taustalla on Ernst & Young Oy:n luoma visio kaupan alalle vuodelle 2031.⁷⁵¹ Visio vuodelle 2032 on seuraava:

⁷⁵¹ Ernst & Young Oy, julkaisu: TEM 2021

Vuonna 2032 Suomessa toimii vahva kaupan toimialan ekosysteemi, jossa syntyy asiakaslähtöisiä, myös kansainvälisesti menestyviä tuote- ja palveluinnovaatioita sekä uudenlaisia kaupan toimintakonsepteja. Toimintaympäristö tukee kaupan alan yritysten ja suomalaisten brändien vahvan kotimarkkina-aseman säilyttämistä sekä kansainvälistä menestymistä. Kaupan toimiala koetaan osajia ja investointeja houkuttelevana liiketoimintalana ja työpaikkana. Vastuu ihmisistä sekä ympäristöstä ovat suomalaisen kaupan valttikortteja.

Kaupan alan vision ja skenaarioiden 2032 sekä tulevaisuusselonteon eri sisältöjen (6) kehittämisehdotukset on luokiteltu kolmeen painopistealueeseen seuraavasti:

- 1. Luodaan uusia ja kehitetään voimassa olevia kansallisia järjestelmiä, toimintamalleja ja säännöksiä edistämään kaupan alan uudistumista sekä kasvukykyä**
- 2. Vauhditetaan kaupan alan uudistumista, kasvua ja kansainvälistymistä TKI-panoksilla ja ohjelmatyöllä**
- 3. Vaikutetaan kansainvälisesti EU-tasolla ja EU-alueen ulkopuolella kaupan alaa koskeviin sisältöihin/asioihin**

Skenaariot kaupan alan kehitysnäkymistä vuoteen 2032

Kaupan toimialan vision 2032 rinnalle on tulevaisuusselonteon työssä luotu alalle skenaarion vaihtoehtoja vuodelle 2032. Tulevaisuusselonteon skenaariotyön taustalla on työelämäprofessori Lasse Mitrosen ja palvelujen ja kaupan tenure track -professori Elina Närväsen luomat skenaariot kaupan alalle, jotka on päivitetty selonteon valmistelussa selonteon kuudella sisältöalueella. Tämän myötä syntyivät kaupan alalle kolme eri skenaarion vaihtoehtoa vuodelle 2032 seuraavasti:

- 1) Ekosysteemisesti uudistunut kansainvälisesti kilpailukykyinen kauppa
- 2) Kilpailuhaitan kokenut kauppa
- 3) Kilpailukyvyyn menettänyt kauppa

Skenaariot on kuvattu taulukossa 6. Tarkempi kuvaus on taulukon jälkeen.

Taulukko 6. Kaupan skenaariot 2032.

Skenaario	Ekosysteemisesti uudistunut kansainvälisesti kilpailukykyinen kauppa	Kilpailuhaitan kokenut kauppa	Kilpailukyvyyn menettänyt kauppa
Kaupan toimialan skenaarion tilannekuva vuonna 2032	Suomalainen kaupan ala on uudistunut, monikanavainen ja kilpailukykyinen, myös globaalisti – elinvoimainen ekosysteemi	Suomalainen kaupan ala kehittyä niukasti, kokee kilpailuhaittaa markkinoilla sekä menettää kilpailukykyä	Suomalaisen kaupan alan kehitystarpeeseen ei vastata, toimiala ei uudistu ja menettää kilpailukyvyyn kotimaisilla ja ulkomaisilla markkinoilla
Kansantalouden tilanne	Korona ja Venäjän hyökkäyssodasta Ukrainaan johdetuista muutoksista selviää hyvin, kasvua jo 2023 alkaen. Muuttunut toimintaympäristö luo uudenlaisen näkökulman tulevaisuuden haasteista, vahvistaen oma- varaisuuden, huoltovarmuuden ja kokonaiskestävyyden näkökulmaa.	Koronapandemia ja Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan pitkittävät, talous ei kasva. Verot kasvavat, korot nousee, inflaatio kiintyy, ostovoima hiipuu, BKT supistuu vuoteen 2025 asti.	Pitkäaikainen lama, menetetty vuosikymmen. Vuoden 2032 BKT:n taso sama kuin 2019, työttömyys kasvaa.
Kuluttajakäyttäytyminen ja asiakaslähtöisyys	Ostovoima kasvaa BKT:n kasvun tahdissa. Kuluttajat ovat entistä tietoisempia kuluttamisen vaikutuksista ympäristöön, luonnonvarojen käyttöön, kestävään logistiikkaan ja nostavat kaupan kotimaisuusasteen uuteen arvoon. Asiakkaat haluavat kiertotalouden ja kestävä kehityksen mukaisia tuotteita. Suomalaiset kaupan alan konseptit, asiakaskokemukset ja brändit houkuttelevat kansainvälistä asiakaskuntaa. Kaupan alan data on nykyistä avoimempaa, kuluttajat käyttävät tietoja ostopäätösten tukena, kaupan ala edistää kehitystä.	Ostovoima ei kasva. Suurella osalla kuluttajista hinnan merkitys on edelleen vahva ostopäätöskriteeri. Kuitenkin osa kuluttajista ostaa arvopohjaisesti ja haluaa tukea kotimaisia toimijoita. Kaupan toimintakonsepti monipuolistuu ja vertaiskauppa sekä jakamistalous vahvistuvat, mutta suomalaiset kaupan alan toimijat eivät ole aktiivisesti mukana edistämässä näihin liittyviä verkostoja tai ratkaisuja. Markkinoille tulee uusia kansainvälisiä hintakeskeisiä toimijoita. Kuluttajat eivät tunnista suomalaista kaupan alaa varteenotettavana toimijana, vaan suosivat ulkomaisia toimijoita ja brändejä, joiden tarjoamat asiakaskokemukset ovat parempia.	Ostovoima supistuu merkittävästi. Hinnan merkitys ostokäyttäytymisessä vahvistuu entisestään. Sekä arvopohjaisesti ostavat, että hintaa painottavat kuluttajat suuntaavat hankintansa pääsääntöisesti globaalien toimijoiden kauppoihin. Kotimaisten tuotteiden ja toimijoiden määrä supistuu voimakkaasti ja kansainväliset brändit valtaavat pääosan markkinat.

Työllisyys, osaaminen ja koulutus	Kaupan henkilöstömäärä kasvaa, 2032 määrä on 320 000 henkeä. Kaupan ala on houkutteleva työnantaja myös kansainvälisesti. Osaamistason vaatimukset ovat nousseet, alalla on uusia tehtäviä. Osaajia on saatavilla kaupan osaamistarpeisiin riittävästi, eikä ole osaajista ole pulaa. Kaupan tutkimus ja koulutus ovat parasta kansainvälistä tasoa, vetää puoleensa huippututkijoita, tutkimusta sekä kansallista ja kansainvälistä tutkimusrahoitusta.	Kaupan henkilöstö supistuu maltillisesti, 2032 määrä on 250 000 henkeä. Alalla on pula osaajista. Kaupan ala ei ole koulutuksen tai tutkimuksen painopisteenä ja ala ei kiinnosta uusia tutkijoita, opiskelijoita tai työntekijöitä. Kaupan alan osaaminen heikkenee ja uuteen teknologiaan ei investoida riittävästi.	Kaupan henkilöstö supistuu voimakkaasti, 2032 määrä 180 000 henkeä. Kauppa ei juurikaan rekrytoi uusiin tehtäviin, eikä ole toimialana kiinnostava työnantaja. Kaupan alan on vaikea löytää osaajia tarvitsemiinsa tehtäviin, osaajapula on mittavaa. Kaupan opetus ja tutkimus on kuihtunut ja yhteistyö alan piirissä on vähäistä. Kaupan teknologinen taso laskee, investoinnit kuihtuvat ja osaamista menetetään. Koulutusjärjestelmä ei ole reagoinut toimialan kehittämistarpeisiin.
Alueiden elinvoimaisuus ja huoltovarmuus	Koko Suomi pysyy asutuna, kasvu- ja aluekeskukset sen vetureina. Kauppa tuo alueille elinvoimaa, työpaikkoja, tuotteita ja palveluja. Kaupan palveluverkko on laaja ja monipuolinen, kaupunkikeskustat ovat elinvoimaisia ja vetovoimaisia. Ne houkuttelevat asiakkaita ja matkailijoita asiomaan ja kokemaan elämyksiä.	Kauppa keskittyy suurimpiin kaupunkeihin ja alueellisiin keskuksiin, sen toimipaikoista katoaa noin 30 prosenttia vuoteen 2019 verrattuna. Keskustojen elinvoimaan ei panosteta. Haja-asutusalueilla olevat kaupungit kuihtuvat ja kauppvoja lopetetaan. Harvaan asutuilla ja maaseutualueilla on joitakin kauppa- liikkeitä.	Väestö keskittyy 10-15 suurimpaan kaupunkiin ja keskukseen, kaupan toimipaikoista katoaa noin 50 prosenttia vuoteen 2019 verrattuna. Iso osa nykyisistä kaupungeista näivetty elinkelvottomiksi. Kaupan sijainnin ohjaus ei ole vastannut alan toimintaympäristössä tapahtuneisiin muutoksiin.
Digitalisatio ja globaali kauppa	Suomi on kärkimaita kaupan alan digitalisaation ja datatalouden ratkaisujen kehittämisessä ja käyttöön- otossa, kuten globaalien alustojen, maksamisen ja asiakaskokemuksen ratkaisuissa. Monikanavaisessa kaupassa hyödynnetään dataratkaisuja ja älykkäitä logistiikkaratkaisuja digitaalisten liiketoimintamallien perustana. Suomi on kaupan alan digitaalisuuden edelläkävijä ratkaisemassa arjen haasteita yhdessä muiden toimialojen kanssa. Yhteistyöverkostojen avulla kauppa tarjoaa asiakkailleen ja kumppaneilleen digitaalisia, kestävä kehitystä edistäviä palveluja.	Suomalaiset kaupan toimijat eivät pysty kehittämään kansainvälisesti kiinnostavia digitaalisia ratkaisuja ja brändejä ja muualla kehitettyjä innovaatioita otetaan käyttöön hitaasti. Kaupan alan datan hyödyntämisessä jäädään kansainvälisestä kehityksestä jälkeen. Kauppa ei tee yhteistyötä muiden toimialojen kanssa uusien digitaalisten ratkaisujen innovoimiseksi.	Kaupan digitaalisten ratkaisujen käyttöönotossa on jääty kansainvälisestä kärestä merkittävästi jälkeen, tämä heikentää suomalaisten yritysten kansainvälistymistä. Ulkomaiset toimijat hallitsevat kulluttajadataa ja -rajapintoja. Suomalaisella kaupalla ei ole mahdollisuuksia olla mukana näissä verkostoissa.
Kestävä kauppa, ilmastonmuutos ja yritys vastu	Kaupan ala on hiilineutraalisuuden edelläkävijä ja saavuttaa hiilineutraalisuuden 2035. Ekologisen, taloudellisen ja sosiaalisen kestävyyden toimintamallit ovat kaupan alan arkipäivää,	Kaupan ala ei ole uusiutunut hiilineutraalisuuden, kiertotalouden ja vastuullisuuden tavoitteisiin vastaten, vaan käyttöönottaa muualla kehitettyjä ratkaisuja. Kaupan	Ilmastonmuutos kiihtyy, ja eriarvoisuus sekä yhteiskunnalliset levottomuudet lisääntyvät. Kauppa hoitaa alan monimuotoisuuden ja turvallisuuden välttävällä

	Suomessa luodaan kansainvälisesti käyttöönotettavia toimintatapoja. Toimijana arvostettu monimuotoinen, turvallinen.	monimuotoisuutta ja turvallisuutta ei pidetä tärkeinä kehityskohtina.	painoarvolla, tilanne- ja taustakohtaisesti.
Markkinoiden toimivuus, kilpailullisuus ja yrittäjyyden edistäminen	Suomalainen kauppa toimii globaalisti ja kotimarkkinoiden merkitys pienenee. Kauppa on kansantalouden merkittävä veturi ja yritykset kehittävät aktiivisesti uusia liiketoimintamalleja. Kauppojen lukumäärä supistuu maltillisesti, verkkokauppa kasvaa vuosittain +10%. Markkinat toimivat avoimesti ja reilua kilpailua tuken. Suomi toimii uudistuneessa toimintaympäristössä EU-tasolla ja kansainvälisesti edelläkävijänä, myös kaupan erityisääntelyjen ratkaisussa. Kotimainen logistiikkaklusteri voi hyvin ja tarjoaa laajaa ja tehokasta palvelua kaupan toimijoille Suomessa ja ulkomailla.	Kaupan rooli taloudessa supistuu ja kauppa keskittyy parhaille toimijoille, tästä heijastuksena seuraa vaikeita sopeutumisvaikutuksia kumppaneille. Kauppojen määrä supistuu melko voimakkaasti, verkkokauppa valtaa osuuk-sia. Markkinat eivät ole kehittyneet globaalissa toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten myötä. Ulkomaiset toimijat ja ns. halpa-kaupat valtaavat kansallisia markkinoita. Kotimainen logistiikka-ala on siirtynyt pääosin ulkomaiseen omistukseen ja luo epävarmuutta kaupan toiminnalle.	Kaupan alalla tapahtuu merkittävästi konkurssseja ja kotimaisten toimijoiden rooli on pieni. Kauppojen määrä supistuu erittäin voimakkaasti, -50% 2020 verrattuna. Alaa kehittävät ratkaisut eivät synny Suomessa. Valikoimat supistuvat kauppoissa ja kotimaisia tuotteita ei juuri ole markkinoilla. Kaupan logistiikassa on vakavia puutteita ja toimituksia ei voida taata häiriöttömästi kaikkialle Suomessa edes normaaliaikoina.

Skenaario 1: Ekosysteemisesti uudistunut kansainvälisesti kilpailukykyinen kauppa -skenaario

Ekosysteemisesti uudistunut kansainvälisesti kilpailukykyinen kauppa -skenaariossa kauppa muodostaa koko Suomen kasvun myötä yhden kansantalouden merkittävimmistä toimialoista, joka säteilee voimakkaana kasvualustana myös kumppaneiden liiketoimintaan sekä alan koulutukseen, tutkimukseen ja innovaatioihin. Erittäin elinvoimaisen toimialan osuus Suomen bruttokansantuotteesta nousee nykyisestä noin kahdeksasta prosentista noin 12 prosenttiin ja kerrannaisvaikutuksineen noin 15 prosenttiin. Vähittäiskaupan kokonaismarkkina kasvaa merkittävästi eli noin 20 prosenttia vuosikymmenen aikana.

Kaupan piiristä on syntynyt monia merkittäviä uusia innovaatioita, joiden turvin kotimaiset kaupan toimijat ovat menestyneet hyvin myös kansainvälisillä markkinoilla. Kauppa on Suomen suurin työllistäjä ja tarjoaa mahdollisuuden pitää koko Suomi asuttuna. Kaupan toimialan ympärille on syntynyt voimakas ja elinvoimainen ekosysteemi, minkä myötä kaupan ala vetää puoleensa uusia

toimijoita ja samalla syntyy paljon menestyksekkäitä teknologisia ja palveluinnovaatioita. Kauppa on tärkeänä ja arvostettuna yhteiskunnan toimijana mukana ratkaisemassa isoja yhteiskunnallisia ja ympäristöongelmia.

Kuluttajakäyttäytyminen ja asiakaslähtöisyys

- Kuluttajien ostovoima kasvaa merkittävästi ja kuluttajien luottamus tulevaisuuteen on vahva koko vuosikymmenen.
- Kuluttajat ovat hyvin tietoisia vastuullisuuteen ja kestävyysliikkeen liittyvistä kysymyksistä ja suomalainen kaupan ala on vastannut kuluttajien tarpeisiin ja toimialan kehitykseen ottamalla käyttöön aktiivisesti uusia monikanavaisia liiketoimintamalleja ja -ratkaisuja (mm. verkkokauppa, digitaaliset maksamismenetelmät, jakamistalous, vertaiskauppa), myös globaalin asiakaskunnan tarpeet huomioiden.
- Suomalaiset verkkokaupat profiloituvat kansainvälisesti johtavina asiakaskokemuksen tarjoajina osto- ja jakelukanavasta riippumatta. Dataa hallitaan ja hyödynnetään vastuullisesti. Ostopäätöksissä vaihtoehtojen vertailussa hyödynnetään oman datan lisäksi tietoja, esimerkiksi hiilineutraaliudesta, kotimaisuudesta ja hinnasta.

Työllisyys, osaaminen ja koulutus

- Vuonna 2032 kaupan ala työllistää 320 000 työntekijää, joista iso osa työskentelee myös verkkokaupan ja kaupan palveluiden piirissä.
- Osaajia on saatavilla kaupan osaamistarpeisiin riittävästi, eikä ole osaajista ole pulaa.
- Kaupan ala on veto- ja pitovoimainen työnantaja, myös kansainvälisille osaajille. Toimiala on houkutteleva uusien osaamistarpeiden ja koulutustason vaatimusten johdosta. Ulkomaalaisen työvoiman houkutteluun ja työelämäpolun sujuvuuteen sekä uralla etenemiseen panostetaan.
- Suomalainen kaupan korkeakouluopetus ja tutkimus ovat hyvin arvostettuja, ja ala vetää puoleensa huippututkijoita ja -tutkimusta, sekä kansallista ja kansainvälistä tutkimusrahoitusta, minkä myötä kaupan innovaatiot syntyvät juuri Suomessa. Kaupan alan kilpailukykyä varmistaa muuttuviin tarpeisiin vastaava perus- ja täydennyskoulutus.
- Kaupan alan TKI-toiminta on 30 prosenttia suurempi kuin vuonna 2021. Kaupan alan tutkimukseen lisätään tuntuvasti lisäresursseja ja alan toimijoita kannustetaan yhteisiin innovaatiohankkeisiin.

Alueiden elinvoimaisuus ja huoltovarmuus

- Erilaiset alueet ovat löytäneet vahvuutensa, kuten uudet toimintatavat, asumisen ja yrittämisen alustat.
- Kaupat tukevat myös muiden palveluiden säilymistä maaseutualueilla ja keskustojen ulkopuolisilla aluilla kehittymällä eri toimijoiden yhteisiksi monipalvelukeskuksiksi.
- Kivijalka- ja erikoiskaupat kehittyvät ja erikoistuvat edelleen verkkokaupan kasvun myötä.
- Kaupan palveluverkko on laaja ja monipuolinen, kaupunkikeskustat ovat elinvoimaisia ja vetovoimaisia. Ne houkuttelevat asiakkaita ja matkailijoita asioimaan ja kokemaan elämyksiä.
- Kauppa turvaa huoltovarmuutta ennakoivasti ja suunnitelmallisesti. Kriittisen infrastruktuurin varmistaminen tukee huoltovarmuuden lisäksi myös kaupan toimintavarmuutta.

Digitalisaatio ja globaali kauppa

- Suomalainen kauppa on digitalisaation ja reaalitalouden edelläkävijä kasvuaan vahvasti lähimarkkinoilla ja toimien yhä vahvemmin globaaleilla markkinoilla.
- Digitaalinen kauppa on vilkasta, myös globaalisti. Verkkokaupan osuus ruokakaupan markkinoista on noin 15 prosenttia ja erikois kaupassa noin 60 prosenttia.
- Digitaalinen kauppa on kuluttajille sujuva käyttää, ja he hyödyntävät myös dataa monipuolisesti ostopäätösten perustana. Suomalaiset kaupan alan yritykset ovat asiakaslähtöisyyden ja digitaalisten kaupan ja digitaalisten maksuratkaisujen edelläkävijöitä. Uskolliset asiakkaat sitoutuvat osaksi oman kauppansa yhteisöä ja toimintaa osallistuen, esimerkiksi palvelukehitykseen ja markkinointiviestintään.
- Kaupan alan liiketoiminta on suureksi osaksi paikkariippumatonta ja monikanavaista. Suomi on edelläkävijä älykkäiden logistiikkaratkaisuiden käyttöönotossa kilpailukykyisten jakelukanavien varmistamiseksi, ja esimerkiksi robotiikan sekä automaattisten ja miehittämättömien ajoneuvojen käyttö on arkipäivää.

Kestävä kauppa, ilmastonmuutos ja yritysvastuu

- Kaupan ala on myös kansainvälisesti hiilineutraalisuuden, kiertotalouden ja vastuullisuuden edelläkävijä. Kaupan ekologisesti innovatiivinen verkostoyhteistyö ja Suomen puhdas luonto vetävät puoleensa uusia kaupan palveluyrityksiä ja tuotekehittäjiä.
- Kuluttajat haluavat tukea suomalaista, vastuullista kauppaa ja keskittävät ostoksensa niihin ja niiden tarjoamiin monipuolisiin kiertotalouden palveluihin, kuten tuotteiden vuokraamiseen ja huoltoon. Kauppa on mukana vertaiskaupan ja jakamistalouden ratkaisuissa ja verkostoissa, jotka kiinnostavat kuluttajia ja tukevat kestävästä kehitystä.
- Yritysvastuu on vahvaa ja läpileikkaavaa kaupan alalla sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti, ja kauppa huomioi monimuotoisuuden työntekijöiden, asiakkaiden ja muiden sidosryhmien osalta.

Markkinoiden toimivuus, kilpailullisuus ja yrittäjyyden edistäminen

- Kaupan kasvu tulee markkinan sisältä ja luo näin kotimaisille kauppayrityksille paremman markkinatutkimuksen myötä kilpailuetua kansainvälisiin toimijoihin nähden. Samalla vahva kotimarkkina luo perustan kotimaisen kaupan kansainvälistymiselle.
- Kaupan alan markkinat ovat toimivat, avoimet ja reilut. Kansallinen ja EU-tason lainsäädäntö tukevat kotimaisten kaupan alan toimijoiden kilpailukykyä muuttuvassa toimintaympäristössä. Kaupan yhteiskunnallinen sääntely on neutraalia ja kilpailukykyistä myös kansainvälisessä vertailussa. Myös kaupan toimialan ja kuluttajien tarpeet on huomioitu kansallisessa ja paikallisessa päätöksenteossa, esimerkiksi kaupan alan erityiskysymysten ja sijoittumisen teemoissa.
- Yhteiskunnan vero- ja muut ratkaisut suosivat vastuullisen kuluttamisen kasvattamista ja hiilineutraalisuuden saavuttamista kaikilla toiminnan tasoilla ja verkostoissa. Kotimainen logistiikkaklusteri voi hyvin ja tarjoaa tämän myötä kilpailuetua kotimaisille kauppayrityksille sekä Suomessa että ulkomailla.

Skenaario 2: Kilpailuhaitan kokenut kauppa

Kilpailuhaitan kokenut kauppa -skenaariossa kaupan toimiala Suomessa on vaikeuksissa. Sen osuus bruttokansantuotteesta pysyy noin kahdeksassa prosentissa, mutta rakennemuutokset sen eri alatoimialoilla ovat olleet erittäin suuria. Vuonna 2020 alkaneen koronaviruspandemian seurauksena työttömyys

nousee, veroja nostetaan, kuluttajien ostovoima laskee ja luottamus omaan tulevaisuuteen pysyy heikkona pitkään. Tämän kaiken myötä kaupan toiminta keskittyy entisestään, ja monelle toimialalle jää vain muutama koko maan kattava toimija tai ketju, joista suurin osa on kansainvälisten toimijoiden omistamia. Ilmastomuutoksen ja muiden ympäristöongelmien sekä eriarvoisuuden kiihtyessä kaupan rooli yhteiskunnassa jää kapeaksi, eikä kauppaa arvosteta.

Kuluttajakäyttäytyminen ja asiakaslähtöisyys

- Kaupan ostovoima ei kasva, ja kuluttajien luottamus tulevaisuuteen on kohtuullisen heikko. Ihmiset siirtävät ei-välttämättömiä hankintojaan parempaan ajankohtaan.
- Kotitalouksien määrä ei enää kasva ja kuluttajien kulutusmahdollisuudet polarisoituvat. Osa kuluttajista voi hyvin ja hyödyntää monin tavoin laadukkaita kotimaisia tuotteita ja kauppvoja sekä myös ulkomaisia verkkokauppoja. Osalla kuluttajista ostamisen mahdollisuudet rajautuvat vain välttämättömien tuotteiden hankintaan halpoja hintoja ja ostopaikkoja korostaen.
- Kaupan toimintakonsepti monipuolistuu ja vertaiskauppa sekä jakamistalous vahvistuvat, mutta suomalaiset kaupan alan toimijat eivät ole aktiivisesti mukana edistämässä näihin liittyviä verkostoja tai ratkaisuja. Suomalainen kaupan ala on verrattain hidas kokeilemaan uusia liiketoimintamalleja, eikä Suomessa synny uusia kansainvälistettäviä ideoita tai ratkaisuja.
- Kuluttajat tekevät ostoksia entistä enemmän hinta edellä, eivätkä enää sitoudu kaupan kanta-asiakasohjelmiin tai kaupan markkinointiviestintään. Suomeen rantautuu uusia hintakeskeisiä kaupan alan toimijoita, jotka nopeasti kasvattavat markkinaosuuttaan.

Työllisyys, osaaminen ja koulutus

- Kaupan ala työllistää vuonna 2031 noin 250 000 työntekijää, mikä on noin 20 000 vähemmän kuin vuonna 2019. Myös alan välilliset työpaikat ovat vähentyneet.
- Toimialalla on pulaa osaajista pulaa, eikä kauppa saa tarvitsemaansa osaavaa työvoimaa riittävästi tarpeisiinsa. Kaupan ala ei koeta houkuttelevana työnantaja, ammattitaitoista työvoimaa on vaikea saada, eikä ala kiinnosta esimerkiksi digitalisaation edelläkävijöitä.

- Kaupan alan koulutusta ja tutkimusta on supistettu vastaamaan vähentyneitä työvoima- ja osaamistarvetta. Kaupan alan tutkimus ei houkuttele uusia tutkijoita tai tutkimusrahoitusta.

Alueiden elinvoimaisuus ja huoltovarmuus

- Kaupan toimipaikoista katoaa noin 30 prosenttia vuoteen 2019 verrattuna, ja toimipisteet keskittyvät kasvu- ja aluekeskuksiin. Kaupunkien vetovoima heikkenee ja pienten ja keskisuurien kaupunkien elinkelpoisuudet heikkenvät suuresti.
- Maaseutu- ja harvaan asutuilla alueilla on joitakin kauppaliikkeitä.
- Kaupan varastojen keskittyminen ulkomaille ja vain muutama kaupunkiin Suomessa vaarantaa huoltovarmuuden.

Digitalisaatio ja globaali kauppa

- Kuluttajat siirtyvät entistä enemmän ulkomaisten verkkokauppojen ja alustojen asiakkaisiksi.
- Kaupan toimiala on uusiutunut verrattain hitaasti, vain välttämättömän, eikä toimiala ole uudistunut, eikä pystynyt kehittämään kansainvälisesti kiinnostavia digitaalisen kaupan ratkaisuja ja brändejä.

Kestävä kauppa, ilmastonmuutos ja yritysvastuu

- Kaupan ala ei ole uusiutunut hiilineutraaliuden, kiertotalouden ja vastuullisuuden tavoitteisiin vastaten, vaan käyttöönottaa muualla kehitettyjä ratkaisuja.
- Arvopohjaisesti ostavien kuluttajien määrä on lisääntynyt, mutta he keskittävät ostoksensa ulkomaisiin vastuullisuuden edelläkävijöihin. Suomalaiset tuotteet eivät profiloitu vastuullisina, eikä kuluttajilla ole motivaatiota suosia näitä kansallisesti eikä kansainvälisesti.

Markkinoiden toimivuus, kilpailullisuus ja yrittäjyyden edistäminen

- Kaupan rooli taloudessa supistuu. Vain muutama kaupan ala kasvaa, ja ns. halpakaupat lisäävät markkinaosuuksia kaupan eri aloilla.
- Kansallisia markkinoita ei ole kehitetty toimintaympäristön muutosten myötä, eivätkä markkinat ole toimivat, avoimet, reilut ja kilpailukykyiset kansainvälisen kaupan kanssa.
- Osa kansainvälisistä kaupparyityksistä vetäytyy Suomesta, ja näin ollen kuluttajille tarjolla olevat ostosmahdollisuudet supistuvat kaiken aikaa.

- EU:n ulkopuoliset toimijat hyötyvät siitä, että kansallinen ja EU-tason lainsäädäntö eivät koske niitä.

Skenaario 3: Kilpailukyvyyn menettänyt kauppa

Kilpailukyvyyn menettänyt kauppa -skenaariossa kaupan osuus ja merkitys supistuvat yhteiskunnassa. Tämän seurauksena eri kaupan toimialoille jää vain muutama yritys, joilla on alueellisesti käytännössä monopoliasema. Ulkomaiset ketjut ja toimijat ovat vallanneet markkinan kokonaan. Kaupan ala työllistää enää vain 180 000 työntekijää, ja koko kaupan tarjonta on saatavilla vain merkittävimmissä kasvukeskuksissa. Kaupan osuus bruttokansantuotteesta on laskenut kuuteen prosenttiin. Kansallinen ja EU-lainsäädäntö on jäljessä, eikä pysty enää muuttamaan markkinoiden rakennetta; lainsäädäntö haittaa myös kotimaisten verkkokauppojen kansainvälistymistä ja kilpailua globaaleilla markkinoilla.

Kuluttajakäyttäytyminen ja asiakaslähtöisyys

- Kaupan toimintamahdollisuudet supistuvat ja kuluttajien ostovoima laskee merkittävästi. Kuluttajien luottamus tulevaisuuteen on heikko vuosikausia.
- Hinnan merkitys ostokäyttäytymisessä vahvistuu entisestään ja kanta-asiakasohjelmien ja muiden sitouttavien markkinointitoimien merkitys vähenee.
- Sekä arvopohjaisesti ostavat, että hintatietoiset kuluttajat hankkivat ostoksensa ulkomaisilta toimijoilta. Vertaiskauppa ja jakamistalous ovat vahvistuneet, mutta suomalaiset kaupan alan toimijat ovat jääneet niihin liittyvien verkostojen ja toimintamallien ulkopuolelle.

Työllisyys, osaaminen ja koulutus

- Kaupan ala työllistää vuonna 2031 vain 180 000 työntekijää, mikä on noin 90 000 vähemmän kuin vuonna 2019.
- Kaupan alan on vaikea löytää osaajia tarvitsemiinsa tehtäviin, osaajapula on mittavaa. Kaupan ala ei ole kiinnostava työnantaja ja työvoima hakeutuu mieluummin muille toimialoille.
- Kaupan opetus ja tutkimus ovat kuihtuneet sekä yhteistyö alan piirissä on vähäistä. Kaupan tutkimukseen liittyviä uusia tutkimus- tai innovaatiohankkeita ei synny. Kaupan ala ei kiinnosta opiskelijoita. Mahdollisuudet urakehitykselle kaupan piirissä on heikot, kun markkinaa vallanneiden toimijoiden pääkonttorit sijaitsevat muualla.

Alueiden elinvoimaisuus ja huoltovarmuus

- Kaupan toimipaikoista katoaa noin 50 prosenttia vuoteen 2019 verrattuna (eli n. 10 000 toimipaikkaa).
- Väestö keskittyy 10-15 suurimpaan kaupunkiin ja keskukseen. Väestön vanhenemisen ja maan sisäisen kasvukeskuksiin tapahtuvan muuttoliikkeen vuoksi kaupan palveluita ei voida taata syrjäseuduilla, mikä johtaa väistämättä niiden näivettymiseen.
- Kotimainen logistiikka-ala voi huonosti ja huoltovarmuus keskistetään yhteiskunnan rajallisten resurssien vuoksi vain suurimpiin kaupunkeihin ja kasvukeskuksiin.

Digitalisaatio ja globaali kauppa

- Kansainväliset toimijat hallitsevat kuluttajadataa ja -rajapintoja ja tarjoavat ylivoimaisesti parhaan asiakaskokemuksen sen pohjalta.
- Suomessa ei synny uusia digitaalisia palveluja ja ratkaisuja suomalaisten kuluttajien arjen ja logistiikan tueksi.
- Kuluttajat luovuttavat dataa ostokäyttäytymisestään ulkomaisille toimijoille.

Kestävä kauppa, ilmastonmuutos ja yritysvastuu

- Ilmastonmuutos kiihtyy, ja eriarvoisuus sekä yhteiskunnalliset levottomuudet lisääntyvät.
- Kauppa kohtaa voimakasta yhteiskunnallista kritiikkiä rajujen henkilöstövähennysten vuoksi.
- Kaupan alalla ei tunnisteta riittävästi vastuullisuuden, monimuotoisuuden ja tasa-arvon kysymyksiä esimerkiksi henkilöstön ja asiakkaiden näkökulmista. Tästä aiheutuu merkittäviä mainehaittoja kaupan alan toimijoille.

Markkinoiden toimivuus, kilpailullisuus ja yrittäjyyden edistäminen

- Moni kaupan ala menettää rajusti markkinoita, ja ihmiset hankkivat vain välttämättömiä tuotteita ja palveluita.
- Valikoimat supistuvat kaupoissa, kotimaisia toimijoita ja niiden tuotteita ei juuri ole markkinoilla.
- Suuri osa kuluttajista on siirtynyt käyttämään uusien globaalien palveluekosysteemien ja jakamistalouden palveluita, joissa suomalaiset kaupan alan toimijat eivät ole mukana.

- Uusia kaupan alan toimijoita rantautuu Suomeen muun muassa jakamistalouteen ja vertaiskauppaan nojaten, samalla kun yhä useampi kaupan alan toimija on Suomessa taloudellisissa vaikeuksissa.
- Kaupan ala ei tutki, innovoi, eikä investoi uudistumiseen riittävästi, joten alaa kehittävät innovaatiot tulevat Suomen ulkopuolelta, eikä kotimaisille toimijoille avaudu uusia markkinoita.

Lähteet

A.C. Nielsen Finland Oy, Päivittäistavaramyymälärekisteri (2019) <<https://www.epressi.com/tiedotteet/kauppa/paivittaistavaramyymalarekisteri-2019.html>>, haettu 30.3.2021.

Ahlqvist, Kirsti (2014) Palvelut ovat merkittävä osa kotitalouksien kulutusta. Tilastokeskus. Hyvin-vointikatsaus 4/2014. <https://www.stat.fi/artikkelit/2014/art_2014-12-08_008.html>, haettu 7.4.2021.

Alkoholilaki 1102/2017, Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20171102>>, haettu 6.9.2021.

Almeida, Fernando (2018) Big data: Concept, potentialities and vulnerabilities. Emerging science journal. Vol. 2 (1), s. 1–10.

Aloittaneet ja lopettaneet yritykset, Tilastokeskus (2021) Aloittaneet ja lopettaneet yritykset kunnittain ja toimialaluokituksen TOL 2008 mukaisesti, 2013Q1-2020Q4. <https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__yri__aly/stat-fin_aly_pxt_11yq.px/>, haettu 8.4.2021.

Amazon (2021) Amazon Prime Air. <<https://www.amazon.com/Amazon-Prime-Air/b?ie=UTF8&node=8037720011>>, haettu 14.7.2021.

Anttinen, Markus – Hakola, Tuulia – Saastamoinen, Antti – Terävä, Ville – Valliluoto, Sari (2020) Apteekkimarkkinoiden kehittäminen. Kilpailu- ja kuluttajavirasto. Kilpailu- ja kuluttajaviraston selvityksiä 5/2020.

Apteekkariliitto (2020a) Apteekkitieto. Apteekit numeroina, julkaistu 31.12.2020. <<https://www.apteekkariliitto.fi/apteekkitieto/apteekit-numeroina.html>>, haettu 20.10.2021.

Apteekkariliitto (2020b) Uutiset. Verkkoapteekki kasvaa kohisten Ruotsissa, julkaistu 27.10.2020. <<https://www.apteekkari.fi/uutiset/verkkoapteekki-kasvaa-kohisten-ruotsissa.html?p2091=5>>, haettu 20.10.2021.

Aro, Timo (2016a) Kaupunkien ja kaupunkiseutujen merkitys itsehallintoalueita muodostettaessa. <https://www.tampere.fi/material/attachments/uutiskeskus/tampere/k/XeSEs6LTX/aro_raportti.pdf>, haettu 20.4.2021.

Aro, Timo (2016b) Suomi kaupungistumisen näkökulmasta 2030? Diaesitys, ARA-seminaari 2016, 19.1.2016, Helsinki. <<https://www.slideshare.net/TimoAro/suomi-kaupungistumisen-nakokulmasta-2030>>, haettu 20.4.2021.

Björkroth, Tom – Frosterus, Heli – Kajova, Milla – Palo, Eija (2012) Kilpailuviraston päivittäistavarakauppaa koskeva selvitys – kuinka kaupan ostajavoima vaikuttaa kaupan ja teollisuuden välisiin suhteisiin? Kilpailuviraston selvityksiä 1/2012.

Björn, Laura (2014) Etelä-Pohjanmaan vähäliikenteisen tieverkon priorisointi. Etelä-Pohjanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus. Raportteja 23/2014. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-314-000-4>>, haettu 20.4.2021.

Bradley, Joseph – Loucks, Jeff – Macaulay, James – Noronha, Andy – Wade, Michael (2015) Digital Vortex, How Digital Disruption Is Redefining Industries. Global Center for Digital Business Transformation. An IMD and Cisco Initiative. <<https://www.cisco.com/c/dam/en/us/solutions/collateral/industry-solutions/digital-vortex-report.pdf>>, haettu 29.3.2021.

Buchholz, Katharina (2020) Where E-Commerce is Growing Fastest. Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/chart/22729/e-commerce-sales-growth-by-region/>>, haettu 24.8.2021.

Business Finland (2019) Asiakaskokemuksesta digitaalisen kaupan vientivaltti – Experience Commerce Finland -ohjelma käynnistyy. Tiedote 29.8.2019. <<https://www.businessfinland.fi/ajankohtaista/uutiset/tiedotteet/2019/asiakaskokemuksesta-digitaalisen-kaupan-vientivaltti--experience-commerce-finland-ohjelma-kaynnistyy>>, haettu 1.6.2021.

Business Finland (2020) Hiilijalanjälki auttaa suomalaisia ilmastoratkaisuja erottumaan. Tiedote 4.9.2020. <<https://www.businessfinland.fi/ajankohtaista/uutiset/tiedotteet/2020/hiilikadenjalki-auttaa-suomalaisia-ilmastoratkaisuja-erottumaan>>, haettu 20.4.2021.

Business Finland (2021a) Experience Commerce Finland. <<https://www.businessfinland.fi/suomalaisille-asiakkaille/palvelut/ohjelmat/experience-commerce-finland#aineistot>>, haettu 1.6.2021.

Business Finland (2021b) Erillisajo 2.7.2021.

Business Insider (2020) Total retail sales worldwide from 2018 to 2022 (in trillion U.S. dollars). Statista. <<https://www.statista.com/statistics/443522/global-retail-sales/>>, haettu 4.8.2021.

Cramer-Flood, Ethan (2020) China's retail market will not overtake the US market in 2020 after all. Here's why. eMarketer. Julkaistu 13.12.2020. <<https://www.emarketer.com/content/china-s-retail-market-will-not-overtake-us-market-2020-after-all-here-s-why>>, haettu 23.8.2021.

Dahlbo, Helena – Rautiainen, Aija – Savolainen, Hannu – Oksanen, Pauliina – Nurmi, Piia – Virta, Marketta – Pokela, Oskari (2021) Textile flows in Finland 2019. <<http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522167873.pdf>>, haettu 19.8.2021.

Data100 Insight (2020) Gross merchandise value of social commerce market in China from 2014 to 2019 with an estimate for 2020 (in billion yuan). Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/1129864/china-market-size-of-social-commerce/>>, haettu 26.8.2021.

Dawar, Niraj (2018) Marketing in the Age of Alexa. Harvard Business Review, May–June 2018 issue, 80–86.

Deloitte (2020) Nordic Retail Industry. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/dk/Documents/Imagine/Nordic%20Retail%20Industry_Overview_Feb%202020.pdf>, haettu 2.6.2021.

Deloitte (2021) Global Powers of Retailing 2021. <<https://www2.deloitte.com/global/en/pages/consumer-business/articles/global-powers-of-retailing.html>>, haettu 2.6.2021.

Deloitte – Ahold Delhaize (2020) A study by Deloitte and Ahold Delhaize into European attitudes on the use of consumer data by grocers. <https://www2.deloitte.com/nl/nl/pages/consumer/articles/the-consumer-data-give-and-take.html?id=nl:2em:3cc:4dcom_share:5awa:6dcom:other>, haettu 1.7.2021.

DIBS (2019) Market spending on online shopping in selected Nordic countries in 2019 (in billion euros). Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/1024884/market-spending-on-online-shopping-in-the-nordics/>>, haettu 27.8.2021.

Edge by Ascential (2021) Leading global retailers by forecast sales revenue in 2025 (in billion U.S. dollars). Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/550530/leading-global-retailers-by-forecast-sales-revenue/>>, haettu 4.8.2021.

EIT Food (2020) COVID-19 impact on consumer food behaviours in Europe. <https://www.eitfood.eu/media/news-pdf/COVID-19_Study_-_European_Food_Behaviours_-_Report.pdf>, haettu 1.7.2021.

EIT Food (2021) The EIT Food Trust Report 2020. <https://www.eitfood.eu/media/news-pdf/EIT_Food_Trust_Report_2020.pdf>, haettu 1.7.2021.

Elintarvikemarkkinalaki 1121/2018, Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20181121>>, haettu 16.8.2021.

Eljala, Joke (2018) Kuluttamisen trendit muuttuvat – mikä on kotimaisuuden arvo muuttuvassa maailmassa? Suomalaisen työn liitto, Blogi 4.12.2018. <<https://suomalainty.fi/2018/12/04/kuluttamisen-trendit-muuttuvat-mika-on-kotimaisuuden-arvo-muuttuvassa-maailmassa/>>, haettu 22.4.2021.

Ellen MacArthur Foundation (2017) A New Textiles Economy: Redesigning Fashion's Future. <<https://www.ellenmacarthurfoundation.org/publications/a-new-textiles-economy-redesigning-fashions-future>>, haettu 22.4.2021.

Elävät Kaupunkikeskustat (EKK) ry (2021) Keskustojen elinvoimatiedot päivitetty:

Kehittämisreseptejä ulos koronakuopasta. Mediatiedote 28.5.2021. <<https://www.businessvantaa.fi/wp-content/uploads/sites/2/2021/05/ekk-2021-elinvoimajulkistus-julkaisuvapaa-pe-28-5-klo-13-00.pdf>>, haettu 12.7.2021.

eMarketer (2020a) Retail Ecommerce Sales Worldwide, 2019-2024. Julkaistu 12.12.2020. <<https://www.emarketer.com/chart/242908/retail-ecommerce-sales-worldwide-2019-2024-trillions-change-of-total-retail-sales>>, haettu 1.7.2021.

eMarketer (2020b) Projected global retail e-commerce sales in 2020, by region (in billion U.S. dollars). Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/311357/sales-of-e-commerce-worldwide-by-region/>>, haettu 24.8.2021.

eMarketer (2021a) Annual retail e-commerce sales growth worldwide from 2017 to 2024. Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/288487/forecast-of-global-b2c-e-commerce-growth/>>, haettu 31.8.2021.

eMarketer (2021b) These are the top global ecommerce markets. Julkaistu 14.7.2021. <<https://www.emarketer.com/content/top-global-ecommerce-markets>>, haettu 24.8.2021.

eMarketer (2021c) Percentage of internet users who buy products via social media in 2021, by select countries. Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/1252481/social-buyers-worldwide-countries/>>, haettu 25.8.2021.

eMarketer (2021d) Social commerce surpasses \$30 billion in the US. China's market is still about 10 times bigger. Julkaistu 7.7.2021. <<https://www.emarketer.com/content/social-commerce-surpasses-30-billion-us>>, haettu 26.8.2021.

eMarketer (2021e) Worldwide ecommerce will approach \$5 trillion this year. Julkaistu 14.1.2021, eMarketer Editors. <<https://www.emarketer.com/content/worldwide-ecommerce-will-approach-5-trillion-this-year>>, haettu 1.7.2021.

Energiatehokkuussopimukset (2016) Elinkeinoelämän energiatehokkuussopimus, Kaupan alan toimenpideohjelma. <<https://energiatehokkuussopimukset2017-2025.fi/sopimus/>>, haettu 26.4.2021.

Energiatehokkuussopimukset (2021) Sopimukseen liittyneet. Kaupan ala, Kaupan alan toimenpideohjelmaan liittyneet yritykset. <<https://energiatehokkuussopimukset2017-2025.fi/sopimukseen-liittyneet/#kaupan-ala>>, haettu 26.4.2021.

Erma, Maria (2020) Fazer harkitsee Geisha-suklaan nimen vaihtamista – ”Olemme saaneet palautetta sekä puolesta että vastaan”. Ilta-Sanomat 27.6.2020. <<https://www.is.fi/kotimaa/art-2000006554857.html>>, haettu 23.4.2021.

Ernst & Young Oy: Helminen, Sakari – Alenius, Jani – Walta, Ville – Donner, Sofia (2020) Oikeudellinen selvitys yritys vastuulaista. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:42.

EU:n palveludirektiivi, Eur-Lex. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=LEGISSUM%3A33237>>, haettu 6.9.2021.

Euroopan komissio (2014) Ecodesign your future – How ecodesign can help the environment by making products smarter. <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4d42d597-4f92-4498-8e1d-857cc157e6db>>, haettu 27.4.2021.

Euroopan komissio (2015) Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Digitaalisten sisämarkkinoiden strategia Euroopalle. COM(2015) 192 final. Bryssel 6.5.2015. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A52015DC0192>>, haettu 12.8.2021.

Euroopan komissio (2018a) Consumer market study on online market segmentation through personalised pricing/offers in the European Union. Julkaistu 19.7.2018. <https://ec.europa.eu/info/publications/consumer-market-study-online-market-segmentation-through-personalised-pricing-offers-european-union_en>, haettu 1.7.2021.

Euroopan komissio (2018b) Komission täytäntöönpanoasetus (EU) 2018/1263, annettu 20 päivänä syyskuuta 2018, pakettipalvelujen tarjoajien tietojen toimittamiseen käyttämien lomakkeiden vahvistamisesta Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (EU) 2018/644 mukaisesti. Euroopan unionin virallinen lehti 21.9.2018 L 238/65. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32018R1263>>, haettu 16.9.2021.

Euroopan komissio (2018c): Komission tiedonanto Euroopan Parlamentille, Neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle, Euroopan vähittäiskauppa-alan päivittämisestä 2000-luvulle. <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:93c3b59e-43ad-11e8-a9f4-01aa75ed71a1.0020.02/DOC_1&format=PDF>, haettu 23.4.2021.

Euroopan komissio (2018d) Liite asiakirjaan: Komission tiedonanto Euroopan Parlamentille, Neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle, Euroopan vähittäiskauppa-alan päivittämisestä 2000-luvulle. <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:93c3b59e-43ad-11e8-a9f4-01aa75ed71a1.0020.02/DOC_2&format=PDF>, haettu 23.4.2021.

Euroopan komissio (2018e) Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle Euroopan vähittäiskauppa-alan päivittämisestä 2000-luvulle. COM(2018) 219 final, Bryssel 19.4.2018. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0219&from=en>>, haettu 12.8.2021.

Euroopan komissio (2018f) COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Accompanying the document COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE

AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS A European retail sector fit for the 21st century. SWD(2018) 236 final, Bryssel 19.4.2018. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018SC0236#>>, haettu 13.8.2021.

Euroopan komissio (2018g) Liite asiakirjaan: Komission tiedonanto Euroopan Parlamentille, Neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle, Euroopan vähittäiskauppa-alan päivittämisestä 2000-luvulle. COM(2018) 219 final, liite, Bryssel 19.4.2018. <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:93c3b59e-43ad-11e8-a9f4-01aa75ed71a1.0020.02/DOC_2&format=PDF>, haettu 13.8.2021.

Euroopan komissio (2019a) Euroopan vihreän kehityksen ohjelma. Euroopasta ensimmäinen ilmastoneutraali maanosa. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_fi, haettu 21.10.2021.

Euroopan komissio (2019b) High Level Forum for a Better Functioning Food Supply Chain - final report. <<https://ec.europa.eu/docsroom/documents/36045>>, haettu 16.8.2021.

Euroopan komissio (2020a) Komission tiedonanto Euroopan parlamentille ja neuvostolle. Uusi kuluttaja-asioiden toimintaohjelma – Kuluttajien selviytymiskyvyn vahvistaminen kestävä elpymisen varmistamiseksi. Bryssel 13.11.2020, COM(2020) 696 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0696&from=EN>>, haettu 1.7.2021.

Euroopan komissio (2020b) Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Pelloilta pöytään - strategia oikeudenmukaista, terveyttä edistävää ja ympäristöä säästävää elintarvikejärjestelmää varten. Bryssel 20.5.2020, COM(2020) 381 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0381>>, haettu 19.8.2021.

Euroopan komissio (2020c) Ehdotus EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON ASETUS eurooppalaisesta datahallinnosta (datahallintosäädös). Bryssel 25.11.2020, COM(2020) 767 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0767>>, haettu 20.8.2021.

Euroopan komissio (2020d) Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Euroopan datastrategia. Bryssel 19.2.2020, COM(2020) 66 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0066>>, haettu 20.8.2021.

Euroopan komissio (2020e) Ehdotus EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON ASETUS digitaalisten palvelujen sisämarkkinoista (digipalvelusäädös) ja direktiivin 2000/31/EY muuttamisesta. Bryssel 15.12.2020, COM(2020) 825 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=COM%3A2020%3A825%3AFIN>>, haettu 16.9.2021.

Euroopan komissio (2020f) Ehdotus EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON ASETUS kilpailullisista ja oikeudenmukaisista markkinoista digitaalisella (digimarkkinasäädös). Bryssel 15.12.2020, COM(2020) 842 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=COM%3A2020%3A842%3AFIN>>, haettu 16.9.2021.

Euroopan komissio (2020g) Eurooppa valmiina digiaikaan: komissio ehdottaa uusia sääntöjä digitaalisille alustoille. Lehdistötiedote 15.12.2020, Bryssel. <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fi/ip_20_2347>, haettu 16.9.2021.

Euroopan komissio (2020h) Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Uusi kiertotalouden toimintasuunnitelma. Puhtaamman ja kilpailukykyisemmän Euroopan puolesta. <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9903b325-6388-11ea-b735-01aa75ed71a1.0021.02/DOC_1&format=PDF>, haettu 27.4.2021.

Euroopan komissio (2020i) Tuotanto- ja kulutustapojen muuttaminen: Uusi kiertotalouden toimintasuunnitelma viitoittaa tietä kohti ilmastoneutraalia ja kilpailukykyistä taloutta, jossa kuluttajilla on paremmat valinnanmahdollisuudet. Lehdistötiedote 11.3.2020. <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fi/ip_20_420>, haettu 23.4.2021.

Euroopan komissio (2020j) Sustainable batteries. Green Deal: Sustainable batteries for a circular and climate neutral economy. Lehdistötiedote 10.12.2020, Bryssel. <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2312>, haettu 23.4.2021.

Euroopan komissio (2020k) VALKOINEN KIRJA toimintaedellytysten tasapuolistamisesta ulkomaisten tukien osalta. Bryssel 17.6.2020, COM(2020) 253 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=COM%3A2020%3A253%3AFIN>>, haettu 28.9.2021.

Euroopan komissio (2020l) Kestäviä tuotteita koskeva aloite. Syyskuu 2020, Bryssel. <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12567-Kestavia-tuotteita-koskeva-aloite_fi>, haettu 21.10.2021

Euroopan komissio (2020m) Komission kertomus Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Geoblokkausasetusta koskeva ensimmäinen lyhyen aikavälin uudelleen tarkastelu. Bryssel 30.11.2020, COM(2020) 766 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0766&from=FI>>, haettu 22.10.2021

Euroopan komissio (2021a) COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Annual Single Market Report 2021 Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Updating the 2020 New Industrial Strategy: Building a stronger Single Market for Europe's recovery. Bryssel 5.5.2021, SWD(2021) 351 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A52021SC0351#>>, haettu 31.8.2021.

Euroopan komissio (2021b) Consumer Conditions Survey: Consumers at home in the single market – 2021 edition. 12.3.2021. <https://ec.europa.eu/info/policies/consumers/consumer-protection/key-consumer-data_en#consumer-conditions-survey>, haettu 1.7.2021.

Euroopan komissio (2021c) Key consumer data 2020 – by country. Consumer conditions survey – 2021 edition. < https://ec.europa.eu/info/policies/consumers/consumer-protection/key-consumer-data_en#key-data-the-new-online-consumer-scoreboard>, haettu 1.7.2021.

Euroopan komissio (2021d) Building bridges between consumers and producers by supporting short food supply chains through a systemic, holistic, multi-actor approach based Toolbox. <<https://cordis.europa.eu/project/id/101000788>>, haettu 1.7.2021.

Euroopan komissio (2021e) Ehdotus EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON ASETUS TEKÖÄLYÄ KOSKEVISTA YHDENMUKAISTETUISTA SÄÄNNÖISTÄ (TEKÖÄLYSÄÄDÖS) JA TIETTYJEN UNIONIN SÄÄDÖSTEN MUUTTAMISESTA. Bryssel 21.4.2021, COM(2021) 206 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:52021PC0206>>, haettu 16.9.2021.

Euroopan komissio (2021f) Ehdotus EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON ASETUS yleisestä tuoteturvallisuudesta, Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (EU) N:o 1025/2012 muuttamisesta sekä neuvoston direktiivin 87/357/ETY ja Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2001/95/EY kumoamisesta. Bryssel 30.6.2021, COM(2021) 346 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0346>>, haettu 16.9.2021.

Euroopan komissio (2021g) Corporate social responsibility & Responsible business conduct. <https://ec.europa.eu/growth/industry/sustainability/corporate-social-responsibility_en>, haettu 23.4.2021.

Euroopan komissio (2021h) Sustainable finance. <https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/sustainable-finance_en>, haettu 23.4.2021.

Euroopan komissio (2021i) Conflict minerals. <<https://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/conflict-minerals-regulation/>>, haettu 23.4.2021.

Euroopan komissio (2021j) Corporate sustainability reporting. <https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/company-reporting-and-auditing/company-reporting/non-financial-reporting_en#review>, haettu 23.4.2021.

Euroopan komissio (2021k) Deforestation and forest degradation – reducing the impact of products placed on the EU market. <<https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12137-Deforestation-and-forest-degradation-reducing-the-impact-of-products-placed-on-the-EU-market>>, haettu 23.4.2021.

Euroopan komissio (2021l) Ehdotus EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON ASETUS sisämarkkinoita vääristävistä ulkomaisista tuista. Bryssel 5.5.2021, COM(2021) 223 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=CELEX%3A52021PC0223>>, haettu 29.9.2021.

Euroopan komissio (2021m) COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL Europe's Beating Cancer Plan. COM(2021) 44 final. Bryssel 3.2.2021. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=COM%3A2021%3A44%3AFIN>>, haettu 9.9.2021.

Euroopan komissio (2022a) Vihreän kehityksen ohjelma: Kestävistä tuotteista normi ja Euroopalle resurssiriippumattomuus. Lehdistötiedote 30.3.2022, Bryssel. <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fi/ip_22_2013>, haettu 6.7.2022

Euroopan komissio (2022b) Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle Kestävistä tuotteista normi COM(2022)140 final. Bryssel 30.3.2022. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0140&from=EN>>, haettu 22.6.2022.

Euroopan komissio (2022c) Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle Kestäviä ja kierto-talouteen perustuvia tekstiilejä koskeva EU:n strategia COM(2022)141 final Bryssel 30.3.2022. <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9d2e47d1-b0f3-11ec-83e1-01aa75ed71a1.0008.02/DOC_1&format=PDF>, haettu 6.7.2022

Euroopan komissio (2022d) Ehdotus EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON ASETUS kestävien tuotteiden ekologiselle suunnittelulle asetettavien vaatimusten puitteista ja direktiivin 2009/125/EY kumoamisesta. COM(2022) 142 final, Bryssel 30.3.2022. <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:bb8539b7-b1b5-11ec-9d96-01aa75ed71a1.0021.02/DOC_1&format=PDF>, haettu 6.7.2022

Euroopan komissio (2022e) Ehdotus EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON DIREKTIIVI direktiivien 2005/29/EY ja 2011/83/EU muuttamisesta siltä osin kuin on kyse kuluttajien vaikutusmahdollisuuksien lisäämisestä vihreässä siirtymässä parantamalla suojaa sopimattomilta menettelyiltä ja tiedottamista COM(2022)143 final, Bryssel 30.3.2022. <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:ccf4e0b8-b0cc-11ec-83e1-01aa75ed71a1.0018.02/DOC_1&format=PDF>, haettu 6.7.2022.

Euroopan komissio (2022f) Tavaroiden kestävä kuluttaminen – edistää korjaamista ja uudelleenkäyttöä. <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/13150-Tavaroiden-kestava-kuluttaminen-edistetaan-korjaamista-ja-uudelleenkayttöä_fi>, Kannanottoopyyntö vaikutustenarviointia varten 11.1.2022, haettu 6.7.2022

Euroopan komissio (2022g). DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU)

2019/1937. COM(2022) 71 final, Bryssel 23.2.2022. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/1_1_183885_prop_dir_susta_en.pdf, haettu 27.6.2022.

Euroopan neuvosto (2022). Lehdistötiedote 13.5.2022. Vahvempi kyberturvallisuus ja häiriönsietokyky koko EU:hun – neuvoston ja Euroopan parlamentin alustava yhteisymmärrys. <https://www.consilium.europa.eu/fi/press/press-releases/2022/05/13/renforcer-la-cybersecurite-et-la-resilience-a-l-echelle-de-l-ue-ac-cord-provisoire-du-conseil-et-du-parlement-europeen/>, haettu 22.6.2022.

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2018/302, annettu 28 päivänä helmikuuta 2018, perusteettomien maarajoitusten ja muiden asiakkaiden kansallisuuteen tai asuin- tai sijoittautumispaikkaan perustuvien syrjinnän muotojen torjumisesta sisämarkkinoilla ja asetusten (EY) N:o 2006/2004 ja (EU) 2017/2394 sekä direktiivin 2009/22/EY muuttamisesta. Euroopan unionin virallinen lehti 2.3.2018 L 60/1. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32018R0302>>, haettu 16.9.2021.

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2018/644, annettu 18 päivänä huhtikuuta 2018, rajatylittävistä pakettipalveluista. Euroopan unionin virallinen lehti 2.5.2018, L 112/19. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32018R0644>>, haettu 12.8.2021.

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2019/515, annettu 19 päivänä maaliskuuta 2019, toisessa jäsenvaltiossa laillisesti kaupan pidettyjen tavaroiden vastavuoroisesta tunnustamisesta ja asetuksen (EY) N:o 764/2008 kumoamisesta. Euroopan unionin virallinen lehti 29.3.2019, L 91/1. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:32019R0515>>, haettu 12.8.2021.

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2019/1020, annettu 20 päivänä kesäkuuta 2019, markkinavalvonnasta ja tuotteiden vaatimustenmukaisuudesta sekä direktiivin 2004/42/EY ja asetusten (EY) N:o 765/2008 ja (EU) N:o 305/2011 muuttamisesta. Euroopan unionin virallinen lehti 25.6.2019, L 169/1. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:32019R1020>>, haettu 12.8.2021.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2005/29/EY, annettu 11 päivänä toukuuta 2005, sopimattomista elinkeinonharjoittajien ja kuluttajien välisistä kaupallisista menettelyistä sisämarkkinoilla ja neuvoston direktiivin 84/450/ETY, Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivien 97/7/EY, 98/27/EY ja 2002/65/EY sekä Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (EY) N:o 2006/2004 muuttamisesta (sopimattomia kaupallisia menettelyjä koskeva direktiivi). Euroopan unionin virallinen lehti 11.6.2005 L 149/22. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32005L0029>>, haettu 16.9.2021.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/123/EY, annettu 12 päivänä joulukuuta 2006, palveluista sisämarkkinoilla. Euroopan unionin virallinen lehti 27.12.2006, L 376/36. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A32006L0123>>, haettu 12.8.2021.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2016/943, annettu 8 päivänä kesäkuuta 2016, julkistamattoman taitotiedon ja liiketoimintatiedon (liikesalaisuuksien) suojaamisesta laittomalta hankinnalta, käytöltä ja ilmaisemiselta. Euroopan unionin virallinen lehti 15.6.2016, L 157/1. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=CELEX%3A32016L0943>>, haettu 16.8.2021.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2018/851, annettu 30 päivänä toukokuuta 2018, jätteistä annetun direktiivin 2008/98/EY muuttamisesta. Euroopan unionin virallinen lehti 14.6.2018, L 150/109. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=CELEX:32018L0851>>, haettu 20.4.2021.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/633, annettu 17 päivänä huhtikuuta 2019, hyvän kauppatavan vastaisista käytännöistä yritysten välisissä suhteissa maataloustuote- ja elintarvikeketjussa. Euroopan unionin virallinen lehti 25.4.2019, L 111/59. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:32019L0633>>, haettu 16.8.2021.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/770, annettu 20 päivänä toukokuuta 2019, tietyistä digitaalisen sisällön ja digitaalisten palvelujen toimittamista koskeviin sopimuksiin liittyvistä seikoista. Euroopan unionin virallinen lehti 22.5.2019, L136/1. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:32019L0770>>, haettu 16.9.2021.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/771, annettu 20 päivänä toukokuuta 2019, tietyistä tavarakauppaa koskeviin sopimuksiin liittyvistä seikoista, asetuksen (EU) 2017/2394 ja direktiivin 2009/22/EY muuttamisesta sekä direktiivin 1999/44/EY kumoamisesta. Euroopan unionin virallinen lehti 22.5.2019, L 136/28. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0771>>, haettu 16.9.2021.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/2161, annettu 27 päivänä marraskuuta 2019, neuvoston direktiivin 93/13/ETY ja Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivien 98/6/EY, 2005/29/EY sekä 2011/83/EU muuttamisesta unionin kuluttajansuojasääntöjen täytäntöönpanon valvonnan parantamisen ja nykyaikaistamisen osalta. Euroopan unionin virallinen lehti 18.12.2019, L 328/7. <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/2161/oj?locale=fi>>, haettu 1.7.2021.

European Environment Agency (2019) Textiles in Europe's circular economy. European Environment Agency, Briefing no. 10/2019. <<https://www.eea.europa.eu/publications/textiles-in-europes-circular-economy>>, haettu 22.4.2021.

Eurostat (2021) Turnover by NACE Rev. 2. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/view/SBS_NA_SCA_R2>, haettu 4.8.2021.

Fiedler, Lars – Hazan, Eric – Ruwadi, Brian – Ungerman, Kelly (2020) Retail reimaged: The new era for customer experience. Julkaistu elokuussa 2020, Periscope by McKinsey. <<https://www.mckinsey.com/business-functions/marketing-and-sales/solutions/periscope/our-insights/surveys/reinventing-retail#form>>, haettu 1.6.2021.

Fimea (2011) Fimean määräys 2/2011: Apteekin verkkopalvelu. Lääkealan turvallisuus- ja kehittämiskeskus. Haettavissa: <https://www.fimea.fi/valvonta/lait_ja_ohjeet/maaraykset>, haettu 8.9.2021.

Fimea. Verkkopalvelutoiminta. <https://www.fimea.fi/apteekit/verkkopalvelutoiminta>, haettu 22.10.2021.

Goetzen, Nina (2020) COVID-19's impact on the worldwide retail market will be worse than the 2009 financial crisis. Business Insider 6.7.2020. <<https://www.businessinsider.com/coronavirus-impact-on-retail-worse-than-2009-financial-crisis-2020-7?r=DE&IR=T>>, haettu 4.8.2021.

Google (2020) Drive retail sales and reach more customers with Google. June 2020. <<https://www.thinkwithgoogle.com/consumer-insights/consumer-trends/drive-retail-sales-and-reach-more-customers-google/>>, haettu 1.7.2021.

Grand View Research (2020) Online Grocery Market Size, Share & Trends Analysis Report By Product Type (Fresh Produce, Breakfast & Dairy, Snacks & Beverages, Staples & Cooking Essentials), By Region, And Segment Forecasts, 2020 – 2027. Julkaistu 4/2020. <<https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/online-grocery-market>>, haettu 1.6.2021.

Granskog, Anna – Lee, Libbi – Magnus, Karl-Hendrik – Sawers, Corinne (2020) Survey: Consumer sentiment on sustainability in fashion. McKinsey & Company. <<https://www.mckinsey.com/industries/retail/our-insights/survey-consumer-sentiment-on-sustainability-in-fashion>>, haettu 1.7.2021.

Grönroos, Reija (2021) Vastaamon tietomurrosta on kuukausia, ja uhrit ovat yhä kuin löysässä hirressä: ”Tämä on elinikäistä – tiedot on jo verkossa”. Yle Uutiset 17.2.2021. <<https://yle.fi/uutiset/3-11784431>>, haettu 23.4.2021.

Haavisto, Ilkka (2020) Askel oikealle – Suomalaiset suhtautuvat myönteisesti markkinatalouteen. EVA-analyysi No 79. 9.3.2020. <<https://www.eva.fi/blog/2020/03/09/suomalaiset-suhtautuvat-myonteisesti-markkinatalouteen/>>, haettu 22.6.2021.

Hallituksen esitys HE 15/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tupakkalaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. <<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2016/20160015>>, haettu 10.9.2021.

Hallituksen esitys HE 251/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi maankäyttö- ja rakennuslain muuttamisesta. <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_251+2016.aspx>, haettu 6.9.2021.

Hallituksen esitys HE 40/2021 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi jätelain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta. <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_40+2021.aspx#IdentifiointiOsa>, haettu 20.4.2021.

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi liikenteen palveluista ja työntekijöiden lähettämistä ja ylikuormamaksusta annettujen lakien muuttamisesta, luonnos (2021) Hattavissa: <<https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=2eee5d4e-14af-4056-b3ff-706f427a6196>>, haettu 20.4.2021.

Hanhijoki, Ilpo (2020). Koulutus ja työvoiman kysyntä 2035. Osaamisen ennakkointifoorumin ennakkointituloksia tulevaisuuden koulutustarpeista. Raportit ja selvitykset 2020:6, Opetushallitus. <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/koulutus_ja_tyovoiman_kysynta_2035.pdf>, haettu 7.6.2021.

Helberger, Natali – Lynskey, Orla – Micklitz, Hans-W. – Rott, Peter – Sax, Marijn – Strycharz, Joanna (2021) EU Consumer Protection 2.0. Structural asymmetries in digital consumer markets. A joint report from research conducted under the EUCP2.0 project. BEUC, The European Consumer Organisation, Bryssel, maaliskuu 2021.<https://www.beuc.eu/publications/beuc-x-2021-018_eu_consumer_protection.0_0.pdf>, haettu 1.7.2021.

Hodbod, Alexander – Hommes, Cars – Huber, Stefanie J. – Salle, Isabelle (2020) Is COVID-19 a consumption game changer? Evidence from a large-scale multi-country survey. Covid Economics, Vetted and Real-Time Papers 59, 27.11.2020: s. 40–76. The Centre for Economic Policy Research (CEPR).

Holstila, Eero – Soininvaara, Ilpo – Huttunen, Jaakko – Antikainen, Janne – Aro, Timo – Hämäläinen, Timo – Aro, Rasmus – Mustonen, Veera (2021) Kaupunkipolitiikan koronäläkkeet – Kaupunkipolitiikan tiekartta V. Verkkojulkaisu, MDI Public Oy. <<https://www.mdi.fi/content/uploads/kaupunkipolitiikan-tiekartta5-mdi-digi-210326.pdf>>, haettu 20.4.2021.

Huoltovarmuuskeskus (2021) Sektorit ja poolit. <<https://www.huoltovarmuuskeskus.fi/toimialat/elintarvikehuolto/elintarvikehuoltosektori>>, haettu 20.4.2021.

Huoltovarmuusorganisaation Digipooli (2020) Kyberturvallisuuden nykytila eri toimialoilla – kartoituksen keskeiset havainnot. <<https://www.huoltovarmuuskeskus.fi/files/b3671ecb5d0b5b431174fec9350e0251b75227ba/kyberturvallisuuden-nykytila-eri-toimialoilla2-verkkosivuille.pdf>>, haettu 1.6.2021.

Hänninen, Jyri (2003) Jakelukanavien luominen. <<http://elearn.ncp.fi/materiaali/uimonenj/VirtAMK/arvo2.html>>, haettu 20.4.2021.

Härkin, Natalia (2020) Kaupan toimialan tulevaisuusselonteon kirjallisen kuulemisen yhteenvedo. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:49.

Ilmola, Juuso (2020) Kestävän henkilöliikenteen toimintaedellytykset pandemioiden aikana. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 2020:16.

IMI International (2020) Total global share of consumers who shopped online in 2020, by region. Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/1192578/world-wide-share-of-consumers-that-shop-online/>>, haettu 24.9.2021.

India Brand Equity Foundation (2020) Value of the retail market in India from 2018 to 2026 (in billion U.S. dollars). Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/1021352/india-organized-retail-market-value/>>, haettu 25.8.2021.

ING Economics Department (2018) Now that we subscribe to music, are tools and toiletries next? Opportunities and challenges for tangible goods subscriptions. <<https://think.ing.com/reports/opportunities-and-challenges-for-tangible-goods-subscriptions/>>, haettu 1.7.2021.

Ipsos (2020) How will your use of sharing economy services change after the containment of COVID-19? Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/1110632/sharing-economy-services-united-states-covid19/>>, haettu 23.8.2021.

Insider Intelligence (2019) US Internet Users* Whose Most Recent Fashion Purchase Was Inspired by Social Media Browsing, by Generation, July 2019 (% of respondents in each group). 23.8.2019. <<https://www.emarketer.com/chart/230557/us-internet-users-whose-most-recent-fashion-purchase-was-inspired-by-social-media-browsing-by-generation-july-2019-of-respondents-each-group>>, haettu 1.7.2021.

International Labour Organization (2017) Tripartite declaration of principles concerning multinational enterprises and social policy (MNE Declaration) - 5th Edition (March 2017). <https://www.ilo.org/empent/Publications/WCMS_094386/lang--en/index.htm>, haettu 23.4.2021.

Invest Europe (2021) Investing in Europe: Private Equity activity 2020. Julkaistu 6.5.2021. Haettavissa: <<https://investeurope.eu/research/activity-data/>>, haettu 13.9.2021.

Ismail, Bate (2020) Työllistämisen pullonkaulat kaupan alalla – Poimintoja selvityksestä. Kaupan liitto, 3.3.2020. Haettavissa: <<https://kauppa.fi/uutishuone/2020/03/03/rekrytointivaikeudet-myo-kaupan-haasteena-elinkeinoelaman-suurin-tyollistaa-voisi-tyollistaa-viela-enemman/>>, haettu 9.8.2021.

Jägerhorn, Noomi (2019) Kohti kestäväää verkkokauppaa – yhteenveto selvityksen tuloksista. Posti Group 5.6.2019. <https://my.posti.fi/hubfs/Sustainable%20ecom/Yhteenveto%20tuloksista_verkkokaupan%20ilmastovaikutukset_Posti_4-6-2019_v2.pdf>, haettu 20.4.2021.

Kansantalouden tilinpito/kotitaloudet, Tilastokeskus (2021) Kotitalouksien kulutusmenot, vuosittain, 1975-2019*. <https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__kan__vtp/statfin_vtp_pxt_127s.px/>, haettu 7.4.2021.

Kansantalouden tilinpito, Tilastokeskus (2021) Tulot ja tuotanto sektoreittain ja toimialoittain, vuosittain, 1975-2019*. <https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__kan__vtp/statfin_vtp_pxt_123h.px/>, haettu 19.3.2021.

Karlsson, Thomas (2020) Alkoholipoliittiset mielipiteet 2020 : Yli puolet vastanneista pitää vallitsevaa alkoholipoliittikkaa sopivana. Terveystieteiden tutkimuskeskus, Tilastoraportti 25/2020, 25.6.2020. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020062545661>>, haettu 7.9.2021.

Kauhanen Merja (2016) Osa-aikatyö yksityisillä palvelualoilla. Työsuojelurahasto. Raportteja 33, Helsinki 2016. <<https://labore.fi/wp-content/uploads/2020/02/raportti33.pdf>>, haettu 14.1.2022.

Kaupan liitto (2018) Kauppa tarvitsee osa-aikatyötä. Uutiset 5.12.2018. <<https://kauppa.fi/uutishuone/2018/12/05/kauppa-tarvitsee-osa-aikatyota/>>, haettu 14.6.2021.

Kaupan liitto (2020a) Vakaat ja vastuulliset yli 55-vuotiaat arvostavat palvelua. Uutiset 31.1.2020. <<https://kauppa.fi/uutishuone/2020/01/31/vakaat-ja-vastuulliset-yli-55-vuotiaat-arvostavat-palvelua/>>, haettu 1.7.2021.

Kaupan liitto (2020b) Vähittäiskauppa kasvaa, erikoiskauppa osin pahasti koronan kurittama – rakenteellisilla uudistuksilla lisää työpaikkoja alalle. Tiedotteet 3.8.2020. <<https://kauppa.fi/uutishuone/2020/08/03/vahittaiskauppa-kasvaa-erikoiskauppa-osin-pahasti-koronan-kurittama-rakenteellisilla-uudistuksilla-lisaa-tyopaikkoja-alalle/>>, haettu 1.7.2021.

Kaupan liitto (2020c) Uusiutuva kauppa 2035 -tiekartta. <<https://kauppa.fi/linjaukset/vastuullisuutta-ymparistoteoilla/uusiutuva-kauppa-2035>>, haettu 22.4.2021.

Kaupan liitto (2020d) Digiostamisen edelläkävijät näyttävät suuntaa – vastuulliset verkko-ostokset kiinnostavat. Tiedotteet 3.11.2020. <<https://kauppa.fi/uutishuone/2020/11/03/digiostamisen-edellakavijat-nayttavat-suuntaa-vastuulliset-verkko-ostokset-kiinnostavat/>>, haettu 6.8.2021.

Kaupan liitto (2021a) Tee kannattava kauppa – tule alalle! <<https://kauppa.fi/kaupan-ala/tee-kannattava-kauppa-tule-alalle/>>, haettu 17.6.2021.

Kaupan liitto (2021b) Kaupan merkitys Suomen kasvulle. <<https://kauppa.fi/uutishuone/julkaisut/>>, haettu 17.6.2021.

Kaupan liitto (2021c) Digiostaminen kasvoi Suomessa yli viidenneksellä – kotimainen verkkokauppa valtasi markkinoita. Tiedotteet 18.3.2021. <<https://kauppa.fi/uutishuone/2021/03/18/digiostaminen-kasvoi-suomessa-yli-viidenneksella-kotimainen-verkkokauppa-valtasi-markkinoita/>>, haettu 1.6.2021.

Kaupan liitto (2021d) Muotikauppa koronan jälkeen – Miten ala toipuu koronan iskusta) Tiedote, julkaistu 12.10.2021, <<https://kauppa.fi/uutishuone/2021/10/12/muotikauppa-koronan-jalkeen-miten-ala-toipuu-koronan-iskusta/>>, haettu 26.10.2021.

Kaupan liitto/Kaupan ja palvelualojen merkitys Suomelle. <<https://kauppa.fi/kaupan-ala/kaupan-ja-palvelualojen-merkitys-suomelle/>>, haettu 31.3.2021.

Kaupan liitto/Kauppa lukuina. <<https://kauppa.fi/kaupan-ala/kauppa-lukuina/>>, haettu 2.6.2021.

Kaupan liitto – Palta ry – Finanssiala ry (2020) Työllistämisen pullonkaulat palvelualoilla. Palvelualojen osajabarometri 28.2.2020. <https://www.epressi.com/media/userfiles/143646/1582810100/raportti_palvelualojen-osajabarometri.pdf>, haettu 24.3.2021

Kaupan liitto/Toimialat. <<https://kauppa.fi/kaupan-ala/toimialat/>>, haettu 12.3.2021.

Kaupan liitto/Tule alalle. Tee kannattava kauppa – tule alalle! <<https://kauppa.fi/kaupan-ala/tee-kannattava-kauppa-tule-alalle/>>, haettu 31.3.2021.

Kaur, Dashveenjit (2021) China vs. US e-commerce – How they're very different. Tech Wire Asia 28.1.2021. <<https://techwireasia.com/2021/01/china-vs-us-e-commerce-how-theyre-very-different/>>, haettu 24.9.2021.

Kelola, Kati (2019) Kaikki mitä olet halunnut tietää kaupungistumisesta – ja vähän enemmänkin. Helen Oy, 22.8.2019. <<https://www.helen.fi/asiakaspalvelu/ajankohdista/arjessa/sahko/kaupungistuminen>>, haettu 20.4.2021.

Kestävän kasvun työryhmä (2021) Kestävä talouskasvu ja hyvinvointimme tulevaisuus. Työ- ja elinkeinoministeriö. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2021:12.

Kiiskinen, Ellinoora – Kallionpää, Erika – Metsäpuro, Pasi – Rantala, Jarkko (2013) Toimintamalleja kaupunkilogistiikan kehittämiseen. Tampereen teknillinen yliopisto. Liikenteen tutkimuskeskus Verne. Tutkimusraportti 87.

Kilpailu- ja kuluttajavirasto (2020) KKV:n apteekkimarkkinaselvitys esittää toimenpiteitä asiakkaiden ja yhteiskunnan lääkekustannusten alentamiseksi. Tiedotteet 11.11.2020. <<https://www.kkv.fi/ajankohtaista/Tiedotteet/2020/11.11.2020-kkv-n-apteekkimarkkinaselvitys-esittaa-toimenpiteita-asiakkaiden-ja-yhteiskunnan-laake-kustannusten-alentamiseksi/>>, haettu 7.9.2021.

Kilpailulaki (948/2011), Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110948>>, haettu 16.8.2021.

Kirvesmies, Tytti (2018) Parasocial relationships between Gen Z and social media endorsers. University of Tampere, Faculty of Management. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201804301590>>, haettu 1.7.2021.

Kllokoqi-Bublaku, Egëzona (2017), Kauppojen aukioloaikojen vapauttamisen vaikutukset työ- ja perhe-elämän yhteensovittamiseen. Palvelualojen ammattiliitto PAM, kyselytutkimuksen raportti 2/2017. <https://www.pam.fi/media/1.-materiaalipankki-tiedostot-nakyvat-julkisessa-materiaalipankissa/tilastot-ja-tutkimukset/1050_kauppojenaukiolo_raportti_nettiin.pdf>, haettu 5.4.2022

Koskela, Katja – Santasalo, Tuomas (2020) Maankäyttö- ja rakennuslain kaupan selvitys. Vuoden 2017 muutosten vaikutus sijainnin ohjaukseen ja tulevaisuuden ohjaus-
tarpeet. Ympäristöministeriön julkaisuja 2020:10.

Koste, Otto-Wille – Neuvonen, Aleksi – Schmidt-Thomé, Kaisa (2018) Kaupungistumisen käännekohtat – skenaarioita Suomen kaupungistumisen tulevaisuudesta 2039 (pdf). Demos Helsinki. <https://www.demoshelsinki.fi/wp-content/uploads/2018/11/demos-helsinki_kaupungistumisen-kaannekohdat_web_5mb.pdf>, haettu 20.4.2021.

Kotimaisen omistamisen työryhmän sihteeristön taustaraportti (2021) Kotimaisen omistamisen ohjelma: Kuvaus kotimaisen omistajuuden toimintaympäristöstä. Työryhmän sihteeristön taustaraportti 24.3.2021. Työ- ja elinkeinoministeriö. <<https://tem.fi/-/raportti-investointien-kasvun-ja-hyvinvoinnin-vahvistamiseksi-tarvitaan-monipuolista-vastuullista-ja-osaavaa-kotimaista-omistajuutta>>, haettu 22.6.2021.

Kototietokanta, Kotouttamisen osaamiskeskus (2021) 11jz – 012 – Työlliset toimialan (kirjaintaso), ammattiaseman ja syntymävaltion mukaan: maakunnat ja suurimmat kaupungit, 2007-2018. <https://kototietokanta.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/Kototietokanta/Kototietokanta_tyokay_svaltio_toimiala/120_koto_svaltio_tyokay_012.px/?rxid=683f9293-7810-4aac-af5c-95c5ae5fa3a6>, haettu 9.8.2021.

Kotovirta, Elina – Markkula, Jaana – Pajula, Mari – Paavola, Meri – Honkanen, Reetta – Tuominen, Ismo (2021) Päihde- ja riippuvuusstrategia. Yhteiset suuntaviivat vuoteen 2030. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2021:17.

Kuljukka-Rabb Terhi 2021. Myymälävarkaudet ja häiriökäyttäytyminen. Kaupan liitto 4.10.2021.

KPMG International (2019) The truth about customer loyalty. <<https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/ar/pdf/the-truth-about-customer-loyalty.pdf>>, haettu 1.7.2021.

K-ryhmä (2020) K-kauppojen aurinkovoimaloilla ennätystehot touko-kesäkuussa – kasvua 40 % edellisvuodesta. Lehdistötiedote 15.7.2020. <<https://www.kesko.fi/media/uutiset-ja-tiedotteet/lehdistotiedotteet/2020/k-kauppojen-aurinkovoimaloilla-ennatystehot-touko-kesakuussa--kasvua-40--edellisvuodesta/>>, haettu 22.4.2021.

Kuismanen, Mika – Malinen, Petri – Seppänen, Sampo (2021a) Pk-yritysbarometri 1/2021 (Kevät 2021). Suomen Yrittäjät, Finnvera Oyj, työ- ja elinkeinoministeriö.

<<https://www.yrittajat.fi/suomen-yrittajat/tutkimukset/pk-yritysbarometrit/pk-yritysbarometri-12021-642333>>, haettu 24.6.2021.

Kuismanen, Mika – Malinen, Petri – Seppänen, Sampo (2021b) Pk-yritysbarometri 2/2021 (Syksy 2021). Suomen Yrittäjät, Finnvera Oyj, työ- ja elinkeinoministeriö. <<https://www.yrittajat.fi/pk-yritysbarometri-22021-648547>>, haettu 13.9.2021.

Kumar, Dilip (2020) Introducing Amazon One – a new innovation to make everyday activities effortless. Amazon, 29.9.2020. <<https://www.aboutamazon.com/news/innovation-at-amazon/introducing-amazon-one-a-new-innovation-to-make-everyday-activities-effortless>>, haettu 1.6.2020.

Kuntaliitto (2019) Kuntien elinkeinopolitiikka. 11.10.2019. <<https://www.kuntaliitto.fi/elinvoima-ja-tyollisyys/kuntien-elinkeinopolitiikka>>, haettu 15.9.2021.

Kuntarahoitus (2022). Kuntarahoituksen suhdanne-ennuste: Kuluttajien ostovoima historiallisessa luisussa – talouskasvu hiipuu 2023 puoleen prosenttiin, <<https://www.kuntarahoitus.fi/ajankohtaista/suhdanne-ennuste-q2-2022/>>, haettu 17.6.2022.

Kurjenoja, Jaana (2019) Kaupan yritysraenteen kehitys – Näkymä vuoteen 2030. Kaupan liitto 5.8.2019.

Kurjenoja, Jaana (2020a) Kannustinloukku pyydystää myyjän – Yksittäisten tukijärjestelmien sorvailu ei poista loukkuja. Kaupan liitto, Kannustinloukut 2020, Tiivistelmä 3.8.2020.

Kurjenoja, Jaana (2020b) Kaupan näkymät 2022. Kaupan liitto. <<https://kauppa.fi/palvelut-ja-tietopankki/tutkimukset-ja-tilastot/kaupan-nakymat/>>, haettu 6.4.2021.

Kurjenoja, Jaana (2020c) Kuluttajatutkimusten sarja, keväällä 2020: Kuluttajat koronakriisissä (Julkaistu 20.4.2020), Kuluttajat koronakriisissä 2/3 (Julkaistu 7.5.2020) ja Kuluttajat koronakriisissä 3/3 (Julkaistu 9.6.2020). Kaupan liitto. <<https://kauppa.fi/palvelut-ja-tietopankki/tutkimukset-ja-tilastot/korona-ja-kuluttajat/>>, haettu 1.7.2021.

Kurjenoja, Jaana (2020d) Digikuluttajan ostopolku muutoksessa. Kaupan liitto. Tiivistelmä haettavissa: <<https://kauppa.fi/uutishuone/2020/10/22/laadun-merkitys-kasvamassa-korona-muokkaa-kuluttajan-ostopolkua-mutta-kuinka-pitkaksi-aikaa/>>, haettu 1.7.2020.

Kurjenoja, Jaana (2020e) Kaupan liiton ja Postin vastuullisuustutkimus 2020: Digikuluttajan vastuullisuusasenteet – Tiivistelmä. 3.11.2020, Kaupan liitto. Tiivistelmä haettavissa: <<https://kauppa.fi/palvelut-ja-tietopankki/tutkimukset-ja-tilastot/verkko-kauppa/>>, haettu 6.8.2021.

Kurjenoja, Jaana (2021a) Kaupan näkymät 2021–2023: Kauppa koronavuoden jälkeen. Kaupan liitto. <<https://kauppa.fi/palvelut-ja-tietopankki/tutkimukset-ja-tilastot/kaupan-nakymat/>>, haettu 26.3.2021.

Kurjenoja, Jaana (2021b) Digiostamisen trendejä ja digitaalinen ostaminen 2020 (eCommerce Finland 2021). Kaupan liitto, 18.3.2021. Haettavissa: <<https://kauppa.fi/palvelut-ja-tietopankki/tutkimukset-ja-tilastot/verkkokauppa/>>, haettu 1.6.2021.

Kurjenoja Jaana (2021c) Muotikauppa koronan jälkeen. Osa I: Muotikaupan yritykset ja toimintaympäristö, 12.10.2021

Kuudes (2019) Tiedostava kuluttaja. <<https://kuudes.com/tiedostavakuluttaja/>>, haettu 1.7.2021.

Lahtinen, Sonja – Närvänen, Elina (2020) Co-creating sustainable corporate brands: A consumer framing approach. Corporate communications. Vol. 25 (3), s. 447–461.
Lapp, Tuomo – Iikkanen, Pekka – Ristikartano, Jukka – Niinikoski, Miikka – Rinta-Piirto, Jyrki – Moilanen, Paavo (2018) Valtakunnalliset liikenne-ennusteet. Liikenneviraston tutkimuksia ja selvityksiä 57/2018.

Lehtilä, Olli – Nyström, Piia – Ronikonmäki, Niko-Matti – Sirviö, Tom-Henrik (2021) Tietoturvan ja tietosuojan parantaminen yhteiskunnan kriittisillä toimialoilla: Työryhmän loppuraportti. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 2021:1.

Lehtonen, Olli – Kotavaara, Ossi (2021) Havaintoja ihmisten liikkuvuudesta ja nettomuuttoliikkeestä koronapandemian aikana. Maaseutututkimus 1/2021, julkaisematon 20.4.2021. <<https://journal.fi/maaseutututkimus>>.

Leventhal, Barry – Langdell, Stephen (2013) Adding value to business applications with embedded advanced analytics. Journal of marketing analytics. Vol. 1 (2), s. 64–70.

Leveälahti, Samuli – Nieminen, Jenna – Nyyssölä, Kari – Suominen, Vihtori – Kotipelto, Suvipilvi (toim.) (2019) Osaamisrakenne 2035. Alakohtaiset tulevaisuuden osaamistarpeet ja koulutuksen kehittämishaasteet – Osaamisen ennakointifoorumin ennakointituloksia. Raportit ja selvitykset 2019:14. Opetushallitus.

Leveälahti, Samuli (2020) Ennakointituloksia ja taustatietoja Koulutus ja työvoiman kysyntä 2035 -raporttiin (Raportit ja selvitykset 2020:6). Työvoiman tarve vuosina 2017–2035. Opetushallitus.

Liao, Shannon (2018) Amazon opens its first cashier-less Go store outside of Seattle. The Verge, 17.9.2018. <<https://www.theverge.com/2018/9/17/17869294/amazon-go-store-chicago-cashier-less>>, haettu 1.6.2021.

Liappis, Hanna – Pentikäinen Merja – Vanhala Anna (2019) Menesty yritysvastuulla – käsikirja kokonaisuuteen. Edita.

Lidl Suomi Ky (2021) Aurinkopaneelit. <<https://corporate.lidl.fi/vastuullisuus/ymparisto/aurinkopaneelit>>, haettu 22.4.2021.

Liikanen, Erkki – Hyssälä, Liisa – Kivistö, Kalevi – Soininvaara, Osmo – Wideroos, Ulla-Maj – Pekkarinen, Teemu (2021) Suomalainen rahapelijärjestelmä muutoksessa: Tulevaisuuden vaihtoehtoja. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:12.

Liikenne- ja viestintäministeriö 2022. Valtioneuvosto kannattaa komission ehdotusta datasäädökseksi.

https://valtioneuvosto.fi/en/-/government-endorses-the-commission-s-proposal-for-data-act?languageId=fi_FI, tiedote 7.4.2022, haettu 22.6.2022.

Liikenne- ja viestintävirasto Traficom (2020) Liikennejärjestelmän nykytila ja toimintaympäristön muutokset. Traficomin tutkimuksia ja selvityksiä 4/2020.

Liikesalaisuuslaki 595/2018, Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180595>>, haettu 16.8.2021.

Liikka, Max (2020) Kaupan alan yliopistokoulutuksen nykytila ja kehityskohteet. Selvitys kaupan alan yritysten osaamistarpeista yliopistokoulutetuille ja kartoitus kauppätieteiden maistereiden osaamisesta kvalitatiivisen haastattelututkimuksen perusteella.

Lindblom, Arto – Mitronen, Lasse – Hänninen, Mikko (2020) Globaalit markkinapaikat ja vähittäiskaupan murros. Tuote- ja palvelukaupan yhdistys Etu, Uutiset 7.1.2020. <<https://www.etu.fi/uutiset-ja-tiedotteet/uutiset-2020/2020/01/globaalit-markkinapaikat-ja-vahittaiskaupan-murros-johdanto.html>>, haettu 1.6.2021.

Lindblom, Arto – Mitronen, Lasse – Hänninen, Mikko (2021) Globaalit markkinapaikat muokkaavat nyt voimakkaasti kaupan alaa. Kauppätieteellinen yhdistys, 29.4.2021. <<https://www.kauppätieteellinenyhdistys.fi/globaalit-markkinapaikat-muokkaavat-nyt-voimakkaasti-kaupan-alaa/>>, haettu 2.6.2021.

Lipsman, Andrew (2021) Social Commerce 2021, Media and Commerce Convergence Creates Growth Opportunity for Brands. Insider Intelligence 3.2.2021. <<https://www.emarketer.com/content/social-commerce-2021>>, haettu 1.7.2021.

Lissitsa, Sabina – Kol, Ofrit (2016) Generation X vs. Generation Y – A decade of online shopping. Journal of retailing and consumer services. Vol. 31, s. 304–312.

Logistiikan maailma (2021) Nettikaupan logistiikka. <<https://www.logistiikanmaailma.fi/logistiikka/digitalisaatio/nettikaupan-logistiikka/>>, haettu 20.4.2021.

Loup Ventures (2019) Smart speaker household penetration rate in the United States from 2014 to 2025*. Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/1022847/united-states-smart-speaker-household-penetration/>>, haettu 1.7.2021.

Lukkarinen, Henri (2018) Vastentahtoiset osa-aikatyöt yleistyneet 2010-luvulla. Artikkel, julkaisijana Tilastokeskus. <<https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2018/vastentahtoiset-osa-aikatyot-yleistyneet-2010-luvulla/>>, haettu 4.6.2021.

Luonnonvarakeskus (2021a) Tiekartta. <<https://www.luke.fi/ruokahavikkiseuranta/tiekartta/>>, haettu 20.4.2021.

Luonnonvarakeskus (2021b) Maataloustilastot. Maatalous- ja puutarhayritysten rakenne. <https://statdb.luke.fi/PXWeb/pxweb/fi/LUKE/LUKE_02%20Maatalous_02%20Rakenne_02%20Maatalous-%20ja%20puutarhayritysten%20rakenne/>, haettu 26.4.2021.

Lähde, Noora – Rautavirta, Maria – Miettinen, Anne – Syrjänen, Veli-Matti – Paavola, Tomi – Lehtilä, Olli (2020) Logistiikan digitalisaatiostrategia. Kohti tehokasta ja kestävää logistiikkaa digitalisaatiolla. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisu 2020:13.

Läkelaki 395/1987, Finlex. <<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870395>>, haettu 7.9.2021.

Maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999), Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>>, haettu 20.4.2021.

Maaseutu.fi (2020) Kumppanuusmaatalous on vastavoima bulkkituotannolle. <<https://www.maaseutu.fi/maaseutu/ymparisto/kumppanuusmaatalous-on-vastavoima-bulkkituotannolle>>, haettu 1.7.2021.

Maheshwari, Sapna (2020) With Department Stores Disappearing, Malls Could Be Next. The New York Times, 5.7.2020. <<https://www.nytimes.com/2020/07/05/business/coronavirus-malls-department-stores-bankruptcy.html>>, haettu 20.4.2021.

Maliranta, Mika (2021) Näkökulmia suomalaiseen rahapelaamiseen. KKV:n rahapeliselvitykset 2019–2021. Kilpailu- ja kuluttajavirasto. Kilpailu- ja kuluttajaviraston selvityksiä 4/2021.

Mattila, Juri – Pajarinen, Mika – Seppälä, Timo – Mäkäraäinen, Kalle – Neuvonen, Vertti (2021) Digibarometri 2021: Vuosikymmen verkkokauppaa ja alustataloutta. Taloustieto Oy, Helsinki. <<https://www.etla.fi/julkaisut/digibarometri-2021-vuosikymmen-verkkokauppaa-ja-alustataloutta/>>, haettu 8.7.2021.

MDI (2019) Väestöennuste 2040. <<https://www.mdi.fi/ennuste2040/>>, haettu 20.4.2021.

MDI (2021) Uusi väestöennuste 2040. <<https://www.mdi.fi/ennuste2040/>>, haettu 12.7.2021.

Microsoft & PSFK (2019) Retail Trends Playbook 2020: Creating A Data-Driven, Intelligent Retail Model. <<https://info.microsoft.com/rs/157-GQE-382/images/EN-CNTNT-eBook-RetailTrendsPlaybook2020.pdf>>, haettu 1.6.2021.

Mitronen, Lasse – Närvänen, Elina (2020) Asiantuntija-artikkeli kaupan toimialasta. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:55.

Motiva Oy (2017) Energiategohokkuussopimukset – Kaupan alan toimenpideohjelman vuosiraportti 2016. <https://www.motiva.fi/ajankohtaista/julkaisut/energiategohokkuussopimukset_2008-2016/kaupan_ala/energiategohokkuussopimukset_kaupan_alan_toimenpideohjelman_vuosiraportti_2016.2879.shtml>, haettu 22.4.2021.

Mähönen, Erno – Oravainen, Henriikki (2018) Kauppojen aukioloaikojen vapauttaminen ja pienyrittäjien asema kauppakeskuksissa: Jälkikäteisarvio lakimuutosten vaikutuksista. TEM-analyysseja 84/2018.

Nets (2019) Pohjoismainen maksuraportti 2017/2018. <<https://www.nets.eu/fi-FI/payments/nordicpaymentreport>>, haettu 1.7.2021.

Neuvoston direktiivi (EU) 2017/2455, annettu 5 päivänä joulukuuta 2017, direktiivin 2006/112/EY ja direktiivin 2009/132/EY muuttamisesta palvelujen suorituksia ja tavaroitten etämyyntiä koskevien tiettyjen arvonlisäverovelvoitteiden osalta. Euroopan unionin virallinen lehti 29.12.2017, L 348/7. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32017L2455>>, haettu 12.8.2021.

NielsenIQ (2021) Päivittäistavaramyymälärekisteri 2020. Julkaistu 23.3.2021. <<https://www.epressi.com/tiedotteet/kauppa/paivittaistavaramyymalarekisteri-2020.html?block=5&customer=4875>>, haettu 29.3.2021.

Niskala, Mikael - Pajunen Tomi - Puroila Jenni - Tarna-Mani Kaisa. (2019) Yritysvastuu - raportointi- ja laskentaperiaatteet (3. uudistettu paino). ST-Akatemia.

Nissinen, Ari – Savolainen, Hannu (2019) Julkisten hankintojen ja kotitalouksien kuluksen hiilijalanjälki ja luonnonvarojen käyttö - ENVIMAT-mallinnuksen tuloksia. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 15/2019. <<http://hdl.handle.net/10138/300737>>, haettu 20.4.2021.

Nyström, Henri (2015) Miksi suomalainen verkkokauppa ei kansainvälisty? Julkaistu 20.9.2015, Digitalist Group. <<https://digitalistnetwork.com/talks/miksi-suomalainen-verkkokauppa-ei-kansainvalisty/>>, haettu 1.6.2021.

Närvänen, Elina – Kartastenpää, Elina – Kuusela, Hannu (2013) Online lifestyle consumption community dynamics: A practice-based analysis. Journal of consumer behaviour, 2013-09, Vol.12 (5), s. 358–369.

Närvänen, Elina – Gummesson, Evert – Kuusela, Hannu (2014) The collective consumption network. Managing service quality. Vol. 24 (6), s. 545–564.

Närvänen, Elina – Koivisto, Pauliina – Kuusela, Hannu (2019) Managing consumption communities. *Journal of strategic marketing*. Vol. 27 (5), s. 388–404.

Närvänen, Elina – Kuusela, Hannu – Paavola, Heli – Sirola, Noora (2020) A meaning-based framework for customer loyalty. *International journal of retail & distribution management*. Vol. 48 (8), s. 825–843.

OECD/National Contact Points. <<https://mneguidelines.oecd.org/ncps/>>, haettu 23.4.2021.

OECD (2011) OECD Guidelines for Multinational Enterprises, OECD Publishing, Paris. <<http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en>>, haettu 23.4.2021.

OECD (2017) Trust in peer platform markets: Consumer survey findings. OECD Digital Economy Papers, No. 263, OECD Publishing, Paris. <<https://doi.org/10.1787/1a893b58-en>>, haettu 1.7.2021.

OECD (2018) OECD Product Market Regulation (PMR) Indicators: How does Finland compare? <https://issuu.com/oecd.publishing/docs/fin_country_note_-_tot_final?fr=sNDljNzkzNTk1MQQ>, haettu 8.4.2021.

OECD (2019a) Unpacking E-commerce: Business Models, Trends and Policies, OECD Publishing, Paris. <<https://doi.org/10.1787/23561431-en>>, haettu 1.7.2021.

OECD (2019b) "Finland", in Education at a Glance 2019: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, <<https://doi.org/10.1787/da02f560-en>>, haettu 21.7.2021.

OECD (2020a) Education Policy Outlook: Finland. <www.oecd.org/education/policy-outlook/country-profile-Finland-2020.pdf>, haettu 21.7.2021.

OECD (2020b) OECD Services Trade Restrictiveness Index (STRI) Country Note Finland 2020.

OECD (2021a) OECD Services Trade Restrictiveness Index (STRI). Finland – 2020. <<https://www.oecd.org/trade/topics/services-trade/documents/oecd-stri-country-note-fin.pdf>>, haettu 13.8.2021.

OECD (2021b) OECD Services Trade Restrictiveness Index (STRI). STRI SECTOR BRIEF: DISTRIBUTION SERVICES 2020. <<https://www.oecd.org/trade/topics/services-trade/documents/oecd-stri-sector-note-distribution.pdf>>, haettu 16.8.2021.

OECD (2021c) Services Trade Restrictiveness Index, OECD.Stat. <<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=STRI>>, haettu 16.8.2021.

OECD/Services Trade. <<https://www.oecd.org/trade/topics/services-trade/>>, haettu 22.9.2021.

OHCHR (2011) Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework. The United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf>, haettu 23.4.2021.

Ollakka, Marja (2020) Drone-laki parantaa ilmailuturvallisuutta. Suomen Erillisverkot Oy, Uutiset 28.12.2020. <<https://www.erillisverkot.fi/drone-laki-parantaa-ilmailuturvallisuutta/>>, haettu 14.7.2021.

Ollila, Hanna – Ruokolainen, Otto (2018) Selvitys tehokkaista toimista ja toimivasta seuranta- ja arviointijärjestelmästä tupakkalain tavoitteen saavuttamisen tueksi: Sosi- aali- ja terveysministeriön asettaman tupakka- ja nikotiinipolitiikan kehittämistyöryh- män toimeksianto. THL – Työpaperi 19/2018.

Oppisopimuskoulutuksen kehittämistyöryhmä (2020) Oppisopimuskoulutuksen kehit- tämistyöryhmän toimenpide-ehdotukset. <https://api.hankeikkuna.fi/asiakir- jat/a6d95988-4d74-425a-9db8-6fb81ac5e9a8/6f629150-3b9a-4331-aa11- c92f445bbe6b/KIRJE_20210119073825.PDF>, haettu 21.7.2021

Orivuori, Salka (2018) Kestävät ja innovatiiviset hankinnat – tukea tekemiseen. Ilmas- toKunnat Kick Off 22.11.2018. Kestävien ja innovatiivisten julkisten hankintojen ver- kostomainen osaamiskeskus. <<https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/me- dia/file/Kest%C3%A4v%C3%A4t%20hankinnat%20%E2%80%93%20tukea%20tekemi- seen.pdf>>, haettu 20.4.2021.

Osaamisen ennakointifoorumin (2017-2020) ennakointiprosessin julkaisemattomia tuloksia. Osaamisen ennakointifoorumi, Opetushallitus.

Osaamisen ennakointifoorumin skenaariokuvaukset -raportti (2018) <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/skenaariokuvaukset-osaamisen-ennakointifoorumi_0.pdf>, haettu 17.6.2021.

Osuustoimintakeskus Pellervo ry/Osuustoiminta. <<https://pellervo.fi/tietoa-osuustoi- minnasta/>>, haettu 8.4.2021.

Parsama, Leevi (2021) Experience Commerce Finland.

Paytrail (2019) Verkkokauppa Suomessa 2019. <<https://www.paytrail.com/blog/verk- kokauppa-suomessa-2019-raportti-nyt-julki>>, haettu 1.6.2021.

Pehkonen, Jaakko – Huuskonen, Jussi – Tornberg, Kalle (2018) Kohtaanto työmarkki- noilla – havaintoja ja politiikkajohtopäätöksiä. Valtioneuvoston kanslia. Valtioneuvos- ton selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 15/2018.

Pekonen, Pauliina – Mälikangas, Hannu – Franssila, Heljä – Salmi, Jaana (2021) Mitä lisääntyvä monipaikkaisuus meille mahdollistaa? Valtiovarainministeriö. Julkaistu 26.3.2021. <<https://vm.fi/-/mita-lisaantya-monipaikkaisuus-meille-mahdollistaa->>, haettu 20.4.2021.

Peltonen, Juho (2020) Työvoiman hankinta toimipaikoissa vuonna 2019. Työ- ja elinkeinoministeriö. TEM-analyyseja 103/2020.

Peltonen, Juho (2021) Työvoiman hankinta toimipaikoissa vuonna 2020. Työ- ja elinkeinoministeriö. TEM-analyyseja 106/2021.

Piipari, Riku – Puttonen, Matti – Terho, Teemu (2021a) Kaupan toimialan tilannekuva, muutos ja tulevaisuuskuva. Ernst & Young Oy. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2021:28.

Piipari, Riku – Puttonen, Matti – Terho, Teemu (2021b) Kaupan toimialan digitalisaation edistäminen. Ernst & Young Oy. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2021:27.

Pohjoismaiden kilpailuviranomaiset (2021) Joint Nordic Report: Online pharmacy markets in the Nordics. Huhtikuu 2021. <<https://www.kkv.fi/globalassets/kkv-suomi/julkaisut/pm-yhteisraportit/nordic-report-2021-online-pharmacy-markets-in-the-nordics.pdf>>, haettu 8.9.2021.

Postnord, Ecommerce in Europe 2020. Haettavissa: <<https://www.postnord.fi/tietoa-postnordista/ajankohtaista/tutkimukset/verkkokauppa-euroopassa-2020>>, haettu 27.8.2021.

PPRO (2020) E-commerce share of total retail in the Asia Pacific region in 2020, by country or region. Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/1040590/apac-e-commerce-share-of-total-retail-by-country/>>, haettu 25.8.2021.

PwC (2017) Asiakastietojen käyttäminen markkinoinnissa – muista ainakin nämä! PwC 18.8.2017. <<https://uutishuone.pwc.fi/asiakastietojen-kayttaminen-markkinoinnissa>>, haettu 23.4.2021.

PwC (2020) Lockdown, Shake Up: The New Normal for Shopping in Europe. <<https://www.pwc.de/en/retail-and-consumer/european-consumer-insights-series-2020-new-normal.html>>, haettu 1.7.2021.

Päivittäistavarakauppa ry (2020a) Päivittäistavarakauppa 2020. Vuosijulkaisu. Haettavissa: <<https://www.ptv.fi/julkaisut/>>, haettu 20.4.2021.

Päivittäistavarakauppa ry (2020b) Kaupan omat merkit – Kokemuksia niiden valmistamisesta ja merkityksestä kuluttajille. Haettavissa: <<https://www.ptv.fi/julkaisut/>>, haettu 16.8.2021.

Päivittäistavarakauppa ry (2021a) Päivittäistavarakauppa 2021. Vuosijulkaisu. Haettavissa: <<https://www.ptv.fi/julkaisut/>>, haettu 22.9.2021.

Päivittäistavarakauppa ry (2021b) Valikoimien lähtökohtana kuluttajien tarpeet. <<https://www.ptv.fi/kaupan-toiminta/hankinta-ja-valikoimat/>>, haettu 20.4.2021.

Päivittäistavarakauppa ry (2021c) Ruokahävikin vähentäminen kaupoissa. <<https://www.pty.fi/ruokahaevikki/>>, haettu 20.4.2021.

Päivittäistavarakauppa ry (2021d) Kaupan omat merkit. <<https://www.pty.fi/kaupan-toiminta/kaupan-omat-merkit/>>, haettu 16.8.2021.

Päivittäistavarakauppa ry/Suomen päivittäistavaramarkkinat. <<https://www.pty.fi/kaupan-toiminta/paivittaeistavaramarkkinat-suomessa/>>, haettu 18.3.2021.

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma (2019) Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31.

Pääomasijoittajat ry (2021a) Venture capital Suomessa 2020. Tilastoja varainkeruusta, sijoituksista ja irtautumisista. Julkaistu 20.4.2021. Haettavissa: <<https://paaomasijoittajat.fi/ajankohtaista/tutkimukset-ja-tilastot/>>, haettu 14.9.2021.

Pääomasijoittajat ry (2021b) Säädösehdotus: Yksinkertaisella säädösmuutoksella lisää osaavaa pääomaa kotimaisten yritysten kasvuun. Valtiovarainministeriölle ja työ- ja elinkeinoministeriölle. Julkaistu 8.4.2021. <<https://paaomasijoittajat.fi/saadosehdotus-yksinkertaisella-saadosehdotuksella-lisaa-osaavaa-paaomaa-kotimaisten-yritysten-kasvuun/>>, haettu 14.9.2021.

Pöyskö, Tuomi – Sirkiä, Ari – Riihelä, Atte – Kujala, Rainer – Utriainen, Matti (2020) Logistiikan digitalisaation ilmastovaikutukset. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 2020:8.

Reinikainen, Leena – Lämsä, Elina – Happonen, Pertti – Hämeen-Anttila, Katri (2017) Apteekkijärjestelmän sääntelyn purkaminen Euroopassa – toimenpiteet ja vaikutukset. Lääkealan turvallisuus- ja kehittämiskeskus Fimea. Fimea kehittää, arvioi ja informoi -julkaisusarja 3/2017.

Reinikainen, Leena – Pudas, Lauri – Timonen, Johanna – Happonen, Pertti – Hämeen-Anttila, Katri (2018) Itsehoitolääkkeiden jakelukanavat Euroopassa – kirjallisuuskatsaus. Lääkealan turvallisuus- ja kehittämiskeskus Fimea. Fimea kehittää, arvioi ja informoi -julkaisusarja 10/2018.

Reinikainen, Leena – Hyvärinen, Antti – Kokko, Minttu – Jauhonen, Hanna Mari – Happonen, Pertti (2021) Apteekkien tilinpäätösanalyysi vuosilta 2016–2019. Lääkealan turvallisuus- ja kehittämiskeskus Fimea. Fimea kehittää, arvioi ja informoi -julkaisusarja 7/2021.

Rekola, Mikko (2019) D2C! Mitä on direct to consumer ja miksi se on seuraava iso juttu verkkokaupassa? Woolman Oy, julkaistu 6.2.2019. <<https://woolman.fi/blogs/blogi/d2c-mita-on-direct-to-consumer-ja-miksi-se-on-seuraava-iso-juttu-verkkokaupassa>>, haettu 7.4.2021.

Riipi, Inkeri – Hartikainen, Hanna – Silvennoinen, Kirsi – Joensuu, Katri – Vahvaselkä Marjatta – Kuisma, Miia – Katajajuuri, Juha-Matti (2021) Elintarvikejätteen ja ruokahävikki-järjestelmän rakentaminen ja ruokahävikkitiekartta, Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 49/2021. Luonnonvarakeskus.

Rinta-Kiikka, Suvi – Yrjölä, Tapani – Alho, Eeva (2018) Talous, arvot ja alueellinen sosiaalinen pääoma. PTT raportteja 258. Pellervon taloustutkimus PTT. <https://www.ptt.fi/media/julkaisut/rap258_full.pdf>, haettu 1.7.2021.

Ropponen, Annina – Hakola, Tarja – Hirvonen, Maria – Koskinen, Aki – Härmä, Mikko (2021) Työaikojen kehittäminen kaupan alalla – tutkimus- ja kehittämishanke. Työterveyslaitos. <<http://urn.fi/URN:ISBN:9789522619815>>, haettu 18.8.2021.

Saarijärvi, Hannu (2019) Näkökulmia kaupan transformatioon. Blogit, Kaupan liitto. <<https://kauppa.fi/uutishuone/2019/01/23/nakokulmia-kaupan-transformaatioon/>>, haettu 29.3.2021.

Salesforce Research (2021) Distribution of retail website visits and orders worldwide as of 1st quarter 2021, by device [Graph]. Statista. <<https://www.statista.com/statistics/568684/e-commerce-website-visit-and-orders-by-device/>>, haettu 27.7.2021.

Sankari, Valtteri – Wiberg, Matti (2019) GDPR ei toimi: Tietosuojakäytännöt eivät noudata asetusta. 14.6.2019. Yhteiskuntapolitiikka 84 (2019):3. <<https://www.julkari.fi/handle/10024/138277>>, haettu 1.6.2021.

Santasalo Ky (2020) Ostovoimat maakunnittain 2019. Vähittäiskauppaan ja palveluihin kohdistuva ostovoima 2019. <https://tuomassantasalo.fi/wp-content/uploads/2021/01/OV_maakunnat_2019.pdf>, haettu 18.3.2021.

SEMrush (2020a) Most popular online retail websites worldwide in 2020, by average monthly traffic (in millions). Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/274708/online-retail-and-auction-ranked-by-worldwide-audiences/>>, haettu 4.8.2021.

SEMrush (2020b) Coronavirus impact on retail e-commerce website traffic worldwide as of June 2020, by average monthly visits (in billions). Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/1112595/covid-19-impact-retail-e-commerce-site-traffic-global/>>, haettu 1.7.2021.

Sintonen, Meri – Takala, Kari – Hellqvist, Matti – Liikanen, Jenni (2021) Koronapandemia muuttaa maksutapoja pysyvästi. 19.5.2021, Euro & Talous 2/2021. <<https://www.eurojatalous.fi/fi/2021/2/koronapandemia-muuttaa-maksutapoja-pysyvasti/>>, haettu 1.6.2021.

Sipilä, Juha – Aminoff, Philip – Aho, Kari Jussi – Hasu, Jenny – Ikäheimo, Johanna – Lounasmeri, Sari – Mäkynen, Jyrki (2021) Visio 2030: Kohti vastuullista ja osaavaa omistajayhteiskuntaa. Työ- ja elinkeinoministeriö. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu 2021:15.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2019). Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 5/2019. Näkökulmia lääkehoitoon ja lääkkeiden jakeluun liittyvistä muutostarpeista. Virkamiesmuistio. Julkaistu 31.1.2019. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161340>, haettu 22.10.2021

Sosiaali- ja terveysministeriö/Alkoholilain kokonaisuudistus. <<https://stm.fi/alkoholilain-kokonaisuudistus>>, haettu 6.9.2021.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2022a). Lääkelain muutokset voimaan 1.4.2022. <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/laakelain-muutokset-voimaan-1.4.2022>, haettu 23.6.2022

Sosiaali- ja terveysministeriö (2022b). Rahapoliittisella ohjelmalla tehostetaan haittojen ehkäisyä ja vähentämistä. <https://stm.fi/rahapelipoliittinen-ohjelma>, haettu 23.6.2022

SQLI Digital Experience (2020) Live streaming and social commerce: New forms of e-commerce in Asia. 13.10.2020. <<https://www.sqli-digital-experience.com/en/blog-en/live-streaming-social-commerce-new-forms-e-commerce-asia>>, haettu 1.7.2021.

S-ryhmä (2020) S-ryhmä tuplasi aurinkovoimansa vuodessa. S-ryhmä 26.8.2020. <<https://s-ryhma.fi/uutinen/s-ryhma-tuplasi-aurinkovoimansa-vuodessa/6UzGhbYerdauy8lI9VzPd9>>, haettu 22.4.2021.

Statista (2020a) Retail sales in Europe from 2013 to 2023 (in million euros). Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/491543/retail-market-value-western-europe/>>, haettu 23.8.2021.

Statista (2020b) Thinking about your everyday life, since the COVID-19 / coronavirus pandemic, have you made any changes to your general lifestyle? (as of May 31, 2020). Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/1105960/changes-to-the-general-lifestyle-due-to-covid-19-in-selected-countries/>>, haettu 1.7.2021.

Statista (2021) eCommerce - Europe. <<https://www.statista.com/outlook/dmo/ecommerce/europe>>, haettu 27.8.2021.

Statista Research Department (2021) Retail market worldwide - Statistics & Facts. Julkaistu 11.5.2021. <<https://www.statista.com/topics/5922/retail-market-worldwide/>>, haettu 23.8.2021.

Statistisches Bundesamt (2021) Retail trade net revenue in Germany from 2002 to 2019 (in billion euros). Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/499522/retail-revenue-germany/>>, haettu 25.8.2021.

Storcksdieck genannt Bonsmann, S – Marandola, G – Ciriolo, E – van Bavel, R – Wollgast, J (2020) Front-of-pack nutrition labelling schemes: a comprehensive review, EUR 29811 EN, Luxembourg, Publications Office of the European Union.

Suomalaisen Työn Liitto (2018) Tutkimus: Ostopäätöksiä ohjaavat yksilölliset valinnat ja vastuullisuus. Tiedotteet 27.4.2018. <<https://suomalainentyo.fi/2018/04/27/tutkimus-ostopaatoksia-ohjaavat-yksilolliset-valinnat-ja-vastuullisuus/>>, haettu 1.7.2021.

Suomen Asiakastieto Oy (2021) Verkkokaupan kasvu näkyy jo kuluttajien maksuhäiriöissä. Tiedotteet, 8.4.2021. <<https://www.epressi.com/tiedotteet/talous/verkkokaupan-kasvu-nakyy-jo-kuluttajien-maksuhairioissa.html>>, haettu 1.7.2021.

Suomen Franchising-Yhdistys ry (2018) Suomen Franchising-Yhdistys ry:n tietopaketti: Franchising Suomessa. <<https://franchising.fi/franchisingtietoa/tietopaketti/>>, haettu 8.4.2021.

Suomen Kauppakeskusyhdistys ry (2020) Kauppakeskukset 2020 -julkaisu. <https://www.kauppakeskusyhdistys.fi/media/kauppakeskusjulkaisu/kauppakeskusyhdistys_julkaisu2020_low.pdf>, haettu 8.4.2021.

Suomen tekstiili & muoti ry (2020) Suomalaisten rahankäyttö vaatteisiin ja jalkineisiin: 879 euroa vuodessa. Uutiset. <<https://www.stjm.fi/uutiset/rahankaytto-vaatteisiin/>>, haettu 21.10.2021.

Suomen tekstiili & muoti ry (2021) Hiilineutraali tekstiiliala -tiekartta. <<https://www.stjm.fi/toiminta-alueemme/vastuullisuus/hiilineutraali-tekstiiliala-tiekartta/>>, haettu 22.4.2021.

Suomen ympäristökeskus (2014) Kaupunkiseutujen keskusta-alueiden asema heikentynyt vähittäiskaupan keskittyessä niiden ulkopuolelle. Tiedote 28.4.2014. <[https://www.syke.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Tiedotteet/Kaupunkiseutujen_keskustaaluideiden_asema_\(29150\)](https://www.syke.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Tiedotteet/Kaupunkiseutujen_keskustaaluideiden_asema_(29150))>, haettu 20.4.2021.

Suomen Yrittäjät (2018) Suomen Yrittäjien yksinyrittäjätoiminta, Tavoite- ja toimenpideohjelma 2019–2022. <<https://www.yrittajat.fi/suomen-yrittajat/suomen-yrittajien-tavoiteohjelmat/suomen-yrittajien-yksinyrittajatoiminta-605951>>, haettu 22.6.2021.

Suomi syö -tutkimus, Taloustutkimus (2019)

Suomi syö -tutkimus, Taloustutkimus (2020)

Suomen ympäristökeskus (2020) Elinvoimainen ja kestävä monipaikkainen Suomi (VN TEAS Monipaikkaisuus). Hankkeet. <https://www.syke.fi/fi-FI/Tutkimus_kehittaminen/Tutkimus_ja_kehittamishankkeet/Hankkeet/Elinvoimainen_ja_kestava_monipaikkainen_Suomi_VN_TEAS_Monipaikkaisuus>, haettu 20.4.2021.

Taipale-Lehto, Ulla (2016) Vähittäiskaupan osaamistarveraportti. Raportit ja selvitykset 2016:1. Opetushallitus. <<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/vahittaiskaupan-osaamistarveraportti>>, haettu 20.7.2021.

Tapiola, Paula (2018) Ruotsalaisen vaatejätin mainoksesta rasismikohu Etelä-Afrikassa – mustan pikkupojan päällä "Siistein apina viidakossa" –paita. Yle Uutiset 13.1.2018. <<https://yle.fi/uutiset/3-10021679>>, haettu 23.4.2021.

Tech City UK & Nesta (2016) Tech Nation 2016. Transforming UK Industries. <http://www.techcityuk.com/wp-content/uploads/2016/02/Tech-Nation-2016_FINAL-ONLINE-1.pdf>, haettu 1.6.2021.

Teittinen, Paavo – Suutarinen, Mikko (2020) Siivoton ala. Helsingin Sanomat 5.7.2020. <<https://dynamic.hs.fi/a/2020/siivotonala/>>, haettu 23.4.2021.

Tesi (2021) Koronakriisin vaikutukset Suomen PK-yrityksiin. Kyselyn tulokset 4. kierros, 27.4.2021. <<https://www.tesi.fi/userassets/uploads/2021/04/Koronakriisin-vaikutukset-PK-yrityksiin-kierros-4.pdf>>, haettu 10.9.2021.

The German Federal Ministry for Economic Affairs and Energy/Retail Dialogue Platform. <<https://www.bmwi.de/Redaktion/EN/Dossier/retail-dialogue-platform.html>>, haettu 24.9.2021.

The Netherlands Authority for Consumers and Markets (ACM) (2020) Guidelines on the protection of the online consumer. <<https://www.acm.nl/en/publications/guidelines-protection-online-consumer>>, haettu 1.7.2021.

The Nielsen Company (2015) Global Trust in Advertising Survey. <<https://www.nielsen.com/eu/en/insights/report/2015/global-trust-in-advertising-2015/#>>, haettu 1.7.2021.

The Universal Postal Union (2021) About UPU. <<https://www.upu.int/en/Universal-Postal-Union>>, haettu 12.8.2021.

The World Bank (2021) Aggregated LPI. <<https://lpi.worldbank.org/international/aggregated-ranking>>, haettu 13.4.2021.

The World Trade Organization (2021a) WTO in brief. <https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/inbrief_e/inbr_e.htm>, haettu 11.8.2021.

The World Trade Organization (2021b) Trade topics, The Doha Round. <https://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/dda_e.htm>, haettu 11.8.2021.

The World Trade Organization (2021c) WTO trade topics. <https://www.wto.org/english/tratop_e/tratop_e.htm>, haettu 11.8.2021.

Tietosuojavaltuutetun toimisto (2021) Usein kysyttyä EU:n tietosuojasetuksesta. <<https://tietosuoja.fi/gdpr>>, haettu 23.4.2021.

Tilastokeskus (2019a) Tietotekniikan käyttö yrityksissä 2019. Suomen virallinen tilasto. Tiede, teknologia ja tietoyhteiskunta 2019. <https://www.stat.fi/til/ichte/2019/ichte_2019_2019-12-03_fi.pdf>, haettu 27.8.2021.

Tilastokeskus (2019b) Digiajan työelämä – Työolotutkimuksen tuloksia 1977–2018. <https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/ytym_1977-2018_2019_21473_net.pdf>, haettu 23.4.2021.

Tilastokeskus (2020) Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö 2020. Suomen virallinen tilasto. Tiede, teknologia ja tietoyhteiskunta 2020. <https://www.stat.fi/til/sutivi/2020/sutivi_2020_2020-11-10_fi.pdf>, haettu 27.8.2021.

Tilastokeskus/Talouden tilannekuva. <<https://www.stat.fi/ajk/koronavirus/koronavirus-ajankohtaista-tilastotietoa/miten-vaikutukset-nakyvat-tilastoissa/talouden-tilannekuva>>, haettu 24.9.2021.

Tilastokeskus – Työ- ja elinkeinoministeriö (2021) Työvoimatutkimuksen osana kerätty toimipaikkakohtainen kyselyaineisto.

Tilinpäätöstilastot, Tilastokeskus (2021) Tuloslaskelmat ja taseet summattuna toimialoittain ja koko-luokittain, 1000€ 2012-2019. <https://yritystietopalvelu2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/Tilinpaaostilastot/Tilinpaaostilastot__Tilinpaaostilastot/010_yyytr_pxt_tili_001.px/>, haettu 19.3.2021.

Toimialaluokitus 2008, Tilastokeskus. <<https://www.stat.fi/fi/luokitukset/toimiala/?code=G&name=Tukku-%20ja%20v%C3%A4hitt%C3%A4iskauppa;%20moottoriajoneuvojen%20ja%20moottoripy%C3%B6rien%20korjaus>>, haettu 17.3.2021.

Tulli (2021) Vuosijulkaisu 2020: ennakkotiedot. Julkaistu 8.2.2021. <[https://tulli.fi/documents/2912305/3437550/Vuosijulkaisu+2020+\(ennakkotiedot\).pdf/1fadaf2b-02be-8229-9593-880f9445a978/Vuosijulkaisu+2020+\(ennakkotiedot\).pdf?t=1612536250923](https://tulli.fi/documents/2912305/3437550/Vuosijulkaisu+2020+(ennakkotiedot).pdf/1fadaf2b-02be-8229-9593-880f9445a978/Vuosijulkaisu+2020+(ennakkotiedot).pdf?t=1612536250923)>, haettu 11.8.2021.

Tupakkalaki 549/2016, Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20160549>>, haettu 10.9.2021.

Turvallisuuskomitea (2017) Yhteiskunnan turvallisuusstrategia. Valtioneuvoston periaatepäätös / 2.11.2017.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2016) Kauppojen aukioloaikojen rajoitukset poistuivat. <<https://tem.fi/kauppojen-aukioloajat>>, haettu 23.6.2022.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2020) E-kirje (E 40/2020 vp) tiedonnannoista sisämarkkinasääntöjen täytäntöönpanon ja sen valvonnan parantamista koskevasta pitkän aikavälin toimintasuunnitelmasta sekä sisämarkkinaesteiden tunnistamisesta ja poistamisesta, 23.04.2020, TEM2020-00137. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kirjelma/Documents/E_40+2020.pdf, haettu 22.10.2021.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2021a) Vähähiiliset tiekartat 2035. <<https://tem.fi/tiekartat>>, haettu 26.4.2021.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2021b) Energiatuki. Tuettavat hankkeet ja tuen enimmäismäärät. <<https://tem.fi/tuettavat-hankkeet>>, haettu 22.4.2021.

Työ- ja elinkeinoministeriö – Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus – TE-palvelut (2021) Ammattibarometri. <<https://www.ammattibarometri.fi/kartta2.asp?vuosi=21i&ammattikoodi=5223&kieli=fi>>, haettu 19.7.2021.

Työ- ja elinkeinoministeriö/Elinkeinopolitiikka. Elinkeinopolitiikka tähtää kestäväan talouskasvuun. <<https://tem.fi/elinkeinopolitiikka>>, haettu 15.9.2021.

Työturvallisuuskeskus (2016) Monimuotoisuus, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo työyhteisössä. <https://ttk.fi/files/5066/monimuotoisuus_netti.pdf>, haettu 23.4.2021.

Työvoimatutkimus, Tilastokeskus (2021) <https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tym__tyti/>, haettu 19.3.2021.

UNEP 2022. Sustainable and circular textiles. <https://www.unep.org/explore-topics/resource-efficiency/what-we-do/sustainable-and-circular-textiles>, haettu 6.7.2022.

United Nordic (2021) The Nordic Food Market. <<http://www.unitednordic.com/our-operation/the-nordic-food-market/>>, haettu 2.6.2021.

US Census Bureau (2021) Total retail sales in the United States from 1992 to 2019 (in billion U.S. dollars). Statista. <<https://www.statista.com/statistics/197576/annual-retail-sales-in-the-us-since-1992/>>, haettu 5.8.2021.

Uusiteknologia.fi (2018) Amerikkalaisyhtiö tuo drone-lentokuljetukset Helsinkiin. Uutinen 4.12.2018. <<https://www.uusiteknologia.fi/2018/12/04/amerikkalaisyhtio-tuo-drone-lentokuljetukset-helsinkiin/>>, haettu 14.7.2021.

Vadakkapatt, Gautham G. – Winterich, Karen Page – Mittal, Vikas – Zinn, Walter – Beitelspacher, Lauren – Aloysius, John – Ginger, Jessica – Reilman, Julie (2021) Sustainable Retailing. Journal of retailing, Vol. 97 (1), s. 62–80.

Valkonen, Tarmo – Lassila, Jukka (2021) Väestön ikääntymisen taloudelliset vaikutukset. Valtioneuvoston kanslia. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:36.

Valtioneuvosto (2019). Yhteiset pelisäännöt vahvistavat datatalouden kehitystä. Tiedote 26.11.2019. <<https://vnk.fi/-/10184/yhteiset-pelisaannot-vahvistavat-datatalouden-kehitysta>>, haettu 1.10.2021

Valtioneuvosto (2020a) Osaaminen turvaa tulevaisuuden. Jatkuvan oppimisen parlamentaarisen uudistuksen linjaukset. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:38.

Valtioneuvosto (2020b) Elinikäisen ohjauksen strategia 2020–2023: ELO-foorumi. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:34.

Valtioneuvosto (2020c) Valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:34.

Valtioneuvosto (2021a) Valtioneuvoston periaatepäätös kiertotalouden strategisesta ohjelmasta 8.4.2021. <<https://ym.fi/documents/1410903/42733297/Valtioneuvoston+periaatep%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s+8.4.2021+kiertotalouden+strategisesta+ohjelmasta.pdf/aee1e0d0-802f-b272-e424-50c9cd1c5f5e/Valtioneuvoston+periaatep%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s+8.4.2021+kiertotalouden+strategisesta+ohjelmasta.pdf?t=1617783970488>>, haettu 27.4.2021.

Valtioneuvosto (2021b) Uusi suunta: Ehdotus kiertotalouden strategiseksi ohjelmaksi. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:1.

Valtioneuvosto 2022. Rahapeliuotoilla rahoitettavien yleishyödyllisten toimintojen uusi rahoitusmalli. Yhteisymmärrysmuistio 8.2.2022. https://valtioneuvosto.fi/documents/10616/104236898/Rahapeliuotoilla+rahoitettavien+yleishy%C3%B6dyllisten+toimintojen+uusi+rahoitusmalli_FINAL.pdf/a623bb09-b3a3-4230-308f-500b88f34862/Rahapeliuotoilla+rahoitettavien+yleishy%C3%B6dyllisten+toimintojen+uusi+rahoitusmalli_FINAL.pdf?t=1644326410914, haettu 23.6.2022

Valtioneuvoston kanslia (2021) Rahapeliuotoilla tuetuille toimijoille aletaan valmistella korvaavaa rahoitusmallia. Tiedote, julkaistu 26.8.2021. <<https://vnk.fi/-/rahapeliuotoilla-tuetuille-toimijoille-aletaan-valmistella-korvaavaa-rahoitusmallia>>, haettu 20.10.2021.

Valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden tavoitteista (1048/2018), Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20181048>>, haettu 20.4.2021.

Valtioneuvosto/Yrittäjyysstrategia. <<https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=TEM097:00/2019>>, haettu 10.9.2021.

Valtiovarainministeriö (2020a) Monipaikkainen ja paikkariippumaton valtionhallinto etenee. Tiedote 30.1.2020. <<https://vm.fi/-/monipaikkainen-ja-paikkariippumaton-valtionhallinto-etenee>>, haettu 14.7.2021.

Valtiovarainministeriö (2020b) Taloudellinen katsaus, kesä 2020. Valtiovarainministeriön kansantalousosasto. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2020:55.

Valtiovarainministeriö/Energiaverotus. < <https://vm.fi/energiaverotus>>, haettu 10.9.2021.

Valvira (2022) Korona-aika ei vaikuttanut anniskelulupien määrään. <https://www.valvira.fi/-/korona-aika-ei-ole-vaikuttanut-anniskelulupien-maaraan>, haettu 18.10.2022

Varamäki, Elina – Joensuu-Salo Sanna, Viljamaa, Anmari – Tall, Juha – Katajavirta, Marja (2018) Valtakunnallinen omistajanvaihdosbarometri 2018. Ov-foorumi. <<https://www.yrittajat.fi/suomen-yrittajat/tutkimukset/muut-tutkimukset/valtakunnallinen-omistajanvaihdosbarometri-2018-599343>>, haettu 22.6.2021.

Vastuullisuusraportti.fi (2020) Elintarvikealan megatrendi – vastuullisuus. 7.8.2020. <<https://vastuullisuusraportti.fi/2020/08/07/elintarvikealan-megatrendi-vastuullisuus/>>, haettu 22.4.2021.

Vehmas, Kaisa (2021) More transparency in the textile value chain. Teknologian tutkimuskeskus VTT Oy, Blogi 4.3.2021. <<https://www.vttresearch.com/en/news-and-ideas/more-transparency-textile-value-chain>>, haettu 23.4.2021.

Veikkaus/Pelipaikat ja pelit. <<https://www.veikkaus.fi/fi/yritys#!/yritystietoa/pelipaikat-ja-pelit>>, haettu 9.9.2021.

Ventä, Olli – Honkatukia, Juha – Häkkinen, Kai – Kettunen, Outi – Niemelä, Marketta – Airaksinen, Miimu – Vainio, Terttu (2018) Robotisaation ja automatisaation vaikutukset Suomen kansantalouteen 2030. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 47/2018.

Verohallinnon tilastotietokanta, Verohallinto (2021) <<https://vero2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/Vero/>>, haettu 9.6.2021.

Verohallinto (2021a) Verohallinnon tilastoja: Yhteisöasiakkaiden tuloverot, veronpalautukset ja jäännösverot verovuonna 2019. <https://www.vero.fi/tietoa-verohallinnosta/tilastot/yhteisoasiakkaiden_tuloverotilastoj/yhteisoasiakkaiden-tuloverotilastot-ja-verovuodelta-2019/yhteisoasiakkaiden-tuloverot-veronpalautukset-ja-jaannosverot-verovuonna-2019/>, haettu 26.3.2021.

Verohallinto (2021b) Valmisteverotus. Sähkön ja eräiden polttoaineiden vero. <<https://www.vero.fi/yritykset-ja-yhteisot/verot-ja-maksut/valmisteverotus/sahko-ja-eraat-polttoaineet/>>, haettu 22.4.2021.

Verohallinto (2021c) EU:n arvonlisäverouudistus voimaan kolmen päivän kuluttua – mikä kaikki muuttuu 1.7.2021? Verohallinnon tiedote 28.6.2021. <<https://www.vero.fi/tietoa-verohallinnosta/uutishuone/lehdist%C3%B6tiedotteet/2021/eun-arvonlis%C3%A4verouudistus-voimaan-kolmen-p%C3%A4iv%C3%A4n-kuluttua--mik%C3%A4-kaikki-muuttuu-1.7.2021/>>, haettu 11.8.2021.

Vision Monday (2021) E-commerce share of total global retail sales from 2015 to 2024. Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/534123/e-commerce-share-of-retail-sales-worldwide/>>, haettu 1.7.2021.

VN/10192/2021. Sosiaali- ja terveysministeriön vastaus Euroopan komissiolle 29.4.2021.

Vuori, Lauri – Arovuori, Kyösti – Busk, Henna – Kekäläinen, Antti – Pämppi, Roni – Rinta-Kiikka, Suvi – Yrjölä, Tapani (2017) Kyläkauppaselvitys. PTT työpapereita 193. Pellervon taloustutkimus PTT, Helsinki 2017.

Wallenius, Jyrki – Ojasalo, Katri – Friman, Mervi – Hallikainen, Mari – Kallio, Tomi J. – Sandström, Jaana – Tuuliainen, Mika – Mustonen, Kirsi (2020) Kauppatieteiden ja liiketalouden korkeakoulutuksen arviointi. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi). Julkaisut 4:2020.

Wilska, Terhi-Anna – Nyrhinen, Jussi – Tuominen, Jesse – Šilinskas, Giutautas – Rantala, Eero (2020) Kulutus koronan aikaan – ja sen jälkeen. Tutkimus COVID-19-epidemian rajoitustoimien vaikutuksesta kuluttajien käyttäytymiseen, taloudelliseen toimintaan ja hyvinvointiin. Julkaisuja / Jyväskylän yliopiston kauppa- ja taloustieteiden tutkimuskeskus, N:o 212/2020.

Wing (2021) We're back in Helsinki for 2021, and now partnering with Fazer to deliver more tasty treats than ever before. Julkaistu 21.5.2021. <<https://wing-prod.blogspot.com/2021/05/were-back-in-helsinki-for-2021-and-now.html>>, haettu 14.7.2021.

Witcher, Brendan (2019) IRCE 2019 -tapahtuma. Keynote speaker Brendan Witcher, Vice President, Forrester Research.

Worldpay (2021) Forecasted share of e-commerce payment methods in Asia Pacific in 2024. Statista. Statista Inc. <<https://www.statista.com/statistics/1039167/apac-forecasted-share-of-e-commerce-payment-methods/>>, haettu 25.8.2021.

World Values Survey (2020) Findings and Insights. <<https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>>, haettu 1.7.2021.

WSP Finland Oy (2017) Elinkeinoelämän kuljetukset tieverkolla - volyymi- ja arvoanalyysi. <https://www.rakennusteollisuus.fi/globalassets/liikenne-ja-infra/elinkeinoelaman-kuljetukset-tieverkolla_volyymi-ja-arvoanalyysi_wsp-finland.pdf>, haettu 20.4.2021.

Yliopiston Apteekin vuosikertomus 2020, <<https://www.yliopistonapteekki.fi/ya-yri-tyksena/vuosikertomus>>, haettu 8.9.2021.

Ympäristöministeriö (2015) Toimivan kilpailun ja kunnan maapolitiikan edistämisen näkökulmat maankäyttö- ja rakennuslaissa. Faktaa rakennetusta ympäristöstä, lokakuu 2015. Ympäristöministeriön julkaisuja 10:2020, julkaistu 8.4.2020.

Ympäristöministeriö (2020) Maankäyttö- ja rakennuslain kaupan selvitys. Vuoden 2017 muutosten vaikutus sijainnin ohjaukseen ja tulevaisuuden ohjaustarpeet. <<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162168>>, haettu 26.10.2021.

Ympäristöministeriö (2022a) Ehdotus uudeksi rakentamislaki julkaistu, kuulemistilaisuus 13.4.2022. Tiedote 11.4.2022. <https://ym.fi/-/ehdotus-uudeksi-rakentamislaki-julkaistu-kuulemistilaisuus-13.4.2022>, haettu 22.6.2022

Ympäristöministeriö (2022b). Maankäyttö- ja rakennuslain uudistuksen jatkosta linjaus: uusi rakentamislaki sekä alueidenkäytön digitaalisuus eduskuntaan syksyllä. Uutiset 22.3.2022. <https://mrluudistus.fi/uutiset/maankaytto-ja-rakennuslain-uudistuksen-jatkosta-linjaus-uusi-rakentamislaki-seka-alueidenkayton-digitaalisuus-eduskuntaan-syksylla-2/>, haettu 27.6.2022

YouGov (2019) YouGov analysis of mobile payment in the Nordics – What motivates mobile payment? <https://www.elektronikkbransjen.no/files/archive/Mobile_Payment_in_the_Nordics-Norway.pdf>, haettu 1.6.2021.

Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto, Tilastokeskus (2021) Yritysten tiedot yritysyksikön tietoihin perustuen. <https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__yri__yrti__yri/>, haettu 17.3.2021.

Yritystietojen raportointijärjestelmä (2021) Yrtti2. Työ- ja elinkeinoministeriö 1.4.2021 ja 10.9.2021.

Yrjölä, Mika – Spence, Mark T. – Saarijärvi, Hannu (2018) Omni-channel retailing: propositions, examples and solutions. The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research, Vol. 28 (3), s. 259–276.